
3 1761 07322471 9

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

TŘÍDA III. ČÍSLO 49.

ARNOŠT KRAUS:

HUSITSTVÍ V LITERATUŘE

ZEJMÉNA NĚMECKÉ.

ČÁST II.

HUSITSTVÍ V LITERATUŘE BAROKNÍ A OSVÍCENSKÉ.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1918.

HUSITSTVÍ V LITERATUŘE
BAROKNÍ A OSVÍCENSKÉ.

NAPSAL

PROF. DR. ARNOŠT KRAUS,

M. Ř. ČLEN ČESKÉ AKADEMIE.

V PRAZE,

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

1918.

TISKL EDVARD LESCHINGER V PRAZE.

HLAVA DEVÁTÁ.

Redivivus, iterum combustus.

Sto a půl roku uplynulo od vystoupení Lutherova, dvě století bez roku od defenestrace novoměstské, když opět řady podobojích táhly ulicemi, ne do kostela s kalichem, nýbrž se zbraněmi na hrad pražský, a shodily, ne v pobouření myslí, nýbrž s dobrou rozvahou »po staročesku« dva místodržící. Méně krve bylo prolito než onde, ale zahájená tím válka byla delší, ukrutnější a zhoubnější husitské, vzala Čechům s majestátem též stavovskou svobodu, div ne zemi a jazyk, a zanechala je v bídě hmotné a duševní, jimž není rovně v dějinách národů, ať že pak jako emigranti hynuli v cizích službách, nebo v porobené zemi živořili, odsouzeni k bezcharakterní nezletilosti.

Tato válka, jež se liknavě a bázlivě připravovala, vzbuzovala tím více vzpomínek na dávnou válku husitskou, čím podobnější se zdála míti účel a čím nepodobnější se zdálo vedení. Konečně proti stálým polovičatým pokusům o vyrovnání s císařem a nadějím v mírné ukončení, které tolik zeslabovaly hotovost k spasnému boji, ozval se — mistr Jan Hus sám.

Aspoň byl podepsán jako auktor na krátkém letáku s dlouhým nápisem: Variorum discursuum bohemorum nervus oder *Hussitenglock*, ... gestellet durch Johann Huss redivivum, kterým varoval krajany a všechny evangelíky před vírou v smírný konec a před jezovity. Hus ovšem prý psal česky, ale do tiskárny dostal se podle všeho jen německý překlad, »na požádání« zhotovený. Hus nemotivoval tu nijak, jak se stalo, že mohl zase psáti, a nezdržoval se tím ani v prvním pokračování, které hned v prvním letáku sliboval a které vyšlo záhy jako Variorum ... Continuatio I. Der Hussitenglock erster klang;[1] ujišťuje příklady z dějin, že evangelické stavy české a jejich náboženství nemohou býti zničeny. Prvním příkladem jest vlastní historie husitská: Hus a Jeronym (Hus vypravuje v třetí osobě) byli popraveni, ale Čechové se nepoddali koncilu,

[1] Seznam četných letáků (celkem 12 Continuationes) s týmž vždy názvem latinským a různými německými v BČH. III. č. 12060. R. 1619 vyšly první z nich roz-

dali razit pamětní peníz s Husovou věštbou a porazili Sigmunda několikrát.

V třetím letáku neboli druhém pokračování, nadepsaném burleskně *Böhmischer Ohrlöffel,* což je název jistého druhu partizán, slyšíme konečně, kterak Hus byl vzkříšen a co na zemi dělá. Slzy a vzdechy Čechů pronikly k Husovi pod zemi, i spěchal do vlasti, aby ji potěšil. Tu při oltáři v chrámě svatopetrském v Římě rozevřel se hrob a čtli v něm, že Hus vstal z mrtvých. Nuncius byl vyslán do Kostnice, ale nedověděl se tam nic, než že prvního května bylo velké zemětřesení, a s tou zprávou přijel do jezovitské koleje v Praze. Tam se dostavil také Husův žák Jeronym v podobě »postiliána«, aby zvěstoval, že nejen Hus, nýbrž i Žižka byli vzkříšeni, a přinesl Husovu notářskou intimaci, aby jezovité se klidili ze země. Jezovité se pustili s postilionem v diskussi a slibují, že se pomstí a užijí ohrlöffel. — A což, kdyby jí užili proti vám? — Luterští nemají srdce k tomu, nechtí nikoho rozhněvat... Kdybychom my byli na jejich místě, české potoky a řeky přetékaly by luterskou krví. — Pošťák končí:

So sagt Hieronymus von Prag,
dass euch der teufel erschlag'.

Belletrie spisovatelova je ubohá; ani si neuvědomuje, že Hus je upálen, že nijaké zemětřesení nemůže rozevřít hrobu, kterého není, a konečně neví, co si s ním počít. Jde mu hlavně o polemiku proti jezovitům, z jejichž koleje datuje v třetím pokračování Žižka svůj *mandát.* Je to ovšem *»bývalá* peleš vrahů«, neboť tenkrát, v den sv. Ondřeje, byli jezovité již vyhnáni.

Navazuje na prorocké distichon z minulého století, že vzkříšen je (v Lutherovi) Hus; jestliže se snad vrátí též jeho mstitel Žižka, ať Řím se má na pozoru; a prohlašuje, že Žižka se skutečně probudil z mrtvých:

Erstanden ist der heilig Huss,
so verraten ward durch Judas kuss,
Zischka kommt her, ist los vom tod...

---

množeny jako Neu umgegossene ... Hussitenglock a j. Na konci druhého letáku na př. přidány verše, zde v závorky položené, k stručné výstraze, dané nepřátelům:

(Ein spiegel ist hussitisch gschicht,
noch wollt ihr euch dran stossen nicht;
hört auf zu kriegen, friedlich seid,
sonst bkommt ihr in d' haar wacker leut.)
Sischka, ein held in Böhmerland
den klöstern daselbst wohlbekannt,
sein Hussiten beut er die hand,
so nit von ihn der krieg wird gwandt,
ihr feind macht er zu spott und schand
(wies die Pilsner erfahren hand).

Žižka oznamuje svůj příchod a vyzývá všechny, aby bojovali, po případě opatřovali vojsko a modlili se za ně, jako skutečně psal kdysi Domažlickým v listě, který auktor mohl znát z nového otisku. Žižka vzpomíná, jaké hanebnosti páchali proti Husovi a Jeronymovi, jak pošpinili pověst Čechů, že jsou teď pokládáni za horši Turku, židů, Tatarů. Přechází pak na situaci nynější a vyzývá k boji za evangelium proti Antikristovi a jeho čtyřhranným otráveným šípům, jezovitům.

Radosti nad korunovací Bedřichovou v pokračování jedenáctém Hus se dává do rýmování, ač velmi neuměle, a napomíná své krajany:

Ich Huss nun vor 200 jahr
zu Kostnitz stund in grosser gefahr ...
Wir gingen in das feuer 'nein
und sungen dieses liedelein.
Desgleichen tut auch, landsleut, itzt,
denn die zeit ist euer Kostnitz ...

Hus slyšel, co se děje v Hrobech, a šel do Prahy, kde udeřil u jezovitů v zvon a vyhnal je z kolleje ... Teď se loučí s Čechami, ale dojde-li k válce, dostaví se s Žižkou zase, s tím Žižkou, jenž, jak nás poučuje prósa, dostavil se také ke korunování zimniho krále se svými bojovníky v starém kroji a se starým praporem. Husitská maškaráda, obvyklá při korunováních od začátku 16. století, takto splývá nedůstojně s fikcí Husovy účasti na českém povstání. Hus v posledním letáku měl dokonce úkol, aby novému králi přál jménem všech poddaných šťastného nového roku.

Na desátém pokračování je podepsán sekretář Husův, neboli spisovatel letáků, Johannes Meteranus von der Hessleiden, studiosus theologiae, jinde prostěji Janus M e d e r (Meteranus je latinisované jméno slavného nizozemského historika a publicisty, zemřelého r. 1612, který svou nenávistí k jezovitům byl spisovateli velmi sympathický); podle zkratek za podpisem byl císařský »comes palatinus«; začáteční písmena téhož jména objevují se tak často na letácích, že patrně prozrazují pisatele letáků, který je také asi totožný s Janem M. v. R ö r i g, podepsaným pod rýmovanou Cantiuncula. Podrobnějších údajů o něm nemám.[1]

Jmen básníků četných jiných německých písní, oslavujících zimního krále,[2] neznáme; některé z nich rovněž vzpomínaly husitské minulosti; tak *Currier* chválil, že král

Johann Hussen mit seiner lehr,
darzu Lutherum liebt er sehr,

[1] R. Krebs, Die politische publizistik der jesuiten und ihrer gegner vor ausbruch des 30j. Krieges, a J. Gebauer, Die publizistik über den böhmischen aufstand (Hallesche abh. z. n. gesch. 29 a 25) nebyly mi ovšem přístupny.

[2] Deutsche lieder auf den winterkönig, hgg. von dr. R. Wolkan, Prag 1898 (Bibl. dtsch. schriftsteller a. Böhmen VIII).

a zdůrazňoval též anglické vztahy:

Wikleff aus Engelland war her,
von solchem Huss nahm seine lehr,
dem bapst zu widerstreben.
Aus Engelland uns abermal
der herr zusendt mit hellem schall
die königin darneben.

Bůh, praví píseň jiná, dává Čechům krále a obhájce, jakými byli:

Zizka, der tapfer gottes mann,
liess ihm hoch sein gelegen an
Christum und seine ehre.
Georg, der könig lobesam,
hat auch Böhmen viel guts getan
sie gschutzt bei seiner lehren,

začež podnes na Týně kalich a meč ho oslavuje.

Nic husitského není v domnělém proroctví, zvaném »Reformation d. i. prophezey« atd., které prý napsal r. 1472 polní kazatel husitský.

O gratulační básně vůbec nebylo nouze; když král meškal v Slezsku, blížil se mu s umělou latinskou Oratio mladý učenec, který v příštím desetiletí dosáhl nejvyšší slávy na německém Parnasse, Martin Opitz. Neshledal vlastnosti královské, která by novému jeho panovníku chyběla, a vroucně mu děkoval, že od krásného Rýna spěchal k Vltavě, zbarvené krví svých obyvatelů, z vinic a zahrad do polí, kde loupí cyklopi a leží mrtvoly, a do zpustošeného královského hradu. Ať kvete pod tebou náboženství, potři nepřátele, překonej Žižku, hrůzu zlých, bojem, mírem sebe sama. Kdo by byl králi a mladému básníku předpověděl, jaká sláva oba očekává v nastávajícím desetiletí, a že Opitz bude opěvat Dohnu, rekatolisátora Slezska?

Malá knížečka *De motibus bohemicis* obsahuje básně ke králi, velmožům a ke Kristu, obrácené proti Loiolovcům a dotýkající se zločinně upečeného Husa a jeho mstitele Žižky a Hussiadů.

Z písní katolických a císařských, které pak na objednávku vyrojily se počtem přehojným, vzpomínala jedna »udušeného« Ladislava, jako činily o století dříve písně maximiliánské. Čechové si prý myslí, že král bude jejich loutkou:

wie könig Lassla,
den ihr habt versteckt
auf der harten erden
mit seinem eignen bett.

Vážněji než původci písní a letáků obírali se Husem původci několika domácích publikací českých a latinských, v kterých pod dojmem majestátu mluví se o jeho životě a učení. Husitská válka Theobaldova

vyšla do války třikrát a pozorujeme, jak v jejích předmluvách radost z majestátu ustupuje úzkosti o něj. R. 1611 vyšel první *spis* čili kázání Žalanského, r. 1612 děkan slánský Kašpar Artopoeus z Pardubic vydal kázání *Parallelismus* Eliáše a Jana z Husince, r. 1614 Sictor Rokycanský pěl *Apotheosis* Husa a Jeronyma, r. 1615 Rosacinus přednesl svůj *Panegyrikus*, r. 1618 Martinius Hořovský vydal svou parallelu *Husa a Luthera*, načež r. 1619 Havel Žalanský ukončil řadu vydáním šestera kázání o českých mučednících a pak ovšem byl konec; život Jana Žižky od Jana Herynka Nymburského zůstal rukopisem.

Není třeba psáti tu o všech; nejvyšší estetické měřítko vyzývá Oratio panegyrica, kterou promluvil v době, kdy byl shromážděn památný sněm, dne 13. a 14. července 1615 v Karolině, mistr Adam Rosacinus z Karlšperka, o trojím obrození a navštívení Čech, totiž Cyrilem, Husem, majestátem. Historie českého Enocha a Eliáše, těchto Kodrů nebo Curtiů, kteří se za vlast obětovali, jakož i Jana Žižky, jenž byl udatný, moudrý, dobrý vůdce, horlitel za pravdu a milovník nebeského učení, mstitel neřesti, obhájce svobody, jsou tu utopeny v záplavě frasí a reminiscencí, pečlivě klassickými citáty doložených. Svoje nadšení právě tak jako své rozhorlení proti Pálči a Michalovi, posílá řečník pro slova do knih antických. Je rhetorem, který dovede na okraji poznamenat, že Enea Silvio Husovi nebo Žižkovi křivdí, ne historikem, který by to dovedl odůvodnit. Planou povídavost, rozvláčnost, nesoustavnost právem mu vyčtla vědecká kritika historická[1] a požadavkům krásy únavné to mluvení rovněž málo vyhovuje. Mravně se cejchoval faktem, že krátce po bitvě bělohorské oslavoval řadou básní Popela z Lobkovic, blahopřeje mu k řádu zlatého rouna.[2]

Jan Sictor z Rokycan, kde se narodil r. 1593, žák koleje litoměřické, rektor v Rakovníce a od r. 1616 u sv. Jiljí v Praze, za nové vlády rada při appellacích, pak ovšem ubohý vyhnanec v Nizozemí a Anglii, kde poslední stopy jeho shledány r. 1648,[3] napsal poetické upomínky na města Rokycany a Litoměřice a k tomuto *Mnemonicon Lidomericense* pojil *Apotheosis*.

Báseň počíná se vylíčením krásného místa v nebi, uchovaného vyvoleným; zde mezi patriarchy, proroky, apoštoly (i o čtyřech zvířatech evangelistů se zmiňuje) meškají Hus a Jeronym, které zahubila

malesana cohors et nescia recti
hic, ubi lateflui ripis contermina Rheni
urbs iacet, errorum mater Constantia quondam
Czechidos ex Praga generosa matre triurbe
sub fidei publicae praetextu rite vocatos . . .

---

[1] Novotný v ČČM. 1915, 131.

[2] Velleris aurei . . . delineatio. 1622.

[3] Za zprávy vděčím p. prof. Hrdinovi, srov. dr. Hrubant, Bohemika v archivu London Dutch Church v progr. č. reálky pražské. 1911. pak VKČSN 1887, 150

K Apotheose se druží hymnus o jiných mučednících, ve verších rýmovaných a konečně báseň o Žižkovi, Hektoru a Aiantu Čech, nepřemoženém, nepříteli mnichů,

Et tundebat eis rasuram in vertice calvo
quod pia nolebant dogmata corde sequi

a končí se zmínkou o — hrozném bubnu, jeho kůží potaženém!

Spis faráře u sv. Haštala, Martinia z Dražova, horlivého luterána, je jaksi konečnou pečetí na stoleté srovnávání Husa s Lutherem; v poslední téměř chvíli, kdy se to v Čechách smělo díti tiskem. Parallela[1] je vykonána pedanticky přesně v 11 hlavách, z nichž každá přináší úvahu o Husovi, pak o Lutherovi a *Collatio* obou. Tak se mluví nejprve o jejich vlasti: podle Silvia Čechy jsou částí Germanie, je tedy Germanie vlastí obou, v níž pocházeli z prostých rodičů; oba byli nadaní a pilní. Co do *officium* oba byli kněží a, jak ukazuje seznam jejich spisů a obsah jejich, oba správně učili a důstojně kázali. *Doctrina* se shoduje, což nedokazuje se ovšem srovnáním spisů obou, nýbrž srovnáním — augsburské a české konfesse. Jak Luther *soudil* o Husovi, sledováno od lipské disputace až k doprovodu Husových listů, z čehož také vysvítá Lutherova náklonnost ke království Českému a Husovým následníkům. Jak zase soudili Čechové o Lutherovi, viděti z listů Rožďalovského a Pošusty. Na oba mistry pak se prý vztahuje dukladně vysvětlené *proroctví* v Zjevení sv. Jana o dvou olivách a svícnech; předpověděné tam dvě dvojice jsou pak Hus s Jeronýmem a Luther s Melanchthonem. Od této *prophetia* se liší *vaticinium*, jemuž věnována kapitola šestá. Hus věštil o labuti; Luther se shoduje četnými vlastnostmi s labutí, také tím, že zpívá umíraje; husa zase nemlčí a krmí nás svým masem tělesně, jako Hus nemlčel k papežovým nepravostem a dává pokrm duchovní. Dále oba svou vlast milovali a *osvobodili*, Hus od opovržení, když spravedlivý král opravil počet konšelů a hlasů na universitě, a od bludů, čímž se vracel do Čech zlatý věk, Luther od bludů a od rot Carlstadtových. Oba byli *pronásledováni*, jak učí dlouhý výtah z historie Mladenovicovy, oba se shodují co do stálosti, pokory a poslušnosti.

Oběma se dostalo *obhájců*; Husovi byl jím král, pak Chlum, stavové, kollegové, Lutherovi kurfiřt, Hutten. Desátá kapitola přirovnává *smrt* obou a poslední rozšíření jejich nauky a oslavy posmrtné. V Hořovicích se pálil Husovi oheň na Dražovce a tak i jinde, většinou však byl ten zvyk prý přenesen na den sv. Jana Křtitele; z literárních oslav otiskuje pak hymnus Mitisuv a dvě ódy m. Campana, svého učitele a příbuzného, jenž také přispěl gratulační básní v čele knihy, a sám pěje: Neptej se, poutníče, kde spí tělo Husovo, ať pozemští mají zemi, jen když mne má nebe, ale zvidáš li mou pověst? Když Čechu se zeptáš, uslyšíš, že Hus

[1] Hussius et Lutherus ... per M. Samuelem Martinium Horzovinum 1618

je české půdy chlouba a ozdoba, Hus Czechici laus est, stemma decusque soli.

Brzo byl Martinius nucen opustit tuto půdu a v Pernu proslul smutně svou úzkoprsou nesnášelivostí.

Šťastnější byl osud kalvínského faráře od sv. Jiljí, který se nedočkal aspoň vyhnanství, ani poprav staroměstských, zemřev právě v březnu 1621, Havla Žalanského. »Spisové o mučedlnících českých« přes nepatrný objem svůj a přes to, že obsahují plno cizorodých věcí — hotový kalvínský passionál francouzsko-nizozemský, — zůstávají hlavní českou prací o husitství z této doby, jedinou, která vzbuzuje českou minulost, aby tím roznítila statečnost v nebezpečí novém. Je to sbírka šesti kázání, konaných od r. 1610, kdy kutnohorský kněz Havel ze Žalan dostal se do Prahy, jednak v Betlémě, jednak ve farním chrámě, v Husův svátek, a nedospěla k jednotnosti, neřku-li k umělecké formě. První spis, vytištěný poprvé již r. 1611 pod censurou neboli pod jhem antikristovým, uvažuje jako po něm Martinius, o kom se má rozuměti proroctví o dvou svícnech a dvou olivách, a dokázav, že to byli Hus a Jeronym, ukazuje vlastnosti svícnu a olivy i v jejich práci a učení a shodu jejich osudů s předpověděným osudem proroků.

Druhý mluví o Husově jméně (byl pravý Jan, totiž vzácný, milostný, milosti došlý), vlasti (Husinec míněn), rodičích (jak ho vedla do škol matka a které školy měl), úřadech a pracích v povolání, konečně zcela stručně o povolání před koncil a smrti. Pořad kázání i věcí je pak porušen, neboť třetí kázání historické, konané teprve r. 1618, mluvilo o dvou věcech: s jakou ukrutností a nespravedlností jest Jan Hus usmrcen a co se po smrti jeho v zemi dálo. Protestuje úvodem proti rušení glejtu; vrchnosti ovšem (ne však papeženské, samy jsouce nejkacířštější) mají kacíře trestati, ale jen když je v moci své m a j í, ne když je na glejt vyvábily. Husa nechtěli slyšeti, když chtěl na falešné nářky odpovídati, »sám čert v pekle o takové spravedlnosti neslyšel«.

I Hájek z Libočan prý, historik náš český, ač byl mnich, však Janovi Husovi a Jeronymovi dobré svědectví dal: »že muži dobří byli a že křivě proti nim svědčeno«. Tak výslovně to Hájek ovšem nepravil, ale jeho pochybnosti, zda svědkové praví byli, nelze skutečně jinak rozumět, než jak činí Žalanský.

Biskup laudenský, »neslaný theolog«, falšoval prý písmo, zvoliv si textem slova o těle hřícha a vztahuje to na lidské tělo, jež se má upáliti. Po smrti Husově nepřátelé všelijak trápili Čechy, ale ti se tomu vzepřeli; o tom vypravuje pak Žalanský dosti zmateně. Žižka dvakráte vstoupí v čelo lidu, jednou při útoku na radnici, jednou při prvním boji s posádkou hradní, jak různé jeho prameny ho poučovaly. U rybníka Škaredý zvaného »jest s ním pán bůh byl tu i jinde, neb jest věrný jeho sluha byl, ten den div se jest nebývalý stal . . . Tak přemáhal všechny nepřátely jazyka českého a pravé české víry«.

Velmi nestranně vypisuje pak z Hájka a odjinud války husitské, nevyhýbaje se nikterak ukrutnostem husitským: Hynek Poděbradský prý těm, které zjímal, ruce utínati a nosy uřezati dal. Tak »píši«. Kdo tak píše a má li pravdu, po tom se netázal, rovněž ne, když vypravoval o Berouně a Českém Brodě, a jen při upálení žen chomutovských podotýká, že to »byla spravedlivá pokuta, protože se dopustily věci mrzké, o které hanba mluviti«. Vidíme, soudí, jak snadno jest království zbouřiti, ale nesnadno je zas upokojiti... odpůrci sami svou ukrutností tu lázeň sobě zatopili.

Po tomto vypravování o válkách — tak vhodném pro dobu předválečnou — teprve otištěno kázání čtvrté (z r. 1616), »jaká pře byla« a jaký život vedli oba. Z 44 artikulů na sněmě vybraných první prý je ovšem, že Hus učil a učení silně hájil, že večeře páně má pod obojí způsobou býti rozdávána všem!

Za sedmé učil prý, že obrazům se poklona nemá činiti, že očistce není, že k lidem svatým se nemáme utíkati, a podobně i jiným naukám kalvinským. V Betlémě nesloužil prý mši, protože nechtěl nosit mešního ornátu, v čemž ho Táboři věrně následovali. Co do života vyvrací zlolajnost Cochlaeovu současnými svědectvími.

V pátém a šestém kázání mluvil Žalanský o mučednících vůbec, maje hojně příkladu v kalvínských martyrologiích, netuše, kolik z těch pánu stavu, jichž počínání velebil v nadšené předmluvě (»Nyní opět po dvou stech letech zouplna Čechové, když se v jejich srdci ta hrdinská staročeská krev zahřila, dílo podobné začali«), a za jak krátkou dobu (»Kdo jen *před dvěma lety* na to mysliti uměl, kdo se toho nadál!« mohl před svou smrtí zase opakovat) bude ozdobeno mučednickou korunou.[1]

Nelze kárat Žalanského, že se daleko nevyrovnal svému vzoru, jachymovskému faráři Matthesiovi, který Lutherův život ve svých kázáních mohl tak sytě nakreslit, byv vrstevníkem a soustolovníkem jeho. Žalanský, chtěl-li provést svůj úmysl, byl odkázán na prameny ledabylé, z nichž vybírat neuměl. A tak zůstává památný jen pro vroucnost, kterou se hlásí k Husovi, a pro naděje, které naplňovaly Čechy a pojily se k jménu Husovu.

Nijaké větší básně o Husovi a husitech nenapsal nejvýznamnější básník latinský té doby, slavný mistr Campanus; ve své Czechias z r. 1615 o českých vladařích brání Václava proti výtce lenivosti. Král vybízí:

---

[1] Žalanského stručně nakreslila beseda Vlčkova v Nár. Listech dne 6. července 1912; podrobně a obšírně pak o něm psal Emil Dlask v Sborníku filologickém IV (1913), str. 55—180. Přes velký ten objem pohřešujeme rozboru historického, srovnání údajů Žalanského s jeho prameny, jako vůbec právě o těchto kázáních práce nedosti uspokojuje. Praví-li Dlask (str. 91), že r. 1873 byla kázání otištěna podle původního vydání, není to správné.

Huc veniat, nostro quisquis detrectat honori,
ignavique feram nomina falsa iubet,

a vyčítá své válečné činy; chlubí se, že zahubil onoho *Nigra*, který vynalezl děla; že dvakrát byl vězněn, byla chyba bratrova, a nestalo se to beztrestně. Ale konečně musí se třásti před Žižkou, který m s t í popel Husův.

Sigmund začíná výčtem vítězství Žižkových, jemuž nabízel vládu, dá-li mu pouhý titul královský; Albrecht, Ladislav, Jiří mluví podobně o svých činech; první, že mu

pro thalamo tumulum mors mihi salva parat.

Jiří uvádí slova, jimiž se Ladislav s ním loučil, mluví o své volbě, o odporu Jihlavy (o Vratislavi mlčí), o klidu v Čechách, až ho předešel v smrti

Forte Rochecanus moritur mea cura Johannes,
Qui Cechico laetus praesul in orbe fuit
Ille praeit, dixi, neque iam mora, consequor . . .

Není v tom ani myšlenky ani citu; jak jinak zaujali za krátko ostré stanovisko veršovníci jezovitští!

Formální jsou také změny, kterými ve svých *Odae sacrae* (2. díl 1612, č. 128 a 129) upravil ke dni Husovu dvě písně, jednu z Cantiones Václava z Radkova Vodňanského (1554), druhou z písně české, jak ukáže srovnání několika strof první písně s předlohou:

Radkov	Campanus
Aspexit qui hanc gentem in tenebris sedentem, oppressam erroribus, hisque multiplicibus, a Satana ortis	Namque respexit bonus ille gentem Hanc e supernis finibus atque sub densis tenebris agentem exemit ex erroribus.
Gaudent omnes Bohemi, quod aspectu amoeni, doctrina multiplici, pietate praediti ex eis sunt nati.	Gaudeant Boii, quod ab arte cultos haec terra doctores tulit, mira vis quorum studiumque multos fructus docendo contulit.
. . . .	. . . .
Tenent partes priores inter hos bellatores Joannes Hussintius, Prahenus Hieronymus, inter doctos primus.	Martyrum laus prima Boëmicorum, hinc Hussus, hinc Hieronymus, milites fortes et uterque morum nitore candidissimus.

Egressi ex patria,
quos vidit Germania,
verbum Dei libere,
sine omni timore
annunciavere.

Vidit hos Teuto patria profectos
verum tonare libere,
vidit errores male nocte tectos
in luce clara ponere.

. . . .

Urbs clara Constantia,
quam spectat Helvetia,
martyres Bohemicos
vidit flammis addictos
mortique traditos.

Adiacet Rheni rapido fluento
urbs nobilis Constantia,
hic viros tantos cremat igne lento
perpura Romae curia.

Druhá óda humanisuje týmž způsobem patrně starou píseň *V naději boží mistr Hus Jan*, již sleduje celá, na př.:

jenž jest upálen pro pravdu boží
v Konstanci od roty
biskupské, léta božieho
tisícieho čtyrstého patnádctého.
Ten jest kázal svaté čtení...

Dolo suorum proditur,
saevisque flammis uritur Constantiae
astu cohortis impiae,
cum terna lustra bisque septem saecula
Christi vigeret regula.
Causam rogatis cur sit ustus Hussius?
Commenta ferre nescius,
verum Bohemis dogma doctor
praetulit...

Tak po majestátu opět den Husův došel svého práva na písně.

Nelze však viniti Čechů, že nedospěli k velké práci o své minulosti; doba pro ni byla by přišla teprve po vítězství, kdyby ho byli dobyli. Vždyť i v cizině nový zájem o českou reformaci nevydal hned plodu. Lipský doktor Krištof W a l p u r g e r jistě mínil, že napíše hodně časovou knihu, bude-li v těchto dobách, kdy svět znovu naslouchal hluku českých zbraní, vypravovat o *obživlém* Husovi a o válkách husitských, které chtěl vylíčit s jinačí důkladností než Theobald. Ale než začal tisknout, r. 1623, už bylo po příznivé době, německý protestantismus byl sám ohrožen a měl zájmy spíše o sever, z něhož přicházela pomoc. Tak tedy nakladatel nesnesl útrat a prodal knihu novému, který ji rok potom vydal kusou, sahající jen po ukončení koncilu. Spis nazván *Hussus redivivus* a vyšel r. 1625 s novou obálkou a dedikací jako erasmovský *Hussus combustus non convictus*, při čemž ostatní obšírný nápis zůstal téměř nezměněn.

Walpurger řadí skutečná nebo domnělá fakta, nejraději otiskuje listiny a listy, a tak jeho kniha se stává velkým sborníkem dokumentů, seřaděným okolo Mladenovicova vypravování, vše po německu. Při tom učení ustupuje, výtahy ze všech spisů pravých i domnělých jsou velmi stručné.

Individualita učeného spisovatele odráží se skoro jen v těch několika okrajních glossách, které nejsou pouhým udáním obsahu; na př. stěžuje-li si Hus, že jeho prokurátor nebyl v Římě slyšen, poznamenává Walpurger (109): Kanovníci pražští tak zatočili, bůh jim jistě také odepře slyšení; při zmínce, že Hus hrával v šachy (112): Považ, co ten dobrý muž nazývá lehkomyslností! (374): Kardinál Cambraiský dotýkal se Husa, ale sám nevěřil v transsubstanciaci. Když kardinál mluví o dvou cestách, které se Husovi otvírají: »Tak lidem otvírají ústa a vodí je za nos.« Páleč plakal; »Jidášova lítost« čte se na okraji (403); při dekretu koncilu o přijímání: »Toho Pán Ježíš nevěděl.« Když Čechové voláni před koncil: »Sami řekli, že kacířům se nemá zachovávat víra, a přece považují Čechy za tak prostomyslné, aby věřili jejich bídnému glejtu« (625). Hus zanechal svůj vůz panu z Chlumu: »Prostý vůz asi málo prospěl urozenému pánovi, ale je vidět dobrou vůli.«

Vůbec poměr Husův k Chlumovi spisovatele citově zajímá a způsobil také jednou, že Walpurger vypravuje vroucně, na pramenech nezávisle: »Ač byl Chlumský udatného srdce a mnohému statnému vojínu se ostře podíval do očí, přece se neudržel, vida dobrého Husa, kterého měl provázet, ve vězení a tak hubeného, suchého, zeslabeného, že maso sotva zuby pokrylo a jakoby ho měli klást do hrobu; a slzy se mu řinuly po tvářích; kdyby to byl mohl vybojovat čepelí, byl by si blahopřál, ale zde nebylo šermu, proto se musil přemáhat a odvracel se často, aby Hus toho nepozoroval a nestal se malomyslným. Ale pozoroval to Hus přece, jak z jeho listu vysvítá.«

O Jeronymovi mluví Walpurger jen mimochodem, ví, že o Husových věštbách nic není v listinách. Česky neuměl, jak ukazuje sto let stará chyba, nápis listu Havlíkovi: Herrn Gallus Haulikom. Žižka také u něho se vlastně jmenoval Johann von Trautenau.

Kniha se končí poukazem na válku husitskou; legát marně doléhá na krále, aby bránil kanonisaci Husově, král nemohl pro Žižku, který brzo nahnal vojskům, papežem sehnaným, tolik strachu, že než je kdo honil, vzala do zaječích. A kdežto papež ve své pýše chtěl velet andělům s nebe, stěží pak po přátelsku dostal česká lví srdce do Bazileje, ale o tom už nelze psát, leda že pokračování bude žádáno čtenáři.

K tomu ovšem nedošlo v neklidných dobách třicetileté války; i ve své kusé podobě zůstalo dílo nejobjemnější prací o Husovi na dlouhou dobu, daleko překonalo knihu Agricolovu ze století 16. a většinu knih z osmnáctého.

Walpurgrem vůbec na dlouho se končí doba velkých děl o předmětě tom, při čemž ovšem ve větším celku často se vypravuje o Husovi nebo aspoň se naráží naň; sledovati tyto narážky s úplností jakkoli omezenou, bylo by počínáním marným. Stačí poznamenat, že ve všech souborných dějinách říšských bylo lze číst o Václavovi a o husitských válkách, jako v církevních o Husovi, že se to však dělo suchopárně a bez podrobností,

historie stávala se pomocnou vědou učení státoprávního, jemuž opatřovala doklady.

Co Čechové sami zapisovali, ať doma, ať ve vyhnanství, týkalo se jen nepatrnou měrou české reformace a husitských válek; Mikuláš Dačický z Heslova vypisoval pilně ze starých letopisů a různých památek zprávy také o této době, ale hlavně ovšem o novějších, a podobně bylo i ve dvou slavných dílech, která zanechala česká emigrace a z nichž cizina, zvláště protestantská, a potomstvo se poučovaly o českých věcech.

Byla to především *Res publica Bojema*, kterou na svých bezděčných toulkách z Litoměřic do Perna a odtud do nejrůznějších měst skládal Pavel Stránský, dílo tak plné zajímavých a pracně shledaných zpráv, že po půldruhém století ještě bylo hodno časového zpracování. Ale to málo, co vypravovalo o husitství, bylo zmatené a až trapně znešvařené fantasmaty Koramba a Bílejovského. Stránským tyto domácí theorie nalezly cestu do širého vědeckého světa protestantského, tak že se dlouho neobcházíme bez Řeků v historii husitské. Při tom význam Husův klesá téměř na nicku. Když prý Karel IV. konečně, přes odpor Milíčův, zapověděl řecký kult a zbožní pravoslavní i Valdenští se scházeli v úkrytech lesních, kněží a mnichové je přepadali, mučili, do dolů kutnohorských metali; když však tato muka trvala skoro dvacet let, bůh vzbudil Čechům — Jana Husa!

Po jeho popravě podobojí hájí bývalé svobody vyznání, Husem obnoveného podle učení předků; královna Žofie volá do země Sigmunda a Čechové pod různými náčelníky, zvláště Žižkou, přepadají kláštery; tak vzplane vojna, která se končí kadmejským sebezničením Čechů.

V téže době, kdy vyšla Res publica (1634), také Bratří dohotovili historii svých protivenství pro nové vydání anglického martyrologia Foxova, ale opozdili se a tak vyšla jejich *Historia persecutionum* teprve toho roku, jenž pochoval naděje české emigrace na návrat, v roce vestfálského míru. Byla sepsána hlavně Adamem Hartmannem, od něhož je text český, vyšlý r. 1655 (německý překlad z r. 1650 i anglický a francouzský jej předešly, a řada překladů a vydání se netrhla po dvě století), ale také jinými, zvláště Komenským.

Z knihy, obsahující dobu od r. 894—1632, jen nepatrná část byla věnována husitství. Začínajíce od prvních vyznavačů a mučedníků křesťanství, věří původci, jako Stránský, v trvání řeckého ritu, aniž kladou naň stejný důraz jako on; dospěvše osmou kapitolou k Husovi a Jeronymovi, vypravují o začátcích Husových podle Hájka až k bouři odpustkové; další historii, tedy celou při Husovu, pobírají na dvaceti řádcích, odkazujíce k historii. Hlava devátá mluví o počátku války, desátá o mučednících táborských v Kutné Hoře, další o Krásovi, Litoměřických, Václavu faráři arnoštovickém, Martinu Loquisovi, Janu Želivském a jejich druzích; šestnáctá vyličuje utrpení pod pseudohusity a vypravuje o kompaktátech, v hlavách dalších slyšíme o potlačení Táborů

a vzniku bratří, jejichž historii kniha sleduje, až pod Rudolfem docházejí plné svobody. Dvě třetiny knihy pak vypravují smutnou historii poprav pobělohorských a *reformace* jednotlivých měst českých.

Ve vypravování tak stručném zbyla skoro jen fakta, a zřídka kdy shledáváme nezvyklý obrat. Žižku někteří tak zaslepili, že se přidal ke kališníkům a pronásledoval t. ř. pikardy stejně jako papežence. Vypravovavše o uvěznění Příbrama a j. pokračují: Nebylo by divu bývalo, kdyby je tak nesvorné strana papeženská byla vyhladila. Ale divná boží dobrotivost tak moudře lidskou hloupost spravovati umí, aby ani přátelé ani nepřátelé neměli se čím chlubiti. Nebo kolikrátkoli císař na ně tak rozdvojené s vojsky přitáhl, tolikrát oni v pokoj mezi sebou všedše společné pře společnou zbraní zastávali ... a bůh vždycky požehnával a vítězství dával.

Slyšíme známou odpověď, kterou dal Prokop legátovi stran mnišských řádů, nikoli však že vzbudila ohlas smíchu. Jiříka Poděbradského měl Rokycana úplně v rukou, na sněmě r. 1444 byli Tábořі umluvenou hrou ošizeni.

Kniha jisté vědomosti o husitech šířila daleko a velmi dlouho, ale byly to vědomosti skrovné. A bohatší poučení nepodávala ani kniha, kterou Komenský vydal rok potom: byl to *Obraz Jednoty*, t. j. osmá kniha bratrské historie Poláka Łasického (1534—1605), dotud netištěné. Z předchozích knih Komenský podává *sumičky* a z knihy první historii začátků bratří, *pravdivých Husových učeníků*. Také polský šlechtic od Husa rychlým přechodem dostává se k bratřím, jak praví Goll, který tuto historii označuje jako *lobschrift ohne wert*.

Polák byl také Adrian Regenvolscius, vlastně Wengerscius, jenž r. 1652 v Utrechtu vydal *Systema ... ecclesiarum slavonicarum*. V kapitole páté De quibusdam veritatis testibus, praesertim J. Husso čteme, že když asi r. 1350 byla zakázána v Čechách večeře páně pod obojí způsobou, ozvali se někteří učení muži, jako Milíč a hlavně Jan Hus, jemuž věnováno všeho všudy dvacet řádků, Jeronymovi čtyři. Šestá kapitola je o husitech a pak stejně rychle, jako v ostatních líčeních, dojde na začátky bratří českých.

Jako Historia persecutionum byla napsána pro anglický sborník, tak zase na požádání z Anglie dal Komenský r. 1660 vytisknouti Ratio disciplinae, Řád Jednoty, a předeslal mu krátké dějiny české nebo, jak nadepisuje uvnitř knihy v duchu řecké theorie, *slovanské* církve, Ecclesiae slavonicae historiola, výtah z Historie protivenství.[1]

Důkladněji než Bratří studovali historii a nauku Husovu někteří luteráni němečtí; thesi, že Hus je skutečně mučedníkem, obhájil na základě všech vlastností, kterými se liší mučedník od jiné oběti smrti, a s použitím celé literatury o Husovi, dne 11. prosince 1671 na lipské

[1] Přeložil J. Bidlo v Comenium VI a poměr obou děl takto stanovil

universitě bakalář Jan Werner z Vratislavě veřejnou disputací, které předsedal m. Adam Rechenberg, pod jehož jménem bývá disputace obyčejně citována.[1]

R. 1680 vyšel znovu překlad Petra z Mladenovic, vydaný kdysi Agricolou, jako *Die in Hussen bekriegte, doch unbesiegte Wahrheit* a spolu s ním v téže úpravě Historia o Jeronymovi. Vydavatel (není jmenován, báseň v alexandrinech oslavuje nakladatele) nesměle vykládá Husova (má býti Jeronymova) slova o stu letech racionalisticky: »tím snad naznačoval, že jelikož člověk obyčejně nežije déle sta let, všichni přítomni zatím zemrou a přijdou před soud boží, a n e b o z prorockého ducha . . .«

V ohromném sborníku drobných podobizen a stručných životopisů lékaře Pavla F r e h e r a *Theatrum virorum eruditione clarorum,* vyšlém r. 1688 v Norimberce, nalézáme mezi slavnými theology též Husa a Jeronyma.

Čteme tu, že bulla odpustková, r. 1412 do Prahy přinesená, nebyla pravá, nýbrž podvodníky zhotovena, což snad byla věc právě tak nová, jako datum narození Husova, které Freher stanovil r. 1373.[2] Tento údaj převzal pak od něho po desíti letech životopisec jinak velmi důkladný a dodal mu netušené autority.

Byl to poeta laureatus, magister Vilém S e y f r i e d, patrně kandidát učitelství universitního, který r. 1698 v Jeně disputoval s vlastním bratrem na základě dissertace o Janu Husovi a sebral v této monografii pečlivě vše, co tři století před ním o Husovi věděla, nebo se vědět domnívala. Chtěl vlastně psáti o pamětním penízi na věštbu Husovu, který tenkrát byl předmětem hojných studií, a píše o něm v posledním, šestnáctém, paragrafu své práce. Přes to, že se u Seyfrieda ozývá podezření proti některým historikům (cituje Spanheima, který varoval před Cochlaeem a Varillasem, přitovaryšuje jim Richentala; shledává Heremírovu historii o uletělé huse fabulae similior quam rei gestae), přece nelze myslit u něho na vlastní kritiku v moderním významu; stačilo mu, když zprávy seřadil podle věcných dělidel v souvislé úvahy, kterými mluvil o dětství, o glejtu, o listech, o válce atd.

Celou stránku naplňuje zbytečně, ale učeně jmény chudých osad, které byly vlastí slavných mužů, ptá se, zda Hus byl křtěn, nač odpovídá kladně, hromadí jména lidí nazvaných podle rodiště (což ovšem mířilo na uvedeného Varillas, o němž níže) a podobně naplňuje svých 128 stránek věcmi střídavě nutnými a marnými, upravuje všechna fakta k pohodlnému vyhledání. Tak nejen ono chybné datum, také mnoho jiných správných a nesprávných údajů stalo se všeobecným majetkem badatelů pozdějších touto publikací několikrát tištěnou a ještě po půl století v silnou knihu nadmutou nesčetnými poznámkami Myliovými.

---

[1] J. H. martyr historice descriptus, srv. Novotný ČČM. 1915, 133.

[2] Novotný v ČČM. 1915 na u. m.

Seyfried se úspěchu svého díla, od něhož i nynější historikové datují začátek vědecké práce o Husovi,[1] nedočkal; hájil téhož roku ještě protijezovitské dissertace o ethice papežské, ale sestavuje opravy tiskových chyb v obou spisech, roznemohl se horečkou a záhy zemřel.

Že tito protestantští spisovatelé zaujímali stanovisko Husovi a husitům veskrze stranící, není tak nápadno, jako že jsou protestanti, kteří hájili věc opačnou. Jeden z nich byl učený Melchior Goldast, který r. 1627 v objemné publikaci *De Bohemiae regni, . . . iuribus commentarius* hájil práva dědického domu habsburského a dokazoval z historie, že Čechové od nejstarších dob byli vždy Němcům podrobeni a že jsou nepolepšitelnými rebely. Psal-li Goldast na objednávku, zase slezský básník J. Ch. Hallmann, působivý dramatik z Vratislavě, jenž ovšem přestoupil na katolictví, než r. 1704 zemřel v největší chudobě ve svém rodišti, myslil asi na přízeň vídeňskou, když r. 1672 vydal spis *Schlesische Adlersflügel* s obrazy panovníků slezských od Piasta po Leopolda a básní o každém z nich. Každý panovník karakterisován epithetem, z nichž nás zajímají: der liebreiche Carolus IV., der schläfrige Wenceslaus, der sorgfältige Sigismundus, der aufrichtige Albertus, der überirdische Ladislaus, der unglückselige Georgius Podiebratt a der wohlgeratene Mathias . . . Ladislav byl prý více než člověk, že už jsa chlapcem dostoupil hory moudrosti, Jiřího povznesla víra na stolec Čechův, ale víra také zavinila jeho neštěstí, které se básníkovi mohlo jevit tak velké podle tristního vylíčení Hájkova a hlavně se stanoviska místního vlastenectví vratislavského. Jinak bychom jeho názoru nemohli ověřiti bez výhrady ani z tehdejšího dějepisectví katolického.

Skoro zároveň s dílem Walpurgrovým, r. 1622, došlo s této strany na stručné vylíčení husitství v patnáctém svazku ohromného díla církevně historického Annales ecclesiastici, které vydával polský dominikán Bzowski.

Bzovius vypravuje vše zlé, co kdy bylo uvedeno proti Václavovi IV., takže bylo později lze vyvrátiti výtku kacířství králi učiněnou poukazem, že není u Bzovia.[2] Hlavním pramenem byl mu Cochlaeus. Husité se nedopouštěli věcí nepatrnějších než Wiklif proti právům božským a lidským, když Hus pojal myšlenku, že každému je vše dovoleno a nikdo nad sebou nemá vrchnosti mimo boha (371). To vida Sigmund, pospíšil si s koncilem.

Hus odjížděje přibíjel intimace latinské, české, německé, snad i tím chtěje napodobit Krista, jehož slavný nápis byl hebrejský, řecký a latinský. Vůbec Hus byl velmi chlubivý, na cestu se vypravil s velkou pompou a množstvím notářských listin co nejchytřeji sehnaných a píše

[1] K. Krofta v ČČH. XXI (1915), 121.
[2] Lenfant, p. 588.

o cestě chvástavě (Thrasonico modo), byl prý bohat tento nový apoštol a evangelista.

Vypravuje pak o při (ovšem věrně podle Cochlaea) praví, že nikdo nemohl se nepodivit nestálosti a hladkosti Husově a neproklínat ji, když se kroutil na všechny strany jako had. Jinde ho nazývá Proteem nebo chamaeleonem, když slíbil, že odpřisáhne, bude-li osvobozen, ale nechtěl to psáti do Čech. Hus tím, že se pokusil o útěk ze žaláře, zrušil svůj bezpečný list a pak se ho dovolával. Psal v žaláři zbožné spisy, aby si naklonil strážce. O upálení vypravuje jen kuse podle »podezřelého auktora« a vypisuje z Cochlaea, který tak nazval Mladenovice, že upálení nepomohlo Husovi k spasení.

Jiné bylo postavení katolíků českých, u nichž, čím byli vlastenečtější, tím bylo větši rozhořčení proti kacířství, jež způsobilo úpadek vlasti, a naopak v odsouzení hrůz husitských se mísila hrdost nad bojovnou slávou českou. Jásot nad padlým husitstvím a vítězstvím bělohorským vybouřil se v prvních desetiletích z plných prsou; první arcibiskup rekatolisovaných Čech, hrabě Harrach, byl po celou dlouhou dobu své vlády oslavován jako potíratel kacířství, před ním se ukryl v bahně

fatalis anser et celeri fuga
raptatus emundat Bohemas
terras.[1]

Dvě poetické publikace jezovitské oslavovaly tehdy dějiny české; ke korunovaci Ferdinanda III. r. 1627 vydala kolej silný foliant, v němž králi blahopřála

Boemia

exoriens	gentilis
christiana	pia
bellicosa	regnans
imperans	austriaca.

Byli to vesměs vládci čeští, kteří princi gratulovali, od Čecha po Libuši, od Přemysla po Hostivíta, od Bořivoje po Spytihněva II.,; v habsburských Čechách po Ladislavovi nastupuje hned Ferdinand I., episoda Jiřího a Jagelovců vynechána jako Bedřichova. Jen v Boemia pia bylo několik osob neknížecích; čeští patroni tvořili dvůr pro Ferdinanda, Václav byl jeho praefectus, Cyril a Metoděj komoří, Prokop kancléř, Sigmund maršálek, Ivan lovčí atd.

Václav IV. byl nehodný otce a k té příležitosti se hodil mor husitský, vylíhnutý z husího vejce spánkem královým. To rozvedeno básněmi, zvláště Slzami víry římské, vypravujícími o Jakoubkovi a j. Ale slavná byla smrt Václava, lev probudil se, zatřásl hřívou, zařval, k boji povstal, ale tělo jeho toho nesneslo.

---

[1] Zelený v ČČM 1884, 180

Podobného rázu jsou skladby Julia Solimana; mezi členy, které řád jezovitský po bitvě bělohorské uvedl do Čech posilou, přibyl r. 1625 tento mladý Vlach (1595—1639), ale učil jen čtyři roky v koleji, pak vrátil se zase do své vlasti a zemřel dosti mlád v Římě. Kratičkou dobu svého pobytu vyplnil horlivou a velmi bohatou činností literární. Vydal tiskem kázání o sv. Václavu a pojednání o vlohách Čechu k výmluvnosti; r. 1627 před císařem a císařovnou hráno jeho školské drama Constantinus, což svědčí o velké vážnosti, které se jeho nadání těšilo v řádu; velkým vyznamenáním také bylo, že bylo uznáno hodným, aby bylo vytištěno; censura řádová byla v té věci velmi přísná.[1]

O dva roky později věnoval nově korunovanému Ferdinandovi III. *Elogia ducum, regum* atd., citované také »Tibi Ferdinande«, v nichž latinskými verši oslavoval postavy z českých dějin, od Čecha začínaje, krátkou básní pod obrazem a prosaickou úvahou na druhé straně. Za ukrutného Václava Germanie vynalezla děla, zkázu udatných těl, Čechy vydaly Husa, hubitele duší, ale též velesvatého kněze, kterého dal král utopit pro zpovědní tajemství. Ladislav Pohrobek nikdy se nepodíval vlídně na kacířského kněze a bylo hanba, že z tolika vznešených nápadníků českého trůnu byl zvolen Jiří, nakažený husitským jedem.

Tato sbírka básní a podobizen byla velmi oblíbená; ještě r. 1673 dal ji promovend hrabě Althann vytisknout a rozdávat s pokračováním až po svou dobu a s thesemi professora Habelia, jakožto *Imago principum*.

Jezovité se jinak jen v školních hrách příležitostně zmiňují o husitství. Tak v allegorické hře o sv. Cyrilovi a Metodějovi, hrané 24. dubna 1690 v koleji jezovitské v Olomouci,[2] vystupoval také *Chinus*, který podle Klíče osob byl Hus (Χήν); v třetím jednání této hry Nictinna, modlářství z Moravy vypuzené, aby se pomstilo, vysílá kacířství a China s otráveným kalichem; falešným dekretem vypuzuje Chinus Pravdu z říše Ormavie; Alithia v čtvrtém jednání v sedění kostnickém žaluje za to naň a Chinus je odsouzen a upálen; jeho stín zjevuje se jeho žákům zvaným Chindinus, Dinus, Amnimus, kteří proti koncilu bouří vznešené z Moravy a Čechie. Ti píší koncilu list a chystají válku. Věrní prchají před zuřivostí kacířů a docházejí pomoci u krále Austru, který zvítězí na Bílé hoře.

Ještě o třicet let později vystoupil Hus na jezovitském jevišti, tenkrát na počest rodu šternberského: dne 2. května 1721 hráli u sv. Mikuláše na Malé straně, patrně majíce mezi svými žáky někoho z vznešeného toho rodu, drama o Zdeňkovi, jemuž název dal biblický citát, vyhledaný tak, aby umožnil narážky na erb oslavencův. Je vzat z knihy Soudců[3]

[1] Bahlmann, Jesuitendramen, Zentralbl. f. bibliothekswesen, XV. beiheft, str. 4.
[2] Alithia, sol evangelicus atd.
[3] Stellae manentes in ordine et cursu suo adversus Sisaram pugnaverunt (Jud. 5, 20) seu Gloriosum fidelitatis trophaeum erectum fidelissimo fidei orthodoxae contra foedifragos Hussitas propugnatori Zdenkoni magno de stemmate Sternbergico Atlanti; periocha je latinská a německá.

a Jiří Poděbradský ztotožněn se Sisarou. Podle argumentu Poděbrad, tvrdošíjný příznivec husitské sekty, počal zatemňovat lesk šternberského rodu svým boží slávu loupícím (Gottes-ehr-rauberisch) kalichem, naváděje k Husovu kalichu nepřemožitelného obhájce pravé víry, Zdeňka. Ale Zdeněk dává přednost kalichu víry před kalichem zrady a raději se vzdává statků a štěstí pozemského než boha.

V předehře a mezihrách vystupoval Hus sám v allegorickém ději: proti vítěznému vozu genia Zdeňkova vzbuzuje se soudruhy svého bludu bouři, ale pravá víra ji rozehnala znamením kříže; pak nakapávají jedu do kalicha a oklamávají Čechy. Hus, strhnuv znak římský, staví kalich na oltář; nad tím genius pravé víry projevuje své rozhořčení a, uvažuje o smutném stavu bludných Čech, prosí genia Zdeňkova o pomoc. Horlivost zpravuje o zlém činu Husově pravou církev, která vysílá list do Čech; Hus zbrojí se svými druhy hada kacířství, aby zahubili víru, tu však nové hvězdy, mezi nimiž se leskne nesmrtelné jméno Zdeňkovo, metají klíny hromové, a Hus netuší nic dobrého. Vystoupil genius Zdeňkův s Horlivostí, provázen Udatností a Věrností, aby se poradili proti novému Sisarovi; tu přichází Hus — s Viktorinem, který se podivně nese mezi duchy a allegoriemi, a nabízí Zdeňkovi kalich zrady, ale Zdeněk jej slavně odmítá.

Jako by nebylo allegorií dosti, ukazoval se po těchto šesti »indukcích« obraz, jak pravá víra, plujíc v člunu Petrově, je napadena mořskými obludami a hájena Udatností a Velkomyslností.

V další inductio Victorinus — Jiří sám nevystupoval, nevíme, proč — přijímá přísahu věrnosti od svých a vzkaz Poděbradův, aby Zdeňka zbavil statků, kdyby se nepřidal k Husovi. Kacířství jásá, ale blesk netušený je přerušuje: Udatnost přináší Zdeňkovi meč a brousí jej na skále Petrově. Když pak Viktorin zjevuje geniovi Zdeňkovu rozkaz, blesk sršící z hvězd rozbije kalich Husův. Horlivost, Udatnost a Velkomyslnost vyhánějí Husa, zabijí hada kacířství a pravá víra vítězně přijíždí se vzdouvajícími se plachtami a podává Zdeňkovi a jeho potomkům klíč blaženosti. Proto přece není Zdeňkův genius ještě odhodlán, dokud mu vyslanec Pavla II. nepřinesl praporu, kterým je jmenován velitelem proti husitům; Viktorin, ač se chtěl pomstít, prchá před střelami hvězdnými, uslyšev od Husa, že had je zabit. Ctnosti blahopřejí Zdeňkovu geniovi a nad sedmi pahorky bylo vidět nový lesklý Phosphorus.

Kdo uváží, jak nepatrného děje prameny, t. j. Balbínova Epitome, poskytly básníkovi, jak málo znal dobu a dějiny, aby jej mohl doplnit, ten přizná, že je podivuhodno, jak dovedl naplnit tolik scén, místo aby se divil prázdnotě jejich obsahů, zdvojení allegorií, které se proplétají, a nedostatku děje pozemského, v čemž takřka i mezi jezovitskými hledá sobě rovně.

Jinak, zdá se, Hus ani Jiří nevystupují v jezovitských hrách; v dra-

matě o Janu Huňadovi, hraném r. 1689, v Hildesheimu, o Pogebraciovi činí se jen nepatrná zmínka.[1]

Nikoli básnictví, nýbrž dějepisectví jezovitů a jejich žáků bylo dáno úkolem, aby vyhladilo i památku husitství v kruzích poučení přístupných a v širém světě vědeckém. A k této práci vychoval řád několik pracovníků, kteří s úžasnou sedavostí učenců té doby spojovali fanatickou oddanost k straně a vřelé vlastenectví, a projevili tyto vlastnosti řadami foliantů, psaných světovým jazykem a tím způsobilých, aby semeno Hájkovo roznášely do daleké ciziny. Zvláště tři přátelé, od pátého desetiletí po bitvě bělohorské, vybudovali mohutnou stavbu, pod jejíž tíhou husitská minulost byla drcena: Crugerius, Pešina a především Balbín.

Jiří Kruger (1608—1671) sestavil velký historický kalendář *Sacri pulveres*, jehož od r. 1669 vycházel svazek pro každý měsíc, nedožil se však dokončení; poslední měsíce vycházely po jeho smrti, listopad a prosinec vyšly dokonce teprve po stu letech. Každý den má svoji náboženskou historii a velmi mnohé jsou posvěceny mučedníkům husitských válek.

Krev teče vždy proudem; mluví-li při Chomútově dne 16. března o extraordinaria crudelitas in urbem catholicissimam, jeho čtenář sotva pochopil, v čem záležela ta mimořádnost, vždyť i jinde pokaždé je vše potlučeno cepy, vždycky čteme znovu, že Táboři nešetřili žádného věku ani pohlaví. Ale jeho hrůza z ukrutností je jen podmíněná, při bitvě lipanské dovolává se svědectví Bartoška Drahonického, že Plzeňanům (kterým celý Máj mnohými básněmi a chronostichy je věnován) a nikoli Menhartovi patří sláva lstivého upálení zajatců. Zajímavo je, že porážku u Mostu odbývá velmi stručně, ani o Gorenzovi nevypravuje, snad že jde o německé katolíky, jak nazývá vítěze.

Jsou-li Táboři někdy poraženi, jako u Unčova, je to vždy zázrak a Kruger povoluje uzdu své rhetorice: Kdo by byl uvěřil ve vítězství nad krvelačnými netvory, bořiteli, Catiliny a Diokletiany! Václav je Domitianem a Vespasianem, za jeho spánku vyrostla husí vejce. Že zvolen Jiří králem, když bylo tolik slavných uchazečů, nazývá zločinem svrchovaně smělým a nestydatým, jednak hledě k dědickému právu, jednak protože korunu, kterou dosud nosil pouze katolík, posadili na hlavu husitovi, schismatiku, ba kacíři.

Vyšším požadavkům vědeckým i uměleckým chtí vyhovět historické práce zasloužilého vlastence, děkana svatovítského Tomáše Pešiny z Čechorodu (1629—1680); jeho Moravopis měl býti obdobným dílem jako Stránského Res publica, a jeho Mars moravicus, z něhož vyšla r. 1677 jen první část, sahající svými 958 stranami po rok 1526, je českou historií se zvláštním zřetelem na Moravu a obsahuje tudíž děje hnutí husitského

[1] Bahlmann na u. m. str. 75.

celé a ovšem celé v duchu Hájkově a Eneově, jehož karakteristiku Žižky »potvory ohyzdné« přejímá doslova.[1]

Vlastenectvím se Pešinovi vyrovnal, učeností, plodností a slávou ho daleko překonal jeho učitel jindřichohradecký Bohuslav Balbín.[2] Husitství je negativním střediskem hlavních jeho děl historických: ta dokazovala, že Čechy bez něho mají slávu literární a přes ně velkou a slavnou historii.

Politickou historii osvětluje mimo množství drobných snůšek zpráv v Dekádách *Miscellaneí* jeho *historie Boleslavská* neboli *Epitome historica rerum bohemicarum*, vyšlá po překonání četných překážek, činěných státní a řádovou censurou, r. 1677 jako foliant o 631 str.

Podivuhodná nestvůra vzešla ze spojení legendární historie svatyně a kritického dějepisu, jaký Balbín aspoň zamýšlel, pokud síly jeho století a svoboda v poslušenství řádovém na to stačily. Kapitolami o Boleslavi předbíhá začátky české historie, v níž dal slovo Kristiánovi, poprvé otištěnému, a v celé knihy o zázracích svatyně končí se jeho dílo, když dospěv smrti Jiříkovy a odtud dostav se rychle k bitvě bělohorské, o pozdějších událostech psáti nesměl, jak by byl mohl a chtěl. Z podobných důvodů celý druhý díl Pešinova Marta zaležel po smrti původcově rukopisem.

Pro historii Václavovu objevil Balbín nový pramen, zprávy lotrinského vyslance Edmunda z Dyntera, které částečně krále vysoko povznášely nad hajkoviny o něm hlásané, ale také potvrzovaly, ba překonávaly (zprávami, které Edmund připojil z doslechu) povídky o pološíleném řádění jeho. Balbín sám, jak poznamenává, nevěří tomu, že král vyzval kmotra kata, aby ho sťal, a pak mu sám usekl hlavu, že královna byla ukousána psy, ale ovšem věří, že dal upéci kuchaře, jak ukázal jiný jeho spis. Podle něho Václav pochybil, že Němci obsadil radnici a universitu dal Čechům, opáčně si měl počínat. Husitství nechce prý sledovat od prvních stop jeho a čtenáře odkazuje na Cranze, Dubravia, Hájka, Cochlaea a j., ale pak čteme nad očekávání obšírné vypravování, ne sice o dogmatické, ale o krvavé stránce hnutí. Celé foliové strany naplněny jmeny klášterů, jakoby prostě rozepsal seznam jejich, a v každém byli mniši nebo jeptišky umučeni. Je to pasionál katolický s hlavními fakty stejně málo doloženými, jako jsou zázračné často okolnosti. Podle *pravdivých rukopisů* prý viděli katolíci létat duše zavražděných servítů do nebe (str. 433), v Klatovech slyšána nebeská symfonie na místech, kde byli dominikáni umořeni hladem; takových legendárních rysu čteme plno v této historii, v níž zase husité vraždí napořád vše, co je katolické, nebo co je smrtelno, kdežto Sigmund, *rozhněván vražděním mnichů*, dává utopit husity litoměřické. V Chomútově udávají počet mrtvých na 2000, Lupáč

---

[1] V Předchůdci Moravopisu 1663. Srv. V. V. Zelený v ČČM. 1884, 263

[2] Objemné, ale bezcenné dílo o něm napsal A. Rejzek T. J.; srv. Hanuš v ČČ. Hist. XV, 94—98

však na *22*.000, to snad počítali ostatní jen muže, on však i děti a ženy! Kartusiáni jsou zachráněni zázračně, ale ne na dlouho; utekou do Sedlce a tam jsou roku potom v počtu 500 zavražděni, ale tím Sedlec ještě nedohrál. Není divu, že tak stoupá počet katolických mučedníků z Čech, který již Enea Silvio vynášel, přímo závratně: za šest let prolito tolik katolické krve, co padá deště s nebe, odhaduje oběti na více než 600.000 lidí! (457).

Ale ovšem, jakou má české jméno hanbu z kacířství, takovou, ba větší slávu má pro zbraně. Knížata mír vykupovali, císař byl odražen, sousední země pustošeny, dokud koncil neseznal, že Čechy nelze zbraní přemoci. Žižka, kdyby byl volil dobrou stránku, byl by nejznamenitějším vojevudcem, teď ovšem čteme o jeho četných a skvělých vítězstvích s proklínáním (455). Nové a nové lsti vymýšlel, kořist přenechával vojsku a sobě vymiňoval jen pavučiny z komínů, to jest uzené maso, jímž živil své vojsko, t. j. prodával mu je: je skvostné, kterak Balbínovi se utváří Žižka v generála-podnikatele třicetileté války, kterou Balbín znal z vlastního názoru.

Pozvání na sněm bazilejský nelíbilo se lidem z luzy, vulgus, Táborům, Sirotkům, Orebitům, ale došlo přece na vyslání poslů; šlechta vybrala ovšem muže nejvýtečnější, vůdcové táborští muže největší a nejsilnější tělem (487); z pohledu na takové lidi vzešlo německé rčení, že v jednom Čechu vězí sto čertů. Mezi nimi byl i Prokop, kterého Žižka nazýval Herkulem vlasti. Bylo velkou chybou, že Sigmund mu nechtěl nabídnout totéž, co Žižkovi.

S velkými rozpaky přistupuje Balbín k historii Jiřího; otiskuje prohlášení, že chce, aby se všemu, co bude vypravovat, rozumělo tak, jak tomu chtěla a bude chtít církev svatá, a stejně se ohrazuje, aby se nemyslilo, že pochybuje o dědickém právu domu rakouského, když Jiřího nazve králem. Otiskuje celé strany dokladů, že tak ho nazývali spisovatelé nejloyálnější (514 sl.).

Hájí pak Jiřího proti podezření, že otrávil Ladislava, důvody Theobaldovými; že by Ladislava byla otrávila krásná paní jablkem, je vyloučeno svatým životem Ladislavovým. Rožmberky donutil hrozbami, aby ho volili, a přísahou papeže ovšem oklamal. Katoličtí páni pak marně naléhají, aby splnil, co *mínili*, že slíbil, že totiž opustí kompaktáta (525).

Z vyslanců Jiřího prý Koranda celou věc zkazil svou drzostí a kacířstvím, kterými tak pohněval papeže, že se usnesl zrušit kompaktáta. Ale ovšem Balbín odůvodňuje také hněv králův proti Fantinovi. Vůbec stať o Jiřím, k níž měl skutečně hojně listin dotud neznámých, byla asi jedna z nejcennějších v Epitome; zde se Balbín, tlakem tohoto materiálu, nejvíce emancipoval od Hájka, jehož jindy se přidržel, i když znal lepší zprávy:[1] vyvrací na př. na základě listin zprávu, že Jiří Uhrům *prodal* za-

[1] Kalousek ČČM. 1903, 288 sl.

jatého Matyáše, a následkem jest sympathické pojetí krále, které ho pak nutilo k tolika reservacím. Naopak zase velká zdánlivá smělost Balbínova zvyšovala znamenitě jeho hodnověrnost také u protestantských badatelů na nemalou škodu pověsti husitské. Neboť, hledíme-li na konečný výsledek práce nejučenějšího českého jezovity, je to vlastně jen obrozený Hájek, často opravený, ale častěji zhoršený, pověrčivější, který na křídlech světového jazyka se rozlétá dále než vzácný již originál nebo německý překlad starého fabulisty.

Co Balbín pověděl v Epitome, rozepsal pak do různých svazků svých Miscellaneí, o všech obětech husitů bylo lze se dočíst také v Bohemia sancta a v statích historických, rodopisných a místopisných. Nejdůležitější část těchto Miscellaneí, Bohemia docta, byla tištěna teprv po stu letech a to hned dvakrát: první historie literatury české,[1] základní práce, na níž ještě, než byla tištěna, budovali badatelé dále.

Česká literatura bez Husa. Čteme sice o něm v stati o universitě, že ji zničil, když však dojde na výčet českých učenců, tu ho marně hledáme, až konečně je odbyt se všemi druhy v stručně probrané skupině *kacířů jedovatých*, kteří mohli dobýti slavného jména, kdyby kacířství nebylo zkazilo jejich nadání. Ale jmenován tu není ani Hus ani Jeronym: Balbín se za ně s t y d í. Uvedeni Rokycana, který zavinil neštěstí Jiřího, neřestný Jakoubek, který, ať byl ze Stříbra nebo z Míšně, kéž by nebyl nikdy viděl Čech.

Slávu vlasti založil tu Balbín na pravých učencích doby husitské, od Pálče po zázračného Židka, doktora pěti universit! Táboři ovšem vůbec nepsali inkoustem a perem, nýbrž krví a plameny: tím výše vlast povznesli humanisté a latinští básníci, kteří stačili, aby vyvrátil výtku barbarství, ozývající se z německých úst.

V záplavě kacířství, ve které se topí husitské Čechy duševně i hmotně, ční jako nejpevnější katolické skalisko slavná Plzeň. Jako Kruger, tak i Balbín je nadšen vítězstvími plzeňskými a rozezpíval se nad nimi v antických rozměrech:

Vicimus, Jo, vicimus, Jo!
Victa Praga! victus hostis! Zisca Cyclops victus est,
noster hic gabalus, Pragenses, haeresi est antiquior . . .

Ta stará plzeňská šibenice! Dávno sice už nestála; Mansfeld ji zbořil v listopadu 1618, ale proto přece nijaká svatyně nebyla tak vřele oslavována od vítězství protireformace, kdy v Plzni okázaleji a okázaleji ctěn »nový svátek« v neděli po Nanebevstoupení Páně, den, kdy se končilo obléhání husitské, až daleko do osmnáctého století. Kolik jen kázání na ten den bylo vytištěno s patřičnými dlouhými a nabubřelými tituly, dedikacemi, chronostichy a vtipně aplikovanými texty! Dominikán Jan

---

[1] J. Hanuš v ČČHist. XII, 133, 208, 407

H o c h r. 1673 uvažoval o vlastnostech velblouda, podobně V. A. S c o b i s, děkan domažlický, nevím, kterého roku; bosák Jan V a r i n v »Svědectví pravdy« r. 1677 přál Plzeňským, aby jim bůh připravil v nebi takovou stolici a takový sloup, jaký viděl jistý visionář připravený pro živého ještě Filipa II.; s tím přáním by snad výjimečně i kacíři byli radostně souhlasili. Farář K u l i k r. 1687 je přirovnal k Jobovi, který byl *muž v zemi Hus*,[1] převor dominikánský F i k l s c h e r r. 1710 zarýmoval si:

Onen zlořečený Žižka,
ta právě ďábelská šiška,
prve sice jednooká,
potom dokonce bez oka,
která se již v pekle smaží
a pekelním ohněm škvaří,
a škvařit tak dlouho bude,
dokud peklo peklem bude;

rýmy jsou chatrné, ale smysl jasný. Anonymní jezovita r. 1716 přirovnal Žižku k strašlivému země sicilské zbůjníku, krvežíznivému lidojídkovi Polyphemovi, o kterém řecký veršovec Homerus psal: Monstrum informe ingens, cui lumen ademptum, l. 9 Odyss. — citát není zcela přesný, ale Plzeňští viděli přece učenost páterovu; dominikán Adam K r a t o c h v í l r. 1718 pravil, že podobně jako Jebuzejští Davidovi, mohli Plzeňští vzkázat: »Žižko, nemastná peklem zapáchající šiško, nevejdeš do Plzně, neodejmeš-li od nás nejprve slepé a kulhavé,« totiž prý svatého Dominika a sv. Františka serafinského, čili jejich kláštery. Rudolf E n g e l t h a l e r, cisterciák, r. 1727 velebil Civitas munita, t. j. štítem víry upevněné . . . město Plzeň.

Znalost historie čtyř obléhání čerpali plzeňští kazatelé z rukopisného díla jezovity Jana T a n n e r a[2] (1623—1694), třetího v řadě historiků jezovitských, který také napsal r. 1674 historii domu šternberského, jejíž německý překlad nádherně vytištěn r. 1732. Pět prvních kapitol mluví tu o svatých třech králích, z nichž od nevím kterého pocházejí Sternbergové asijští, afričtí i evropští. O větvi české píše druhý díl, začínající od počátku českého národa a oslavující mythického Jaroslava a hlavně bojovníka proti bezbožnému a kacířskému králi Jiří, při čemž vypravovány celé děje husitské. Zajímavé tu slyšíme zprávy o obrazu a palcátu Žižkově; palcát visel na hrobě čáslavském a měl prý podpis, takto přeložený:

---

[1] Také Fabián Veselý zval s týmž vtipem *k husitskému* kalichu. Vlček, Děj. II, 1, 17.

[2] Vytištěno teprve r. 1863, 1864, 1880, 1890, 1896 v programu německého vyššího gymnasia plzeňského.

Durch dieses kolbens starke macht und kraft
sind tausend priester in die höll gebracht.[1]

R. 1621 byl poslán papeži a obraz Žižkuv darován od kutnohorských jezovitů vyslanci krále dánského.

Žižka, který pobíjí kněze svým palcátem! Tu představu, kterou před půldruhým stoletím měl vzdálený Murner, šťastně vsuggerovali masse vlastního národu, v němž i písmáci mimo tajné kacíře se vzdělávali Hájkovou kronikou. Když se stala příliš vzácnou a na nový výtisk nebylo pomyšlení, nahradila jim ji »Poselkyně« křižovníka Beckovského, jejíž první díl, sahající po r. 1526, vyšel r. 1700; více vydáno nebylo. Byl to Hájek modernisovaný, ale jen co do tvarů slovních; není rozdílu v názoru a není znáti vlivu pokročilého dějepisectví, ani Balbína, jen rozmnoženy jsou zprávy Hájkovy, nejvíce o legendy.

Český národ s původním a s obnoveným Hájkem kráčel do nového století a nedověděl se, že o dějinách jeho kacířů se zájmem si vypravovali ve vzdálené přeslavné tehda Francii; sto let po kalvínských passionálech obrátila tu zájem k reformaci i katolická strana. R. 1678 vydal Louis Maimbourg z Nancy (1610—1686) historii velkého schismatu západního. Byl to jezovita, který však později musil opustit řád, protože se příliš horlivě hlásil k zásadám gallikanismu. Napsal před tím historii křížových tažení a papežu Řehoře a Lva Velkého. Z Maimbourga mluví jeho prameny, hlavně Cochlaeus a Dubravius, a vlastní zlomyslnost, kterou vše, co čte o Husovi, obrací v zlou stránku. Hus dává ženám právo kázat; na koncil jel, protože byl pyšný, jak bývají heretikové, a doufal, že získá mnoho slávy. Je zvláštní, že tak málo pochopil, jak se skončí jeho cesta, že odjel, aniž jen vyčkal bezpečného listu, který mu ostatně jen byl dán, aby se dostal před koncil a vrátil se, vyhově mu; bezpečného listu od koncilu neměl. Je v Husovi mnoho *pompe*, mnoho marnivosti, jak ukazuje dlouhý jeho dopis z Norimberku; i potěšení z přátelského uvítání faráře, který přišel s konví vína, vykládáno tak, jako by se Hus byl těšil z toho vína. Ani zmínka o koni, lidsky tak milá, neušla úšklebku jezovitovu.

---

[1] Latinské znění s jiným německým překladem v polemickém spise Chr. Jos. Reinhelda, kazatele chrámového, „Zungenschaber für euch“, namířeném proti lutherským predikantum (v Praze 1640), str. 430. Mezi hadry, z nichž je sešit Lutherův plášť, je také červený, husitský, barvený lidskou krví; vždyť prý stálo pod Žižkovou palicí:

Quingentos monachos clava qui contudit iste
o ferrent talem saecula nostra virum

Četba tohoto spisu o 907 stranách malé osmerky otřásá člověkem; oč vzdělanější a humánnější byl zlopověstný Cochlaeus proti tomu kazateli z třicetileté války! Reinheld má celou kapitolu „Dass die lehr Lutheri weit alter als Hussen hosen . . sei“, ale není v ní zmínky o Husovi; jde o otázku známou, kde podle luteránů byla po 1400 let pravá církev.

Maimbourg je jinak málo zajímavý, reprodukuje celkem jen starým způsobem stará tvrzení katolické polemiky od 15. století se opakující; tím více nového poskytuje jeho vrstevník Antonín Varillas (1626 až 1696), který byl více spisovatelem světské historie, z níž vydal řadu děl o francouzských králích; teprve, když svou nedbalostí pozbyl postavení i platu při královské knihovně, odebral se do kláštera a, těše se podpoře arcibiskupa pařížského, psal svou Histoire des revolutions, velkou šestisvazkovou historii kacířství, sahající od r. 1374—1589, a dokončil ji r. 1686. Výtah nebo zvláštní zpracování části její *Histoire du Wiclefianisme, ou de la doctrine . . . avec celle des guerres de Bohème qui en ont esté les suites* bylo v pozdějším přetisku uvedeno zajímavým Avertissement s dvořanskou zmínkou o zrušení ediktu nanteského: Proti schismatu mínilo se, že není pomoci, ale bůh dal Francii krále, jemuž nic není nemožného, a jenž svou moudrostí a pevností stejně rozšiřuje hranice církve jako hranice říše svou udatností, nad veškeru chválu povznesenou.

Vypravování historického si ani romanopisec nemohl více ulehčit. Wikleff umře, na koncilu londýnském odsuzují jeho knihy, ale byly již opisovány a jeden z jeho žáků, Petr Payne, obávaje se pronásledování, prchá s nimi do Čech, kde vidí, že budí zájem, a prodává kopie. Tím jsou znepokojováni němečtí mistři v Praze, kde Karel zřídil universitu po vzoru pařížské; bylo tu však německých a zvláště saských mistrů tolik, že nepřipouštěli žádného Čecha k vyšším hodnostem. Za Karla IV. čeští mistři závodili s německými, ale po jeho smrti klesali ve vědách, buď že neměli zájmu pro studie, nebo proto, že jejich duch byl zabrán hmotou tak, že se nedovedl zajímati o subtilnosti scholastické, a nezbylo než obsadit místa doktorská hlavně Sasy. Ti pak vylučovali i nadané Čechy, neb bylo jich několik mezi mistry, kteří se mohli státi doktory. Mezi nimi vynikal Jan Hus, muž tak nízkého původu, že nevěda, od kterého otce pocházel, byl nucen přijmout příjmení podle své rodné obce. Byl stejně ctižádostivý jako duchaplný; aby mohl studovati, nosil knihy za šlechticem a odměnou za své služby mohl se státi mistrem. Měl v gramatice mnoho posluchačů a pohněván tím, že se mu odpírala hodnost doktorská, všímal si zlořádů v církvi. S odsouzením nauky arcikacíře Wiklifa souhlasil, ale pak se vrhl na studium jeho; byl by však jistě vyvázl ze zaslepení wiklifského svou vrozenou nestálostí, kdyby ho nebyla plnila mstivost: chtěl wiklifismem vyhnat doktory německé. Měl přívržence mezi učiteli nižších škol, které vyzval, aby poštvali své žáky proti Němcům, tak že došlo k známým rvačkám žákovským. Dva jím vyučovaní mladí šlechtici, milci mladého krále, působili na Václava, jenž spor odkázal pražskému magistrátu. Mistři němečtí nechtěli se postavit před tento tribunál, ale Hus se dostavil a docílil dekretu, který král podepsal vlivem oněch dvou šlechticů. Sotva se to stalo, již se dálo Němcům tolik příkoří, že ze strachu, aby nebyli porubáni, vystěhovali se

z Prahy. Hus po tomto netušeně velkém úspěchu, aby neztratil zbytku svých posluchačů, shledal prostředek, jak je udržeti, v učení Wiklifově; v první řeči o něm tvrdil nestydatě, že oheň, kterým spálili jeho knihy, ho rozehřál, aby je četl. Překládal nejnebezpečnější spis, trialog; jeho kollegové ho napodobovali, Jakoubek ho překonal; když ho Petr Drážďanský přesvědčil o nutnosti kalicha, Hus souhlasil, nastaly tajné schůze; arcibiskup *Hincon* si stěžoval u magistrátu, jenž poznávaje svou chybu, chtěl ji napravit přísností a dal tři přistižené popravit a těla čtvrtit, ale lid je ctil jako mučedníky.

Hus pro svou účast na tom je ohrožen zatčením a odebírá se na ves, jejíhož pána svedl, aby ho ve svém hradě chránil proti komukoli. Zde se utvořila strana husitská r. 1409. Hus dal svými překlady řemeslníkům a ženám do ruky zbraně proti mnichům, aby neplatili více než desátky a nepřispívali na kruciátu neapolskou.

Arcibiskup spěchá k Sigmundovi, ale zemře a dostane pak nástupce nejbídnějšího po muži tak vynikajícím: byl to ubohý A r b i l e, kterého Pius II. nakreslil (je to Albík, jemuž však Varillas přibásnil tloušťku takovou, že se sotva mohl pohybovat): on se neprobudil ze své tuposti, ani když dvě třetiny země už náležely straně husitské. Na štěstí po dvou nebo třech císařích, kteří nastoupili po sesazení Václavově, byl Sigmund zvolen císařem a pojal nejskvělejší úmysl, který měl katolický kníže po několik století. Zázračně se mu dařilo, že všechny vlády souhlasily.

Papež nařídil, aby arcibiskup pražský svolal synodu a předvolal Husa; ten se ke všeobecnému udivení dostavil a odvolal, ale sotva vyšel, hlásal nauky, kterých se odpřisáhl, sloužil mši, ač byl na nějaký čas suspendován, a připojil nový útok na církev, broje proti zpovědi.

Zde probírá Varillas »nejožehavější bod celé novější historie«, byl-li Husovi porušen glejt. Otázka byla zmatena tím, že se jednalo, jakoby slovo císařovo bylo slovem koncilu, ač je jasnější dne, že byly d v a glejty, různě znějící a různě datované. Patřilo k privilejím českého království, že nikdo nesměl býti nucen, aby je opustil, a Sigmund ani jako císař Husa k tomu nemohl donutit; bylo tudíž třeba, aby Hus se od hodlal sám jíti ke koncilu, aby jej přesvědčil, nebo se aspoň svou dialektikou zdráv z něho dostal. Za tím účelem byl mu dán list, jaký kancelář jen mohla napsat. Tak přijel do Kostnice a svobodné město dalo mu na prosbu koncilu druhý glejt, odchylný od onoho, kde se čtlo, že list je vydán pouze, aby se Hus ospravedlnil a usvědčil žalobce, kdežto výrazy listu císařského byly jasné a bez výhrady. Hus, nevšímaje si snad rozdílu, nebo nevíme proč, se spokojil tímto glejtem, a navštíviv papeže a ostatní preláty oznámil na dveřích kostelních, že se postavil koncilu. Tím uznal otce svými soudci. Papež dovolil tedy, aby se zahájil proces; arcikacíř nepoznal nebezpečí, dokud mu neoznámili komisaři, že jeho žalobci přišli a že se nesmí vzdálit, dokud rozsudek nebude vynesen. Hrůza ho pojala, pochopil příliš pozdě, že nebude tak snadno přemluviti

otce a theology, jako laiky v Betlému, nebo dvorskou šlechtu, chtivou církevních statků, a tu se odhodlal k útěku. Jindřich ze »Salzembroc« mu půjčil selských šatů a chtěl ho vyvézt na voze zásobním. Lest by se byla podařila, kdyby se přátelé Husovi byli obrátili na jiného než na Salzembroca, jenž byl hlavním jeho špehounem a odpovědný z jeho osoby; on prozradil vše magistrátu a pomáhal Husa vytahovat z vozu. Hus nedal se zmásti; stěžoval si, že ho zdržují, zabalil se prý do sena, aby se chránil proti švýcarské zimě, ač byla již třetí neděle v postě, ukazoval císařský glejt, stejně jsa smělý, jako před tím zoufalý, ale po chladné odpovědi Salzembrocově seskočil s koně a ukryl se mezi českými šlechtici; ti však nemohli ho chránit před jízdou kostnickou, byl jat a uvězněn.

Nastává spor mezi císařem a koncilem, jehož důvody vyčítány na dvou stranách. Císař ať byl přesvědčen, nebo se bál o úspěch svého díla, nechal koncilu volnou ruku, a koncil přes výmluvný protest českých pánů nedbal výsad Čechů vůbec, ani českých kněží zvlášť. Hned potom mohl býti Hus osvobozen, kdyby byli čeští páni podplatili strážce Husovy, ale netušili ovšem, že papež utíkal. Tak tedy byl zahájen proces a on i Jeronym, rovněž zatčený, měli se odpovídat dne 15. dubna přede vším koncilem. Zastrašeni rozsudkem nad Wiklifem souhlasili s návrhem, aby odvolali, začež bylo zvoněno Te deum. Hus však odvolává znovu, žaluje na Pálče a Gersona.

Začátkem července kardinál cambraiský naléhá přátelsky na Husa, aby odvolal; ještě dvakrát byl uveden do shromáždění, kde ho císař vlídně napomínal, až šestého července byla věc ukončena. Hus v ten den měl ještě dlouhou řeč a chtěl mluvit ještě jednou, aby vzbudil soustrast, ale bylo mu v tom zabráněno.

Vidíme, že román Varillasův vymyká se téměř z přirovnání k historickým faktům zevním; co nás pak překvapuje nejvíce, je naprostá nevšímavost k učení Husovu; ani pomyšlení, aby vyčítal články žaloby a jak Hus odpovídal. Husova smrt se neminula ani u něho s účinkem. Co do zevnějšku, pokračuje, nemohla by býti nalezena smrt hrdinější Husovy; jednal na venek, jak káže nejhlubší zbožnost, neuklouzlo mu slovo o časných věcech, odpustil všem, modlil se za ně.

Jakoubek a ostatní ze strachu z podobného osudu snažili se lidu svedenému znemožnit smíření s katolíky, učinili spiknutí a v noci, vzývavše svého proroka, rozešli se husité, aby mstili jeho smrt na nepřátelském kleru. Vrhali je do Vltavy (netanula auktoru na mysli noc bartolomějská?) a arcibiskup se zachránil zadními dveřmi, zatím co koncil jednal proti Jeronymovi. Zde Varillas uvedl skutečné žaloby, poněvadž jsou rázu hmotného. Není zmínky o Poggiovi, pověst o proroctví se vyvrací; tím se končí první díl románu.

Historie husitské *války* v díle druhém není méně zmatena. Začíná se pěknou větou, že je odvážno chtít zachovat násilím náboženství, založené na pouhé mírnosti; poprava Husa a Jeronyma rozmnožila řady

husitu, vidoucích pevnost a zbožnost umírajících. Husité si upravili vyznání víry, množili se shovívavostí Václavovou, žádali více kostelů a hnali, když Václav zahrozil, útokem na radnici a po smrti králově si volili vůdce. Prozřetelnost dopustila, že připadli na největšího a nejšťastnějšího válečníka století. Král, který žádá, aby mu vydali zbraně, je již Sigmund, jenž pak Čechy zase opouští. Žižka zachraňuje život kartusiánům, kteří však musí opustit zemi; bojuje především s Čeňkem (Cinque), »capitaine allemand«, pak s Pierrem de Staremberg; zatím posílá Sigmund svého výtečného kancléře Šlika, Gaspard Selique, jenž se ujímá vlády a smluví s Novým městem výhodné příměří půlletní. Sigmund kazí vše.

Žižka spěchá do hor, a když ho katoličtí páni málem dohonili, vláká je do úzkého údolí a velí ženám, aby na pole hodily šaty a okrasy plátěné; stud nebrání jim vyplnit rozkaz, jehož nechápou, a rytíři svými ostruhami tak se zapletli v košilích a šátkách, že se nemohli pohybovat. Žižka se zmocňuje města Mosca, pak u Vogise koní a z lidí neumějících jezdit učiní nejlepší jízdu evropskou. Žižka, o němž vůbec mluví francouzský auktor s patrnou sympathií, marně brání rušení chrámů, také nemůže vyhubit Orebitů, kteří kněze pálí nebo svázané po dvou vrhají do ledu, nebo je hanebně kleští, a proto je donutí, aby se s ním spojili. Pana Bogeslas le Cigne (Švamberka) ustanoví svým nástupcem, jakkoli byl ještě katolík a císařský, a dodělal se toho svou vlídností, že mu sloužil věrně do smrti. Odpor katolických měst snaží se zlomit přísností, vraždě vše, co je starší deseti let, ale jako obyčejně, docílil tím opaku, hnal je v zoufalství. Po bitvě u Německého Brodu mohl Žižka si posadit korunu na hlavu a nelze se vynadivit jeho šlechetnosti, s jakou ji zamítl.

Žižka dobývá skvělého vítězství u Ústí, kde Štěstěna konečně po dlouhém váhání se mu přikloní, buď že se styděla ho opustit tak dlouho ho provázevši, nebo že mu přála, jsouc slepá jako on.

Žižka nedal se do vyjednávání s císařem z ctižádosti nebo lakomství; podlehl mrzutosti nad vojskem, které bylo příliš republikánské, aby slepě poslouchalo velitele. A je-li pravda, že hrdinové mají předtuchu svého konce, Žižka nemohl lépe končit, než smířením s největším mocnářem křesťanstva, poraziv ho osmkrát. Ale na cestě zemřel a chtěl raději býti sežrán ptáky než červy, ba chtěl ze své kůže míti buben.

Porážky u Tachova a Domažlic vypravovány zcela stručně; první město nazváno Messon (Mies), druhé Tepla.

Také Prokop Holý je líčen sympathicky. Když se v Bazileji vyslovil o žebravých mniších a legát ho poučil, nevybuchne sněm v smích, jako u Eney, nýbrž nastává reptání, mišené se smíchem, a nevole, podle toho, jaký kdo měl zájem (auktor patrně sám nepřál valně žebravým řádům). A Prokop neodpovídá legátovi, ne proto, že byl zahanben, nýbrž ač je kněz a učený, přece tak dávno vyměnil sutanu za kyrys, že moudře cítí, jak by se stal směšným, kdyby se pustil do hádky theologické.

Kompaktáta chválena jako nejdůmyslnější smlouva, co jich bylo v 15. století. Táboři u Lipan bojují proti katolíkům a jsou jimi zaskočeni, přece boj trvá čtyřiadvacet hodin a končí se známou lstí pana Menharta, jehož rozumování naplňuje čtyři stránky. Zajatí husité nejsou tak důvěřiví, aby věřili všem slibům, ale mínili, že je páni pošlou proti Čapkovi, a oni byli by se s ním pak spojili — tak zahynou v stodolách. Husité pak, sníživše počet svých článků s 45 na 4, sleví ještě 3 a spokojují se kalichem. Rokycana očividně se prohřešil proti kompaktátům podávaje pod obojí v pražském chrámě arcibiskupském, ale je pouze varován a nějaký čas je klidný na faře týnské, kterou usurpoval, pak prchá, ale nezůstává tak dlouho ve vyhnanství, jak bylo třeba pro klid Čech; vrací se po smrti Sigmundově, a když Albrecht zanechá syna v kolébce, agituje proti němu. Zvoleni dva místodržící, Menhart a Petrarchon, jehož následuje Pogebrac, který přepadá Prahu, načež husité, mstíce se za porážku svou, Menharta usmrtí jedem a hladem.

Ladislav umírá a Rokycana byl podezírán, že ho otrávil. Pogebrac se stává králem, přelstí s Rokycanou Tábory, pak je obléhá rok, a ač se brání jako Rhodští Demetriovi, pobije je do posledního muže; ani města nechtěl zachovat, aby nezbylo památky rebelie v království, kde chtěl vlásti v klidu; proto je vypálil a zbořil zdi do základů!

Varillasova knížka stojí mezi obdobnými zjevy své doby zcela zvláště. Kdežto líčení protestantská nemohou dost ostře lišit světlé postavy Husovy od nevylíčitelných ohavností a ukrutností husitských a katolíci stejně rozhorleně odsuzují obé, zde seznáváme Husa, který se zmocňuje myšlenek anglického kacíře hlavně, aby nabyl vlivu u posluchačů a u šlechty chtivé kněžských statků, Husa vypočítavého, nestálého, smělého, jenž sám zavinil, že dvojnásobný glejt pozbyl platnosti, jenž stejně jako Jeronym jen dovede umřít hrdinně a se všemi zevními známkami zbožnosti. Za to husité jsou sice svedeni, jsou kacíři, obrazoborci, ale nad míru udatní bojovníci pod vůdcem, který je prvním válečníkem světa, a snaží se spíše zachraňovat než vraždit; jen aby zastrašoval, stává se přísný, není vůbec zmínky o zvláštní ukrutnosti jeho nebo jeho nástupců, zvláště Prokopa Holého. Vina za všechno zlo pozdější svedena na Rokycanu, a Jiří učiněn velkým mstitelem nad Tábory, kterýžto konec umělecky vyžadovaný ukazuje, kterak ne nadarmo vyčítali Varillasovi, že historii plní romány; vždyť se i dovolával rukopisů, které si vymyslil, jak čteme u Buddea a Jöchera. Po dvou stoletích nový Enea Silvio učinil z českých dějin zajímavou knihu, ale nenabyl toho významu, jako předchůdce.

Spisovatele protestantské dráždil Varillas hlavně k polemice; neprominuli mu zlomyslnosti o Husově rodě (i Seyfried, zdá se, reaguje naň kapitolou o jménech) a nekonečnou diskusi o glejtu jen spletl svými *dvěma* listy; ale na protestanta aspoň jednoho působilo jeho líčení Žižky tak, že se nadchnul k zvláštní knize o něm. Byl to Jean Baptiste de R o-

coles, který vyčítá mezi svými prameny mimo Eneu Silvia, Flacia, kroniku Langovu, Jeana de Brawiski (Dubravia!), Thibauda (Theobalda) též »knihu o schismatu, jejímž auktorem, tuším, je známý učený a pracovitý pan Varillas«.

Rocoles sám se také nepodepsal než začátečnými písmeny pod dedikací, z níž poznáváme, že napsal také dějiny německé a že měl nebo osoboval si titul historiografa Francie a Braniborska. Zájem o muže, kteří vynikli ze skrovných začátků, projevil již před tím spisem o slavných podvodnících, mezi nimiž ovšem nebyl Žižka.[1] O něm vydal r. 1685 v Leydenu zvláštní spis, nazvaný *Žižka, hrozný slepec*,[2] jehož titul sliboval též historii husitských válek vůbec a jenž budí nyní očekávání,[3] která vábí k čtení elegantní malé knížky, přes vražedně drobný tisk její; naděje však žalostně zklame. Auktor k práci přikročil se značnými sympathiemi k hrdinovi a dedikace přirovnává ho velmi lichotivě k národnímu hrdinovi batavskému, Claudius Civilis, — domnělému předku barona Wassenaera, jemuž kniha je věnována. Oba, nehledě k menším podobám, bojovali proti Římu, činy obou byly popsány velkými státníky a historiky: Tacitem a Eneou Silviem. To však bylo právě tentokrát neštěstím Žižkovým. Rocoles nemá vědomostí, aby se opřel vlivu skvělého toho předchůdce, ba ani aby pochyboval o některém údaji jeho. Proto upřímně oznamuje, že hodlá vypravovat po francouzsku, co napsal Enea Silvio latinsky, jak před tím přeložil jeho dějiny německé. Že ani nečiní výboru z české historie, zastírá tím, že nazývá předchozí události úvodem k historii Žižkově a že po jeho smrti chce dospěti až ke koncům Tábora, Žižkou stvořeného.

Ale tím jen špatně napravil komposiční monstrum, že titulní hrdina knihy o 112 stranách vystupuje jenom na str. 37—79, tedy v jediné třetině její. Rocoles nedostál ani slibu, že zmírní urážlivé výrazy potomního papeže, aby vyhověl křesťanským čtenářům různého vyznání, a jen ostýchavě občas poznamenává v závorkách, tak že mluví *papež*, jestli nenechá dokonce ostré výrazy jeho bez opravy státi. A slova a epitheta nerozhodují; motivace Eneova zůstává naprosto nedotčena mírnící snahou a lze říci, že čtenář tohoto protestantského zpracování neodnesl si značně jiných dojmů než z Eney samého. Václav je infâme, je křtěný Sardanapal, oddaný svým výstřednostem, Sigmund stojí mnohem výše, ač vytýkáno Eneovi, že se o bezpečném listě Husově nezmínil. Čechové jsou rebelové, ukončení války posouzeno jen se stanoviska říše, po míru

---

[1] Les imposteurs insignes ou histoire de plusieurs hommes de néant de toutes nations qui ont usurpé atd. Amsterodam 1683.

[2] Ziska, le redoutable avengle capitaine general des Bohemiens evangeliques atd. atd.

[3] Dosvědčují je články dra V. Preiningra ve Světozoru 1896, 51 a v ČMČ. 1897, 385—7, který to, co očekával, shledává v knize, jíž ovšem nepřečetl; dokonce se dohaduje auktora exulanta a vyčítá z ní chvalozpěv na husity!

tonžící, souvislosti mezi husitstvím a protestantstvím pro spisovatele není. Přejata z Eney ironie, s níž mluví o českých vyslancích v Bazileji. Prokop je ignorant (112), Táboři scelerats (137), mluví se o complices Rokycanových (146) atd.

Stalo-li se to úctou k vznešenému jménu, nebo snad nadějemi na štěstí v Prusku, náš auktor z celé války husitské ničím není tak dojat, jako chováním Bedřicha, purkrabí norimberského a potomního volitele braniborského. Při koncilu tento kníže, »první z domu, jehož nynější hlavou je jeho Jasnost volitelská Bedřich Vilém«, konal svůj úřad maršálka, jako Naman syrský v bibli poslouchal svého krále, ale neměl fanatismu rýnského falckrabí. V pozdější historii ovšem právem zaujímá Bedřich vynikající místo, ale přece ne takové, aby každá zmínka o něm musila uvádět auktora v nadšení (pracuje ovšem tak ledabyle, že více než jednou opakuje, že Bedřich byl první z rodu nynějších volitelů); markrabí je pravé vzorné dítě, miláček císařův, jehož vůli plní, což zní velmi komicky, známe-li žárlivost Sigmundovu a politiku volitelovu; a vrcholem směšnosti je, když se rozplývá (str. 113), že se tato náklonnost prýštila ze stejnosti mravů, což je nejhorší poklona, kterou mohl učinit svému miláčkovi. A zmínka o Braniboru odvádí neomylně mysl auktorovu od věcí, které by měly i pro něho býti důležitější. Vypravuje-li o Silviově návštěvě v Táboře, tu přece není ani anachronistickým ani přílišným požadavkem, čekáme-li, že protestantský spisovatel knihy o Žižkovi, zakladateli Tábora, se zamyslí nad tamní snášelivostí a láskou k učení. Ale nikoli! Rocoles má právě příležitost podivovat se markrabí braniborskému po deváté nebo desáté, a to je mu ovšem důležitější. Podobně, když došlo na pozvání do Bazileje, očekávali bychom, že se Nizozemec pozastaví při velkém tom úspěchu malého hloučku protipapežského a neužasne jen zase nad laskavostí, čestností a horlivostí kurfirstovou (str. 119).

Tím zajímavější jsou ovšem místa, kde přece jen proráží úctou k Sigmundovi, k markrabímu, k Eneovi přirozený cit: upálení zajatců u Lipan se mu hnusí, vždyť bojovali vlastně jen za svou víru; a když o tři čtyři roky později prý Menhart rozhněval se s Poděbradem a byl otráven a hladem umořen, to byl prý až příliš zasloužený trest za upálení tolika udatných bojovníků.

Ja pak kratochvilné, že auktor knihu, která verši pod obrazem Jana Žižky slaví jej jako zakladatele Tábora, ukončuje varillasovskou zprávou, že z toho města nezůstal kámen na kameni!

Zvláštním osudem se dostal Žižka do posmrtného vydání jiné knihy Rocolesovy; jeho »slavní podvodníci« ožili r. 1728 v rozšířeném vydání a tu nevím kdo pojal do 2. svazku též Žižku, jakožto »faux roi de Bohème« (str. 169—178). Už na obraze je Žižka hrozný se svým dlouhým knírem, což teprve v textu! Zvíře, které leželo, dokud mělo co jíst, t. j. Václav, zemřelo a po jeho smrti zvolen mladý, udatný muž králem a vůdcem rebelie. Tím, že sliboval kořist a dovolil plenit, přivábil spo-

dinu a byl velkým vudcem, ale plný neřesti a s málem ctnosti. S císařem učinil mír za čestný titul místodržitele (lieutenant général), vévodství a značné sumy. Ale za několik dní zemřel, pořídiv, jak vypravuje Enea, o své kůži. Že by tento životopis byl od Rocolesa, je naprosto nemožno.[1]

Práce katolické Francie v 17. století vrcholí takto ve vědeckém románu, naproti tomu reformovaní postavili se v čelo nové vědy theologické; jestli dotud katoličtí auktoři dokazovali nebo předpokládali, že Hus byl kacířem, a potírali ho za to, jestli protestantští většinou naopak tvrdili, že smýšlel jako oni, nastal v tom velký převrat: Mathieu de L a r r o q u e (1619—1684), pastor v Rouenu, jeden z nejslavnějších učenců podle Baylea, spisovatel Histoire de l'eucharistie (1689), dokazoval ve svých *Animadversiones criticae,* že Hus byl odsouzen nespravedlivě, protože učil jako církev. Jeho syn Daniel (1660—1731) už v mládí svém pokračoval v těchto badáních — r. 1690 přestoupil na katolictví, aby se směl vrátit do Francie —, která se obracela ovšem proti církvi katolické a proti neomylnosti koncilu. Čteme na příklad v *Le proselyte abusé* (684), že r. 431 byl odsouzen Nestorius koncilem, ač byl nevinen, ale vezměme příklad známější — tím příkladem je právě Hus, jak obšírně rozvinuto.

To nebránilo, aby katolík, slavný biskup B o s s u e t ve své *Histoire des variations des églises protestantes* nevyužitkoval důkazu p r o t i protestantum. Jeho kniha se počíná r. 1517, ale v knize 11. podává stručné dějiny Albigenských, Valdenských, Wiklifa, Husa a Bratří. Hus svého místa mučedníka u protestantu si zasloužil tím, že nazval, jako Wiklif, papeže Antikristem. Ale v jiných hlavních naukách věřil s Římem do smrti, vyjma snad přijímání pod obojí. Po něm vznikly dvě sekty, kališníci pod Rokycanou, nejctižádostivějším člověkem, a Táboři pod Žižkou, jehož krvavé činy jsou neméně známy. Od Táborů pak nemůže vycházet světlo křesťanství, ani od svrchovaně nevědomých Bratří, kteří nebyli husity, poněvadž pocházeli podle své vlastní historie od kališníků, a kterým teprve K e l e s i s k i napsal svá Kopyta...

Podobně přijal výsledky Larroquovy reformovaný bohoslovec Jaques B a s n a g e z Rouenu (1653—1725). Byl z rodiny normanské, už od praděda literárně a reformačně činné; po zrušení ediktu Nanteského opustil Francii a pusobil literárně a politicky v Holandsku; jeho bratr Henri byl spolupracovníkem epochálního Bayleova slovníku a také v díle bratrově vlivy osvícenské jsou znatelné. R. 1699 vydal v Rotterdamu svou *Histoire de l'église.*

Děje Husovy a Jeronymovy, čteme tu, byly a snad ještě dlouho budou předmětem pochybnosti a historického pyrrhonismu. Hus, tento velký muž, velice vynikl v století, v němž žil, ale jeho sloh byl více bar-

---

[1] Mezi tyto divné podvodníky dostal se mimochodem také Svatopluk (Suatocopius) moravský — podvedl Satana!

barský než výmluvný, sledoval methodu scholastickou, v níž nemá uhlazenosti ... avšak jeho skromnost a čistota jeho mravů, přísný a tvrdý život, jeho bledá tvář, utrápená posty, jeho mírnost a ochota k chudému, jako k bohatému, činily z něho muže bez vady ... to mu dosvědčil i jezovita Balbín.

Proč byl Hus odsouzen? Co do transsubstanciace věřil katolicky, cizí svědectví neplatí, rozhodný je traktát psaný v žaláři, v tom Hus nikdy nekolísal; k přijímání pod obojí se naklonil teprv v Kostnici; co do obrazu nepochybil, a přece tak krutě s ním jednáno, jakož i s Jeronymem; nic nezadrželo ukrutnosti sboru prelátů.

Basnage za stálé polemiky s Bossuetem nereklamuje tyto učence za pravé mučedníky své církve, protože mísili omyl s pravdou, ale mlčení o nich by bylo způsobilo přílišnou mezeru ve vypravování.

V další historii zaměstnává se hlavně Tábory, kteří byli Wiklifovci nebo Valdenští. O Žižkovi se nechce šířit. Byl ukrutný, ale kdyby ukrutnost dokazovala omyl, kde by zůstalo katolictví! Táboři tak ukrutní jako on nebyli a na svých generálních synodách ukrutnosti odsuzovali, kdežto ani jeden katolický koncil se nevyslovil proti násilí.

První Bratři české pokládá za uprchlíky táborské; vypravuje o jejich pronásledování Poděbradem, po jehož smrti Matyáš, moudrý kníže, jim dal svobodu.

Také v Německu setkáváme se v témž desetiletí se spisy, v nichž se ozývá zvýšená kritičnost, anebo úzké konfessijní stanovisko je překonáno.

První německý osvícenec, Christian Thomasius (1655—1728), řídil roku 1693 v Halle tucet čtyřhodinných disputací a pro každou napsal a v programu[1] otiskl kvestii. Z nich druhá jest, byl-li Václav právem sesazen, čili byl-li tolika neřestmi zatížen, jak se tvrdívá. Míní, že nikoli; byť nepochyboval o faktech, která se uvádějí, ona mu prostě nestačí na tak těžké odsouzení neslyšeného. Jen o historii Edmundově, jak Václav sťal kata, praví, že je nepravděpodobná, vynalezená někým, kdo ani neuměl lhát. Jinak není prý důkazem ukrutnosti, má-li kdo při sobě kata; nařídil-li v opilosti, aby kuchař byl upečen, nestalo se to asi, a stalo-li se, ukrutnost spadá na sluhy královy, kteří poslechli, kdežto jeho omlouvá opilost atd. A záporná odpověď stává se ještě pravděpodobnější, zkoumáme-li, *proč* byl Václav tak nenáviděn.

Stalo se tak v deváté kvestii: proč Václav, král ne nejlepší, ale přece ne zlý, má tak špatnou pověst. Odpověď jest, že sáhl na osoby kněží a hájil pravdivějšího učení Husova, pokud dovolovaly poměry a jeho povaha. Snáší nové doklady k minulé kvestii; příběh s lazebnicí ukazuje, že byl nenáviděn velmoži, milován prostým lidem; dával-li lidi provinilé popravovat po návratu z vídeňského zajetí, jeví se opatrným, přísným, spravedlivým, dobrotivým, vděčným (k záchranci). Dal-li (podle kroniky

[1] Quaestionum promiscuarum ... dodecas, Halae 1693.

Michala Sachse) popravit mnicha Schwarze pro vynález prachu, je to iustissimum factum, že potrestal mnišského původce nejzhoubnějšího vynálezu. Zkrátka: kdyby stačilo na mučednictví trpět nespravedlivě, byl by Václav mučedníkem.

Trvalo ještě málem sto let, než tento názor osvícence německého došel skvělého potvrzení fakty snesenými od stejně smýšlejícího auktora, jednoho z prvních osvícenců v Čechách; prozatím neměl projev Thomasiův na historii mnoho vlivu.

Velký pokrok proti církevním dějinám přistřiženým podle vyznání určité církve činí plod zvnitřnělého protestantismu: pietisty Gottfrieda Arnolda Nestranná historie církve a kacířů.[1] Zde v kapitole o koncilech století XV. čteme, že sněm kostnický dovedl sice kaceřovat, jak zkusil dobrý Hus, a dokonce bez papeže, na něhož se jinak vše svádívá, ale všechny sliby, že bude reformovat, byly klam. V další stati o sporech v tomto století čteme, dost podivně, dříve o Savonarolovi než o Husovi, o němž Arnold mluví krátce, poněvadž je dosti o něm psáno. Exodus německých professorů a studentů zdá se mu neodůvodněn; cituje Hájkova slova, že jen bůh ví, byli-li svědkové praví; císař prý vzdychal při odsouzení Husově; *domnělé* proroctví o labuti uvedeno jako »merkwürdig«... O neřestech Václavových pochybuje vzhledem k četným *ferunt, aiunt* v zprávách (znal Thomasia), ale o husitech má Arnold podle svých pramenů dosti chatrné mínění; protest pánů a university byl vážný, ale smutné se zdá, že ztratili svornost, vážnost a poctivost. Žižka Sigmundovými sliby dal se přemluviti a neměl — v takové konce upadl — před smrtí důležitější starosti než o kůži na buben. Sirotci byli vlastně papeženci, Rokycana arcipokrytec. Na koncil bazilejský husité, aby se jim nevedlo jako někdy Husovi, přijeli s 300 jezdci, ale byli přelstěni, že toho nelze vypovědět. První článek jim povolili, když beztoho vrcholil v opus operatum, ale tři nejdůležitější články pokrytci tak zkroutili, že nedostali nic řádného a přece musili přivolit k t. zv. kompaktátům. Pak dobří Táboři se dali oklamat synodou; to vše vypravuje krátce, jakožto věci známé.

Mnoho se psalo na rozhraní století sedmnáctého a osmnáctého a mnoho také bylo řečeno o Husovi a husitech, i kde bychom toho nehledali, jdouce po stopách nápisů; vždyť v historii poloostrova jutského[2] narazíme na obraz Žižkův!

Protest, který i Arnoldovi tak imponoval, byl záhy znovu vytištěn; r. 1705 a zase značně rozmnožený r. 1712 vydal jej Löder, assessor lipské university, z edinburského rukopisu, jako doplněk k Hardtovým Aktům koncilu, latinsky a německy s doprovodem vypravování a poznámek. Celou stránku věnoval Husovu a Jeronymovu proroctví.

[1] Unparteiische kirchen- und ketzerhistorie vom anfang des neuen testamentes bis . . . 1688, vyšlo 1699—1700.

[2] J. D. Majer, Bevölkertes Cimbrien . . . Plön 1692, Zíbrt v ČČM. 1906, 549.

Mnoho psáno o Husovi v knize o medailích Lutherových, kterou r. 1699 latinsky, r. 1706 německy jako *Güldenes und silbernes ehrengedächtnis des dr. Luther* vydal henneberský historiograf, rektor Christian Juncker (1668—1714); vždyť tolik z těchto pamětních peněz mělo vztah k Husově labutí věštbě. Podle vzoru Junckerových četných Geschichtskalender, t. j. chronologických sestavení událostí, vyšel r. 1699 v Bremách také *Curieuser Geschichtscalender ... Johann Ziskae* a dosvědčil slávu jeho; války husitské už před tím projednal dissertací πολεμογραφία hussitica magister giessenský J. L. Langermann (1667) a ve vzdálené Upsale vyšel Hus, kterého lehkým štětcem nakreslil[1] J. Esberg.

Psáno na dálném severu a dálném západě, psáno po celém Německu o Husovi, jenom v Čechách se o něm nepsalo a nečtlo, leda tajně, a byl-li kdo přistižen při čtení, nebo knihy nalezeny inkvisitory, pak vzplála hranice, jako před třemi sty lety u brány chrámu kostnického, listy knih se zkrucovaly, praskaly, zpopelněly a dav k tomu zpíval píseň,[2] které ho naučili:

Zapalte kacířské bludy,
zkazte pekelné obludy ...
hořiž, hořiž, Jene Huse,
ať nehoří naše duše.

Před sto lety byl vzkříšen, teď ho znovu upalovali, a vyslovoval-li kdo s úctou jméno Janovo, míněn byl Jan jiný.

---

[1] J. H. Bohemus levi penicillo delineatus. Upsala 1699.
[2] O době, kdy vznikla tato píseň, psal Jos. Volf v ČČM. 1910, 191 sl.; složil ji jesuita-missionář M. Třebický mezi lety 1709—1714.

HLAVA DESÁTÁ.

Jiný Jan.

Dne 26. června 1710 shromáždilo se četné a vybrané obecenstvo v dvoraně piaristského gymnasia v Litomyšli, upravené na způsob divadla, aby naslouchalo, jaké pokroky učinili žáci nejvyšších dvou tříd, rhetoriky a poesie, v latinské konversaci a v smělosti a v eleganci vystupování, a aby uctilo přítomného provinciála řádu, P. Ignatia a S. Jacobo. To bylo zvykem školním; jezovité jej zavedli hned v 16. století a docílili jím oněch překvapujících účinků, že i podobojí a protestanti jim svěřovali své syny, aby nabyli také tak krásného chování a tak pěkné latiny, a byli potom asi velmi udiveni, když se jim vraceli jako fanatičtí katolíci. V sedmnáctém století nádherné hry kolejí jezovitských byly napodobovány nejen ve školách jiných řádů, nýbrž i protestantské školy v Německu změnily svoje školské hry podle jejich vzoru. V zemích habsburských pak marně hájil řád domnělé výsady své na hry školní, zvláště proti novému řádu škol pobožných,[1] který také v onen letní den užil svého práva.

Představení bylo zahájeno předehrou, *prolusio:* v řeckém mythologickém kroji objevil se žáček z nejnižší třídy čili principista Kříž z Litomyšle a altovým hlasem představoval se jako *Mars husitský*, znepokojující církev a zvláště pražský kostel metropolitní. Po té arii hrál se první actus s vlastními herci: Pacold, rhetor z Vysokého Mýta, jako *Belliastes* se svými dvořany a vojíny naříkal nad tím, že Hus byl upálen, a vztyčil obraz jeho, aby lid jej uctíval. Odešli, a zatím co obecenstvo latiny neznalé se doptávalo obsahu — program, vypisující jej a hojně protkaný citáty biblickými, byl výhradně latinský (bývaly však dvojjazyčné i trojjazyčné) — vystoupil *Beroslaus*, poeta Heinrich z moravské Libavy, se svými druhy, představujícími vznešené pány vlasti, a vybízel je, aby mu pomáhali vykořeniti čest a učení Husovo z vlasti, zvelebujíce uctívání *svatého Jana Nepomuckého.*

Tak stály proti sobě obě sochy, a jeden z magnátů, *Litomisellus*, patrně pán litomyšlský, hned v scéně třetí jal se chudým lidem vychva-

[1] F. Menčík v Příspěvcích k dějinám česk. divadla, str. 94, k r. 1658.

lovat Jana Nepomuckého, který kdysi byl kandidátem biskupství litomyšlského, a doporučoval jim, aby jím nahradili Husa.

Nicméně, když druh Belliastův, *Rudebertus*, přišel (výstup 4.) tajně pozorovat, jak lid uctívá obraz Husův, viděl, že tak činí Grateinus, a učinil jej strážcem obrazů. Ale Grateinus byl neobratný rekruta, Grazioso španělské komedie, jak asi jménem naznačeno, a obecenstvo se jeho nejapnostmi srdečně pobavilo, i nerozumělo-li jazyku. Tak se končilo jednání, které jistě vzbudilo v některém členu přizvané honorace městské pocity, které úzkostlivě skrýval, mluvě horlivě o slušnosti a smělosti, s jakou se hoši na podiu pohybovali.

Po přestávce bylo vidět, že učení přátel svatojanských mělo úspěch; marně se durdil strážce, lid hrnul se k nové soše a hanobil a poškozoval obraz Husův, až zbabělý Grateinus i s ním uprchl, aby hledal svého pána.

Zatím Belliastes se setkal s Beroslavem, a když tento ho hledanými slovy poučil o nepravosti Husově a o učení a ctnostech Janových, tu sám, obrácen, uctíval svatého Jana.

Jednání zakončil Mars hussiticus, truchle vášnivou arií nad těmi, kdo padli za vlast, nikoli však za pravé náboženství.

V třetím jednání nešťastný strážník konečně nalezl svého velitele a naříkaje přinesl mu zhanobený obraz Husův, ale pán velel, aby byl zcela zničen, a přátelé Janovi se těšili z nového druha a jeho obrácení. V dohře jiný principista, Visner z Bělohradu, jakožto *Ecclesia metropolitana,* které Mars v předehře zvláště vypovídal válku, pěkným diskantem projevoval radost nad vítězstvím.

Tak byla ukončena hra,[1] nazvaná *Antithcton Boemicum Joannis Huss, pseudodoctoris in cathedra pestilentiae, et S. Joannis Nepomuceni, doctoris in cathedra dei.*

D o k t o r proti l ž i d o k t o r u, J a n proti L ž i j a n o v i, ten motiv ovládal velkou literaturu již déle půl století. Horečná přímo snaha, aby jeden z nich byl oslaven, měla účelem, aby druhý byl zapomenut, zatlačen, potupen, byť to nebylo vysloveno, aspoň nikdy nezdůrazněno tak upřímně, jako v litomyšlském Antithetu. Je to boj o nejvlastnější korunovaci díla protireformačního: národ bývalých husitů měl j á s a t při kácení a pošlapání svých model, násilné obrácení mělo se proměnit ve vnitřní. Boj za svatořečení Jana Nepomuckého je boj proti Husovi.

Jen na horké půdě východočeské měli v době tak pozdní ještě jasné vědomí o tomto poměru a odvahu otevřeně je vysloviti. A snad ani tam by toho nebyli činili tak upřímně, kdyby nebylo bývalo piaristů, nýbrž jezovité. Ti se o Husovi skoro již nezmiňují, tváří se, jakoby ho byli zapomněli, ale nebylo by té velké literatury svatojanské, nebýti Husa a obav z potlačeného husitství. Proto literatura tato patří nutně do rámce

---

[1] Její periocha je v c. a k. dvorní knihovně vídeňské (107 H 140).

literatury o husitství, je to svým způsobem literatura husitská, rub husitské medaile, husitská literatura b a r o k u.

Je to literatura velkého historického bludu, o němž pracovala tři století.

Poprava generálního vikáře arcibiskupství pražského, Jana z Pomuku, »slavného doktora Johánka«, jak ho nazývají Staří letopisové čeští, neminula se, po předchozím hrozivém a nemilosrdném útoku na immunitu kněžskou, s hlubokým účinkem na vrstevníky, zvláště na klerus v jeho osobě postižený. Po třiceti letech bavorský kněz, kronikář husitství, neznal sice příčiny utopení, ale věděl o smělém slově jeho proti králi — snad je Johánek na mučidlech opravdu řekl — a myslil, že za to slovo byl tak krutě potrestán; o dalších deset let později uslyšel o něm v Praze legát koncilu basilejského, Tomáš E b e n d o r f e r, a zapsal po dalších dvaceti letech nejen, co věděl z O n d ř e j e řezenského, nýbrž též provinění z brusu nové: Jan nechtěl prozraditi tajemství zpovědního.

Z této pověsti, kterou zaznamenal stařec r. 1452, a z úcty, kterou kostel pražský počal vzdávati hrobu svého člena, vyrůstá mohutný strom legendy. Pavel Ž í d e k, který znal historii doby tak neuvěřitelně špatně, napsal a snad vymyslil si podrobnosti, ubližující nenáviděnému králi Václavu.

H á j k a, jenž shledal tak různé zprávy, opustila skvělá jeho schopnost kombinační; když četl o doktoru Johánkovi, utopeném r. 1393, a vyčetl z kusé poznámky Jana z K r u m l o v a, že byl Jan z Pomuku utopen r. 1383, nepřemýšleje mnoho, napsal ke každému roku zprávu pohádkovou a z jednoho utopence byli dva. Tyto zprávy, plné odporů se skutečnou historií, přešly do četných děl budovaných na Hájkově kronice; pověst byla skutečnou historií, opisoval ji katolík i protestant, jakmile zavadil o dějiny Václava IV.

R. 1602 vymyšlený mučedník zpovědi — skutečného mučedníka immunity si nikdo nevšímal — byl poprvé opěván; prvobásníkem prvomučedníka stal se podle slov Berghauerových básník *Bruxie* P o n t a n u s z Braitenberka. Ke svým *Hymni sacri* o P. Marii a patronech českých, které po prvé vyšly r. 1590, přidal v druhém rozmnoženém vydání v uvedeném roce básně na Cyrila a Metoděje, Ivana, Hroznatu, Vojslavu, Anežku a jiné patrony; mezi nimi *S. Joannes*:

Inter tot celebres Czechia quos colit
patronos, minimus non celebraberis
votis, Jane sacer, presbyter optime,
prognate de Nepomutio . . .

volá a vypravuje o jeho životě a moci. Pojal ještě r. 1608 do své Boemia pia stručný jeho životopis, ale zemřel příliš záhy, aby se byl dočkal obratu, kterým se splnila jeho věštba.

Čtyři roky po jeho smrti vítězství bělohorské rozhodlo mezi oběma Jany: hrob světcův, kalvinisty znesvěcený, byl ozdoben, posvěcen mu oltář a kanovník antverpský Albert L e M i r e z Bruselu (Miraeus), jenž také popsal novou válku českou (v Kolíně n. R. 1622), v Leydenu vydal a pražskému arcibiskupovi věnoval knížku o českých dějinách De rebus bohemicis liber singularis (1621), v níž Jan byl zařaděn mezi zemské patrony. (O husitství tu nečteme, jenom o Jiřím, že po prvé a jedinkrát byl český vladař nekrálovské krve; byl ovšem násilně a nepořádně zvolen.)

Je podle těchto okolností až okaté, že jezovité ve své velké publikaci z r. 1627, nově korunovanému Ferdinandu III. věnované, o Janu Nepomuckém se vůbec nezmiňují; S o l i m a n n i ovšem r. 1629 to napravuje, píše v knize dříve uvedené o knězi, utopeném od Václava IV.

Válka ještě zuřila, když domácí jezovita Jiří F e r u s r. 1641 vydal spisek *Fama posthuma Joannis Nepomuceni*, psaný česky, německy a latinsky jaksi jménem Nepomuku, právě na víru obráceného, jeho pánu Františkovi ze Šternberka. Za každou kapitolou čteme stručná veršová vypravování, osmiřádkové epigramy, jakoby upravené pro budoucí nádherné nápisy transparentů a slavobran.

Zde snad poprvé světla, která zjevila, kde leží mrtvola světcova, zvána přímo *hvězdami:* nebeští občané tito hrozí se vraždy, pláčí a druží se k tělu. Poprvé snad také legendy se zmocňuje vkus barokní hravými úvahami o ohni a vodě, živlech účastných umučení světce.

Spis téhož auktora *Vitae Wenceslai, Joannis atd.* cituje Opizova Lit. Chronik k r. 1659.

V básni, kterou universita pojala r. 1652 v program promoční, počítán Jan Nepomucký mezi zemské patrony, ač jeho uctívání nebylo svatou stolicí přikázáno: vědomě se takto tvořil zvyk, kterého se pak dovolával Jan T a n n e r s patřičnou poklonou jediné oprávněné stolici římské, od níž nedošlo dotud schválení toho zvykového práva.

Plzeňský kronikář vydal totiž r. 1660 v Kolíně nad Rýnem životopis spolučlena řádu — Vir apostolicus R. P. Albert *Chanovský* S. J. — a vypravuje, co se mu přihodilo v mládí. Otec mu u hrobu světcova vypravoval, jak jsou trestáni, kdo se sv. Janovi rouhají: týž den trpí hanbu a proto světce vzývá ten, komu hrozí zahanbení. Hoch věda, že jemu se nemůže díti jako oné panně, které vítr zdvihl šeredně sukně nad hlavu, pokoušel světce kopnutím do hrobu a ejhle, na Malé Straně spadl po kolena do jámy a na mostě upadl po druhé do bláta; uhodl, že právě tam světec byl hozen do vody.

Tanner, který také objevil, že o svatém Janu Nepomuckém psal *očitý* svědek Pavel Žídek, obohatil takto legendu o nový vděčný motiv. Již pozdní rukopisy Starých letopisů naznačily a Hájek zřetelně pravil, že, kdo potupil hrob světcův, upadl v světskou hanbu. Ale od Tannera začínaje světec, své vlastní cti velmi dbalý, s humorem a pikantně trestá své tupitele. Za to chrání svých ctitelů světské hanby, té světské hanby.

kterou křesťan vlastně má tak ochotně snášeti. V Schernbergkově německém dramatě ze století patnáctého papežka Johana naopak zvolí a vytrpí světskou hanbu, aby bůh se nad ní smiloval na věčnosti, a světsky potupenou vítá Ježíš jako milou dceru svou; české panstvo vjíždělo do nebeské říše v lesklém hávu světské slávy, které chránil světec, jenž ochotně odstraňoval po případě svědky v hrozícím procesu o paternitu.

Ještě minula celá desetiletí, než vyšel životopis světcův; r. 1668 napsal kanovník Jan Ig. Dlouhoveský — prvohistorik prvomučedníka podle Berghauera — spis o něm, který však nebyl vydán, nýbrž svěřen Balbínovi, a ztratil se pak, jako se ztratily i starší prameny Balbínovy; spis nalezl Berghauer r. 1738, pramenů nikoli. Dlouhoveský ve svůj *Thesaurus absconditus* pojal pak r. 1680 životopis dost objemný; současně vyšel v Nizozemsku v Acta sanctorum Bollandistů spis Balbínův, který r. 1682 Balbín otiskl také ve své Boemia sancta v čtvrtém svazku první dekády svých Miscellanea, odstraniv změny, kterých si Henschen a Papelroch dovolili v datech.

Balbín napsal tuto *Vita* prý podle knih a starých rukopisů již r. 1671 a věnoval ji kostelu svatovitskému; ale na základě posudku svého děkana, Balbínova přítele Tomáše Pešiny z Čechorodu, kapitula dedikace nepřijala. Pešina se konečně i ve svém *Phosphorus septicornis*, vyšlém r. 1673, velké to knize o chrámě svatovitském, chová poněkud obojace k Janu Nepomuckému.

V »paprsku« druhém, věnovaném knížatům a králům, kteří chrám svatovitský zvelebovali, Václav IV. je chválen pro svou štědrost ke kapitole, otiskovány jeho listiny; »zasluhuje od nás chvály znamenité také proto, že byl nejhorlivějším obhájcem a hajitelem našich výsad (proti křižovníkům r. 1396) a založil novou část kostela«. Této chvály nekončí snad vylíčení pozdějších jeho hříchů, nýbrž spisovatel přechází k bouřím husitským, jež způsobí smrt královu a na nichž nedává králi nijaké viny. Ani slova o umučení nejslavnějšího z kanovníků! A není řeči o něm v »paprsku« IV., jednajícím o ostatcích chrámu. Na str. 583—585 teprve praví, že *nesmí pominouti* nejskvělejší hvězdy pražského kostela, blahoslaveného Jana Nepomuckého, kterého Václav s barbarskou ukrutností dal utopit pro tajemství zpovědní. Po těchto úvodních slovech ustupuje však Pontanovi, Dubraviovi, Hájkovi, jako v »paprsku« šestém vypravuje zázraky na hrobě při drancování chrámu, ustupuje Caraffovi, rukopisu Balbínovu, Tannerovi.

Tím ovšem není řečeno, že by byl odpůrcem snah o uzákonění kultu svatojanského; naopak čteme u něho: »Již se přičiňujeme, aby kult toho svatého mučedníka, soukromý u nás, stal se veřejný v církvi.« Je však zajímavé, že nemoc arcibiskupa Sobka, která později byla odůvodněna tak, že mu usýchala ruka, již napřáhl proti obrazu sv. Jana na oltáři, vysvětluje jinak. Sobkovi schla ruka právě ode dne jednoho z četných

svátků, které snížil z festum duplex na simplex, čímž tolik ublížil chrámu svatovítskému.

B a l b í n položil základ všeho pozdějšího vypravování a básnění; vydal životopis plný fakt, která teď, málem tři sta let po umučení světcově, se vyskytla po prvé. Jan Milíč a Jan Hus dodali světci rysů životopisných, svatosti pozemského života a slávy kazatelské, Jan z Pomuku mu půjčil mučednickou smrt a jméno, a z těch půjček tyl nový Jan tak znamenitě, že věřitele obrátil v pouhé stíny a posadil se na jejich místa. Jeho životopis vlastní zůstal však přece tak chudý, jak musil býti, když byl budován na jediné zprávičce: sv. Jan je vymodlen, narozen, uzdraven, vychován, studuje, káže, odmítá hodnosti, král ho pokouší, láká, věznı, mučí, vše marně, vězní opět, slibuje opět, opět marně, i dá ho utopit. Podle vynalézavosti ani bychom nesoudili, že Balbín byl také básníkem.

Tu však začíná se téměř vlastní hlavní obsah: uvádějí se fakta, dokazující, že od nepamětných dob, čili od samé smrti jeho byla Janovi vzdávána úcta jako světci, neboť jen taková úcta, doložená aspoň od r. 1525 oprávňovala k svatořečení. A Balbín hromadí taková fakta, dovolávaje se svědectví nikdy nebývalých.

Touto knihou vynálezy starší i nové nabyly významu doložených fakt historických a protireformace měla svého světce, násilně obrácený lid pak náhradu za Jana Husa, doktora za lžidoktora, jak zřetelně hlásáno v Antithetu, ba prvomučedníka za prvomučedníka. (Fox tak nazval Husa.)

Kdo četl Balbínovu knihu a uvěřil, že se zakládá na pramenech, ten nemohl pochybovat, že tak svatý život, tolik zázraků a tak staré uctívání dokazují skvěle svatost nového Jana a že papežská kurie ji radostně uzná a uštědří tím českému lidu za svátek, který mu vzala v století šestnáctém, svátku nového, v nejkrásnější a k poutem nejvhodnější době roční, svátku svrchovaně katolického, svátku významu evropského, o který se zasadil nejvlastnější řád zpovědníků. A důvěřujíce v tento samozřejmý výsledek, jali se zakládati kaple a bratrstva na jméno světcovo, stavěti mu pomníky, malovat ho se svatozáří, vzývat ho, čímž dávali mu příležitost k novým hojným zázrakům. Ale vysoká hierarchie jevila neobyčejně malou ochotu, aby se ujala těchto přání, a kurie činila velké obtíže, než po práci půlstoleté došlo k vytouženému svatořečení.[1]

Jaké motivy, snad neznámé, vězí za tímto odporem, který přemohly teprve přímluvy všech katolických dvorů evropských a existence kultu, který dávno překročil hranice české, na tu otázku odpoví snad jednou církevní historie oné doby; pokud sahají svědectví, Řím hraje dokonale úlohu přísného a spravedlivého soudce, který nedbá osob, nýbrž chce býti přesvědčen. Že důvody, jimiž se dává přesvědčit, jsou v odporu až

---

[1] Historii svatořečení lze seznati přehledně z Herbenova spisku »Jan Nepomucký« (1893).

směšném proti této přísnosti, z toho nelze ani tak vinit kurii, jako historickou methodu oné doby, jak uměla hodnotiti svědectví. Ba nelze ani říci, že římská kurie byla slepá k chatrnosti materiálu, který Praha posílala; dne 3. března 1726 na př. »postulator«, hr. Sporck, píše z návodu advokáta Francheluzzi-ho, že by bylo výhodné, kdyby se zázraky pathetičtější, hlučnější, slavnější, byly události, *nebo ještě události*;[1] na to pražský kostel nepřistoupil; nalezení neporušeného jazyka r. 1719 a jeho zrudnutí a naběhnutí r. 1725 zdálo se jim dostatečné; stejně marné bylo, když žádal Sporck dne 20. srpna, aby mu poslali staré rukopisy, na něž se odvolával Balbín; rozpačitě musili psáti, že po nich marně pátrali, a ještě koncem r. 1727 opakuje se ta žádost a přiznání, že jest marné čekati jiná svědectví, než Žídkovo a Thomovo (Ebendorfra); zajímavý pohled do zákulisí, víme-li, jak hlučně byla nadýmána táž svědectví a tytéž málo pathetické zázraky v tištěných aktech a v literatuře. Tvoří slušnou řadu foliantů a kvartantů tato Acta utriusque processus, totiž procesu o pověsti svatosti a o trvání kultu, která byla po blahoslavení vydána souborně nejen v Římě, nýbrž i ve Vídni (1721 a 1722) a ve Veroně (1725). O svatořečení vytištěna akta jen jednou v Římě; čteme tu výpisky ze starých svědku: Židka, Hájka, Dubravia, Borka, Paprockého, a výslechy, kterým podrobeni svědci živí, námitky prokuratora fidei a vyvrácení jejich.

Ve svazku akt, který vyšetřuje, je-li nepochybné mučednictví a příčina jeho (1727), s podivuhodnou přesností je dokázáno, že sv. Jan byl utopen výhradně pro zpovědní tajemství. Připouštíme-li první premissu, že lze výpověďmi lidí, narozených r. 1650 nebo později, dokázat, co se dělo před r. 1534, pak nechybí ani nejmenší článeček v důkazu, a pochopujeme, že Řím váze jeho neodolal a uvěřil konečně, že svatý Jan Nepomucký, ne doktor Johánek Wolflin, nýbrž děkan u Všech svatých, byl utopen r. 1383 pro jedinou příčinu, zachování zpovědního tajemství.

Kdo nemá chuti připouštěti toho, tomu je ovšem trapné, čísti znovu a znovu, jak dospělí lidé s vážnou tváří vypovídají z paměti své a svých rodičů a prarodičů, co se dálo nejen před r. 1534, nýbrž dokonce před rokem 1370, jak svědčí pod přísahou o světlech nejen nad mrtvolou, nýbrž i nad kolébkou Janovou, a jak nikoho nenapadá pátrat po památkách těchto událostí v archivech mimopražských, dokonce ve vatikánském, který je soudnímu dvoru tak blízký.

Buď jak buď, úspěchu bylo dosaženo; r. 1715 zahájena pře a dne 25. června 1721 dovolil papež Innocenc XIII. konati ke cti blahoslaveného Jana Nepomuckého hodinky a sloužiti mše.

Tím dáno heslo k hlučným a okázalým slavnostem po celých Čechách a hlavně v šťastném městě světcově; velkolepého procesí dne 4. července 1721 účastnila se sama císařovna Alžběta, jež se vracela z Karlových Varů do Vídně, netajíc nadějí, které dynastie kladla v nový kult, jako o nich

[1] Z korrespondence hr. Sporcka v Zemském archivu království českého

nemlčely modlitby, kázání a básně příležitostné; r. 1724, když byla v stavu požehnaném, vyšla v Praze rytina,[1] na níž sv. Jan podával prince z oblak, a podpis hlásal:

Seht doch, der heilige Nepomuk
macht hier ein trefflich meisterstuck.

Po celém městě vyrůstaly mohutné stavby slavobran a sloupů, jak v onen den na Malé Straně, tak dne 27. července na Starém městě; s architektonikou závodí malířství, a poesie zdobí stavby (pegmata) verši (lemmaty), nejraději chronostichy.

Tato velkolepá, ale málo trvalá architektonika slavobran a sloupů, spojená s bohatstvím obrazů a vtipem nápisů, žije, ovšem jen stínem, v tištěných popisech, zvláštní literatuře, v níž poesie epigramů dochází více v platnost než na dřevě a plátně staveb samých. Jen zřídka přistupuje umění grafické a pomáhá naší fantasii nákresy a pohledy. Takového vyznamenání se dostalo právem lešení, které postavili na Hradčanech arcibiskup a kostel pražský. Znázorňovalo chrám, který popis nadepsaný *Plenitudo gloriae caelestis et terrestris* atd.[2] nazývá gotický, ač oba obrazy usvědčují stavitele z ryzího baroku; vypadal jako Loreta a každé z jeho četných oken bylo plno soch, nápisů, veršů a allegorických značek. Jeden z obrazů ukazoval kostel svatovítský, zastíněný křídly labutě, aby mu husa a jiní zlí ptáci neuškodili. Sv. Jan totiž je prorok a prorok je podle bible labutí. *Non praevalet anser olori* hlásal nápis, po česku:

Labuť nad husou zvítězí
a moc pekelnou zamezí.

(Jiné ukázky českého veršovce jsou:

Tajemství Krystové školy
jsou stín tohoto oudolí . . .
Při této zelenatosti
již zvykám rajské radosti.)

Mocně se ozývají naděje v dědice císařského; ve vodě utopený Jan přál, aby zúrodňující ten živel osvědčil se vodou karlovarskou i na císařovně.

Tu bylo vidět sv. Jana jako nového druha, radícího se se sv. Václavem a sv. Vojtěchem, a pod nimi nápis, který před několika desetiletími ještě ozdoboval zeď chrámu sv.-vítského, nyní zbořenou:

Hic tuus, Czechia, est triumviratus.

Zde vtipný epigramatik objevil, že od roku umučení uplynulo právě 339 let, t. j. třikrát sto, třikrát deset, třikrát tři. Čtyři části zeměkoule

[1] J. G. Keyssler, Reisen, str. 1034.

[2] Byl vydán také německy a česky jako Dokonalost slávy atd.

těšily se svorně z nového světce; jedna ho zrodila, jedna mu dala jméno, ostatní se mu kořily. Ještě r. 1761 otiskl Berghauer celý text toho programu (II, 412), tak mocným dojmem působila slavostavba na vrstevníky; a i r. 1829 v slavnostních publikacích, jako byly knihy Schottkyho a Zimmermannovy, byly obšírné výtahy z něho. Také nové procesí různých kongregací z jezovitských škol, které v den 27. července s jedenácti pegmaty se ubíralo z kostela salvatorského k ostatkům světcovým, popsáno programem *Gloria posthuma illustrium decorum* atd.

Z venkovských měst pospíšily si za Prahou Žatec slavobranou šedesát stop vysokou, postavenou v květnu r. 1722 a popsanou jako *Stella bona in theatro publico portae triumphalis.*

Na Žďársku vysvěcen roku 1722 kostel svatého Jana a dva jiné, založené opatem Vejmluvou, a slavnosti s tím spojené popsány jako *Risus Sarae sive gaudia dedicationis . . .*

Trvalejší památník než Praha dodala tenkrát Olomouc; tamní universita, jezovitská jako filosofická a theologická fakulta pražská, povýšila v červenci sto bakalářů na mistry, při kterémžto promoci rozdávána kniha ředitele a kancléře škol, Josefa Dalberta (1683—1740), věnovaná dvěma blahoslavencům, Janu Nepomuckému a Janu Sarkandrovi.[1] Tento »Týden« dvou mučedníků zpovědního tajemství obsahuje pro každý ze svých sedmi dní po epigramu, historickém a veršovém elogiu, parergu, parallele a konečně applikaci.

Na konci připojeny these promovendů, které se však nevztahují k světci, jako činí these Václava Blovského, jenž v pohnuté době mezi blahoslavením a svatořečením byl v Praze promovován doktorem filosofie a hájil padesáti thesí z veškeré theologie scholastické *super thaumaturgam vitam ac obitum S. J. N.*, v objemné publikaci, které předeslal stručný životopis Janův. Je zajímavé, že první z nich popírá ontologický důkaz (Exercita realis dei existentia non potest demonstrari, ex conceptu entis optimi). Patero kvestií, otištěných po tom, vztahuje se na svatořečení, na př. bylo-li by bývalo slušnější, aby nový Eliáš byl upálen a ne utopen? (bylo třeba je *rozeznat!*); co znamená více pro svatost, neporušeno-li celé tělo nebo jen jazyk? jaký kult dokazuje svatost?

Konečně brány Říma neodolaly ranám, jimiž na ně bušeno; dne 19. března 1729 prohlásil papež Benedikt XIII. v Lateráně Jana za svatého a bulla po desetiletí vytoužená, letěla do Prahy, nejkrásnější plod tohoto suchého a neúrodného roku, který se stal rokem slávy a slavností, jejichž nádhery si nedovedeme ani představit. Kdo tenkráte z protestantského severu zabloudil do Čech, ten mohl pocítit něco z toho, co líčí Schillerův Mortimer:

---

[1] Hebdomas genuina sacratiori luminari, uno ecclesiastici clari boëmici, altero moravici, videlicet . . . ob inviolatum confessionis sacramentalis sigillum gloriosis martyribus illustrata.

Es war die zeit des grossen kirchenfests,
von pilgerscharen wimmelten die wege,
bekränzt war jedes gottesbild, es war,
als ob die menschheit auf der wandrung wäre,
wallfahrend nach dem himmelreich . . .
Wie wurde mir, als ich ins innre nun
der kirchen trat und die musik der himmel
herunterstieg . . .

Ba jestli právník F i e b i g e r přicházel ne z kroužků osvícenských, nýbrž z tvrdé pravověrné školy lutherské, pak není snad tak nepravděpodobno, že se z přesvědčení stal katolíkem, proživ oktáv svatojanský v Praze, jak ujišťuje úvod k jeho básni o sv. Janu.

Tenkrát p r a ž s k á universita povýšila dne 30. června 76 bakalářů na doktory nebo magistry, při čemž rozdávána přítomným kniha, krásnými rytinami zdobená od Václava K o l b e (1689—1742), oslavující symboly, chvalořečmi a básní slavného doktora pražského.[1]

Je to řada obrazův, představujících, jak Jan se narodil, ministroval, studoval, kázal atd., až k blahoslavení, a před každým obrazem je nápis na celé stránce, udílející mu nějaké epitheton, jako cedrus, sidus, piscis . . . Pak následuje elogium a úvaha o nějaké ctnosti nebo vlastnosti. Konečně čteme dlouhé poëma hexametrické, plné mašinerií allegorických. Voluptas láká Václava, aby opustil cestu ctnosti a povolil uzdy vášním. Virtus volá královnu na pomoc, aby krále napomínala. Družky Impietas a Suspicio působí na krále, Fama chce mu poradit, Fides sílí Janova ducha při popravě. Fama rozhlašuje slávu svého ochránce a radí, aby všichni, kdo milují čest, zvolili si ho patronem.

V polovici října nastal velký týden slavnostní, s procesími, slavobranami, illuminacemi, nádherou svou daleko překonávajícími slavnost před osmi lety, velký svátek protireformace, která mohla své dílo pokládati za dokonané. Aby se četné příležitostné publikace o této slavnosti, hlavně kázání, v souboru dostaly na potomstvo, o to staly se dva pokusy; jednak jezovitská tiskárna u sv. Klimenta je vytiskla nádherně, velkým formátem foliovým a vydala je spolu svázané, ale bez společné paginace, tak že nelze poznat, kolik z děl svázaných v sborníku knihovny klementinské (nyní 52 A 14) bylo zde již obsaženo. Vydavatelem podepsal se na dedikaci N. J. V. Fitzki, faktor, nazývaje díla podaná *Opuscula de canonisatione S. J. N.* Po dekretech papežských a arcibiskupských čteme zde popisy slavnosti, popisy »pegmat« illuminovaných, pak slavnostní kázání v týdnu oslavy, která konali Lanckisch, Raschdorff, Pretlik, Königsmann, Caldonazzi, Martini, Hermann, Ehrenberg, a Saletkovu hru Fama sancta.

---

[1] Limpidissimus in fluentis Moldavae gratiarum fons S. J. N. . . . peracta Romae apotheosi symbolis, lemmatis, elogiis ac poëmate illustratus.

Mnohem skromnějším formátem a úpravou vydána byla řada kázání tiskařem Rosenmüllerem.[1]

Kázání, jimž, jak vidíme, byla prokázána hlavní pozornost, jsou jedinými památníky oslavy, které nám lze seznati v plném znění; divadelních her, i když známe jejich text, nedovedeme si plně představit, jak působily při provozování; a text není zachován skoro nikdy, musíme se spokojit periochou, scenářem, podávajícím nám pouhou kostru děje; z velkolepých pak *pegmat*, přenosných jevišť, obrazu na vozech, oslnivých transparentů a illuminací zbyl nanejvýše toliko pouhý popis, který zachoval především nápisy. Ale popisy a periochy stačí, aby nám ukázaly, že kázání, školní hry, slavobrány se svými nápisy a jejich popisy, transparenty se svými chronostichy, ohňostroje a co vůbec na oslavu světcovu bylo vymyšleno, vše jsou děti jednoho ducha, ducha baroku, který se jimi jeví v Praze na vrcholu moci a životnosti, kdežto v severním Německu byl již překonán ranním osvícenstvím. Hlavní mocnost, která se uplatňuje vedle nádhery výtvarnické, je v t i p a nejvlastnějším výrazem toho ducha je epigram; je zaslouženo, že nápisy přežily o tolik umělecké stavby, které zdobily. Vlastnost, kterou vyniká epigram, že je zabroušen v hrot, je v této době vládnoucí ve veškeré poesii; o pointu jde nejen současnému galantnímu, preciósnímu lyrikovi a krášliteli slavobran, ale také knězi na kazatelně. Překvapující nápad, vtipné spojení pojmů, udivených, že se shledaly, to zbylo době, která neměla svobody ani vůle, aby vyjádřila hluboké osobní přesvědčení, muka pochybnosti, vroucnost obrácení. Všechna pravda byla nalezena do nejmenších podrobností a sebe drobnější úchylka byla nebezpečným kacířstvím, všechen cit byl předepsán, svědomí bylo nadobro upraveno kasuistikou zpovědníků a množstvím zázračných útulku; nezbývalo, než říci samozřejmé a otřepané věci novým způsobem, co možná překvapujícím. Z výroku biblického vykouzlit nemožnou na oko applikaci, to bylo vrcholem jemného řečnictví; prostému, lidovému zbylo pak vtipkování hrubé; hříčka slovní vládne v poesii učenců. Abraham a Scta Clara působí aequivoky mnohem hrubšími a nejdoleji stojí hanswurst, který ke každému slovu hrdinovu pojil vtipnou applikaci nejsprostšími slovy a posunky.

Písmo není pouhou náhradou za slyšený zvuk, typograf musí význačným tiskem ukázat na letopočty, kryjící se ve verších nebo větách. Neznámý auktor, nový Crinitus dokázal toho, aby v řeči, zabírající šest hustě potištěných stran foliových (Oratio de sancto Joanne ... ex eius vita) k a ž d ý ř á d e k vyjádřil číslo 1729. Stůjž zde začátek toho umělého kousku:

Mardochaeo vestibus regiis hyancinthinis itaque aereis a rege
Asuero gratiose ornato regia aurea corona coronato
in capite instar solis rutilante amiato serico pallio ...

[1] Des schweigens und leidens lobpreisende wohlredenheit d. i. zu ehren des H. J. v. N. ... bei seiner heiligsprechungsfeierung ... gehaltene herliche lobreden 1730.

P o p i s y různých přenosných pegmat při procesích nereprodukují pouze vtip jejich nápisu, nýbrž připojují vlastní svými dlouhými tituly: bylo by plýtvání místem, kdybych řadu takových názvů otiskl v plném znění, ale zkráceně je uvést mi budiž dovoleno, už aby nebyly objeveny a pokládány, jak se s několika z nich stalo, za názvy *her školních*.

Popis oltáře, postaveného před chrámem svatovítským,[1] okrášleného nesčetnými allegoriemi, je vyzdoben nádherně a hraje si do omrzení s motivem *beránka božího*, který se nám zdá poněkud rouhavý; ještě Berghauer zachoval i tento popis celý ve svém díle. Český a německý program překládají nápisy, na př.:

Procul hinc, procul este, profani.

Daleko z místa tohoto
vstup, ctiloupežná psoto.

Ihr, die ihr im gemüt, was gott zuwider, führet,
Gebt achtung, dass ihr nicht dies heiligtum berühret.

Prostší popis vydal tiskař Rosenmüller: Vypsání té v hlavním kostele na hradu Pražském strany slavného .... svatořečení .... držané velké slavnosti a vysvětlení toho .... lešení. Německy: Beschreibung der in der hauptkirchen .... atd.

Staroměstský konšel Marcus de Joanelli, bohatý pán, jenž r. 1709 postavil sochu sv. Vojtěcha na Karlově mostě, měl vinici na Větrníku, na místě, kde prý sv. Jan měl svou studovnu, když byl na universitě. Toto místo označil křížem, kaplí, malbami a nápisy mimojdoucím pro potěšení, a dal vytisknout popis *Musaeum Joanneum in vinea Joanelliana* ...

Je až nápadno, že nadšení kanonisační nepostavilo trvalého památníku v podobě nádherného pomníku na pražském mostě ve vítězné aleji protireformační, nedávno dostavěné; dobré tu vadilo lepšímu: skromný pomník stál tu již od r. 1683. Postavil jej Matyáš baron W u n s c h w i t z, člen rodiny původně saské, — půl druhé míle od Míšně stál zámek Wunschwitz, který si dali vymalovat do svých genealogií, odvozujíce jinak svůj rod od dávných Srbů lužických a bájíce o předcích z čtvrtého století — která se z Dolní Lužice na začátku XVII. století dostala do Čech, přestoupila na katolictví a nabyla v úřednické službě jmění a šlechtictví. V nové vlasti si zvolila svatého Jana nejvlastnějším patronem a těšila se několika jeho zázrakům, částečně i v kanonisačním procesu uvedeným.

Už asi od r. 1717 syn Matyášův, slavný genealog Godefredus Daniel, každoročně v květnu pokryl sochu na mostě dřevěnou stavbou, čímž oslavoval světce a zároveň svého otce a hájil zvláštního rodinného nároku

---

[1] Agnus dei de cera virginea, atd., český překlad Agnus dei jako wosk bílý beránek boží atd.... při církevním svatovyhlášení ... na vyvýšeném vítězném oblouku a lešení slavně představený.

na část jeho slávy. Tyto stavby zvěčňoval tištěnými programy, z nichž se zachovalo několik, jako:

Immerwährender ruhm der weitberufenen Prager brücken ... 1722. Čteme tu vtipné epigramy:

1. Das wörtlein Pontifex Joanni wohl gebührt,
   Weil er auf dieser brück sich selbst sacrificirt.
2. Pilatus Pontius wird in der schrift gelesen,
   Doch ist in Böhmen auch ein Pontius gewesen.

Učenější je latinský program z r. 1724, nadepsaný *Problema ethico-encomiasticum de lingua admirabili J. N. ... loquendo an tacendo maiorem meruerit gloriam.*

Roku 1729, kdy ovšem konkurrence byla ohromná, vydal zase německy *Erfüllung der ehren, so zu Rom* ... Zde bylo vidět chrám slávy, ke kterému se docházelo chrámem ctnosti; vše provázeno dvojveršími alexandrinskými. Po třech letech popsána pyramida *Sementis evangelica altior grano sinapis excrescens* ..., s mnohými latinskými strofami, r. 1737 pak přál si Wunschwitz předzvěsti lepších časů: *Meliora tempora monstrans S. J. N., patronus totius Bohemiae ac familiae Wunschwitzianae specialissimus.*

Rok 1729 překonal r. 1721 ne velikostí jedné stavby, ale počtem jejich: z popisu tištěných seznáváme, že jezovité od sv. Klimenta postavili na úpatí mostu nádherné lešení, s něhož zářila v noci mnohokrát měněná světla na památku nočního martyria a světel u mrtvoly světcovy. Popis tohoto pegmatu *S. J. N. orbis christiani thaumaturgus ipse maximum miraculum* ...[1] zaujímá dvacet stran foliových: bylo množství nápisů, transparentních, plných vtipných narážek, srovnávajících světce se svatým Klimentem, provázených obrazy zázraků. Pyramidy vedlejší znázorňovaly stejně vtipně vztahy ruzných fakult a tříd gymnasijních k světci.

Staré město pražské popisem *Sancto Joanni magno Bohemiae martyri* atd. zvěčnilo, že dne 9. října 1729 zvláště oslavilo svatořečení dvěma illuminacemi, jednou u chrámu týnského, kde Jan podle legendy byl kazatelem, a druhou na věži mostecké. I zde byla nečetná disticha transparentů výhradně latinská.

Přečetnými chronostichy, dávajícími stále číslo 1729, vyznamenávalo se lešení, postavené u křižovníků s červeným srdcem uvnitř a vně kostela sv. Kříže na Starém městě, které bylo provázeno foliovým popisem

Supremus honoris gradus purpurato caeliti

Také na Strahově postaven velkolepý oblouk a popsán jako: *Arcus gloriae neocanonisati J. N. ac incorruptae linguae honori sacer* s mnohými lemmaty.

---

[1] Český text: ... křesťanstva divotvorce a největší ... zázrak.

Zvláště se líbila a zvláště byla popsána *Symbola et conceptus* ... jimiž při této illuminaci dne 9. října bylo vyzdobeno jedenácte oken domu Adama Nigrina, u něhož kdysi prý nalezena mrtvola světcova, s oblíbeným nadmíru motivem mušle a perly.

Italská natio staroměstská pořídila přenosné jeviště pro slavné procesí, popsané v *Currus gloriae, quo S. J. N. olim Czechia ... invenit, dein vero ... Italia gloria et honore sublimavit;* podobné byly patrně též obrazy nošené po Jindřichově Hradci dne 13. listopadu 1729.[1]

Vtipný nápis

Prodigiosum ... in una lingua omnium linguarum ... lexicon

má popis kolossu, postaveného městem litoměřickým, kdežto slavobrána, postavená biskupem a kapitolou tamtéž, popsána v obšírné publikaci jako *Trinum in J. N. nativitate, morte, apotheosi perfectum* ... V Klatovech zaznamenáno *Gloriosus D. J. N. pro sigillo ... agon* s množstvím allegorií.

Ne všude si na venkově tak pospíšili za Prahou; za to, když byl po prvé nový zasvěcený svátek, v květnu 1730, zazářila sláva svatojanská po celých Čechách v plném lesku; oslavy v Praze začínají se již v březnu a dostoupily vrcholu v květnu tam, kde vyrůstal chrám místo dosavadní kaple, n a S k a l c e, nejvlastnější to památník slávy novosvětcovy. Zde byla veškerá nádhera barokního zahradnictví a dekoračního umění snesena, tak že holá skála se pokryla rájem krajinným s četnými sochami a nápisy. Tuto hortensis dulia popsal D. J. v. Mayern, světící biskup, přednosta bratrstva 3×300 členů, popisem[2] plným narážek na hada, erb Benedikta XIII.

Slavnosti jezovitů v dubnu 1730 popsány v *Joannaea lux in tenebris.* Cisteriáci opět zaleskli se zvláště v Žďáru. Jejich nápisy byly německé, pokud lze soudit ze zachovaného popisu.[3] Tu řval svatě český lev:

Der inhalt dieses brüllens war folgender:

Erwache, freud',
bei dieser zeit
stimm ehrenlieder an dem schutzpatron der ehr.

Oba zázraky jazykové oslaveny tu náležitě; zachování:

Die zeit, die alles sonst zernaget und zerstöret,
kann dieser zung nichts tun, sie bleibet schadenfrei
und wird die späte welt, gleichwie man es jetzt höret,
bekennen, dass sie stets ganz unverwesen sei ...

---

[1] Menčík je pokládá za hru dramatickou, ale ze zprávy citované to nevysvítá; programu neznám.

[2] Hypotyposis canonicam apotheosim S. J. N. in horto ... Catholische vergötterung des heiligen Joh ...

[3] Heiligkeit und herrlichkeit des gottgeliebten, wahren cisterciensers gleichsam dreimal heilig gesprochenen J. v. N. ...

a zrudnutí:

> Die röte dieser zung und die geschwulst daneben
> kann von der heiligkeit Johannis zeugnis geben.

V Hradci Králové rovněž v dubnu postavili oblouk, který popsán foliovou publikací *Vaticinium Gabrielis* . . ., přirovnávající Jana Nepomuckého ke Křtiteli. V Trutnově teprve v srpnu postavili *Siegpfort*, která popsána programem *Johannes N. der . . . in die zahl der heiligen übersetzte blutzeug des unverletzten beichtsigills* atd. tak vtipně, že nejen latinské verše, nýbrž i německé jejich překlady jsou chronostichy, ovšem na úkor smyslu, na př.:

> Eine heilsam stille zungen
> Ist in unsre welt gedrungen.

Ale vypůjčili si při tom z pražské oslavy r. 1721 motiv čtyř částí světa, s pěkným ovšem variantem, že srdce Evropy světce zrodilo, motiv, jehož původ seznáme.

V Brně postavili v září probošt, děkan a kapitula lešení 126 stop vysoké, 86 široké, které obšírně popsali jako *Sancti Joannis in montem domus dni ascensus* .. ., a ve Vodňanech r. 1731 postavili oltář, kde Jan stál uprostřed jedenácti svatých, a nazvali to oltářem dvanácti bohů, mezi nimi Janus: *Ara Jani, ara duodecim deorum, seu* . . . Mimo to Vodňany po latinsku popsaly máji, kterou zasadily u Blanice, množství to obrazů s citáty a chronostichy.[1] Poutníci z Rakovníka na své 56. pouti na Svatou Horu přišli s lešeními a přenosnými jevišti, které popisuje program — německý.[2] To je snad pouhá náhoda, vždyť i v Doksanech postavená trojhranná pyramida popsána v obou jazycích jako *Dreiseitiges ehrengerüst des dreifachen lorbeerkranzes* a *Trojistranny lešení slávy trojnásobního věnce bobkového, mučedlnického, panenského a učitelského . . . od svých milovníko-ctitelů Doxanských* . . .

Podobné oslavy jsou nám dosvědčeny, ač nemáme tištěných popisů, ve výročních zprávách, které jezovitské školy při nich účastněné poslaly provinciálovi; tak v Klatovech v pašijovém týdnu 1720 byl *obraz sv. Jana Nep.*, živý obraz?, r. 1729 v Jindřichově Hradci byly obrazy tři, jak nahoře uvedeno; není vždy možná rozhodnout, nejde-li tu o školní představení s obvyklými předehrami a mezihrami, které děj předobrazovaly nebo applikovaly allegorickými nebo mythologickými osobami. Taková hra je zprávou dosvědčena pro Jindřichův Hradec; nelze říci hra o sv. Janu, nýbrž snad hra o svatořečení. Máme školních her svatojanských několik, jejichž látkou není život světcův, nýbrž jeho oslava; takové drama,

---

[1] Arbor maialis . . . quam Vodnian ad Blanicen plantavit . . . 1730.

[2] Hell-leuchtender himmelsstern des h. J. v. N., so bei der 56. wallfahrt . . . in folgender weise ist vorgegangen. Podle popisu líčí procesí Schottky ve své Karolinische zeit, str. 6 sl.

které obsahuje také stručné zpracování legendy, bylo hráno již r. 1701 v koleji klementinské, tedy dávno, než byla započata pře: byla to druhá část hry *Divus Joannes ... in silentio ... et in spe canonicationis.* Část první, Joannes in silentio, patří k hrám o světci, o nichž bude promluveno souvisle; k druhé části, Joannes in spe, patří i předehra, v níž Merkur těší truchlící Čechii, že bude šťastná, až voda a oheň se smíří; děj sám odehrává se mezi samými allegoriemi: Bezbožnost volá Noc, ale nebesa posílají hvězdy, Vltava proměňuje slzy svých nymf v drahokamy; Bezbožnost volá na pomoc Lež, která vychrlí nařčení proti Janovi, ale Sláva obdrží rozkaz, aby chválila mlčení Janovo ... konečně Čechy vidí proroctví vyplněno, vodu a oheň spřáteleny, a závěrečný sbor vyslovuje přání, aby se obrátily sem oči veliké Romy. Když toto přání bylo vyplněno, zase jiné hry vyjadřovaly netrpělivost z pomalého postupu dlouhé pře. Sem patří poněkud i hra, rozebraná úvodem, piaristské Antitheton boëmicum; jezovité pak r. 1724 hráli u sv. Klimenta na počest kardinála hraběte Althanna, postulatora svatořečení, snad přítomného, hru se samými allegoriemi o okřídleném poslu císařově, orlici.[1] Čechy a zvláště Praha naříkaly na pomalý pohyb římského kola (Rota), Naděje a Důvěra je těšily, věštíce šťastný průběh. I došla zvěst, že Fama vyzbrojena velikými křídly orličími vrací se do vlasti, ale uvázla by na horách alpských — to byla narážka na erb zemřelého Klementa XI. — kdyby orlice — erb Althannův — jí nepřenesla přes hory. Fama se přiznává, že byla v zahradě italské uspána v růžích — to byl erb Benedikta XIII. — a probuzena teprve šumem křídel orličích. Ještě není konce narážek na erb althannský, i na jeho smrk dochází, a vůbec hrdinou hry není snad Jan Nepomucký, nýbrž jeho obhájce hrabě Althann.

Roku potom rhetorika jezovitského gymnasia novoměstského hrála melodram,[2] aby oslavila pokrok v Římě a pomoc Karla VI., v němž bylo zase plno allegorií; program podává nám klíč, aniž jsou proto všechny nyní srozumitelné: perla je Jan, lev císař; i krátká periocha hemží se narážkami, které poznámkami jsou ověřeny z bible a klassiků; jak asi teprve v textu hýřil v nich nejmenovaný básník!

Obsah je skoro celý v titulu: Čechie prosí krále, aby perla nepomucká byla zasazena do prstenu rybářského; marně straší duch Václava IV.; král je pohnut prosbami zarmoucené a posílá četné *elegantiae* perly ověřené do Říma, aby byly zkoumány ne prubním kamenem, nýbrž skalou Petrovou.

Dne 7. července 1729 hrála telčská Pallas (podle zprávy k provinciálovi rhetorika) před biskupem sekovským, knížetem Liechtensteinem,

---

[1] Ministra magni Caesaris Ales e Romano coelo in horizontem Bohemiae festivo alarum plausu reflectens ... evicto Vaticano oraculo Joannaei silentii triumphis gloriose victrix acclangens ...

[2] Unio sexaginta elegantiarum paraquarium nactus Nepomuci, ... Bohemorum leo annulo piscatoris inserendum *proposuit*; super unione hoc melodrama ... *composuit* et pro theatro *exposuit* ... Rhetorica.

jenž založil a vysvětil kapli svatojanskou, hru *Lux gemmae*[1] s podobnými heraldickými lichotkami na motiv drahého kamene. Byla to zpěvohra, rozdělená na *Numeri*, jejímiž osobami byly Flora a nymfy, genius gymnasia, genius liechtensteinský, Fama atd. Genius, jakožto starostlivý Oedipos (tak) ptá se astronomů, odkud větší lesk hvězdy, a je poučen, že ten jas pochází e campis lucidogemmiferis (lichtenstein) a pod.

Že i s allegoriemi se mohlo spojit více poesie, než v těchto mrazivých a gymnasia málo důstojných hříčkách, ukázala hlavní dramatická událost roku. Žáci a učitelé u sv. Klimenta v Praze musili tenkrát obětovati podzimní prázdniny, aby mohli nastudovati a dne 19. října a v dvou dnech po něm prováděti skvělé melodrama před nejvznešenější domácí i cizí společností. Zpráva k provinciálu chválí, že se znamenitě líbilo, nejen protože lichotilo očím a uším, ale i pro něžný zbožný smysl, jak prý lze poznat i z textu vytištěného.

Šťastný auktor toho díla, které Menčík a po něm Homeyer chybně citují jako *Život sv. Jana*, byl P. Antonín Saletka, nar. r. 1689 v Olomouci, jenž napsal celkem tři zpěvohry, z nichž asi ani jedna neměla takového úspěchu jako tato, a zemřel již r. 1730 v Kladsku.

»Fama sancta sub sacram S. Joannis Nepomuceni apotheosim, in erigendo eiusdem honori perennaturae gloriae colosso, vocali cordis et oris lingua operose intenta« — začíná se dlouhý titul *melodico-theatralis dramatis*, jehož motivy byly čerpány ze světa různých těch lešení, slavobran, illuminací, ohňostrojů, vozů a lemmat, které se po tak dlouhou dobu na svatý týden pražský chystaly: mezi těmi dřevěnými a plátěnými paláci, které bylo za krátko roznést, vznikla myšlenka, zřídit pomník trvalý; stavba toho *colossus* je základem allegorií Saletkových.

Opera, která provázela svými ariemi živé obrazy — nebo byly to snad obrazy kouzelnou lampou na stěnu vrhané (v textu stojí vždy jen Repraesentatur . .)? — není rozdělena na jednání, nýbrž má 14 *numeri*, hudebních čísel, a epilog. Eudoxus, genius svaté pověsti, tenorista, spěchá z Říma do Čech a jásavě oznamuje svatořečení. Hagiophila, světcemilovná Čechie, diskantista, těší se velice a jásá opětovně: *Quam bene eligit, qui Romam diligit!* a hned chce svou slávu, své štěstí zvěčnit. Povolán Policardus, altista, který zve nejprve sousední národy, aby vyslali své umělce, posílaje k nim šest poslíčků *dromuli*, běhounů laškovných, kteří se rozběhnou plni ochotnosti. Policardus vyhledává zatím Trigoniana, bassistu, kterého nazývá svým velkým Apollem, a přemůže jeho skromnost; vždyť jde o slávu svatojanskou. V tom přináší Geodesius velkou mapu a ukazuje jim, že trojměstí Praha je středem a srdcem Evropy; Policardus shledává v tom výklad jistého verše biblického o třech městech a vodítko pro stavbu. Při-

---

[1] Lux gemmae celsissima e monte Quirinali inter colles aeternales Vaticano oraculo sublimato ... Joanni ... collucens ...

chází Jesvindus, diskantista, — jména umělců Policardus, Trigonianus, Geodesius ukazují patrně k různým oborům geometrie, kdežto Jesvindus je asi jen málo pozměněný *jesuita* — a ukazuje, že trojhranné srdce jest míra všeho. Trigonianus vymýšlí sloup vítězný, trojhranný podle rozměrů srdce. Marně varuje Geodesius před smělým podnikem, posmívá se novému Sesostrisovi, který staví pyramidy nebo nové sloupy Trajanovy.

Jesvindus podstrčil Hagiophile, prohledávající svůj archiv, slova biblická *pone sermonem eius in corde tuo* a nárys Trigonianův. Práce se dělí: Trigonianus má pomník postavit, Jesvindus má vymyslit symbola a nápisy. Tu vracejí se dromuli a hlásají, jak se všude šířila sláva a úcta nepomucká. Přilétaly — na obrazech? — orlice, nejprve slezská a moravská, a shromažďovali se geniové národů pozvaných; zpívali je malí hoši diskantisté a altisté ze syntaxe; byli to geniové Slezska, Moravy, Rakouska, Uherska, římské říše, Italie, Gallie, Hispanie, Portugalie. Domácí umělci se lekají té cizí pomoci, která je hrozí zahanbit, ale pouštějí se směle v zápas. Různé *provincie* přinášejí návrhy svých nápisů, genius římského císařství velebí Jana jako říšské jablko, rakouský jako lilii a růži, uherský jako ukřižovaného, každý podle erbu svého; italský jako klíčníka zpovědního tajemství, hrdinský španělský jako nedobytnou věž (sloupy Herkulovy bylo zřít na obraze), francouzský (jsme v době regentově) jako květ panenství, slezský jako ochránce pověsti, osvoboditele od v ě č n é hanby.

Trigonianus již již ustupuje, neboť milující duši není těžko za Jana podléhati, ale Jesvindus napomíná stálým »Ne tak« k vytrvalosti, a Hagiophila, zasypána množstvím návrhů, schvaluje návrhy přátel a ohlašuje vyslancům: »Evropa jest první dcerou světa, vy jste údy dcery té; hlavou je Německo, okem v hlavě Rakousko, pravicí je Slezsko, levicí Morava, Iberia je nohou, Gallie prsem; čím by byly Čechy, ne-li srdcem? A podle trojhranných rozměrů srdce dala jsem nakreslit pomník.« Všichni geniové velebí srdce — v oslavu toho pomníku, srdce světci věnovaného, vyznívá epilogus.

V nápisy, navrhované národy zastoupenými, vpletena i přání pro rod císařský; genius říše přál, aby se narodil dávno vytoužený dědic (ta naděje byla mocnou vzpruhou agitace nejen rakouského, ale všech katolických dvorů pro svatořečení), španělský přál Karlu VI. vítězství a vlády.

Jaký byl hudební účinek této slavnostní opery, nebo jak ji nazývá rejstřík sborníku starého, operetty, nelze tušit, nezachovala-li se snad partitura stejně jako text; jisto jest však, že básník zpěvným rythmem a plností rýmů hudbě vyšel vstříc. Jak pěkně zní verše běhounů, ať se chystají na daleký běh, nebo pouštějí se při návratu v plautovskou hádku:

IV: Pumile, manule, fungule, vanule, quid erigitis te?
VI: Muscule, fuscule, putide, luride, quid negligis me?

Nebo stichomythie v dialogu, na př. Hagiophily a Jesvinda:

Jesv.: Non sum vates — *Hag.:* Forte lates.
Me ne tenta — Te ostenta!
Sol stupebit — Sol ridebit.
Cernens mea blaesula — Cernens tua servula.
Linguae tardae vincula — Linguae promptae studia.
Ah, Jesvinde — Cor ne finde.
Ah, ne nega — Me ne neca!

Zajímavé je v poradách místo, ve kterém slyšíme ohlas theorie *ut pictura poesis*, jež tehdy tolik zaměstnávala francouzské a již i německé theoretiky:

Hagioph.: Etiam oratores
suos habent Apelles,
qui non tam pingant
quam scribant et dicant
aeternitati.

Eudoxus: Nempe quae pictor in tabella
colore ora exprimit,
haec lingua per labella,
sermone cordi imprimit.

Hagioph.: Est pictura ars tacita,
loquitur coloribus.

Eudoxus: Est lingua ars Parrhasia
pingit haec sermonibus.
Pingit Apelles sata, pingit prata,
ut haec credas crescere.
Pingit Timanthes castra, pingit astra,
ut vera putes cernere.
Pingit lingua genas, vultus,
ut hos dicas vivere.
Non est vultus ullus cultus,
Quem non possit fingere.

Text slavnostní hry, provozované celou kollejí a studenty, ba i absolventy až k malým principistům, ukazuje, srovnáme-li jej s periochou německou *Des heiligen rufs ... widerhall*, jak takové programy nemohou nám nahraditi skutečného poznání, jak zněly tyto hry. Ale konec konců i tato práce nadaného bezpečně a vzdělaného básníka ukazuje jen, že nic neztrácíme, neseznávajíce jich. Slovní hříčka, překvapující výklad biblického místa, hromadění učenosti, allegorie, narážky jsou hlavními okrasami. Děj sám je vtipná myšlenka do všech možností provedená... rozšířené *pegma*, slavobrána, o nic umělečtější, než ty, které tesaři po slavnostním dni zase rozbírali.

Oč více to platí o podřízenějších hrách toho druhu! Téhož roku provozovala prostřední třída gramatická v Opolí hru s motivem, proč byl Jan Nepomucký svatořečen v basilice lateránské, když ode dávna kanonisace bývají prohlašovány v Petrově chrámě vatikánském. Odpověď zní, že tvoří jako tři gracie trojici s dvěma Jany, jimž kostel je posvěcen.[1] Osobami jsou samé personifikace: Nevinnost, Mlčenlivost, Láska k vlasti, Pokrytectví, Utrhačnost, Drzost, Čechy, Fama, Laterana a Vaticana, která pláče nad ušlým jí světcem.

Hra Saletkova po třech letech byla napodobena hrou[2] A. J e n i š e, v Uherském Hradišti r. 1732 a 1733 provozovanou. Šlo o stavbu skutečnou, o nové divadlo, do něhož se musy hradištské ze starého přestěhovaly, a o ustanovení ochránce jeho. Hagiophilu zastupuje ne právě šťastně Athenarchus, což znamená zde ředitele gymnasia, i zde vystupuje Eudoxus, genius svaté pověsti, také Hagiophylactus, Mythosophus, Parrhasius, Phidias, Polyhistor, Philologus upomínají na Saletkovy tvůrce pomníku. Jinak vystupují musy a umění. Jako u Saletky objeven biblický verš o srdci, tak zde verš Horáciův o jazyku: Favete linguis ... Athenarch stanoví ochráncem mus Mlčenlivost. Jako ve Fama sancta zřízen pomník v podobě srdce, zde vztyčen málo vhodně skutečný obraz neporušeného jazyka, a přivlastněno mu, jakožto neporušenému pravidlu mluvení a mlčení, nynější a budoucí studium jazyka římského.

Doba kanonisace vydala také plody pro delší trvání určené, vědeckou a krásnou literaturu o světci samém, která se ovšem začíná dávno před ní a je teď zvláště bohatá. Jsou to především životopisy světcovy, které znovu a znovu vypravují o vzorných mravech života pozemského a o velké slávě a moci posmrtní, které zdobily světce, berouce svou látku z vypravování Balbínova a z Akt kanonisačních. Balbínův spis sám překládán do jazyků zemských; J. Ch. B a c z i n a r. 1686 jej přeložil do němčiny; česky vyšel již r. 1684. Záhy potom děkan nepomucký G. S. R i e d e l vydal knížku: *Zahrádka zelenohorská*,[3] sepsanou r. 1690 na základě prý místních tradic, které i jeho nástupce ještě prohlásil za neznámé.

Život Jana Nepomuckého, r. 1698 »z rozličných jak tištěných tak také psaných starožitných pamětí sebraný«, spokojil se asi přes to ujištění pramenem jediným, Balbínem, na něhož vypravování upomíná. V nápisu nedává Janovi žádného titulu, ale začíná: Narodil se *blahoslavený* Jan.

Méně ostýchavý a sobě vědomý, že se kult má teprve vymoci, je spisovatel objemné knihy *Vita et cultus S. J. N.*, vyšlé v Nise r. 1703; dro-

---

[1] Sacratior gratiarum trias sive S. J. N. in basilica Lateranensi D. J. Baptistae et Evangelistae sacra sacrorum fastis adscriptus, scenice celebratur.

[2] Mysterium a seculis tacitum lingua incorrupta sacramentalis merces silentii ...

[3] Neviděl jsem toho spisu ani M. de Mersletitzovy Vita S. J., sepsané podle Opizovy Lit. Chronik již r. 1684, která jest totožná se spisem, jejž k témuž roku cituje Berghauer: Vita et mors D. J. N. per Wenceslaum Macarium (doplň: de Merfelicz), Pragensis ecclesiae scholasticum ... (Pragae).

tenkou knížku v šestnácterce vydal brzy potom český Hájek 18. století, Jan Frant. B e c k o v s k ý, jenž také do své Poselkyně pojal hojně zpráv o sv. Janu, jejž nazývá ještě Wolflinem, ač dobře rozeznává Jana a Johánka. Jeho kniha *Vita mors cultus S. J. N. cum officio litaniisque* obsahuje stručný životopis, pak modlitby a také básně, hlavně ódu, kterou stejně jako nisský biograf otiskuje z hildesheimského zvláštního tisku. Beckovského knížka vyšla do r. 1721 ve čtveru vydání a byla přeložena do češtiny a do němčiny.

R. 1710 vydán Balbínův spis znovu po česku nákladem faráře Václava Jelínka; maďarský životopis[1] vyšel r. 1716.

Nové zpracování životopisu podal *Kvítek májální, Vzpomeň na mne, z neplodné květiny vykvetlý ... léta pak 1721 ... sv. patronům přičtený*, vytištěný r. 1722 v Brně, r. 1724 v Praze, s úvodní básní:

Vítej nepomucký kvítku,
nazvaný Vzpomeň na mne,
z tebe já uviji kytku
k vůni lidu příjemné ...

ten kvítek, po česku jinak ožanka, se pak stále v životopise přirovnává; mimo něj obsahuje kniha velmi objemné modlitby.

Vůbec od blahoslavení produkce se znamenitě povznáší: R. 1721 dominikán P. Dom. P o n s i napsal životopis italský,[2] r. 1722 jezovita Karel M a g e t, professor v Opavě, vydal *Vita*, přeloženou také do češtiny;[3] v témž desetiletí italský piarista[4] přeložil německý životopis, podle nápisu z díla svého bratra v řádu G e w i n y a S. Cruce, vyšlého téhož roku podle Opizovy Literarische chronik. Karmelitán vydal životopis český[5] a augsburský rytec Pfeffel vydal latinské dílo Balbínovo r. 1725 s hojnými obrazy.

Čím je to proti mezinárodní slávě doby kanonisační! Evropa novému světci nestačí: r. 1727 v Mexiku vychází životopis,[6] r. 1729 králi této země věnováno nové dílo španělské,[7] v Praze vychází jakýs úřední anonymní spis[8] professora, jezovity Maxmiliana Wietrowského.

[1] Nepomuczeni Szent Jánosnak élete, halála, tisztelete ...

[2] Breve distretto della vita del' glorioso martire ... Roma ..., restamp. a Praga 1722.

[3] Jungmann, Slov. V, 1321.

[4] Guiseppe Antonio della Purificazione, Vita, martirio e miracoli di S. G., Napoli 1722.

[5] Potěšení Čechův, t. j. život ... v češtině vydaný od jednoho kněze řádu karmelitánského.

[6] Podle listu hr. Sporcka z Říma 11. pros. 1728 (zem. archiv).

[7] Don Gabriel Maria da Valenzuela, Historia de la vida y martyrio del beato Juan, téhož roku latinsky Historia vitae a italsky Istoria de la vita, vše v Římě.

[8] Historia de vita, martyrio et miraculis ... o 240 stranách kvartu, roku potom německy: Geschichtbeschreibung von dem leben, martyrium und wunderwerken ... a česky: Správa historická o životě, mučedlnictví a zázracích ... na 253 str. s výtahy z Akt.

V Římě vytištěna téhož roku *Vita di S. Giovanni*, kterou napsal jezovita F. M. Galuzzi. Je to kniha plná nejdobrodružnějších historií, jako o ženě, která se zapsala ďáblu, aby požívala rozkoše tělesné, a zřekla se ochotně boha, P. Marie, všech svatých, ale vyjímala jediného svatého Jana, ovšem na spásu svou; tuto a jiné historie vypsal z něho Bartolomeo Passi v knize *L'istoria della vita, del martirio* etc. (v Římě 1729) na 256 stranách, jehož legenda ještě r. 1773 byla proslaveným kdysi básníkem theresiánským, panem F. Ch. v. Scheyb, přeložena do němčiny a vyšla ve Vídni.

Passi vykládá, proč není znám rok narození Janova, tím, že v oněch drsných zemích a dobách nebylo matrik. Jan Nepomucký se prý nazývá starý, aby se rozeznal od jiného Jana z Pomuku, který teprve okolo r. 1396, tedy třináct let po smrti světcově *začal vynikat*.

Řeč Václavova k světci je otištěna na třech stranách, »krátká« odpověď Janova na málo menším místě; mnohem delší je pak řeč králova, jíž svůj rozkaz opakuje. Jan prorokoval hrůzy válek husitských a skutečně r. 1400 Jeronym a Hus vytáhli takřka do pole a rozsili tolik jedu falešných nauk, že by se ohavnost byla i dále rozšířila, kdyby velký sněm kostnický nebyl nalezl prostředků, aby zlu položil meze.

Velmi uměle a pečlivě spojuje zprávy, které mluví jedny o rozvodněné, jiné o vyschlé Vltavě;[1] nadšeně dlí při zázraku světel, která nesčíslným množstvím naplnila rozvodněnou Vltavu a zastrašila Václava, že se po tři dni neukázal. Balbín prý sice praví, že zmizela druhého rána, ale Žídek, který žil téměř v týž čas a snad se mohl na všechno dívat(!), svědčí, že svítila tři noci. Sluší prý Janu Nepomuckému, že je ochráncem cti, neboť dbá velice cti vlastní.

Scheyb, který osobně znal auktora, byv sekretářem hr. Harracha v Římě, jeví se málem po půl století stejně vřelým ctitelem Janovým. Jeho poznámky jsou jalové; poučuje, co je vlastně zázrak, co je Laterán; životopis opravil jen na jednom místě; k poznámce, že se nedostává záznamů o rodu a době světcově, podotýká, že podle vypravování nynějšího ctihodného děkana nepomuckého víry hodní kněží řádoví ujišťují, že Janův otec byl hrnčíř a rodným jménem se zval Hasil. Toto jméno vyskytuje se ovšem již dříve v literatuře; už r. 1726 vystoupil na divadle klementinském Johannes cognomine Hassill, ale nebylo patrně dost ověřeno, aby se dostalo do bully.[2]

---

[1] Překladatel Scheyb tu poznamenává velmi moudře, že v řece jistě byla voda, jinak by se sv. Jan nebyl utopil, nýbrž rozbil o kamení.

[2] Příčinu, proč sv. Jan od r. 1724 asi nazýván býval Hasil, zavdalo *pole Hasilovo* v záduší kostela nepomuckého, které mohlo tudíž patřit k rodnému domu Janovu, darovanému jeho majitelem (Sternberkem) kostelu na místě toho domu vystavěnému. V Žatci nalezli vyryté jméno Jan Hasil a postavili tam kapli. Zimmermann nazývá r. 1829 ty důvody mdlými, naproti tomu Neumann, Hundertjährige Jubelfeier str. 12, věří a cituje anonymní spis, chovaný u kapituly, jejíhož auktora dva hradčanští radní.

Stručné životopisy vydány úvodem k popisům slavnosti kanonisační;[1] Balbinova Vita hojně rozmnožena r. 1730 z Akt; dva francouzské,[2] jeden holandský[3] životopis se přidružily a jistě také jinojazyčné. Wielens zachoval zajímavé faktum (str. 187–8), že papež Kliment XII. dal Jana Nepomuckého společnosti Ježíšově za ochránce proti všem, kdo jí spílají a křivě ji obviňují (tot bescherm-Heylighem tegen alle haere lasteraers ende valsche beschuldigers), a ozdobil svuj spis obrazem jeho mramorové sochy v koleji antverpské, s nápisem *Societatis Jesu patronus*. Je zvláštní, že ve výtahu z Baroniových Annales ecclesiastici, které vydal výtahem cisterciák Janek r. 1736, ani k r. 1383 ani k r. 1393 není zmínky o Janovi, ale je to pouhá bezmyšlenkovitost; mezi příčinami sesazení Václava IV. k r. 1400 uvedena tato poprava, stejně jako zastřelení nevinného mnicha, Zítova kouzla atd., a připojena píseň k sv. Janovi.

Zároveň vyšlo dílo světského kněze, velká, látku dokonale vyčerpávající historie svatojanská, zároveň historie jeho literatury, v níž se slily všechny snahy, činné při vytvoření a vzrůstu legendy, mohutné dva folianty, vítězný sloup a zároveň náhrobek slávy světcovy, Tomáše B e r g h a u e r a *Protomartyr poenitentiae*.

Berghauer byl Němec z Chebu, nar. 1684, byl od r. 1713 sekretářem biskupa královéhradeckého, od r. 1716—1749 farářem v Řehlovicích (Tschochau), stal se r. 1728 členem, r. 1740 děkanem kapitoly vyšehradské; povýšen byv r. 1755 do stavu rytířského, zemřel r. 1760.

Dříve než dílo bylo vytištěno, vystoupil na počest sv. Jana spisem německým proti Löscherovi. Dne 21. května 1726 stala se v Drážďanech sensační vražda; kazatel kostela sv. kříže Hermann Joachim Hahn byl ve svém bytě pobodán a usmrcen zlosynem, »jemuž prokázal před tím mnoho dobrodiní«, jak vypravuje Adelung v pokračování Jöchrova slovníku II, 1733. Vrah byl katolík, a není divu, že tato smrt zpusobila v protestantském městě ohromný rozruch, ba i bouře, které byly však šťastně utišeny.

Hahn ve své literární činnosti, pokud byla samostatná, zabýval se hlavně zpovědí (Der in der lehre vom würdigen gebrauch des beichtstuhls ... unterrichtende katechet 1713; ... Vorstellung, wie er gegen seine beichtkinder ... sich ... zu verhalten pflege, 1726; ... Auszug der .. lehre von der busse, von der beichte ...) a pochopujeme, že ve spisech, které se o vraždě vyrojily, jakož i v Löscherově kázání nad rakví a v jeho vydání Hahnových kázání pašijových byly úvahy o protestantské zpovědi

Gruner a Lerch, ujišťovali, že jméno čtli v starém protokolu, později, rozumí se, ztraceném.

[1] Kurzer inhalt des lebens und todes des heil ... Výpis kratký života a smrti jakož i zázrakův ...

[2] Vie et miracles de St. Jean Brussel 1731, 232 str.; J. B. de Marne, Le martyre du secret de la confession, Paříž 1741.

[3] Joseph Wielens, jezov., Het leven van den glorieusen marterlaer, 1738, 308 str.

a Hahn jakožto pravý její mučedník byl oslavně přirovnáván k mučedníku zpovědi katolické, jehož svatořečení bylo sensací dne v blízkých Čechách.

Proti tomu vydal Berghauer v Dillingen r. 1730 *Apologie oder schutzschrift für den heiligen Joannes N.* atd., která však není obranou, nýbrž kritikou oněch pašijových kázání. Teprve kritika dvanáctého kázání stává se apologií zázraků svatojanských. Jinak je to zlý a fanatický pamflet proti slávě Lutherově a proti kněžstvu lutherskému se spoustou nezáživné učenosti. Polemika je přímo naivní: jak by se mohl Hahn vyrovnat Janu Nepomuckému, když tento je kněz, onen není (žádný lutheránský kněz není řádně vysvěcen!), Jan byl panic, Hahn měl deset dětí atd., se skvostnou apostrofou: Teď vidí Löscher, jaký je rozdíl mezi oběma.

Zavražděný Hahn, praví Berghauer, byl veden v smrt duchem arcikacířů Husa a Jeronyma, duchem tvrdošíjnosti (15). Přijímání pod obojí je sláma, v níž husité před 300 lety mínili nalézti několik zrnek svými železnými cepy, ale byla prázdná (58). Berghauer doufá, že v rekatolisovaném Sasku jednou budou vyhrabány kosti Lutherovy jako v Anglii Wiklif a v Čechách Rokycana (130); to snad jsou jediné zmínky o věcech českých.

První díl Berghauerova díla byl hotov a soukromě schválen již koncem r. 1723, z toho roku je také dedikace, datovaná v den korunování; ale tenkráte, za procesu kanonisačního, nebylo lze nic o tom vydávati, chtěl tedy vydati oba díly najednou, ale nedokázal toho; hlavně války, v nichž jeho fara byla třikrát drancována, zabránily dokončiti, tak že vydání druhého dílu se vůbec nedočkal.[1] Onen díl je věnován Karlu VI., r. 1723 právě korunovanému. Zdá se zevně více psán na počest domu habsburského než světcovu. Dva obrazy císařovy — na jednom spisovatel odevzdává své dílo — a velký rodokmen od Přemysla po císaře a jeho děti jsou mu předeslány. Díl druhý, věnovaný papeži, je zdoben obrazem slavnosti svatořečení v Římě.

Spisovatel začal hodně ante ovum; jeho první kniha, která sahá až po smrt a pohřeb světcův, začíná se 10stránkovou kapitolou o Zelené hoře a 26stránkovou o Nepomuku a jeho osudech po nejnovější doby. Čteme tam také o Husovi a husitech, o čemž níže.

Pak následuje známá Balbínova historie doložená poznámkami, především z protokolů svědeckých, nikoli však v prostém pořadu, nýbrž v podobě učeného historického rozboru; tak jedná třetí kapitola o ohních nebeských nad rodným domem, čtvrtá o založení university pražské a poměru kostela pražského k ní, postupujíc až k studiu Janovu — jde o vy-

---

[1] První díl vyšel r. 1736, druhý r. 1761 v Augsburku; zcela liché údaje o tom má Borový v Ottově Sl. N.; spis prý vyšel r. 1723, a opět r. 1736 a 1761; Borový dokonce ví, že pozdější vydání jsou důležitější než prvé.

světlem fakta, že není žádného záznamu o jeho promoci — šestá se počíná založením chrámu svatovítského a biskupství pražského.

Poznámka k této kapitole podává pořad kostelů zřízených v Čechách od počátků křesťanství. V sedmé — Jan se stal almužníkem — čteme hrozný obraz neřestí a ukrutností Václavových, a v poznámce dlouhou úvahu o založení kapituly vyšehradské. Poznámka ke kapitole IX. nás poučuje, že o roku utopení Janova (1383 ovšem) všichni spisovatelé, bez výjimky, cizí i domácí souhlasí. Kap. X. jedná o uvěznění Václavově, útěku s Zuzanou a ostatních dějích jeho. Aby nenastal zmatek z utopení dvou lidí stejného jména, jednoho mučedníka, druhého nevinného, uvádí Berghauer v poznámce ke kapitole VI., co ví o Johánku Wolflinovi. Jak nesmyslně prý bloudí, kdo si je matou, vysvítá z listiny z r. 1380: Kdo by věřil, že svatý Jan pouhé tři roky před mučednictvím byl kanovníkem, zpovědníkem a zároveň pouhým notářem a písařem konsistoře? ovšem haeretici, jako Lupáč, si jej matou s dvěma mnichy, jež dal Václav popravit, a ještě směšněji novější lutherán v popise Prahy.

Díl druhý obsahuje především *Documenta, seu bibliotheca Joannea*, knihopis svatojanský, zahájený nářkem nad ztraceným prý, ale existovavším ještě r. 1680 prastarým codex miraculorum. Dokumenta pak jsou: nápis hrobní, zprávy Žídkovy, zápis Jana Krumlovského, pak — veliký skok — zprávy Hájkovy (s ostrou kritikou Sandlova překladu) a Dubraviovy.

Documentum není Berghauerovi snad jen nové neodvislé svědectví, nýbrž každý citát, kterým kdo projevil, že v ě ř í Hájkovi nebo Dubraviovi nebo Boregkovi, a Berghauer užívá toho po případě jako historického fakta. Tak uveden Jakub Stajncensis, který psal r. 1607 proti zpovědi lutheránské (Doc. 9). Z Miraea Berghauer otiskuje celou předmluvu, která s věcí naprosto nesouvisí (Doc. 11). Při stati v Bzoviových annálech poznamenáno, že také dominikáni, k nimž patřil tento polský auktor, mají svého mučedníka zpovědi, kterému podnes, jako Janovi jazyk, neshnilo ucho a pravá ruka, jíž udílel rozhřešení.

Po dokumentech vyčtena *monumenta*, sochy, kaple, kostely, oltáře, lampy, obrazy; v týnském kostele byl datovaný obraz sv. Jana se svatozáří, malovaný r. 1481, jehož pravost přísežní mistři malíři dosvědčili; jeho kopii vidíme na str. 124. Čteme pak o zázracích: každý svatý má svůj živel; Jan má všechny čtyři: voda a oheň se spojily při jeho smrti, země zachovala jeho jazyk, jenž na vzduchu zase naběhl. V kapitole V. vypsána pak práce o svatořečení, v VI. dvojí proces, konečně otištěn dekret kanonisační.

V těchto kapitolách snesena celá ta spousta zázraků, vyléčení, zachránění života, zvláště cti, potrestání nebo poškádlení těch, kdo nechtěli uctívat nebo uznávat nového světce, při čemž nejpovážlivější případy Balbínovy jsou již vynechány. Vidíme tu s podivením, jaký Řím měl

s paličatými Čechy kříž; sotva se zbavil jednoho, který mu upíral poslušnost, a uhasil jeho odpor v krvi jeho přívrženců, již byl tu druhý, který neméně učil nedbati římských rozkazů a zákazů. Jak zle se vyplatilo arcibiskupovi Sobkovi, že ukázal španělkou na obraz Jana Nepomuckého a řekl, že to není svatý; ruka mu za to usychala. A jakási urozená dáma, která přerušila svou komornou, když nazývala Jana svatým, slovy: »Blahoslavený! nelze ho nazývat svatým, dokud není kanonisován; snad toho nezasluhuje, jinak by po tolika letech dávno byl svatořečen,« nalezla pak ve svých modlitbách obraz Jana Nepomuckého v záři světců, tak že dojata, plačíc, si ho zvolila patronem. Ale tak galantní byl Jan Nepomucký jen k urozeným dámám; kněz jeden, který neřekl nic jiného, než že nelze připustit, aby Jan Nepomucký byl ctěn jako svatý, dokud není církví svatořečen, upadl v týž den v těžkou a nebezpečnou nemoc, jež ho přes všechnu lítost neopustila, dokud neslíbil, že Jana bude ctíti jako světce. A jak teprve se vedlo prostým občanům nebo dokonce kacířům, kteří si zvláště libovali ve spílání světci! Aspoň se šeredně zamazali pražským blátem.

Tato systematická kniha vyšla příliš pozdě, aby kazatelé a životopisci mohli plnýma rukama z ní nabírat; i osud její, že ani celá nevyšla za života svého původce, ukazuje, že potřeba čtenářů byla ukojena. Přece doba po Berghauerovi do konce století není bez nových životopisů. Tak byl oslaven i sv. Jan v objemném opus panegyrico-doctrinale et historicum o pěti patronech českých, které anonymně vyšlo pod názvem *In hoc † vinces* r. 1761.

Rovněž anonymní byl *Compendio della vita . . .*, vyšlý r. 1738 v Benátkách, r. 1771 v Římě podle Schottkyho od jezovity C a l i n o, a krátký *Život sv. J. N.*, podle Dobrovského Böhm. liter. I, 173, výtah z Berghauera, vydaný k jubileu r. 1779. K téže příležitosti uveřejnil J. J. R u l í k *Krátký vejpis první 50leté památky . . .*; nepochybně je ta literatura jubilejní a životopisná vůbec bohatší, ale jistě nekonečně daleko zůstávala za léty svatořečení, z nichž přece též bylo lze poznat jen část hojné produkce.

Některé životopisy jsou spojeny s hodinkami nebo modlitbami svatojanskými, jako zase v knihách modlitebních v tom neb onom tvaru bývá obsažen život světcův a výklad, v kterých tísních pomáhá. Máme hojně knížek takových už dávno před blahoslavením, jako jest *Pobožné uctění S. J. N., tři sta let zázraky a hymny se stkvoucího,* tištěné r. 1703, bez životopisu, leda v písních, jako:

Jana Nepomuckého,
též kanovníka pražského,
sluší Čechům velebiti,
vždycky patrona míti.
Ten posléze rytěřoval,
jak na kněze sluší, choval.

Než ještě bylo kým dovoleno, vycházely hodinky,[1] tím více ovšem po r. 1721, jako knihy jezovity Hamana[2] a jiné úřední a neúřední,[3] jako knihy Braunovy a Marianovy.[4] V četných vydáních vyšel *Täglich anwachsend-himmlischer gnadenfluss* . . .

Knihy modlitební jsou také zpěvníky; o svatém Janovi se zpívalo nejen v kostelích, nýbrž i na poutích, v zpěvné době májové konaných.

Johannes, heiliger patron,
zu Nepomuk geboren,
es hat dich gott zur marterkron
aus Böhmerland erkoren . . .

znělo na silnicích, vedoucích z německých krajů a z Bavorska do Prahy, a jméno Nepomuk bylo rýmem navždy oddáno s Prager bruck. V uvedené Braunově knize čteme vzdechy k světci, jako:

Glanz der erden, himmelsfackel,
sei gegrüsst, Johannes gross,
der du glänzest ohne makel,
ohne dornen wie ein ros.

Podivný slovosled posledního verše není zvláštností v této na povel hromadně vyráběné lyrice a epice,[5] v níž prosodie je někdy stejně znásilněna jako skladba:

Voll des zornes, voll des grimmen,
könig Wenzel macht den schluss,
ihm Johanni zu bestimmen
den tod in dem Moldaufluss.

Nic tak nuceného nezní z českých písní, které vycházely hojně po jedné nebo dvou na jednotlivých listech; datováno je jenom několik a da-

[1] Kurze tagzeiten samt der litanei von dem h. J. v. N. v Brně 1711.

[2] Officium de sacra lingua 1722 (znám jen z Opizovy Lit. Chronik). Joannäischer gnadenschatz oder der h. J. v. N. . . . von J. Ham, 1722, životopis a poučení, v které tísni Jan pomáhá; Joannäischer ehren- und christlicher gnadenschatz oder lehr-, trost- und gebetbuch 1722, je pětkrát objemnější. Dies et annus christianus asceticus 1730, má nepatrný vztah k světci, který podobně také v jiných knihách jen pro reklamu je uveden na titulu.

[3] Die XVI. Maii in festo . . . pro tribus ecclesiis regni Bohemiae officium. — Kurze anweisung oder kleine anleitung, wie man sich der andachtsregeln . . . v Opavě 1733. — Andacht zu dem h. blutzeugen, grossen wundermann zusammengezogen von der katechetischen bibliothek Soc. Jesu zu Wien, 1755. — Officium de S. J. N. 1759 atd.

[4] R. Braun, dominikán pražský, vydal r. 1726 v Sulzbachu již po třetí Joannäische ehr- und gnadenpforte; jako herrlicher eingang obsahovala život světcův podle knihy Dominica Passi, vyšlé v Římě r. 1721, pak modlitby. — A Mariano, jezovita, věnoval spisek Maniera di preparazione alla festa del santo . . . v Bononii 1740, římské kongregaci svatojanské. — Der begierliche und zum grabe des h. J. v. N. eilende pilgram, v Praze 1751, obsahuje krátký životopis, modlitby a písně.

[5] V Euphorion XI, 81 takovou píseň uveřejnil Jeitteles, ale nelze ji přesně datovat.

tum ovšem dokazuje jen, že nejsou *mladší* udaného roku. Vyšly *O svatý Jene, zarmoucených patrone* r. 1702, *Blesk nebeský* ... 1729, *Svatost tvou, Jene* a *Bolestně sobě stěžovat,* v Kutné Hoře 1731. *Ach já všechen zarmoucený* 1736, *Chodím v žalosti, žádám nalézti,* v Praze 1741, v Brně 1745. Píseň nová .. a žádost v těchto válečných časech, *Kam chvátáš tak s horlivostí,* 1759, *Mé srdce plápolá láskou,* v Olomouci 1775. Píseň z roku 1731 udává, že se zpívá jako: Sv. Jene Nepomucký, krajane patrone; další písně, podle jejichž noty se zpívaly jiné, byly: *Tisíckrát buď pozdravený, Ach já všechen zarmoucený* (nahoře uvedená) a *Jene Nepomucký.*[1]

Přesněji než výročím tisku datována je píseň:

Velký hříšník přichází
k tobě, muži boží ...
an již tři sta deset let
ležíš v svatém hrobě,
a já hříšný šedesátník
špatně sloužím tobě

Podle toho píseň je složena r. 1693, ačkoli výtisk je teprve z r. 1736.

Nemnohé z těchto písní jeví jasnou nebo dokonce jásavou náladu; nehledíme-li k úřednímu nadšení v suchopárné písni:

Vesel se země česká
z blesku nebeského. —
— Jeho svatost papežská
Benedikt třináctý
jsouce náchylná všecka
k svatého Jana cti ...

ani k vypravování zázraků, začínajícímu dutě:

Zvučte trouby, zvučte bubny,
ať veselý hlas všudy
z ní se rozléhá,
echo dává ...,

jsou to písně se světskou melodií (podle *Dvanácte panen usnulo*):

Buď na věky pochváleno
svrchované božské jméno ...

nebo

Boha mého vzývám,
píseň si zazpívám,
tobě líbám ruku,
Jene z Nepomuku ...

---

[1] Všechny písně zde uvedené jsou v knihovně musea království Českého.

a něžně barokní:

Kvítečku majální,
drahý rubínku,
Nepomucký Jene,
zlatý prstýnku . . ..

k níž se druží:

O lilium nejvonnější,
ó růžičko nejlibější . . . .

nebo

Zrcadlo mlčenlivosti,
okraso kanovníků.

Podle jiné písně k Janovi

Mé srdce plápolá láskou,
ve mně žíly hrajou,
když sobě rozjímám,
Jene, dobrotu tvou.

Ještě světštěji zní:

Co se mám trápiti pro milého,
neb já mám ve světě dost věrného,
to svatého Jana . .

Máj měsíc mé potěšení,
má celá v světě radost . . .

volá jiná. Všechen život světcův vypravuje v druhé osobě dlouhá píseň z tisku *Tři písničky v nově složené z životu* (tak) *sv. J. N. od svého* (tak) *ctitele vydané:*

Dovol, dovol, muži boží,
poklonu učiniti,
u tvého svatého hrobu
pokorně tě uctíti,

kterýžto začátek upomíná na zakončení první sloky jiné písně:

Hradu pražského ozdobo,
Jene z Nepomuku,
dovol, všech ctností nádobo,
uctíti tvou ruku . . .
Dovol, dovol, dovol . . .

V jiné písni hledá si člověk patrona cítě, že je mu pomoci třeba:

Nejsem zavázán žádnému . . .

Nebo nechce než:

Svatost tvou, Jene, ctít míním jedině . . .

Jiná vyzývá:

Kdožkoliv jsi v zarmoucení . . .

Tento motiv zarmouceného pak převládá v největším počtu písní; sv. Jan, v životopisech, dekoracích a kázáních slavený hlavně jako ochránce cti, v lidu se stal otcem sirotků a vdov a utěšitelem zarmoucených vůbec; tak aspoň bychom soudili podle velkého množství písní, na ten motiv skládaných:

Z hlubokosti, hříchů, zlosti . . .

*

Kam chvátáš tak s horlivostí . . .

*

Ó můj svatý Jene, žádám tebe . . .

*

Kteří jste v tom světě zavržený,
sirotci a vdovy opuštěný,
sem pospíchejte . . .

*

Tisíckrát buď pozdravený . . .
Jsem sirotek opuštěný,
rodiče mi pomřeli . . .

*

Šťastný rok, šťastný sen života mého,
který jsem si zvolil otce nového . . .

*

Ó, svatý Jene, zarmoucených patrone . . .

*

K tobě volám, k tobě vzdychám,
Jene Nepomucký . . .

*

Ouzkostí ztrápený,
na srdci zmámený,
v zármutku, v chudobě
postavený . . .

*

Ouzkostí ztrápený
sobě naříkám . .

*

Všecken jsem ztrápený
přenáramně . . .

*

Ach, já všechen zarmoucený . . .
Jsem sirotek opuštěný,
rodiče mi pomřeli . . .

*

Ach, já všecken ztrápený,
na srdci zarmoucený,
co sobě ubohý počíti mám?

*

Ach, já všechen zarmoucený,
prostřed moře postavený...

*

Ach, já smutný, zarmoucený
ode všech jsem opuštěný.

*

Já na světě zarmoucená
ode všech jsem opuštěná.

*

K tobě, můj otče, přicházím...

*

Bolestně sobě stěžovat,
tobě, můj otče, žalovat...

*

Chodím v žalosti,
žádám nalézti
tatíčka svého,
Jana svatého...

Všeobecně kajicné pak jsou:

Velký hříšník přichází...

*

Vale, marný světe...

Pečlivé probrání této populární lyriky a epiky získalo by snad lecjakou perlu, která by neustupovala plodům umělé, hlavně latinské poesie svatojanské.

R. 1688 vydala kapitula svatovítská báseň na dvou foliových stranách *D. O. M. et S. Joanni Nepomuceno*, přirovnávající ho ke všem ostatním svatým a blahoslaveným Janům, a koncem století má na tomto poli sv. Jan již svého nejvlastnějšího ctitele, který mu věnoval několik knih; byl to poëta laureatus, děkan sobotecký Jan Ignác S u m m a z Vlastislavě, který r. 1694 v *Sepulchrum* atd. již chválil světcův *jazyk* a napsal dále r. 1695

»Rosa in myste regina florum
sub hac Joanna, regina morum...«

atd., vše rýmovaně. Obsahem je sestavení symbolů s nápisy a epigramy. První symbol: růže, druhý: perla v mušli, třetí: zapečetěné psaní, čtvrtý: pštros s podkovou a nápisem: *Digerit* (také zpovědník musí míti

dobrý žaludek) atd. Třetí spis, *Flosculus maialis, Hora novissima a divo .. in morte ... praevisa* vyšel r. 1699 a začínal se:

Joannes plenus gratia
Nepomuceno solo,
Verna florum flagrantia
Israël sine dolo
Dum mortis horam praevidet...

Obsahuje ostatně více prósy než veršů. R. 1706 vydal *Stella dei et sanctorum ... ex vita S. J. N. concepta*; plno dvojverší, z nichž každé se začíná *Sub stella hac ...*

Biskupovi hradeckému věnoval náš milovník květin r. 1702 sbírku epigramů svatojanských, nadepsaných opět rýmovaně:

Maialis floris gloria
ex vero paradiso,
viva ter suavi gratia
in terris nostris viso.

45 distich leoninských ukazuje, jakým svatý Jan byl květem v narození, křtu, dětství atd. až k umučení, načež básník i sebe přirovnává k dvěma skromným květinám; pod rytinou čteme modlitbu k patronu, chránícímu nevonné světské hanby.

Veršovaný životopis vyšel na začátku století,[1] nejprve v Hildesheimu, tedy patrně z péra jezovitského, r. 1702 po druhé v Praze. Je sepsán strofou sapfickou, ale rýmován:

In Bohemorum regione mollis
monte consurgit viridante collis,
hunc Adalbertus precibus beavit,
imbre rigavit.

Po několika strofách vždy je životopis přerušen výlevem citů; bez těchto vsuvek byla tato *Óda* otiskována v životopisech Beckovského a u anonyma nisského.

A r. 1721 byl vázanou řečí německou přeložen z latiny *Der tugendsame wandel und glorreiche tod des h. J. v. N...*

V Kolíně nad Rýnem k slavnosti v kostele augustiniánů r. 1719 vyšla *Corona stellarum duodecim ...* od poëta hagiophilo, která byla r. 1722 v Praze znovu tištěna. Jsou to dvanáctery epigramy, anagramy, chronosticha se symboly hvězdnými, pojící se k jednotlivým okamžikům v žití světcově; anagramem z Nepomucenus je na př. »o numen pecus«, což jest ovšem král; Jan Nepomucký

est pugil in flammis natus, denatus in undis

a když hrozí král, Jan

abstinet a verbis, verbera nulla timet.

[1] Vita et mors S. J. N. ordine metrico delineata... et diversorum affectuum inspersione interpolata.

J. S. Zencker, syndikus hradčanský, zakončil svou chvalořeč, konanou r. 1730 v Týně, hexametrickou básní, čerpající plně z antických vzoru a vypravující stručně všechen život světcuv, bez mythologického apparátu.

Doktor práv J. G. Fiebiger je podle předmluvy bývalý luterán, *»t. zv. luterán«* podle svých slov, který byl tak šťasten, že v Praze meškal v oktávu svatojanském a poznal, jak se křivdí církvi katolické, když se nazývá uctívání svatých modlářstvím. Počal zkoumat základy své víry a po pěti letech zvláštní přímluvou nebo zázrakem svatého Jana vrátil se v lůno katolické církve. Prohlásil to veřejně, vydávaje životopis světcův v alexandrinech.[1] Začíná hodně skromnou invokací a (správným) prohlášením své neschopnosti; svatý Jan sám má mu pomáhat,

dass meine federn sich an deinem grabe schärfen.
Komm, stärke meinen kiel, entzünde meine sinnen,
und lass auf dieses blatt bloss zentnerworte rinnen.

Vypravuje pak život jeho, neopominuv snad ze starého předsudku luterského zázraků:

Die flammen, die ehmals in der geburt gespielt,
hat unser sohn nunmehr in seiner brust gefühlt.

Obšírně líší působení Konráda a Milíče, na jejichž místo Jan nastoupil. Svatý Jan prorokuje:

ich sehe schon vorher
die not in Böhmerland. Des höchsten zorn ist schwer
auf selbiges erhitzt. Ich merke krieg und seuchen,
mord, hunger, pestilenz und hunderttausend leichen,
ein mehr als rasend volk stürmt tempel und altar.
Die wahre kirche steht in äusserster gefahr;
es herrscht die ketzerei, vor deren ungewittern
muss Böhmen nicht allein, ganz Deutschland auch erzittern.

Báseň líčí snahy o kanonisaci a velebí, kdo se o ni zasloužil, zvláště na konec hraběte Sporcka.

Jak ovládá formu a jazyk, toho ještě jedna ukázka:

Es kommet ein kapaun auf seine tafel hin;
und weil derselbige nach unsers kaisers sinn,
der dies bald, das bald will, nicht gnugsam ausgebraten,
so ist er alsobald in solchen zorn geraten,
dass er den armen koch zu braten anbefohl.
Ein jeder merket zwar die grausamkeit sehr wohl...

---

[1] Heiliges leben, glorwürdiger martertod und herrliche canonisation des... aus glaubwürdigen auktoren und besonders B. Balbin, zusammengezogen und in deutschen reimen entworfen (1730 je datována approbace).

Mnohem později, zároveň s druhým svazkem Berghauerovým, básněna velká epická Nepomuceneis, latinská, od P. M. E., tištěná r. 1773, o níž údaje se neshodují úplně. Pelzel ji uvádí pod jménem Františka Mesiczkého z Brna, nar. 1733, jenž r. 1784 ještě žil v Brně, ale poznamenává, že byl pouze vydavatelem; auktora nejmenoval. A. Voigt v Acta literaria I, 459 praví, že to byl Čech, který byl uzavřen v obležené Praze a dostal se pak do Italie, a chválí báseň jako ne nehodnou předmětem a Klopstockovým vzorem; byla prý složena r. 1760. Rovněž Procházka v Commentarius počítá ji k české literatuře (418), tolikéž velice chvále toto znamenité napodobení Vergilia. Naproti tomu stará rukopisná poznámka v Catalogus nationalis universitní knihovny tvrdí, že auktor slul Mathias Eudocius Persici, jezovita, Neapolitán; assistent generála řádu v Římě, P. Lindtner, daroval báseň české provincii, a P. Meszyský, prefekt tiskárny u sv. Klimenta, ji vytiskl. Totéž je na titulním listě exempláře universitního poznamenáno a z bezpečné zprávy té čerpal patrně neznámý auktor knížky *Prag in seiner jetzigen gestalt* z let třicátých století XIX., který správně jmenuje auktora.

Úsudek moderního čtenáře o díle[1] italského jezovity dopadá ovšem jinak než soud renaissančních lidí, jako byli Voigt i Procházka veškerým svým vychováním. Je tu plno nekonečných mašinerií bez vlastního děje. Legenda poskytla látky tak málo pro báseň vergiliovskou, že se vešla do dvou zpěvů; ostatní jsou vyplněny věštbami a úvahami o mši a zpovědi, ba o přírodních a zeměpisných zjevech.

Ďábel — uváděti ho na místo bledých abstrakcí jezovitského básnictví, těch Calumnií, Invidií atd., ve vlastní osobě, naučil se básník od Klopstocka — naříká klopstockovsky nad tím, čeho se již marně pokusil proti Janovi. V podobě kojné blíží se královi, vyzvídá na něm, hrozném tyranovi, jenž katovskou sekerou někdy stíná nic netušící lidi, které potká, příčinu jeho smutku, a poznav, že je to žárlivost, navádí ho, aby vynutil na zpovědníkovi hříchy své choti. Pietas spěchá s tou zprávou k Religio, jejíž dům se popisuje. Religio právě chystá vůz vyzdobený dosavadními zázračnými příběhy Janovými, na němž ho chce jako druhého Pavla vozit světem, aby mu kázal. Sveze na tom voze Pietas do nebe.

Král ve snách je více ještě pokoušen ďáblem; Jan věstil (poznámka omlouvá básnickou licenci, že to kázání časově přemístil) s kazatelny budoucí zlo a i toho užívá zlý duch. Jan je povolán, lákán, uvězněn, mučen, je provázen domů anděly a putuje do Boleslavě.

Třetím zpěvem začíná se dlouhé vypravování, co Religio na své cestě vykonala; bůh ji těší ukazuje jí budoucí slávu a moc světcovu; děje se to *geographico ductu*, od Prahy, kterou osvobodil od obléhání pruského, přes Nepomuk, Německem sousedícím s Čechami, Uherskem (vsuta

---

[1] P. M. E. Nepomuceneidos libri VIII magno Bohemiae tutelari ob Pragam obsidione liberatam eucharistica pietate dicati ... 192 str.

chvala Marie Terezie) do Italie; (zpěv IV) líčí svatořečení v Římě, v Neapoli chválí svou královnu a pokračuje Gallií, Belgií a zpět k Vídni, kde hoří svatojanské ohně na čest Janovu.

Religio se vrací do svého domu, připravuje po vzoru Hefaistově zbraně pro nastávající boj Janův (zpěv V), a spěchá s nimi do Boleslavě, kde Jan dosud mešká, a napomíná ho příklady jiných Janů; obšírně popsána a vyložena jeho mše a přijímání.

Religio pospíchá do Prahy (zpěv VI), aby posílila lid ve víře a důvěře k zpovědi, o níž mluveno velmi obšírně, zvláště o pokusech ďáblových, aby ji mařil. Ďábel, nabyv opět sil po porážce při mučení Janově, krále na lovu otravuje novým jedem a vnuká mu myšlenku utopiti Jana. Pietas (zpěv VII) vrací se rovněž do Prahy, aby potěšila královnu, která uslyševši o pokusu královĕ, spěchá k němu a omdlévá. Pietas prohlíží místo pro hrob vyhlédnuté. Sv. Vít, jehož obraz královna právě vyšívala, provází (zpěv VIII) Jana do Prahy, kde je od krále pokoušen a pak utopen; jeho duši ve známém voze odváží Vít do nebe. Pietas těší královnu; zjevuje se severní záře, která, jakož i jiné úkazy na nebi, se vysvětluje. Novému nebešťanu ukazuje Vít rozná obydlí blahoslavených — napodobením VI. knihy Vergiliovy, pokud křesťanu je dovoleno, praví argumentum; — Jan je konečně přijat mezi mučedníky a dochází nadpřirozené blaženosti.

Srovnáme-li tuto báseň s Kolbovou, poznáváme, jak i v jezovitských kollejích barok ustoupil klassicismu, jak allegorie pobledly, peklo chladlo na místo renaissančních vzorů vstoupili vetřelci z moderních jazyků; ale báseň zůstává proto renaissanční, nečitelná pro moderního čtenáře; žehnáme úctě, kterou měli tito učenci k vlastním dílům, že je provázeli sami argumenty a rozbory a zbavili nás tím práce, abychom je čtli důkladně.

Ani epika renaissanční ani lyrika poutnických a kostelních písní neroznesla slávu světcovu tak daleko a nepovznesla jí tak vysoko, jako poesie *dramatická*. Kde jaká škola jezovitská v zemích českých, a mnohá mimo ně, měla svou hru svatojanskou, zároveň na světském jevišti hlavní a státní akce o něm patřila k pořadu her každé kočující společnosti a pronikla do protestantské části Německa. Pokud tyto dva proudy dramatiky vzájemně na sebe působily, je záhada, o jejíž řešení se stal již pokus,[1] který se však nepodařil, jak ukáži.

Aby bylo lze posoudit celý materiál, stůjž zde časový přehled všech zpráv o provozování a nápisy (neúplné ovšem) známých mi textů a programů.[2]

---

[1] Fritz Homeyer, Stranitzkys drama vom heiligen Nepomuck. Mit einem neudruck des textes. Berlin 1907 (Palaestra, LXII); srv. můj posudek v Čechische Revue I, 842—853.

[2] Je to přehlédnutý seznam Homeyerův se str. 141 sl. uvedeného spisu; * značí, že údaj u něho chybí, †, že je u Homeyera, nepatří však sem; *Menč.* odkazuje k spisu Fr. Menčíka, Příspěvky k dějinám českého divadla, nákl. Čes. akademie 1898, v němž

1689 Hra v pražské koleji, Menč.

1701 * Divus Joannes Nep. invictus Christi martyr in silentio secreti confessionis et in spe publicae canonisationis gloriosus ... u sv. Klimenta v Praze. Hra bude níže označena jako C.

1703 »Juventus« v Telči hrála. Menč.

1710 † Antitheton, viz začátek této hlavy.

1711 * Novus silentiarius Harpocrates sacer ... Periocha latinská a německá v městské knihovně vratislavské; o ní jednal W. Richter v Archiv f. d. stud. d. neuern sprachen u. lit. 129 (1912) = B.

1720 Rhetorika v Opavě provozovala hru Karla Mageta. Menč.
† Jan Nep. obrazem Ježíše v Klatovech, nebylo asi dramatem. Menč.

1722 † Žák rhetoriky v Štýrském Hradci zpracoval život. Menč.

1724 V Štýrském Hradci hráno 27. července. Menč.
Ve Vídni hrál Stranitzky: Die glorreiche marter des heiligen Johannes von Nepomuk unter Wenzeslao dem faulen könig der Böhmen, und die politischen staats-streiche und verstellten einfalt des doctor Babra eines grossen fovierten des königs gibt denen staatsszenen eine modeste unterhaltung. Otiskl Homeyer v uvedeném spise, 145—202; před tím Karl Weiss, Die Wiener haupt- und staatsaktionen. Ein beitrag zur geschichte des deutschen theaters ... Wien 1854 = A.

1725 * Gratia indeptae rea gratiae ad tribunal matris gratiarum votivo absoluta debito in S. J. N. quondam recuperatae sospitatis ergo ad beneficas Mariae aras ex voto peregrinus, hodie ... hrála prostřední třída grammatická u sv. Klimenta = D.

1726 Hráno v Kutné Hoře. Menč.
* Nobilissima sapientiae lectio: Vanitas vanitatum ... Adolpho, illustri stirpis avitae surculo per sacratiorem magistrum J. N. quondam recitata ... hrála Syntax u sv. Klimenta = E.

1729 * Divus J. N. ... cathedr. ecclesiae Pragensis canonicus ... cum ecclesia Frisingensis apotheosin illius octiduana solemnitate celebraret, in scenam ductus ... hráno v září ve Freisingu s hudbou Ruperta Hoels. Mitt. d. ges. f. erziehungs- u. schulgeschichte I, 244 a AFSNS. nahoře uvedený, 129, 293.
† Fama sancta ... Saletkova, viz mezi hrami kanonisačními.
Tři obrazy a hra v Jindřichově Hradci. Menč.
† V Telči hráno podle Menčíka *asi o sv. Janu,* viz však kanonisační hru Lux gemmae ...
Supremi honores sacerrimis exuviis D. J. N. ... in scenam dati ... hrála Poetika a Rhetorika v Opolí = E′.

---

zvláště sebráno, co v zprávách jezovitských kolejí, podaných provinciálům, se vztahuje k divadlu; strana není uvedena, protože, známe-li rok, lze zprávu snadno nalézt. Ale zprávy nejsou vždy spolehlivy co do přesných názvů dramat.

* Pietas spectata per ignes et aquas, historico-ideali dramate honori et venerationi D. J. N. affectuose proposita, hrála nejvyšší třída grammatická tamtéž v červnu = F.

* Pharos famae naufragantis D. J. N. pro theatro exhibitus... hrála nejnižší třída novoměstského gymnasia v Praze = G.

* Gloriosus D. J. N-i pro sigillo poenitentiae agon, venerationi Protomartyris scenice adumbratus, hrála nejvyšší třída v Klatovech = H.

1730 Hráno v Litoměřicích, Menč.

* Ortus et occasus, seu vita et mors in compendio magistri virtutum omnium in thaumaturgo Czechiae melodramate oratorio exhibito od W. A. Haase v Král. Hradci.

1731 Canon vitae canonicae... poenitentiae protomartyr J. N.... sanctis adscriptus, melodrama J. R. Kellera v Olomouci.

* S. J. N. sacramentalis silentii astrum inexstinctum ex fluctibus tentationum, tribulationum et mortis a Wenceslao ignavo in se commotis empyrio illatum, hráno v Olomouci = K.

Il martirio di S. Giov. Nep. od abbate Pasquini s hudbou Reutterovou, hráno dne 17. července při dvoře vídeňském.

1732 * S. J. N. invictus sacramentalis silentii athleta, fidelis J. Ch. silentis aemulator... hraje Rhetorika litoměřická = L.

† Mysterium a seculis tacitum v Uher. Hradišti, viz mezi hrami kanonisačními.

1734 Felix Kurz, bernardon, prosí, aby směl v Praze v postě hráti m. j. Das leben und martyrium S. Joannis von Nep. (Teuber, Gesch. d. Prager theaters I, 148).

* Die unterschiedlich wirkende gnade Gottes zu ehren... oratorium J. J. Bergera, provozováno na Schanzel ve Vídni = M.

1741 Sol vesperi oriens sive S. J. a Nepomuc sigilli sacramentalis non fracti causa in Moldavo moriens... hrálo gymnasium jezovitské v Hadamaru. Bahlmann, Jesuitendramen = N.

* Der heilige J. v. N. oder Triumph des sacramentalischen stillschweigens in einem in teutsch-alexandrisch oder heroischen versen verfassten schauspiel aufgeführt und vorgestellt in dem befreiten reg. can. stift und gotteshaus Wengen in Ulm; text v knihovně mnichovské = O.

1746 * Ještě toho roku hrál prý principál a hanswurst Fr. Schuch Jana Nep. v Mohuči (Koberstein V[5], 280).

1751 Sancta sigilli fides a Wenceslao rege tentata... hrála Poetica malostranská. Menč.

Die umsonst von Wenceslao dem kaiser bestürmte, von gott aber gekrönte verschwiegenheit in den h. J. v. N., der kaiserin Joannae beichtvater, hrálo 18 rhetorů a 17 žáků mladších v jezovit. gymnasiu

hildesheimském dne 23. a 24. září, tance nacvičil monsieur Alberti. Bahlmann n. u. m. = Q.

1754 * D. J. N. contra impios Wenceslai conatus ad mortem usque decertans exhibitus. Dramma... Adama Enzendorfra, hráno v Olomouci. Pelzel, Gelehrte a. d. Jesuitenorden.

1762 Die von dem kaiser Wenceslao in seiner gemahlin umsonst bestürmte, in dreien grafen Primislao, Herillo, Gosberto heldenmütigst bewährte, in dem grossen heiligen blutzeugen J. N-o glorreichst gekrönete verschwiegenheit. Ein trauerspiel, hrála mládež škol jezovit. v Jülichu dne 24. a 25. září, souhlasí až doslovně s hrou hildesheimskou. Bahlmann = R.

1766 Johannes von Nepomuck. Ein trauerspiel in versen von fünf aufzügen. Mit erlaubnis der obern. Innsbruck 1766 = J.

1768 Hellscheinendes tugendlicht oder die mit stern umzingelte sonne des grossen heiligen wundersmann J. v. N. in einem geistlichen trauerspiele vorgestellt von einigen liebhabern a. d. gemeinde Hötting; při hře byl prodáván *comödienbüchl in versen* (totožný s předešlým?). Periocha tištěná v Inšpruku ve Ferdinandeum, odkud mi p. kustos Schwarz laskavě poslal opis = T.

1776 † Franz Schuch hrál Jana Nep. v Mohuči (má býti 1746), Homeyer opakoval tiskovou chybu u Wernera.

1779 * Johann von Nepomuk tištěn prý v Augsburku (? této soukromé zprávy zesnulého bibliografa Artura L. Jellinka nelze kontrolovat, srv. r. 1780).

1780 Johann von Nepomuck, ein trauerspiel in fünf aufzügen, tištěno u Schönfelda v Praze, otištěno ve Volksschauspiele aus dem Böhmerwalde I., vyd. J. J. Ammann, ... t. p. n. Beiträge zur deutsch-böhmischen volkskunde II, 1 (1898) = P.

* J. v. N., ein trauerspiel in 5 aufzügen zum gebrauche der neuern nationalbühne ganz umgearbeitet und in prosa verfasst, Augsburg.

1781 V Unhošti hrály o sv. Janu děti, pražská Oberpostamtszeitung 26. května.

1782 * J. v. N. ve verších tištěn v Salzburku (? údaj Jellinkův).

1783 Johannes von Nepomuk, oder die hellglänzende sonne der beichtiger, trauerspiel in versen und 5 akten, hráli městští hudebníci v Mnichově.

1786 * Johann von Nepomuck (= P), znovu tištěn u Schönfelda. Exemplář prof. J. Klímy.

1787 * Johann von Nep., eine vaterlandsgeschichte in 5 aufzügen von h. Fischer, hráno dne 2. srpna v Růžodole, Oberpostamtszeitung 31. července, Teuber, II, 244 (totožné s P?).

1794 Joh. v. Nep., trauerspiel in 5 akten, hrála v Mnichově Hofmannova společnost dne 16. a 21. května.

1797 Joh. v. Nepomuck, nové zpracování, hráno dne 16. května v Praze a tištěno s vročením

1798 Johann von Nepomuck. Ein historisches trauerspiel in fünf aufzügen. Neu bearbeitet für die königliche nationalbühne in Prag und daselbst aufgeführt am 16. Mai 1797. Prag 1798 = S.

1802 * J. v. N., tištěn v Praze (Opiz, Literarische chronik von Böhmen).

Neurčito: Plavci solní v Laufenu provozovali starou hru o Janu Nepomuckém. Její rukopis se shoduje doslovně s P. R. M. Werner, Der Laufner Don Juan, 1891 a Anz. f. dtsch. altert. 24 (1898), 393.

F. A. Nuth, který byl narozen r. 1699, vypracoval mezi jiným také Jana Nepomuckého pro divadlo; žil ještě r. 1783 ve Vídni. Galerie von teutschen schauspielern (novotisk v Schriften d. ges. f. theatergesch. 13) 107.

Starý divadelní lístek loutkové hry o Janu Nepomuckém a Babrovi otiskl Castelli r. 1856, Homeyer 128.

Hry jakkoli zachované rozpadávají se ve dvě skupiny: hry světské, které representují texty z r. 1724, 1766, 1780: A, J a P (o hře S viz hlavu XIII.) a školské hry duchovních. První skupina je zajímavější a připouští spíše zkoumání, protože jsou zachovány celé texty. Hra J je ovšem těžko přístupna; jediné dva exempláře mají c. a k. dvorní a inšprucká musejní knihovna; co do obsahu a sledu výstupů lze ji však do jisté míry nahraditi prosaickou hrou P, která ji sleduje výjev za výjevem, ba téměř replika za replikou, s třemi nepatrnými odchylkami.[1] Poměr mezi A a J, který vročením není vystižen, budiž posouzen srovnáním obsahů obou, které zde stůjtež vedle sebe:

A	J
Jednání první (Actus).	Část (teil) první.
Král Václav vjíždí do Prahy, slaví chvástavě vítězství nad Uherskem a Malým Srbskem, kterého však dobyl jeho generál Zytho, a slibuje ukrutné potrestání rebelů; doktor Babra přináší zvěst, že dcera vojvody srbského Ahalibama je zajata; král spěchá k toužebně očekávané krásce. Kuchař Janesch Babrovi přináší komickou žalobu, aby mu kuchmistr vrátil unesenou ženu. Ve scéně čtvrté	

královna naříká na svůj osud, Jan Nepomucký ji těší, že nebe je spravedlivé, i když netrestá hned, ale královna se bojí, aby její choť, tyran,

[1] Homeyer, str. 87.

nezemřel v hříších svých; Jan ji odkáže na modlitbu a královna chce býti trpěliva, Jan odchází,

královna rovněž, aby se vyhnula králi.

král drsně vyhání královnu a slyší od rady Oslava, že Zytho zvítězil nad Malým Srbskem a že Achalibama byla zajata; králi se v ní zalíbilo, ač ji zná jen podle obrazu, který mu přinesl Zytho; marně odkazuje Oslav na milující královnu, na dojem u poddaných; Václav spoléhá na svou ukrutnost, cítí se bohem na zemi. Zytho přivádí Achalibamu, král jí vyznává lásku, ona však hrdě odmítá nabízené štěstí, nemůže býti jeho manželkou a milostnicí býti nechce. Zytho těší krále, že jen manželství jeho je příčinou jejího odmítání; král praví, že Johana musí umřít, a vyslovuje podezření na číšníka, hraběte Guido. Zytho je potvrzuje, Oslav odporuje, král jim ukládá oběma, aby vypátrali její tajemství; marně Oslav varuje Zytha před nespravedlivým počínáním.

Václav se dvoří Ahalibamě, jež chytře uhýbá, až král slíbí, že zavrhne královnu Johanu a ji povýší na trůn.

Král vybízí Zytha, aby pátral po vině královnině; hovoru naslouchá dr. Babra a glosuje každou větu; je pak objeven a přidán Zythovi, s nímž naslouchá monologu Oslavovu, který se horší na smělost Guidonovu; všichni tři se pak spojí.

Guido se přirovnává k plavci na rozbouřeném moři, důvěřuje však v sílu ctnosti; chce odejít, tu přichází královna, velí mu, aby zůstal, projevuje mu svou přízeň a lituje, že musí sloužit tyranovi; Guido se bojí neřesti, jež ohrožuje ctnost při dvoře; královna modlí se za něho a usíná.

Oslav a Babra naslouchali hovoru a glosovali jej. Oslav praví,

Zytho naslouchal hovoru a praví k sobě,

že umí dobře napodobovat písmo, že napíše jménem královny psaní Guidovi a tím uvrhne oba v hrob. Vystoupí Jan, slyší poslední slova a praví za odcházejícím(i), že nebe bude nevinnosti pomocno; královna mluví ze sna, vidouc se pronásledovanou; probouzejíc se, opakuje útěšná slova Janova.

Část II.

Dr. Babra

Zytho

přinesl Guidovi psaní, ten nevěří svým očím,

pak píše odpověď, svěří ji Babrovi, který

pak lituje své nedůvěry. Zytho ho varuje, aby se vyhýbal královně, s níž je v podezření. Guido odchází, aby napsal odpověď a Zytho má důvěru, že jeho plán se podaří.

Guido mu přináší dopis. Zytho škrábe a mění v něm, z »die Tugend achtet nicht« udělá »die tugend acht ich nicht« a z dein *diener:* dein *liebster;*

to psaní odevzdává Václavovi, jenž je čte a rozzuří se.

Zytho je psaním rovněž přesvědčen o nevěře; Guido klade otázky ozvěně, Zytho místo ní odpovídá, pak ho zatýká.

Marně odporuje Oslav, jenž však neví, co říci dopisu. Král velí Guidona spoutat a královnu zavřít k psům. Zytho má zavolat Jana Nepomuckého.

II. jednání.

Tabule královská, Václav se dvoří Ahalibamě; mistr Hanus, kmotr kat, který je též při stole, odpovídá na otázku Ahalibaminu, že královnu zavřel do psího chlívka, protože vězení jsou přeplněna; Ahalibama se těší, slyšíc, že je královna nevěrna, a ostatní jí připíjejí jako nové královně. Janesch přináší kapouna, Ahalibama praví, že není dopečen, král velí, aby byl upečen kuchař; marně Ahalibama a Oslav zaň prosí, vše se rozutíká, jen Babra s Oslavem extemporují, pro jak malicherné příčiny a jakým způsobem král dával mnoho lidí popravit.
Guido ve vězení naříká; Nepomucenus ho těší a odchází pak ke královně; Babra se Guidovi vysmívá; Václav se radí, jak potrestat vinníky. Guido odsouzen na šibenici, a aby usvědčil královnu, povolává Nepomucena, jenž má vypovědět, kolikrát se provinila.

Jan je ochoten býti krále poslušen, ale když žádá, aby mu zjevil zpovědní tajemství

a slibuje mu za to biskupství,

Jan je udiven a odmítá; král rozzuřen hrozí.

Václav se ptá, je-li jeho rozkaz vykonán: ano, praví Oslav, Guido je ve vězení, královna v psím chlévě; marně prosí pro ni o milost

a uvažuje o nestálosti štěstí dvorského.

Část III.

Augusta a Guido, každý ve svém vězení zpívají střídavě arii o marnosti a věčnosti. Oslav, Zytho, Babra posmívají se oběma.

Johana v psím chlívku, kde psi se nad ní smilovali a živí ji, Guido ve vězení monologisují.

Jan těši oba a odchází. Václav přichází, usvědčuje Guidona vlastním jeho listem a přes jeho zapírání dá ho odvést katem;

pak jat pochybností, je-li i královna vinna, dá zavolati Nepomuckého;

Oslav praví, že by ho ještě mučil; Zytho má zavolat znovu Jana Nepomuckého; ten naříká nad smrtí Guidovou;

Zytho mu má vyhrožovat. Oslav oznamuje, že Guido je popraven a královna umřela; král je ještě více rozzuřen.

Král praví, že jeho klid je v rukou Janových; bude biskupem, ale musí zjevit, co královna vyznala; Jan odpírá, praví však, že Guido a královna zemřeli nevinně, a napomíná ho, aby se obrátil; král dá ho spoutat a mučit. Achalibama se ptá po královně a uslyševši, že již umřela v psím chlévě, odmítá stát se královnou, aby nezemřela také jednou v týchž místech. Václav chce se mstít a býti druhým Neronem.

král žádá, aby vyplnil jeho přání, a když odmítá, dá ho strašně spoutat; Zytho má vymyslit nové tresty a Babra má o všem zpravit královnu.

III. jednání.

Část IV.

Jan ve vězení blahořečí své duši.

Anděl (in der Machina) těší ho arií a oznamuje mu mučednickou smrt. Jan se těší na ni; královna v psím chlévě, kde nejedla než černý psí chléb, cítí, že se jí smrt blíží.

Oslava, jenž mu ohlašuje smrt a způsob popravy, prosí, aby pochoval jeho tělo, a připravuje se na poslední cestu.

Ahalibama prosí krále, aby nedal Augustu popravit; ať pomalý jed ji připraví o život. Král chce, aby královna z trestu žila, ale když Ahalibama se toho obává, dává zavolat naposled Jana; ten je předveden, ale marně král hrozí, a když velí, aby ho svrhl Hyrschona s mostu, děkuje za mírný rozsudek.

Zytho marně doléhá na Achalibamu, ona odmítá a viní ho ze zrady; marně ji zdržuje Václav, ona odporuje jeho prosbám i hrozbám; Zytho varuje, aby proti ní nic násilného nečinil, mnoho knížat by se za ni pozdvihlo, jak válka ukázala; radí mu k trpělivosti.

Babra přichází v smutečních šatech a oznamuje smrt královninu; Václav prohlašuje Ahalibamu královnou a všichni blahopřejí. Hyrschona vede Jana na most, Jan se modlí a loučí se s Prahou.

Oslav oznamuje, že lid se bouří pro Nepomuckého, i on prosí zaň, ale marně; Zytho má lid rozehnat a Oslav má vykonat rozsudek smrti na Janovi.

Část V.

Jan na mostě vítá místo šťastné, kde umřít znamená vítězit; je vržen do vody a objevuje se pět

hvězd. Zytho hlásí králi, že rozsudek je vykonán, ale že se udál zázrak; král volá po katu, aby urval lidu mrtvolu; Oslav hlásí, že Jan je nevinen a že král je ohrožen. Lid volá, aby mu vydali zrádce Zytha; Zytho se probodne; i kat se zdráhá popravovat přesilu vzbouřenců a prchá. Král zuří, svíjí se a umírá. Oslav a Ahalibama truchlí nad mrtvým a dr. Babra skládá pro něj nápis náhrobní.

plamenů; Achalibama je vidí a velebí zázrak, dokazující, že Jan je blažen. Oslav jí oznamuje, že lid se bouří a že hrozí Zythovi; sám chce zachránit krále; Zytho marně se dovolává pomoci; Václav mučen svědomím, chtěl by uhasit vnitřní oheň ve vlnách Vltavy, ale blesk na nich ho odstrašuje a on zoufalý odbíhá.

Oslav končí chválou ctnosti.

Souvislost je makavá, ale rozdíly jsou značné; nedbáme-li na vročení jediného *otisku* J, jsou možnosti vyložiti je tyto:

1. J je zpracováním A,
2. A je zpracováním J, staršího ovšem výtisku nebo rukopisu J ›
3. A a J zpracovávají společnou předlohu Y.

Případ první je nemožný; snadno mohl zpracovatel vynechati scény hanswurstské, mohl zrýmovati prosaické dialogy, mohl z koketní a vládychtivé Ahalibamy udělati vzornou ctnostnou heroinu, ale nelze věřiti, že by na základě A byl dospěl k tak důslednému pojetí postav Zytha a Oslava: Zytho je padouch, Oslav čestný muž; v A se chovají nedůsledně, skoro opačně, ale na konci dopadne to s nimi přesně, jak se sluší na jejich povahy v J vykreslené; Zytho se v zoufalství vraždí, Oslav vyslovuje morálku hry. Hlavní intrika hry ukazuje totéž; v A Oslav píše Guidovi list jménem královniným, a Guido, nevinný Guido odpovídá naň tak, že král a nezasvěcený Zytho vidí v něm důkaz zločinného poměru; patrně zkomoleno znění totožné s J, podle něhož Zytho odpověď Guidovu teprve škrabáním a opravami porušil.

Případ druhý tvrdí Homeyer; podle něho A zpracoval J^x, učinil z Achalibamy koketku, přidal komickou osobu, přibásnil slavnostní vjezd a vsunul na všech vhodných místech verše z nejrůznějších dramat slez-

ského básníka Hallmanna, — verše Václavovy na začátku z Theodoricha, jeho hrozby ukrutné ze Sofie; první dialog s Ahalibamou je vlastně hovorem Jindřicha VIII. s Annou Boleynovou v Kateřině a pod.

V tomto posledním tvrzení je nejslabší stránka argumentace Homeyerovy;[1] nehledím k tomu, že básník, jemuž připisuje tyto změny, Stranitzky, téhož roku zpracoval čtrnáct italských oper, a ačkoli užíval v textu alexandrinů, ani jednou nepřipadl na to, aby si vypomáhal verši Hallmannovými, které se mu zde tak hojně namanou; nehledím, protože nemusí býti pravda, že A pracoval právě Stranitzky, ale kdyby bylo tomu tak, jak praví Homeyer, »man darf nicht auf den gedanken kommen, dass etwa ein geistlicher ... A in alexandriner gebracht hätte unter beibehaltung der vorhandenen verse, doch mit ausmerzung der von Hallmann übernommenen«, pak by text J musel býti *zcela* čist veršů Hallmannových, abychom uznali, že je to skutečně nemožné. Ale toho není, ač Homeyer to zakrývá způsobem, který sahá až k mezím vědecké poctivosti; tak na str. 105 otiskuje tiradu Václavovu ve znění A a J a naznačuje shody proloženým tiskem takto:

J

Den soll den augenblick der rasche b l i t z verzehren,
man soll von nichts als b l u t, v o n m o r d und leichen hören ...

A

E s h e r r s c h e b l u t u n d m o r d, e s w e t t r e g r i m m u n d b l i t z,

což je verš Hallmannův, na který připadl básník A pro *podobnost* znění J[x] a Hallmanna; kdo však blíže přihlédne, pozná, že řádky *neproložené,* verše, stojící po onom místě v J, před ním v A, zní:

J

Prag hat noch schwerter gnug, beil, foltern ohne zahl,
hier töte feur und gift, dort würge strick und stahl ...

A

Prag hat ja schwerter noch, beil, folter ohne zahl,
dort brenne zang und glut, hier schneide strick und stahl,

což odpovídá veršům z Hallmannovy Sophia:

Dort brenne zang und glut, hier schneide strick und stahl
. . . .
Rom ist von schwert und beil und foltern nicht entleeret.

---

[1] Homeyer opominul, ač snadno to učinit mohl, objasnit poměr obou versí k Hallmannovi otištěním všech veršů tohoto básníka, sem patřících; teď je třeba nahlédnouti také v článek R. M. Wernera, Hallmann als dramatiker v Zeitschr. f. d. öst. gymn. 50, který objevil tuto závislost na Hallmannovi, jehož dramata jsou málo přístupná.

J tedy má verše Hallmannovy a má jich více. Hned šestý verš prvního dějství,

> Sie hemme, fürstin, doch ihr jammerreiches klagen,

shoduje se se začátkem Kateřiny Hallmannovy:

> Was nutzt, o fürstin, doch dies jammerreiche klagen?

A rovněž ve verších Guidových:

> Wer sich der falschen bahn des wilden meers vertraut
> und auf ein morsches brett die schlechte hoffnung baut...

je nejen *ähnlichkeit des wortlauts* (str. 108), nýbrž doslovná shoda s Hallmannovým Theodorichem.

Tím padá hlavní důvod proti možnosti, že by J bylo zpracováním, ne A samého, ale textu, který mu stál blíže než nynějšímu J; pokusil-li se kdo v druhé polovici století XVIII. vymýtit z předlohy barokní všechnu nabubřelost, pak padly samy sebou až na nepatrné stopy verše Hallmannovy, které byly mimo to přetíženy mythologií pohanskou, které se duchovní zpracovatel vyhýbal.

Tak bychom se vyhnuli nepravděpodobnosti, že by básník J^x jevil slabý vliv Hallmannův a jeho zpracovatel A že by ten vliv mocně zesílil, ale upadli bychom do obtíže jiné: kdo pročte J, uzná, že je drama tak jednotné, povahy tak pevně kresleny, myšlenka tak důsledně provedena, že nic v něm nechybí a že je tedy nutně originálem, nevěříme-li v přepracování, které mohl vykonati jen velmi nadaný básník a jaké se zřídka kdy tak podaří. Je to ovšem dojem subjektivní, ale je těžko se mu ubrániti a tak neodvažuji se vyslovit myšlenku, že J jakož i A jsou zpracováním společné předlohy Y, dramatu alexandrinského od pilného čtenáře Hallmannových dramat, pro jehož stáří by nebyla terminem a quo zmínka o jazykovém zázraku, a tudíž rok 1719, jak chce Homeyer; verše Janovy, když je veden na most a vítá smrt,

> Der Höchste winket mir, ich folg ihm williglich.
> Verschwiegen ware ich auf diesem rund der erden,
> doch soll mein schweigen noch dereinstens kundbar werden,
> wenn zu des Höchsten ehr stets meine zunge spricht:
> ach, heilig grosser Gott, verlass die deinen nicht!
> Ich küss mein Heiland dich aus einem wahren triebe...

zmiňují se o jazyku v čtyřverší, které nesouvisí nijak s okolními verši; mohlo tedy býti kdykoli do monologu vsuto. Skutečně činí řeč dojem, že její souvislost a pevná jinak logická stavba je tím čtyřverším přerušena, že Jan, jenž mluví jinak jen o své smrti, náhle jakoby chlubivě mluví o své mlčenlivosti.

Originál mohl tedy býti starší roku 1719, ač ne o mnoho, protože zájem o světce do té doby nebyl tak mocný, aby působil na básníka světského, jakým by jistě byl auktor Y.

Básník nebyl Čech; chce-li vyčítat ukrutnosti královy, mluví o ranách.

(J) Die Renki, Seemann und viel andre schon empfunden...

(A) Hastu, blutegel, noch nicht genug gesogen an Semano Perstro grafen von Wervitz und Renski, welche deiner verfluchten rache ein erbärmliches opfer worden.

Básník neznal tedy podrobněji historii českou a pocházel snad z literárně čilého Slezska; legendu mohl snadno seznat četnými publikacemi od konce století sedmnáctého, ale odchýlil se od ní v důležité věci: omlouvá poněkud krále, který je sice zachvácen hříšnou vášní cizoložnou, ale zase je obětí podvodníka a věří skutečně, že královna jej klame a že Guido je vinen. Tu ovšem básník podlehl vzoru nějaké hry o oblíbené látce *Jenovefy;* jako tuto Golo viní z cizoložství s kuchařem Dragonem, tak Zytho královnu s číšníkem (ovšem dědičným a šlechticem) Guidonem; obě jsou stejně nehodně uvězněny, domnělí milenci usmrceni, a král je pak jen Sigfridem, stejně oklamaným a stejně krutým. Přes to drama J je pozoruhodným zjevem, ležícím cele ve vývojové čáře *světského* dramatu německého, která vede od marloweovských a shakespearovských her anglických komediantů přes německé, nedivadelní hry severoněmeckého baroku, druhé slezské školy, k státním akcím a *bandenstücke* Veltenovým. Je krvavé, kreslí povahy hrubými rysy a nemá jemnosti, ani kde by toho mělo a chtělo dbát. Královna (v puvodním textu asi císařovna, proto v seznamu osob J: *Johanna Augusta*, v A pak, aby si nemátli herci těžko rozeznatelné *Johannes* a *Johanna*, psáno rázně: *Nepomucenus* a *Augusta)* je idealisována; jejím hlavním utrpením je, že král, její ohavný manžel, má býti ztracen:

O Gott! Nein, lass ihn nicht in seinen sünden sterben...

a tato žena praví k číšníku:

Du hast noch jederzeit nach deiner pflicht getan,
O wäre mein gemahl ein mensch und kein tyrann...

ač Guido k tomu nezavdal vůbec příčiny, neřekl, než že jde sloužit králi.

Jan, hrdina titulní, zůstává vlastně mimo hru; děj, že král žádá, aby zjevil zpovědní tajemství, je sice motivován, ale podán se svrchovanou prostotou; jinak hraje Jan úlohu těšitele nevinnosti. Slyší konec monologu Zythova, jenž chce zahubit královnu, ale ochranu ponechává nebi.

Kdyby J bylo mistrným zpracováním z doby ušlechtilejšího již vkusu, pak by alexandriny Hallmannovy byly stály již v Y, společné předloze A a J, pak také Ahalibama byla by hned původně kreslena podle vzoru Anny Boleynové a její chladná ctnost byla by opravou pozdějšího, klassickými dramaty vzdělaného dramatika. Je-li však nejstarším východiskem J, tu naopak herec zpracovatel učinil ji o tolik zajímavější, oč je špatnější; přidal také slavnostní vjezd Václavův, jenž jakožto dobyvatel

si osvojil chvástavou řeč Theodoricha Velkého se skvostnou podrobností, že budova římská,

Des Janus stolze burg, die eingefallnen bogen,
dadurch Octavian und Titus eingezogen,

je nahrazena takto:

Pannoniens morsche burg, die eingefallnen bogen,
durch die Mathias ist vor diesem eingezogen
wird jetzt von unsrer macht recht prächtig aufgericht...

Tento Matyáš, jehož starý hrad Václav obnovuje, byl vlastně — jeho pátý nástupce na Moravě a v Slezsku!

Podle téhož Hallmanovce pak ptá se Guido jako barokní lyrik Ozvěny, co ho čeká při nevinném dostavení̌čku, k němuž ho, jak míní, pozvala královna, a je klamán Zythem, jenž za ni odpovídá:

(A I, 14) Beliebter widerhall, erlaube wenig worte,
vergönn zu sprechen dich an diesem stillen orte.
Sag, red, kann meine brust sich auch wohl glücklich preisen,
wird mir Augusta herz, auch eine gunst erweisen?
Zytho: Eisen.
Guido: Wie eisen, nein, das ist nicht, was mein herz vergnügt,
ich mein den ort, da meine seele sicher liegt.
Zytho: Erliegt. atd., což je snad jako verše Hallmannovy přejato z jiného dramatu, kde to bylo více na místě.

Tyto změny sotva pocházejí od téhož muže, který dal A nynější podobu, rozvodnil značnou část dialogu v prósu a přibásnil komické výstupy. Ty pocházejí bezpečně od slavného prvního hanswursta vídeňského, který úlohu dra *Babry* vynalezl pro sebe; Jos. Ant. Stranitzky (1676 až 1726) nebyl Slezan, jak čteme v životopisech starších, nýbrž pocházel z rodiny původně české a narodil se v Štýrsku; začátky jeho životopisu podnes nejsou úplně objasněny, ani o jeho literární činnosti není svorného mínění;[1] připisována mu i dosti vysoká studia, ale stal se pravděpodobně z vyvolávače u lékaře snadnou tehdejší zkouškou na universitě lékařem zubním a přenesl pak své lazzi na jeviště divadelní. Vytvořil si originální masku naturalisovaného arlecchina (solnohradského sedláka nunváře), najal si divadlo u Korutanské brány a stal se tak zakladatelem prvního stálého divadla ve Vídni. Máme řadu textu jeho rukou psaných, z kterých poznáváme způsob, jak zpracovával pro vkus vídeňského obecenstva texty vlašských oper, provozovaných při vídeňském dvoře, a počíná si v nich na vlas tak jako při přetvoření Jana Nepomuckého v haupt- und staatsaktion s bohatou úlohou hanswurstskou. Že by však byl schopen jiného než tak nedbalého zpracování, že by na př. byl mohl přetvořit vzor ctnosti, Achalibamu, v českou Boleynovou, o tom mám vážné pochybnosti, a nechybělo-li mu nadání, chyběly mu jistě k tak důkladným pracím čas a trpě-

[1] Srov. nejnověji Trutter v Euphorion 21 (1914), str. 833.

livost. Jeho práce zakládala se asi hlavně na tom, že alexandrinské dlouhé monology a stichomythie zkrátil a částečně přepsal v prósu, v níž se herci mohli poloviční improvisací snáze pohybovati. Aby dr. Babra, žvanivý právník, který se ovšem světci nesměl přibližovat, měl soudruha, musel se šlechetný Oslav přetvořit v horšího padoucha, než byl Zytho, ale ovšem dusledně toho nevykonal (A s Ahalibamou by se mu to bylo tak podařilo?). Úlohu Jana Nepomuckého nechal v mezích originálu, i když předvedl historii s nedopečeným kapounem, opominul vykázat Janovi místo při tabuli. Za to přibásnil smutnou komiku kuchaře a plno vtipů o šibenici a kole, z nichž nás obchází mráz, jež však obecenstvo před dvěma staletími snáze snášelo. Obratného ředitele ukazuje, že hrou svou vystoupil v době, kdy byla veliká církevní a dvorní oslava blahoslavení ve Vídni, r. 1724, a vypůjčil si dokonce, snad z ohromné slávobrány na mostě k Leopoldovu vedoucím, obrazy, chronosticha a vytvořil tak důstojnou oslavu světcovu, pokud na hanswurstském divadle vůbec byla možná, ale získal též účinnou hru, která se šířila přes hranice vyznání a země: velký byl sv. Jan, ale veliký byl i dr. Babra.

Máme svědectví, že akce o Janu Nepomuckém se hrála v protestantském severním Německu, a pak jistě přešla též do závislé na něm Skandinavie a hrála se též v Polsku, v Moskvě a Petrohradě, kam dojížděly kočovné společnosti německé; pronikla tedy právě tam, kam nesahaly oslavy církevní a kde nebyli *Nepomukové* stavěni na mosty. Ještě r. 1746 napsal J. A. Schlegel osobní satiru, podle níž napadený Uhlich hrál v společnosti Reibehandově krále Václava, utekl však řediteli spolu s katem a komickou osobou;[1] zdá se tedy, že dr. Babra zdráv přežil Gottschedovy útoky na hanswursta.

Co chtěl r. 1734 hráti v Praze sok Stranitzkého, bernardon Kurtz, nelišilo se asi valně od akce vídeňské.

Drama J bylo vytištěno r. 1766, byvši snad před tím již zbaveno vší surovosti, neodmyslitelné od dramat ze začátku 18. století, a tento výtisk značí oživení jeho a nastoupení na novou vítěznou dráhu po opravených a hanswursta prostých jevištích. Byl asi *komödienbüchlem*, který se prodával r. 1768 v Höttingu, ale především se stal základem nového časového zpracování, které drama zbavilo zastaralých již alexandrinů.

Jubileum svatořečení, r. 1779, obrátilo zase pozornost katolického světa k světci a tenkrát v Praze a v Augsburku hra vytištěna prósou, vydána několikráte, a máme-li svědectví o stále hojnějších provozováních do konce století (viz sestavení jejich nahoře), pak jde nejspíše o toto zpracování (P).

V květnu 1781 oznamovala pražská Oberpostamtszeitung (č. 40), tedy redaktor, kněz a také básník Augustin Zitte, že vyšlo drama *von sehr geschickter feder;* r. 1787 píše týž časopis, že v Růžodole dne 2. srpna

[1] Netoliczka v Vierteljahrschr. f. L. G. II, 80, Werner, Der Laufner Don Juan 45.

se bude hráti drama téhož titulu *von hr. Fischer*; vztahují-li se oba údaje, jak pravděpodobno, na totéž zpracování, pak také P se může honositi jako A auktorem dosti slavným. František Josef F i s c h e r, pražský herec, pak režisér ve Výmaru, kde Goethe s uznáním ho vzpomínal, ředitel v Inšpruku, konečně aktuár censury ve Vídni, je znám jako zpracovatel Shakespearea pro jeviště německé, v podobě, kterou on dal Macbethu a jiným jeho dramatům, seznalo je české obecenstvo, ale zpracovával také Zschokke a zpracovával podle mínění kritiky i tehdy cizí díla, když mínil, že píše původní drama,[1] a tak i bez velkého namáhání podjal se práce, upravit alexandrinské drama J pro pražské jeviště; rozpustil prostě alexandriny v prósu a seškrtal řeči; jedinkrát, když je řeč o obraze, přidává frasi hodnou čtenáře Emilie Galotti.

Toto drama a částečně J, zdá se, bylo základem provozování dosvědčených v Mnichově a jiných, a co je nejdůležitější, stalo se textem, podle kterého hrála selská divadla.[2] Zcela jasný poměr není; Ammann ve svých hrách šumavských otiskl prostě pražský tisk z r. 1780 jako společný základ všech her, jejichž rukopisy seznal. Ale je li to úplně jisto? Homeyer ukázal, že drama hrané v Inzingu[3] má zvláštnosti, společné s J, kterých nemá P, ale jinde se shoduje s P i v odchylkách od J; z toho by šlo, že se zakládá na předchozím zpracování, které někde je bližší J, ale ovšem inzingský text je tak nový, že nelze na něm mnoho stavěti.

Homeyer hledal originál J^x a tvrdil, že jím byla školská hra s mezihrami, předobrazeními atd., ale mínění svého nedokládal duchovními dramaty nepomuckými, kterých vůbec neznal.

Ve školní — můžeme směle říci jezovitské — hře není jednotící linie, jako v světské; každá téměř zpráva o provozování vypravuje nám o novém pokuse, zmocniti se látky, a sama okolnost, že ani jedna hra svatojanská nebyla tištěna, je soudem nad nimi, že nevyhovovaly ani nárokům dobovým, aby si původci byli přáli a censoři dovolili zachovat jejich texty tiskem. A tak nám zbývají lakonické zprávy, které vždy zvěčňují t ř í d u, jež hrála, ale jen mimořádně auktora pochválené hry. V nejšťastnějším případě zachována periocha, která nám obyčejně málo poví o vlastním obsahu.

Nejstarší záznam ve zprávách kolejí, podaných provinciálům, vypravuje, že r. 1689 bylo hráno o Janovi v koleji (patrně Klementinské) v Praze před tamním světícím biskupem; pak teprve z r. 1703 zachováno, že v Telči hrála mládež, ale tu poznáváme zároveň, že zprávy nejsou úplné, neboť tištěný program poučuje nás o existenci hry (C) z r. 1701.

---

[1] Alm. d. dtschen musen 1780 o jeho činohře Das grosse beispiel; o Fischerovi nejnověji Otakar Fischer v Naší Době XXIII (1916), 492.

[2] Doklady v Aug. Hartmann, Volksschauspiele a. Österreich 1880 a Werner, Don Juan 45.

[3] Str. 87, rukopis ve Ferdinandeum v Innsbrucku.

která ovšem jen první svou částí je dramatem o světci samém, obsah části druhé, hry kanonisační, byl uveden nahoře.

»Prolusio« nám ukazuje Bohemii ustaranou nad zlovládou svého krále. Merkur ji těší, že bude šťastná, až oheň a voda se spřátelí; to se jí ovšem zdá nemožné. V první části vlastního actus, zvané *Joannes in silentio*, král Václav pokouší světce, ten odpírá; vpadáme tedy doprostřed děje, a hovor dvořanů, *aulici*, nás poučuje o následcích; uhlídáme pak Jana v žaláři; jeden z dvořanů, Ulpinus, radí k mírnějším prostředkům, král zve Jana ke stolu, ale Jan také při tabuli mlčí a je zase odveden do žaláře. Pacianus, dvořan, nad tím cítí bolest. Jan je mučen, a potěšen nebem. Král se rozhodne, že ho dá utopit, Pacianus dívá se na popravu ... Jako Chorus vystupuje Mathesis a popisuje zázrak na vodě, kterým vyplněna věštba Merkurova.

Velice se liší od toho prosťounkého dramatisování děje svou dramatičností a hojností osob a dějů hra B, provozovaná dne 23. a 24. června 1711 »ab academica humanitate«, tedy studenty universitními ve Vratislavi, zvaná Novus silentarius Harpocrates sacer.

Prolusio, předehra přeobrazující, ukazovala, jak Religio, ozbrojena zlatým klíčem proti Danielovým dravcům, je Zuřivostí hnána do moře, ale šťastně se dostává do přístavu. Tento nejasný údaj je ještě více spleten v scenáři německém, kde »wird der christlichen religion die zunge von dem engel gereinigt«, v čemž bychom hledali narážku na zázrak s jazykem, který se však udál teprve po osmi letech. Ale latinský text tu mluví o emundatis ... *labiis* a jde o uhly s oltáře Izaiášem polknuté.

Vlastní hra má tři jednání; v první scéně Boëmia, sytá lenosti Václavovy, posílá Merkura k Uranii, aby žádal pomoci; ve čtvrté posílá Urania na pomoc Religio, ale ta v sedmé marně hledá sluchu králova, Ἐλευθερία »des lebens freiheit« ji posměšně odbývá a meziaktový chorus zvěstoval, že, oslepena-li tyranstvím Religio, všechny ctnosti hynou.

Tímto dějem jinotajů proplétá se pozemský; na Vyšehradě zemřel probošt a sbor kanovníků žádá, aby jmenován byl Jan (podobnou scénou se začínalo slavné středověké drama o Theofilovi); císař nabízí mu tuto hodnost, ale Jan ji pokorně odmítá (sc. 2. a 3.); uslyševši o tom císařovna, jmenuje ho svým almužníkem, což Jan vlídně přijímá, ale Sinonius, chtěje se Janovi pomstíti (zač? chtěl býti proboštem nebo almužníkem? sotva by byli tak představili jezovité *kněze*; v čtrnáctém století to bylo ovšem možné, jak ukazuje Theofilus) a donáší naň císaři, jako by se tím byl dopustil urážky veličenstva (sí. 5. a 6.).

Druhé jednání nepokračuje v ději allegorickém, za to mezi pátou a šestou scénu vložen *Incidens*: Aesop je poslán na trh, aby koupil tam nejlepší a nejhorší; koupí jazyk; je zajímavé, jak se tento motiv zde záhy vynořuje a jak zázraku právě jazykového je téměř vyžadováno. (Nebo je 1711 chybou tiskovou m. 1721?) Ostatní scény mají tento obsah:

Královna starajíc se o blaženost manželovu, oddává se pobožnosti; kupec v lesích byl oloupen o všechen majetek a chce se oběsit. tu se namane Codrus (podle německé periochy: ein bettler) a zabrání mu to, radě mu, aby se utekl k Janovi, jenž mu skutečně štědře pomáhá a tím ho potěší. Král zve královnu na hon, a když slyší, že se zpovídá (? sacramentis vacare), zmocňuje se ho zvědavost, proč asi chodí tolik k zpovědi. Cloanthus zpravuje královnu o té zvědavosti; královna obává se o Jana, který mešká mimo Prahu, a spěchá, aby ho na nebezpečí listem upozornila. Neopatrný posel ztratil psaní na cestě, sedlák je nalezl a odevzdává Sinoniovi, který, lstivě porušiv jeho smysl (sensu literarum dolose immutato), po jiném poslu je pošle Janovi. Posel Sinoniuv potkává v lese císaře a podle jeho rozkazu vydává list, kterým zvědavost jeho je napiata ještě více. Pročež vrátiv se z lovu, povolává Jana; královna ho však předejde a vtíá chotě (mit einem fussfall podle německého scenáře), je však výsměchem odbyta.

Chorus v meziaktí: Hagiophila (die Heiligkeit), zaplašivši Tisiphonu, vedena k tavírně zlata, aby byla zkoušena jako zlato v ohni; pomýšlejíc, jak by uprchla bleskům Jovišovým, upadá v sítě tyranství.

Třetí jednání má scénu 4., která je zase incidens: Když byla zahnána Milost, Alekto Boëmii svedla do orku, kde hasí žízeň ve Flegethontu; jinak je to zakončení legendy, do níž vpletena nová nesrozumitelná nyní intrika. Jan při tabuli odmítá prozradit obsah zpovědi; sotva odešel ode dvora (ingenioso dolo, nevíme, *jakou* to lstí byl vyveden nebo odstraněn), císař dá upéci kuchaře, který připálil kapouna. Jan vyčítá tu ukrutnost králi a rozhněvá ho tím tak, že král ho dá uvěznit. Ukrutnost proti Janovi nebyla představena, nýbrž pozorujeme, jak se šíří o ní známost; sezná ji od Nisa Eurialus, pak (patrně od Euriala) Adrastus, dále Leander a Procopius, až fama je přinesena k císaři. Ten se bojí vzpoury a propouští Jana, jenž, předvídaje svou blízkou smrt, rozloučí se s přáteli a odchází do Boleslavě. Císař, aby Jana polapil lstí, nemoha hrozbami, převléká se v noci za Leandra; Leander neznaje té lsti a chtěje mírnit hněv, jejž císař pojal proti Janovi, převléká se za Jana. Obojí lest se daří, ale prozrazuje se hněvem císařovým, když Ernestus, zabiv Narbassa, hledá útočiště u Jana a padne na císaře. Císař vida svou lest zmařenu, zle se rozhorlí na lest, a proto nedočkavě Jana, večer se vracejícího, když nechce zpovědní tajemství prozradit, káže vrhnout do proudu Vltavy. Epilog velebil vítězství Janovo.

Škoda, že známe hru jen z tak lakonické periochy; na rozdíl od mnohých pozdějších vyznamenává se pokusem o zapletení nebo lépe řečeno několika pokusy, které mají společnou vlastnost, že nevedou k žádným důsledkům. Zoufalý kupec je potěšen štědrostí Jana almužníka a zmizí pak; císař se zmocnil psaní své choti, porušeného Sinoniem, ale výsledkem není než zvýšená zvědavost královu a marně namáháme fantasii, co asi napsal Sinonius. Na erotický motiv myslit zakazuje ráz hry, která ne-

mohla býti o těch věcech zřetelnější než její periocha, vzhledem k mladým hercům a divákům a přísnosti jezovitů v té věci.

A stejně nebo ještě mnohem méně jasno je dvojí převlečení, motiv tak obvyklý v dramatech kočovných herců: Leander stojí proti králi, převlečenému za — Leandra, tedy patrně od první chvíle prohlédá lest; když tedy Ernestus po nešťastném souboji hledá u něho útočiště, mohl by hráti úlohu Janovu klidně dále; proč vzbudí zuřivost královu? Patrně básník nevěděl si ani s touto druhou nebo snad třetí intrikou rady.

Zobrazení sv. Jana Nepomuckého jakožto obrazu trpělivého Ježíše v Klatovech r. 1720 bylo asi jen řadou živých obrazů, a co hrála Rhetorika opavská v tomto roce, nezachovala nám nijaká periocha; za to zpráva nám tenkrát poskytuje jména auktorova; byl to Moravan Karel M a g e t, narozený r. 1683 v Tišnově, jenž zemřel r. 1746 v Chomútově a vydal uvedenou již a také do češtiny přeloženou Vita S. J. N.[1]

Jinak doba blahoslavení neobohacuje scény; korunovace Karla VI. r. 1723 byla ve městě zázraků sv. Jana oslavena od jezovitů přenádhernou německou operou, ale o svatém *Václavu*. Roku potom hráno o Janovi v Štýrském Hradci, nevíme jak; za to je zachována periocha kusu D, který hrála prostřední třída grammatická u sv. Klimenta r. 1725, a jenž vhod útlému věku žáku jednal o dětství světcově, který v nemoci obětován byl panně Marii.

Otec posílal uzdraveného syna k oltáři p. Marie; potkali ho Florinus (Mariophilus) a Silindus, vracející se z městských zahrad, upravili mu cestu k panně Marii a stlali ji květinami. Ale Jan se vyhýbal květinovým cestám a volil cestu úzkou; byl však zahnán lupiči, nalezl, bloudě, obraz panny Marie, ozdobil jej květinami a uhodil na cestu bezpečnou. Po této páté scéně se skončilo první oddělení sborem.

Rodiče strachují se o hocha, sousedé je těší; Florinus slyší, že upadl mezi loupežníky, a jde ho pomstít; pastýři loupežníky zahnaní přinášejí panně Marii nejkrásnějšího beránka; Florinus bloudí, oplakává Jana a ozdobuje jeho domnělý hrob. Jan v třetím oddělení nalezl svůj vlastní náhrobní nápis a setkal se radostně s otcem a přáteli ho hledajícími.

Děj byl, jak patrno, nadmíru primitivní, ale je zajímavé, že zase obsahoval, v epitafu nalezeném domnělým mrtvým, motiv ze současné italské opery, která ráda pracovala podobnými effekty. Není divu, že básník jezovitský seznal takový vliv; nežili, jsouce vychovateli a rádci vznešených rodin, v klášterní odloučenosti a často bývali při představeních v šlechtických palácích.

Podrobnějšího nevíme o kutnohorské hře r. 1726. Ale z téhož roku zachována periocha hry *Nobilissima sapientiae lectio*, provozované od syntaxe u sv. Klimenta v Praze (E).

---

[1] Menčík dává to jméno i hře; citátu jsem ve zprávě nemohl nalézti.

Hra klade váhu na příjmení světcovo »Johannes, cognomine Hassil«, kterýmžto jménem prý planoucí horlivost Janova je naznačena; a zase není zdramatisováním životopisu, nýbrž historií mladíka, jehož duši světec zachránil od nástrah Philocosma, který navádí bohatého dědice, aby toužil po cti světské. Spor mezi Marností a Ctností představuje se též ve scéně allegorické. Když jde Adolphus prohlížet své lesy, slavně se ujav panství svého, předejde ho Hasil a poučuje ho u pramene, kam ho zavedl, o moudrosti slov Vanitas vanitatum dvojím obrazem: pramene samého a marnivého Narcissa. Philocosmus, aby znovu získal Adolpha, podává mu krásné jablko, ale špatně si posloužil; je červivé a poskytuje tak nového obrazu marnosti světa; podobně růže, o kterou se píchne, a obraz jeho vlastní, díky lsti světcově. Tak návodem Hasilovým nedbá světské a vyhledává nebeskou slávu.

Argumentum dovolává se akt kanonisačních, že skutečně sv. Jan zachránil urozeného mladíka od marnosti světa, ale drama má s legendou tak málo společného, ba i ochránce cti poznáváme tak málo, že bychom místo Hasila a Adolpha spíše hádali na Barlaama a Jozafata. Je vidět, že v napětí kanonisačním i Syntaxe musila míti svého Jana, buď jak buď. Možná, že mezi milými syntaxisty samými byl potomek slavného rodu — mládež nazvána: *celsissima*, illustrissima, perillustris, praenobilis, nobilis et ingenua — který tu vystupoval jako Adolphus, což je snad náhodou jméno v rodiné Schwarzenberků obvyklé.

Vydatný byl ovšem rok kanonisační, i když zde nehledíme k hrám, jejichž předmětem není světcův život, nýbrž kanonisace jeho. K nim snad patřila, jistě mezihrami a obrazy, hra, kterou již v září 1729 provozovali ve Frisingách, biskupském městě bavorském; ne básník, ale komponista je jmenován: nazýval se Rupert Hoels.

V Opolí podle zprávy rhetorika a poetika dodělaly se znamenitého úspěchu u nejvznešenějších i nejprostších. Ale osobami hry podle zachované periochy (E′) byli bozi a planety a hlavním motivem bylo patero hvězd světcových; hra mohla také býti uvedena mezi kanonisačními.

Zpráva koleje však zamlčuje, že v Opolí ani nižší třídy nezůstaly horlivostí učitelu a žáků za vyššími, což poznáváme ze zachovaných perioch. Nejvyšší třída grammatická hrála v červnu téhož roku hru o dvou částech (F), historické a ideální. V oné po praeludiu, v kterém Zbožnost a Mlčení korunovaly Jana, toto růžemi jakožto mučedníka, ona hvězdami jakožto milovníka Marie, král Václav, v němž hněv se znovu probudil, dal *naposledy* zavolati Jana; slyšel však, že se odebral do Staré Boleslavě, i poslal mu vstříc pochopy, aby ho při návratu shodili s mostu. Philotheus a Siopus, majíce v ošklivosti bezbožnost dvoru, jenž jásá nad volností, která nastane po smrti Janově, jdou mu naproti. Jan vrací se, hoře dychtivostí po mučednictví, a je svržen do Vltavy.

V ideální části vynořil se z Vltavy Triton, odložil svou škebli a chopil se trouby Famy, aby hlásal slávu Janovu: Labe, Sázava, Ohře podivovaly

se hvězdnému šperku Vltavy, zvěstovaly to Tiberu římskému, berouce za svědky čtyři živly. Tiber rozhlásil zvěst do celého světa, Vltava jásala nad novou okrasou, řeky světa nad nově svatořečeným Janem.

Ani žáci novoměstského gymnasia, jehož nejnižší třídy hrály téhož roku o majáku troskotající se cti (G), nepředstavovali fakt k omrzení známých, nýbrž pouze allegorie, jako jsou Calumnia, která na mučidlech vyzná, že Lež a Závist byly jejími spoluvinnicemi, Nevinnost, Spravedlnost atd. Ústy malých hochů bylo v této hře zdůrazněno, že sv. Jan chrání pověst nejen čistých, nýbrž i vinníků, když se k tomu majáku utekou; tak napomínal Epilogus a Argumentum to dovozovalo.

Naivní bylo nahrazení živých osob allegoriemi ve hře klatovské, téhož roku hrané od nejvyšší třídy (H). Zbožnosti se hnusí sňatek s korunovanou Leností, Zvědavost se zmocní Lenosti, která pozve Svatost k hostině a žádá zvěděti, co Zbožnost na sebe říká, a dá pak Svatost uvrhnout v žalář. Fidinus, dověděv se všeho, dostal se do žaláře a předstírá, že nese dovolení od Zbožnosti, ale marně, a Zbožnosti netroufá si pak říci celou pravdu. Zbožnost oroduje za Svatost, ale Lenost, ač dojata, ukládá přece dvořanovi, aby tajemství vypátral; a tak dojde na triumf Svatosti. Máme opět jakýs pokus o intriku, ale zase jen napověděný a bezúčelný.

V Králové Hradci hráno r. 1730, nevíme kým, melodrama, které složil varhaník kathedrály W. A. Haas; byly to jednotlivé scény provázené recitativy a ariemi; vystupovaly mimo krále, královnu a Jana Boemia, Sapientia, Fortitudo, Pietas, Populus, jehož Pietas žádá za pohřbení mrtvého.

Zpráva kolleje litoměřické vztahuje se asi na pegmata nahoře uvedená, ne na hru divadelní, jak mínil Menčík; za to v Olomouci r. 1731, který tam byl vlastním rokem slavnostním, provozovány patrně hry dvě; předně melodrama *Canon vitae canonicae* od skladatele J. R. Kellera, pochválené zprávou a hrané choralisty kathedrálního kostela. Vychází z myšlenky, na titulu i v prvním dialogu zdůrazněné, že sv. Jan *per fas et nefas* vkročil do nebes. Vtip je v tom, že *nefas* bylo na straně královë. Hovoří tu v recitativech Religio, Fides, Spes, Charitas a každá poetická frase je doložena poznámkou. Stůjž zde arie jedna:

Est pignus amoris
patronus honoris,
est decus amoenae
telluris Bohemae
cantantium dos.
Est splendor coelorum
protector regnorum,
dux velut in castris
Joannes in astris
est martyrum flos.

O vlastní však hře školní (K) zpráva pomlčela; na štěstí lze ji lépe než ze zprávy, ač přece jen nedostatečně, poznat ze zachované periochy latinské a německé.

Drama rozděleno na tři dějství, podle trojích vln v titulu zmíněných. První jsou vlny *pokušení*. Jan — drama se začíná, co se legendy týče jako opolská Pietas spectata, jaksi pátým jednáním — propuštěný ze žaláře, naříká na smutný stav dvoru a zbožné králové. Tato měla sen, jejž světci vypravuje její komoří Probinus. Zdálo se jí, že nevinný beránek zachránil svou smrtí Probina od ohnivého kozla.

V scéně druhé král dle svého zvyku hýří a dostává psaní (patrně zachycené) s písmem přetvářeným, v němž čte mimo jiné: »Neboj se, královno, Jan umí mlčet.« Tím se stupňuje jeho *dávné* podezření a umíní si, že vypátrá pisatele svým kouzelníkem a že na sv. Janu vylichotí tajemství královnino.

Třetí scéna je allegorická; Lest učí Podezíravost, jak se má chovat u krále, a posílá Lichocení k Janovi, aby ho přivedlo ke trůnu. Dva dvořané, Tubastus a Livornus, v čtvrté přemlouvají nejmenovaného kouzelníka, aby udal pisatelem onoho dopisu Probina, kterého oba nenávidí.

Svatý Jan se u dvora objeví, ale odolá všem krásným řečem, a jednání první zakončuje Sbor ctností Janových.

Fluctus tribulationum, vlny *útrap*, se počínají scénou, jak králi, Podezíravostí zcela zmatenému, kouzelník udává Probina pisatelem psaní; král velí uvrhnouti ho v nejhroznější žalář. V allegorické scéně druhé Lstivost, která málem puká, že první plán se nezdařil, vyhledá Zuřivost, aby zmohla více. Tubastus a Livornus v scéně třetí, vidouce Probina odvádět do žaláře, provázejí ho licoměrnou žalostí a vzkazují pro Jana, aby se dostavil ke králi. Král mezi svými katy se rozpaluje k větší zlosti, ale ani hrozbami ani líčením muk nedá se Jan obrátit. Sbor týž, jako po prvním jednání, opěvá jeho pevnost.

Vlny *smrti* (třetí dějství) se počínají vzpourou lidu, pro nespravedlivé uvěznění a popravy tolika lidí rozzuřeného; vězení je vypáčeno a Probinus šťastně prchá.

Lstivost v allegorické druhé scéně míní, že tím dosáhla nejlepší příležitosti, a poučuje Zuřivost, aby Jana nazvala puvodcem vzpoury, kterou měl býti Probinus zachráněn, kdežto o sebe se nikterak neobával. Král dá Jana zajmout a málem ho sám zabije. Konečně mu dá volit, aby umřel ve vodách nebo prozradil tajemství zpovědní. Jan chce mlčet a umříti. Janovy ctnosti v epilogu přirovnávají jeho mlčení k padající hvězdě, která s větším a větším leskem se vrhá do řeky, — tento Chorus béře vůbec vždycky motivy od hvězd svatojanských — v tom spatří, jak je světec unesen do nebe a radostně prosí, aby nová hvězda měla blahý vliv na oddané jí markrabství moravské.

Pikle dvořanů, upomínající rovněž na světské drama, obsahuje také hra L. provozovaná v dubnu roku potom rhetorikou v Litoměřicích na

počest mariánské družiny. Po předobrazení, jak láska Kristova zdobí růži zpovědní trním, vidíme v prvním výstupu (zde psáno scena, ne jak obvykle inductio), kterak Václav umíní si ve své žárlivosti vyzvědět tajemství své choti. Remondus, dvořan, to schvaluje; Jan, jenž právě přemýšlí o utrpení páně (drama hráno patrně v postě), je Remondem povolán. Myslí, že jde o věc almužnickou, ale hrozí se požadavku Václavova. Král skrývá svou zuřivost pod larvou přátelství, když však mu Jan mírně (leniter) vyčítá upečení kuchaře, dá ho vrhnout v žalář pro urážku Veličenstva. Tam, za výsměchu dvořanů, vzpomíná na dům Annáše a Kajfáše. Chorus: Pravdu lze zavřít a spoutat, ne však přemoci.

V druhém jednání dvořan Monredus (tedy obrácený Remondus) ujímá se nevinného Jana, je však prohlášen velezrádcem; a Remondus podpichuje proti němu. Zatím král Jana propustil k potěšení znepokojených jeho familiares. Král vida, že je marno zkoušet Jana mírností, dá ho katům na mučení; Jan vzpomíná na Ježíše u Piláta a chce jeho mlčení napodobit; na mučidlech (představovalo se to skutečně?) volá k bohu. Tak silná je ctnost, pěl Chorus.

Monredus v třetím jednání, poznávaje stav věci z šuškání při dvoře, umíní si uprchnout; potká přátele Janovy a vybízí je k pomstě. Když se ozbrojují a dodávají si mysli, zjeví se mezi nimi Jan; předpovídá svou smrt, a když mu Richardus nabízí ochranu, Jan odvolává se na příklad Ježíšův, který se osvobodit mohl a nechtěl. Richardus přes to bouří proti králi, je však zajat a Jan je vržen do řeky, s láskou objímaje Ukřižovaného; parallela obojích pašijí byla dovršena.

V oratoriu M s německým textem od varhaníka J. J. Bergera, provozovaném r. 1734 na Schanzel ve Vídni, zpívajícími osobami byla Milost boží, král, královna a Jan. Václav zpíval:

Grausamkeit soll in mir leben,
grausam sein ist meine lust . . .

Na dlouho pak umlkají, pokud naše svědectví sahají, hry svatojanské. Teprve r. 1751 je dosvědčena hra Poetiky malostranské *Sancta sigilli fides*, a poslední asi hrou jezovitskou, doloženou v českých zemích, bylo *dramma* Slezana Enzendorfera, nar. r. 1720, hrané r. 1754 v Olomouci.

Avšak v cizině, v níž úcta světcova se všude šířila, kde řád měl vliv, došlo také k poetickým a dramatickým oslavám. R. 1741 hráno po německu v švábském Ulmu.

Předmluva toho dramatu (O) hájí jako vlasteneckou novotu úmyslu hráti německy; dovolává se únavy většiny diváků, kteří nerozumějí jazyku, a příkladu Římanů samých, kteří také nehráli řecky. Ve sborech hovoří se o pouti, kterou Karel VI. podnikl do Prahy, když se začínala poslední turecká válka.

Osoby nemají českých jmen; dvořané se jmenují Rhopopa, Xanga, Roxan, husar slove Pompylon, sekretář Jagello a vnouček královnin(!) Ernestulus; královna sama nevystupuje. I tato hra se začíná — zde patrně se zřetelem na jednotu času — po pouti boleslavské, kteráž právě zvětšuje podezření královo.

Téhož roku dne 27. září hráli v Hadamaru, městečku v Nasavsku, žáci všech tříd hru *Sol vesperi oriens* (N); byly arie, jejichž slova byla podle programu oznámena přítomným.

V týchž dolnorýnských oblastech hráno r. 1751 v Hildesheimu drama Q. Hrálo 18 rhetorů a 17 žáků mladších, zpívalo se, text písní byl otištěn na programu a tance nacvičil monsieur Alberti. Týž asi text měla hra R, kterou pod titulem málo změněným hráli r. 1762 v Jülichu se zpěvy a tanci při rozdávání premií.

Duchovní hrou je také T z r. 1768, ač se zakládá hlavně na J. Přidalo k osobám radu Seemanna, vzatého ze slov Oslavových, kaplana, důvěrnici Florindu, kuchaře a kata a Zardana »verstellter teufel«.

Předesílá začátku šest výjevů, jak Jan je králem vyznamenán, jak peklo mrzí, že nepřijal vyznamenání a stal se zpovědníkem. Zytho se s pomocí nebo přelstěním komorné Florindy snaží, aby také na královně vylákal psaní. Kuchař prosí, aby Jan zaň u krále orodoval, a když to činí, je sám uvězněn. Peklo samo se namáhalo, aby ho přimělo k mluvení. K těmto přídavkum se družily sbory, v nichž byl děj vylíčen allegoricky. Hráno ovšem již úplně německy, i obvyklé AMDG. na konci perioch jezovitských čteme tu německy.

O svatém Janu hráno patrně i v jiných provinciích řádu, dokud se hrálo na školách vůbec, než byl zase zůstaven divadlu odborných herců, a duchovní řídili spíše hry lidové, jako byla höttingská.

Jen náhodou se dovídáme o hře, provozované mimo Prahu a mimo školy, když nadšený divák poslal do pražské Oberpostamtszeitung (26. května 1781) zprávu o truchlohře svatojanské, kterou v Unhošti dal kaplan z řádu křižovníků s červenou hvězdou hráti jazykem českým. Ani jednomu herci nebylo přes dvanáct let, ale byli velmi čiperní, a více než 3000 diváků se potěšilo dramatem, jehož děj byl vážen z dějin. Hojněji seznáváme tyto hry teprve, když moderní sběratel vidí provozovat hru nebo objeví rukopis její; ale ne školní hry, nýbrž hra sětská žije, jak řečeno, na těchto jevištích.

Hry školské, shrnujeme-li svá pozorování o nich, tyto pokusy učených kněží zpracovat v různých dobách prostý děj legendy, nejsou vůbec zajímavé, vyjímáme-li dvě, které se liší od všech ostatních vymyšlením a provedením intriky; jsou to ovšem hra vratislavská B (1711) a olomoucká K (1731). V B má Jan nepřítele Sinonia, jenž ho obviňuje z urážky veličenstva, aniž, jak se zdá podle periochy, podezření královo je uvedeno v příčinnou souvislost s udáním jeho.

Hlavní intrikou je, že se Sinoniovi dostává do ruky listu císařovnina, psaného Janovi, jehož smysl přemění a jejž dostane král do rukou.

To je na vlas totéž, co činí Zytho v J s psaním Guidonovým; v K jde rovněž o psaní; někdo — patrně jeden z dvořanu Tubastus a Livornus — píše přetvářeným písmem královně, aby se nebála, že Jan umí mlčet; králi pak jde stejně o zpovědníka jako o pisatele psaní: znalcem, který ho má vypátrat, je jeho kouzelník, a Tubastus s Livornem navádějí ho, aby udal nevinného Probina; ze žaláře je pak Probinus vysvobozen vzpourou lidu; to zvětšuje domnělou vinu Janovu.

Probinus hraje zde při změněných okolnostech úlohu Guidona z J, ale je nad míru nápadno, že i zde si bezděky připomínáme Zytha; kdo jiný mohl býti onen kouzelník (v periože nejmenovaný, jak asi bylo ve hře samé?), než pověstný a olomouckému jezovitovi, pilnému čtenáři biskupa Dubravia, dokonale známý Zíto?

To asi osvětluje poměr těchto her k dramatu světskému; lze si myslit, že by z intriky vratislavské nebo olomoucké byla vzrostla intrika, jaká je v J?

V této hře král hledá příčinu proti královně a vybízí Zytha, aby ji střežil, ovšem se zjevným přáním, aby byla shledána vinnou. Zytho píše jménem královniným list Guidonovi, Guido odpovídá a smysl jeho listu Zytho několika rasurami změní. Zde je vše v souvislosti, jak by tato intrika, která je jádrem kusu — vystavěného na hříšné lásce k cizí princezně — mohla vzniknout z nejasných a s hlavní osnovou téměř nesouvislých motivů obou dramat jezovitských? A jelikož nápadná ta shoda nemůže býti pouhou náhodou, nezbývá než věřit v působení světského dramatu na školské. Jezovitům, jak řečeno, nic nebránilo, aby tato dramata seznali; Vratislav byla jedno z hlavních působišť kočovných herců; do Prahy chodilo jich plno, jak svědčí zápisky kardinála Harracha a divadelní listy Sporckova divadla, jež pusobilo od začátku století osmnáctého. Nic není přirozenějšího, než že učený básník podlehl vlivu praktika divadelního. Vděčného motivu zmocnil se básník vratislavský — je-li B skutečně z r. 1711 a není-li to chybou tiskovou, pak byl by to terminus ante quem pro nejstarší znění J — a přejal úlohu Zítovu úplně pro svého Sinonia (Si*t*onia — Zíto?), kdežto básník K převzal Guidona — Probina, falešným listem křivě obviněného.

V tom případě je vše jasné, ale jak se věc má s domněnkou Homeyerovou, že J je vlastně školské drama jezovitské, k němuž sluší pouze přimyslit si předehry, prolusio a scény allegorických osob, které by předobrazily scény osob skutečných? Nehledě k tomu, že Homeyer neřešil otázky, bylo-li v tak staré době — jak on míní, mezi 1719 a 1724 — již školské drama n ě m e c k é? bylo-li v jezovitských dramatech tak zřetelně užito motivů erotických? na kteréžto obě sluší odpovídat záporně; pouhý pohled na periochy ukazuje, že nebylo zvykem jezovitských professorů, namáhat se umělou intrikou; jim stačilo, když uvedli vtipné narážky na

biblická místa a poskytli jinak co nejčetnějším žákům příležitosti, aby na jevišti směle, slušně a s pěknou výslovností odříkali své latinské věty.

Ne ze školské hry, nýbrž z tradice kočovných herců vzešla nejtrvalejší a nejpůsobivější oslava světcova.

Hry školské jakožto hříčky vtipu jeví se ovšem samy o sobě velmi zajímavými, pravými památkami katolického baroku, a neméně jsou to i nejčetnější plody písemnictví, které vyšly z tiskařských lisů osmnáctého věku: *kázání* svatojanská. Byla nejmocnějším popudem k vytvoření kultu světcova, stále jej provázela, a imponuje-li nám množství jejich, imponuje nám zvláště proto, že to množství je pouhým skrovným výběrem z většího ještě bohatství; každičký kněz je občas konal, v každičkém kostele bylo každoročně jednou, nebo (v oktávu nebo noveně) vícekrát o světci kázáno. Snad právě nejšťavnatější výkvěty kultu nebyly zachovány, jako na př. ono vídeňské z let sedmdesátých, o kterém vypravoval r. 1782 vídeňský dopisovatel Nicolaiovy Allg. dtsche Bibliothek (52, 545): »Sám jsem kdysi slyšel *galgenpatera*, který podle zvyku měl pohřební řeč nad popraveným právě zlosynem a lidu vypravoval, že oběšenec svatému Janu Nepomuckému na počest pěti hvězd obětoval denně pět otčenášů a zdrávasů, a že při dlouhé praxi své nikdy nebyl chycen při krádeži, až v den, kdy opominul vykonati tuto pobožnost. Je tedy jisto, dodal, že tento nešťastník nikdy by se nebyl dostal na šibenici, kdyby nebyl zmeškal svou obvyklou modlitbu.«

Tím, že to byl jen výběr, stává se tato tištěná homiletika pro nás důležitou; nebyl poslední mezi kněžími, kdo pomýšlel na vytištění svého kázání, nebo komu dokonce jiný prokázal tuto čest, a nebylo ledabylé kázání, jímž si přál uchovati se potomstvu. V těchto kázáních spatřujeme repraesentaci kazatelského, ba vůbec krasořečnického umění doby a můžeme z nich soudit o stavu umění, vkusu, jazykového a všeobecného vzdělání, jak se vyjadřuje v trojím směru, od učeně latinského po měšťansky německý až k prostonárodně českému.

Kázání — tištěné — rodí se později než životopisy a poetická díla. V postilách 17. a 18. století, pokud jsem je prohlédl, nebylo kázání svatojanského; v postille Sch293ererově, kterou r. 1704 přeložil jezovita Barner, v níž je plno polemik s Lutherem, ale ani zmínky o Husovi, je o Nepomuckém pouhá zmínka (500), z níž bychom neuhodli, jak vysoko už vystouply vlny ruchu kanonisačního. Vyloživ, že praedikanti nezachovávají tajemství zpovědi, vypravuje *velmi pěkný příklad z české kroniky* podle Dubravia! Teprve o dvě desetiletí později vzmáhá se kazatelství svatojanské prudce jako skleníková květina.

Hlavní publikace, které zplodila sláva kanonisační, zachovaly nám především kázání a ukazují tak, jaký význam jim patří. Slavný týden pražský je vyznačen mimo slavobrány a jiné stavby zvláště osobami kazatelů. V chrámě, než vyšlo procesí, kázal opat strahovský Hermann německy, české kázání konal venku u kaple svatovojtěšské Chřepický

z Modliškovic (Enea Silvio byl by poznal své Čechy), druhého dne tu kázal českým poutníkum výbornou češtinou německý kazatel při chrámu Libertin, lepší než byla jeho vlastní němčina a mnohem lepší než byla čeština kanovníka Hollana; arciděkan chrámu Martini kázal na dvakrát o »α et ω«, jak dal titul vytisknout; praelát a scholasticus Lanckish měl stejně učené nápisy; třikrát aspoň mluvil kanovník Langhof. To asi byla nejslavnější jména doby.

Aby umění ani v době po svatořečení nepohřešovalo podnětů, aby napialo síly nejlepší, o to se postarala bratrstva, od začátku století zakládaná. Byla ruzná. Jsou seznamy, ve kterých jdou po sobě jména nejvznešenější od Veličenstev počínajíce, s obmezeným počtem, který se při úmrtí doplňuje (ještě r. 1758 čteme, že patnáct uprázdněných míst v sesterstvu 300 paní a slečen bylo ihned obsazeno) a jsou výroční zprávy arcibratrstva v metropolitním chrámě svatovitském se sty jmen členů z celého království a z ciziny v posledním roce zemřelých. A každé to bratrstvo se shromáždilo ve výroční svátek a vyslechlo chválu světcovu, mohouc ji znalecky přirovnávat ke kázání jiných let.

Nejvznešenější takový spolek pojí se k nejvlastnějšímu výtvoru kultu, ke kapli *na Skalce naproti Emauzum*, založené r. 1691 pražským měšťanem Hegrem z Hegernu a zasvěcené nepotvrzenému ještě světci, první jeho svatyni vubec, od r. 1730 prvnímu a nádhernému jeho kostelu; nemíním tak uvedená bratrstva urozených panstev, nýbrž především Foedus spirituale pro gloria dei, honore S. J. N. suarum animarum salute, založené původně u P. Marie Sněžné, spolek pul tisíce kněží, z nichž každý byl povinen za každého zemřelého spolučlena sloužit mši. V oktáv svatojanský shromažďovalo se toto učené družstvo a vyslechlo latinskou chvalořeč, *panegyricus* na světce, k jehož konání vyzváni za řečníky nejen professoři universitní, světští a řádoví duchovní, nýbrž i jiní světští učenci, kteří ovšem z tehdejších škol si přinášeli důkladně plnou torbu theologických vědomostí. Býti vyzván, aby vystoupil na tuto kazatelnu, pokládal každý za veliké vyznamenání;[1] skoro bez výjimky dali ty řeči vytisknout, dlouze a vtipně je nadepsali a věnovali je vznešeným příznivcům. Zde byla akademie české učenosti a výmluvnosti, zde Olympia, kde se závodilo o palmu krasořečnictví a učenosti. Kázáními na Skalce zanechal barok památník, na němž historik kulturní by mohl studovat jeho duševní výši.

---

[1] Jak vznešená to byla společnost, ukazuje úvod stařičkého a etikety dbalého professora Steidla šlechtice z Greiffenwehru, který r. 1746 oslovil ji, žádnému nechtěje zůstat dlužen patřičné oslovení: Augustissimi, Augusti, Serenissimi, Eminentissimi, celsissimi, illmi, exmi, reverendissimi, perill. nob. praenob. eximii clarissimi celeberrimi doctissimi admodum reverendi, venerabiles, reverendi, religiosi, consultissimi, DD confoederati et sodales vosque omnium ordinum auditores spectatissimi et desideratissimi..., kteréžto názvy platí jednak duchovním, jednak světským členům, jichž bylo později 600.

Není úkolem této práce vykonat to šetření, a sestaví-li řadu titulů, znázorňujíc kvantitu jejich, ač velmi mnoho jí asi chybí, aby byla úplná, chce jen k ní upravit cestu budoucím; však tituly nejsou nejmenší, často naopak nejumělečtěji provedenou částí kázání samých. Ale ovšem úplný výpis titulních listů pořídit je nemožno, ten by málem naplnil knihu, jako je tato; budou to jen hlavní hesla z nápisů, které v spletitých větách protkaných chronostichy uvádějí hlavní vtipy nebo přirovnání, které kázání pak široce rozvádí s větším nebo menším štěstím.

Vtip, neboť v tom právě jsou kázání nejvlastnějšími dětmi baroku, že překvapující obrat, podivná applikace biblického místa, zdá se býti cílem, hodným namáhání ušlechtilého. Je tu velká stupnice vtipu a duchaplnosti, kterou většinou z těchto kusých nápisů lze uhodnouti: praemonstrát Schwaiger hrál si s vlastním jménem: *Orator silentiarius* ... *ab oratore silentiario celebratur*; neméně litoměřický kanovník Vogel stavěl své kázání *Suavis luscinia* na motivu ptačího zpěvu, a aby v kostele upravil patřičné ticho, začal hodně hřmotně: »Silentium! Silentium! Silentium! Still! Still! Still! Non licet!«

Motiv řečníka (kazatele), který je zároveň nejmlčelivější, vyskýtá se ovšem vždy znovu: křižovník Waha kontrastuje *wohlredenden schweiger und verschwiegenen wohlredner,* Swobodovi je Jan *sacro eloquio par summis, sacramentali silentio maior maximis* atd.

Neméně bohatý zdroj narážek podávalo jméno: sv. Jan je v trojici s křtitelem a evangelistou, o maličkost skromněji s křtitelem a zlatoústým.

Kaplan Březina z Pirkenwaldu hraje si s paradoxním: *umbra illustrari, luce obscurari.*

Nejen se světci se srovnává světec, není osoby nebo předmětu, jehož jménem by ho nápis nenazýval; při tom si s odůvodněním počíná řečník někdy dost ledabyle; chce-li Libertin dokázat, že Jan byl svatým andělem a to hned v kolébce, praví: Řeknu-li místo Hansel Engel, je to totéž, a pod.

Mnohem dukladněji odůvodňoval nápis svůj J. A. Nieberlein, světící biskup v Dillingen, v dubnu roku svatořečení: *Joannes magnus, Johannes ist gross:*

1. Johannes ist ein grosser doktor,
   weilen er gewesen ist ein vortrefflicher student;
2. Johannes ist ein grosser student,
   weilen er gewesen ist ein grosser doktor.

Hádanku rozřeší vtip, že jsou dvě university, světská a nebeská, a Jan byl professorem v Academia crucis.

Podnět k barokním obratům zavdávala příslušnost kazatelova; Jan byl světcem kněží všech, ale přece různá práva si naň činili jeho nástupci kanovníci, cisterciáci, u nichž ministroval, křižovníci, k nimž připlul, právníci, po případě i medikové, Pražané, Žatečtí atd.

Snad proto, že ho znali dítětem, počínali si cisterciáci zvláště hravě:

Tu noster es
et nos ter tui

vtipkoval A. Sartorius v kázání

Cistercium
bis tertium

o šestistyletí řádu v Čechách. Farář Pacher vypravoval r. 1723 cisterciácké historie, jak je ze Žďáru (tam se koncentroval kult jejich) vypudili a uvedli tam františkány. Ale ač živí byli vypuzeni, mrtví tam zůstali, v kůru zpívali, v refektáři seděli, z kuchyně jídla se neviditelnou rukou tratila, až r. 1638 františkáni chtíc nechtíc dobrovolně se vystěhovali.

Křižovník Ehrenberger lituje nebe, že pověrčivý starověk je zhanobil jmény pohanskými. Na nebi je kříž, ale nazývá se Labutí, dokonce labutí Heleninou ... to v kázání *Crux Stella, der kreuzstern.*

I jiná kázání obírají se astronomií, nebo jinými vědami přírodními, a tu je nám někdy, jakoby byla ještě doba *Fysiologů.*

Sv. Jan měl vlastnost bobra, kázal křižovník Malík: Když nějaký strom začne vnitřku hryznout, nepřestane, až jej docela zkazí, tak Jan stíhal chlípnost; měl náturu holubice Noemovy, quae, cum non invenisset atd ... Zle se jest stalo, když stromové sněm měli a šípek za krále sobě vyvolili, kterýžto nemůže nežli bodnouti a raniti. Ale dobře jest se stalo, když král Václav sobě S. J. N. za almužníka vyvolil, kterýžto neměl přirozenost nějaké vrány, která podle Ezopa jiným ptákům peří vyškubala a sebe sama jimi oděla, nýbrž on jest měl vlastnost jedné holubice, která sama s sebe peří škubá a mladým podkládá ...

Žďárský cisterciák Jan Hlaupy poučoval se z Plinia, když přirovnal v kapli u Mělníka r. 1735 sv. Jana k rybě *Lucerně mezi wodmy mořskými plující ... rybě svaté ...* nebo, jak zní titul německého vydání, »Die im meer mit feuriger und zur nachtzeit leuchtender zunge schwimmende und die irrende schiffe zum hafen, dahin sie begehren, führende *Lucerna.* Oder der h. J. N. ein aus dem wasser des hl. geists gebohrener ... (6 řádků vynechám) heiliger Fisch.«

Svět je pouští, kázal, a je také mořem, v němž jsou různé ryby; sv. Jan nebyl létací rybou, upírající zrak jen nahoru, to je symbol pyšných, nebyl z těch ryb, které žerou jen zlato, nebyl rybou žeroucí malé rybičky atd. atd., ale Plinius popisuje rybu Lucernu, která v noci svítí jazykem. Takovou byl rybou. Král ho pokoušel, aby mluvil; pošetilec, nevěděl, že sv. Jan je ryba, tedy němý. A řekl mu: »Budeš vodu píti.« Ale bylo svaté rybě co milejšího než voda?

O světci dovídáme se všech možných přirovnání, méně fakt; Scholtz r. 1728 ujišťoval, že ještě před 16 lety bylo cítit vůni mrtvoly; zajímavé faktum uvádí Hermann, že také jazyky jiných světců neshnily,

jako sv. Catalda, Bonaventury, Kláry Gambacurtové, ale Janův nově naběhl, což se nepřihodilo žádnému z nich.

Události světských z přítomnosti a historie vzpomíná se zřídka kdy; v letech čtyřicátých připomínají obležení, v němž sv. Jan byl ochráncem Prahy nebo koruny; ke kanonisaci, jak uvedeno, se pojily naděje na budoucnost dynastie; tak na př. Burger r. 1730 mluvil v Jirné o »vynšovaném dědici« a přeje si, aby brzy pravda bylo:

Má Karel císař rodinu, vyprosil sv. Jan,
Čech jsa vesel v Hospodinu, jdi (dí?): zachovej ho Pán!

Bosák Lukas v Trnavě velebí (před německou tamní natio) Čechy pro jejich světce a jejich udatnost.

Vzácné jsou také historické zmínky. O Václavovi ovšem bylo někdy nutno mluvit; byl to podle mšenského kaplana Koukala (1754) ne člověk, ale český korunovaný Nero, tyran a ne člověk, který lotrama a zlé pověsti lidma raddy své obsazoval; ale zřídka kdy se mluví o husitech, na něž nelze podle Taudta (1768) bez vzdychání ani vzpomenout; Brückner (r. 1730) obrací se proti husitum stejně jako proti pohanským básníkům. Tyto narážky doloženy často pod čarou nebo po krajích učenými citáty; jednou je citován Beckovský na doklad, že Václav — byl toho jména čtvrtým králem.

Nejvýše co do korrektnosti a uhlazenosti jazykové stojí kázání latinská, i co do veršů. Zencker končí v Týně kázání dlouhou hexametrickou básní; německý jazyk nejen u rozených Čechů, nýbrž i u Němců kazatelů stojí hluboko pod úrovní současného literárního jazyka v severním Německu. Je doba, kdy nejen Řím slavil úplné vítězství nad kacířským národem, nýbrž i Vídeň nejvíce si jej kulturně podmanila: vídeňský dialekt dvorský stal se obcovací řečí české šlechty a modifikoval různá nářečí měšťanu, až Praha byla malou Vídní, nehledě k četným bohemismům v řeči. Čeština i němčina bývá někdy tuze propletena cizími slovy, až to zní zcela makaronsky: »Es wusste wohl Johannes, dass humilium et mansuetorum semper placuit deprecatio«, tak řečnil benediktin Proche r. 1722. A Synek: z jaké příčiny iussit sibi adferri historias. Ale jsou také česká kázání, jako Libertinovo r. 1729, jazykově podivuhodně čistá a mluvnicky správná. Jiná jeví tím hlubší úpadek jazyka — Radluv »Přátelský Echo nebo jekot od Zelené hory« má tvary: to velký tajemství . . . nad stádem Krystovém . . starý historici . . . řícti . . . Malec: V oným hrdinským vůdci vojanským Jozue . . .

Překlady latinských veršů jeví zvláště makavě tento smutný stav jazykových schopností a sebepoznání.

Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem

zněmčuje Burger (1722):

Liebstes kind, tue nun anfangen,
Dein mama mit lachln umbfangen . . .

a farář Koukal rýmuje ve válečném roce 1757: Si fractus ....

I kdyby celého světa stavení na hromadu mělo padati,
voják spravedlivý jako lev předce jen zůstane státi.

Slavnostní ráz kázání jeví jejich úprava zevní; velice vzácná jsou kázání illustrovaná jako lob- und ehrenpredig, kterou r. 1716 konal farář Ikert u Kleinbocken (tedy předchůdce pověstného Hockewanzel), s rytinami Pfeffelovými z výtisku Balbínova; formát je foliový, až se ponenáhlu zmenšuje v kvart a dokonce klesá v letech sedmdesátých na ubohý oktáv, při čemž se také tituly sesychají na stručné Laudatio.

V chronologickém seznamu kázání, která jsem nalezl v c. k. universitní a v musejní knihovně, plody jednotlivých roků jsou pořádány abecedně; S značí, že bylo kázání konáno na Skalce, M v metropolitním chrámě svatovítském; J že nápis znám výhradně z Jungmannových Dějin literatury, které obsahují ostatně jen malou část českých kázání zde uvedených.

Mich. A. Franck de Frankenstein, Panegyrica criminatio gloriosi martyris .. fama periclitantium patroni. S 1707.

Cyrill Fromm, praemonstr., Domus incarnatae sapientiae sacra ... S 1708.

Fran Korzínek, jezovita, professor rhetoriky, Inflatus animarum piscator, nova metamorphosi in laureatum piscem mutatus ... S 1710.

Cosmas Ludwig, minorita, Lucerna ardens et lucens seu ... S 1711.

Car. Nicanor Worzikowsky de Kundraticz, jur. lic., Vox sine voce ... eloquio Chrysostomus, secreto silentiarius, utroque Joannes ... S 1712.

Amandus a nomine Jesu, augustinián bosák, Pretiosus unio in disunione elucescens ... S 1713.

Wenc. Const. Potuczek, vicerektor semináře, Beatus J. N. ... sub schemate heroici oratoris ... S 1714.

Ignaz Reiffenstuel, jezovita, Böheimischer königlich gekrönter löwe mit teur- und kostbaren diemant eines grossen diener gottes, J. v. N., wunderbar behandelt und geschmücket. V chrámě štěpánském ve Vídni před císařovnou Marií Teresií a arcikněžnou Marií Alžbětou, 16. 5. 1715.

Ant. F. H. Waal, ph. et. med. dr., Beatus J. N. ... evangelistae aemulus ... S 1715.

Prokop Staab, servít, Tacitus in consilio Joannae ... S 1716.

Andr. Thadd. Ikert, Lob- und ehrenpredig ... zum h. J. N. vor einem volkreichen auditorio auf dem am Klein Bocken gelegenen Wenzelsberg ... vorgebracht 1716.

Franc. Joan Svoboda, administrátor u sv. Karla Borom., Facundus Boemiae apostolus seu ... S 1717.

Jos. Ad. Terman de Ostrava, patritius notarius Nového města, Sol in geminis gemina claritate ... infulatus ... S 1718.

Thadd. Franc. Schwaiger, Orator silentiarius ... ab oratore silentiario veneratus S 1719.

F. Joach. Pomiena, jur. cand., Vitae et famae par passus ... S 1720.

Philippus a S. Jacobo, piarista, Neuer Jakobstern, welcher ... als ... Tilschern, probst ... die von ihm neu erhebte ... kapellen zu ehren beati J. N. eingeweiht ... Mikulov 1720.

Vojtěch Dobrohlav, Quaestio de voce, t. j. ... o hlasu před časem o sv. Janu křtiteli — nyní o sv. Janu Nep. v Hradci Králové předložen 1721 J.

F. Lucas, bosák, Neu-erstammender trost und wunderredner ... heiliger böheimischer blutheld ... Trnava 1721.

I. F. Michalek, jur. aud. theol. bacc. phil. mr. presbiter eccl., Dignus annulo piscatoris sigillum... S 1721.

Caj. Burger, dominikán, Brno 1722.

W. A. Felix, jur. cand., Clarissima lingua... panegyrico celebrata. M 1722.

Jakub Pacher, farář měřínský,. Joannes... regis effaeri, tyranni garruli... debellator, t. j. Jan slavný bohu mučedník. Za věčného hospodáře celého ždárského okršlku mile přijatý. 1722.

Veremund Proche, benediktin superior v Emauz., Höllglänzende (tak) kron der... werk der stärke, heiliger Joh... S 1722.

Ferd. K. Reissmann, Neuhasitedlný oheň lásky při chrámu Páně sv. kříže 1722.

Sig. Scholtz, jezovita, Confessio coram hominibus d. i. öffentlicher bericht... u sv. Mikuláše 1722.

Vojtěch Dobrohlav, Cti ochránce,. podivný jazyků skrotitel... v Kr. Hradci 1723.

Mich. Pelišot, Sv. J. Nepom. kanovník prvomučedlník. 1723 J.

Joh. Martin Senen, světský kněz, Hellglänzendes weltlicht... in kurzer lobred, ve dvorním kostele v Loretě, při první janské novené ve Vídni 1723.

J. N. Ant. Zencker, jur. practicus hradcz. civitatis, Corona honori et gloriae in triumphali vertice... S 1723.

Wenc. Ign. Blowsky, Vigiliae Joanneae (české kázání) 1724 J.

Caj. Burger, dominik., Vir unus de mille silenti facundia facundo silentio praestans... S 1724.

J. M. W. Martini, arciděkan svatovít., Die stärke und standhaftigkeit des unüberwindlichen blutzeugen... M 1724.

Th. Seddeler, Verum sacratioris vitae... testimonium thaumaturga D. J. N. lingua. M 1724.

Chr. Ant. Fiedler, kanovník litoměř., Die durch die lebhafte zung erkannte wahre heiligkeit Joannis... in dem... garten zu Ploschkowitz... 1725.

Karel Černý, děkan čáslav., Medotekoucí sláva na hůře Libanu, t. j. na Zelené hoře u Žďáru 1727.

J. Phil. Schutzbreth de Schutzwerth, patrit. mikroprag., Bella elementi genuini pugna... M 1727.

J. Sikora, jezovita, profesor rhetoriky, J. N. martyr ab aliquot seculis voce populi sanctus... S 1727.

Don Adalbert Ziegler, pavlán, Die in reden und schweigen... auferbaulich- ermahnend- und tröstende zung. Mistelbach 1727.

Ant. Ferd. Dubravius, Hlahol z slavnosti svatořečení... Žďár 1728 J.

Andr. Ign. Ludeger, jur. cand., Nova stella in firmamento... in pedo... in pede... sacerdos, canonicus aulicus... S 1728.

Mich. Pelišot, minor. frant., Jazyk boží... mučedlníka páně... osvícený od ducha sv. u křižovníků 1728.

Sig. Scholtz, jezovita, Andächtig bittschrift an Ihro heiligkeit... Benedikt XIII wegen heiligsprechung u křižovníků asi 1728.

Rok 1729.

Duchovní hádka mezi výmluvností a mlčenlivostí. Žďár J.

Caj. Burger, převor dominik. u sv. Jiljí, Sacra lingua Joannis calamus spiritus M 4. 10.

Clemens Burghusianus, kapucín, Heildurstiger bruderschaft-trunk zwischen dem leidenden heiland und sterbenden Joh... Řezno.

C. M. Caldonazzi, jezovita, Il divino panegirista non confuso... M 15. 10.

G. Ch. Diehel, kanovník, Grosse wunderwerk erneuret von dem neu kanonisierten wundertäter. Řezno.

J. N. V. Dvořák de Boor, jur. cand., Vocis elinguis vocale silentium in urbe et orbe ... M.

St. J. A. Ehrenberger, křižovník s červ. srdcem, Crux stella der creuz-stern M 17. 10.

Eligius a S. Georgio, august. bosák, Vox Christi vicaria ... Romanos inter colles nuper excepta ... S.

J. G. Elt, arcid. pondorfský, S. J. der vom fluss auf dem weg nach durst sich antrinkende ... Řezno.

M. A. Hermann, opat strahovský, Des glorreichen J. N. ... zungen als ein werkzeug des heil. geistes 9. 10. (Datovaná kázání vesměs M).

M. Hollan, kanovník, Znamení na pravé ruce znamení k dobrému 10. 10.

Zd. Jiří Chřepický z Modliškovic, kanovník, Ctnosti a svatosti ... prvomučedníka svatého Štěpána dokonalí (tak) následovník ... 9. 10.

J. P. Kodydek, Silentii ... eloquentia sive amica antithesis eloquentiae et taciturnitatis. Budějovice.

N. J. Königsmann, jezov., professor institucí, Prageni palladii ... sanctitas (o universitní slavnosti).

Jos. Wenzel v. Lanckisch, prael. scholasticus u sv. Víta, Mercuriale Pragenum pro martyrio purpuratus ... Mercurii dies ... 9. 10.

Týž, Saturnalia Romano-Pragena ... dies Saturni anno 1383 erste erworbene ehr. 11. 10.

J. Ant. Langhof, kanovník, Lob- und tugendverfassung des hochw. heiligen ... 10. 10.

Týž, Herrlicher sieg des glorwürdigen heiligen 13. 10.

Týž, Unüberwindliche tugend des glorwürdigen ... 15. 10.

Jiří Jan Libertin, kanovník, něm. kazatel při chrámě, Jan celého světa nejen Nepomuka svatý 12. 10.

Týž, Johannes ... nach dem ausspruch ... ein heiliger engel ... u sv. Voršily na hradě 1. 11.

F. Lucas a S. Nicolao, bosák, Frag ohne antwort d. i. schuldige lobrede über den glorreichen kampf, ve Vídni v špitále na Landstrasse.

Joann. M. W. Martini, praelát, arciděkan u sv. Víta, Alpha et omega, das erbteil gottes, welches ... 12. 10.

Týž, Alpha et omega, der anfang und das ende aller heiligkeit 19. 10.

F. F. Mezger, Der versenkte und nicht getränkte, getränkte und nicht versenkte Joh. ... Řezno.

J. G. Murauer, vikář řezenský, Der auf dem berg Thabor verklärte Joh. Řezno.

B. J. Pretlik, křižovník s červ. srdcem, Unio sexaginta elegantiarum paraquarium nactus ... cruciati cordis. Czechiae thaumaturgus.

Bernard Raschdorff, jezovita, prof., Sacrosanctum silentium incorruptae linguae Joannei agni coram ferociente leone ... M.

T. F. Schweiger, Der gott und den menschen beliebte ... S.

T. F. Schweiger, Cicero pro domo sua ad pontifices.

Aug. Simon, frant., Neu durch ihren niedergang aufgegangene sonne, Řezno.

I. G. F. S. Freiherr von Stinglsheimb, kanovník, Die zung des eifernden predigers ... Řezno.

J. F. Waha, křiž. s červ. hvězdou, Hellklingender schall des wohlredenden schweigers und verschwiegenen wohlredners u křižovníků.

J. S. Zencker, jur. lic. syndik, Praga triumphans v Týně 13. 10.

Rok 1730.

Der beredsame schweiger und verschwiegene redner in einer kirche in Schlesien.
Patricus Auspitzer, Hortus conclusus, Zahrada skrze mlčenlivost zavřená... J.
Matěj Bartys, Růže nad potoky vsazená, na Skalce 1659(!!) item 1728 a tamž 1730 J.
Emanuel Brückner, dominik., Joh.... der h. metropolitankirche... neuer Moyses. Litoměřice.
V. Burger, kněz a nepomucký vlastenec, Plást strdi a roj včel... Jirná.
J. Melich. Čech, farář u sv. Ducha, Archa páně na trůn království nebes donešena J.
Ch. A. Fiedler, kanovník, Dreien alles, allen dreu oder dreimal heilige Joh.... Litoměřice.
Jan Ing. Hubatka, Kázání o sv. Janu, Hradec Král. J.
J. Khell, farář loucký, Nový Elizeus J. N.
J. Vil. Khopp, Sv. Jan, příkladná sůl pro zatajení... neporušená J.
Jan Krasl, Kazatel prorocký v skutku i v řeči,. J.
Jan Libertin, farář mýtský, J. N. muž silný a nepřemožený, v Rakovníce.
M. Lymek, farář u sv. Vojtěcha, V tisících letech dvojí česká sláva, jedna světská na Vyšehradě, druhá duchovní... S.
J. A. Malik, křiž. s červ. hvězdou, farář u sv. Petra, Podivné pozdvižení po stupních mnohých ctností S.
Andreas Mayer, praeses alumnů arcib., Religiosa metempsychosis qua... spiritus Baptistae et praerogativa Evangelistae transplantantur S.
A. F. Norb. Mayer, farář willomitzký, Pupilla regiae urbis Zatecenae... d. i. Joh.... der kreisstadt Saaz... augapfel... wo obbesagter... 1343 in der tugend und lateinischen sprach unterwiesen worden, Žatec.
J. W. Mezleczki de Palmo-Löw, kanovník vyšehr., Pater familias evangelicus. S.
J. A. Nieberlein, svět. biskup, Joannes magnus Johannes ist gross... Dillingen.
Norbert, karmel., Zlaté agnusko k horlivému srdci přivěšené... S.
Mich. Pelišot, Hvězda ranní, denní, večerní, divotvorce J.
Alb. Rebmann, profess zbrasl., Všecko troje dokonalé aneb svatá dokonalost a dokonalá svatost. J.
J. Ritter, Růže zlatá... posvěcená J.
J. B. Schönpfluegg z Bamsenbergu, bolesl. kanovník, Gruntovní kámen kr. nového města praž. S.
Alb. Schuster, dominik., Das von dem Grünen Berg ergossene gnadenwasser... Žďár.
Georg Söldner, jezovita, Glorreiche sieg- ehrenkron mit welcher... Litoměřice.
Guil. Sontag, S. J. N. sub planta miraculosa in paradisum transplantata S.
Hyac. Stixa, dominik., Lingua digna sedes animae, u sv. Jiljí.
F. J. z Vlkánova, děkan mělnický, Fidelis patriae pater, t. j. veliký divotvorce... prvomučedník J.
J. J. Vogel, kanovník, Suavis luscinia, die... nachtigall, Litoměřice.

A. W. Březina de Pirkenwald, kaplan, Umbra illustrissima sive... honorum lucem fugiens S 1731.
J. Dreyhausen, jez. prof., Factum est in coelo silentium, Olomouc 1731.
A. J. Dresser, jur. dr., D. J. N.... tandem agnitus seu canonisatus, Olomouc 1731.
M. Fisinger, jur. cand., Triumphale... silentium. M 1731.
J. Förchan, jezovita, prof. Factum est in coelo silentium, sive... Olomouc 1731.
Carol Langer, jez. prof., Factum est atd. Olomouc 1731.
Joh. Birkel, Jan jmenem i skutkem 1732 J.

Ferd. Ant. Grim, cisterc., S. J. N. leta 1722 na horu Zelenou za zlatého hospodáře uvedený 1732 J.

Franc. W. Halik, kaplan u sv. Štěpána, Cordis sacrificium in novo honoris templo S 1732.

J. G. Trummer, uher. šlechtic, Coelo depositum grande urbis palladium. M 1732.

Sv. J. velká vznešenost a vážnost ... 1733 J.

Důležitý cti a pověsti i vší potřebnosti poklad bez nedostatku, totiž 350 roků skvějící se jazyk ... (podle toho:) 1733.

Franc. Hen. Svoboda, jur. aud. neopr., Echo sanctitatis, vocis alias, hodie silentii filia ... S 1733.

Mich. Fisinger, jur. lic., Novum opus ... panegyrica defesio. S 1734.

Ferd. Ant. Grým, Divus J. N. quasi florens oliva, t. j. sv. Jan květná a plodná oliva 1734.

Václ. Ign. Hennet, Hic datus est, t. j. Důležitý cti ... poklad ... 1734 J.

Franc. Knittlmayer, august. z Herzogenburgu, Die stimme des rufenden in der wüsten, u sv. Oldřicha, Vídeň 1734.

J. Rochus Proskovsky, jur. aud., S. J. pro caelo pro caesare, pro patria orator silentiarius M 1734.

Jan Hlaupy, cisterc., Lucerna mezi wodmy ... ryba svatá 1735.

Týž, Die im meer mit feuriger zung ... fisch, v kapli u Mělníka 1735.

M. J. Krátký, kaplan u sv. Václava, Místo ohně skrze kněze, totiž hrob svatý ... 1735.

Don Pio Mansador, pavlán, Heiliger J. ... als ein vollkommere priester u sv. Oldřicha, Vídeň 1735.

Jiří Procházka de Lauro, Sv. J. N-ého, mučedlníka veliká vznešenost 1735 J.

Eug. Radl, cisterc. ze Zbraslavě, Lingua animae iusti divina gratia ornata. 1735.

Týž, Přátelský Echo, nebo jekot od Zelené hory. S 1735.

Th. Schönfeld, cisterc., Die ... des glorr. blutzeugen erhöhung S 1735.

J. Steiner, jezovita, Die unverwesene zung,. u sv. Anny na Hradčanech 1735.

J. J. Woita, ze sem. sv. Václ., Unio coelicus a candore, luce et splendore conspicuus M 1735.

Mart. Jos. Zaurek, děkan telecký, Nejvyšší cedr na hoře libanské štípený 1735 J.

Eligius a S. Georgio, Nebeský vůdce hvězda, Litomyšl 1736 .J

F. J. Lorrein, jur. aud., Discipulus quem diligebat Paraclytus ... advocatus S 1736.

J. Knobloch, minor., Dvě jasná světla jasné síly, totiž dva jazykové ... 1737.

Gregor Marek, benediktin, Virtuti quia mutae ideo submersae S 1737.

B. K. Worzikowsky, rytíř z Kundratic, kan. brněnský, Die in dem königreich Böhmen entsprossene dreifache wunderblume, Mödling 1737.

Ben. Jos. Pretlik, benediktin, Magnus sine mensura, maximus sine aequali, primus S 1738.

Zdenko Walcer, Velikosvatý ... divotvorce, Žďár 1738 J.

W. J. C. Worzissek syndik. v Kostelci n. L., A repercusso sole divino in Czechiae polo circulata ... Iris mystica S 1739.

Al. W. Fiedler, praemonstr., Amaranthus sive flos amoris. S 1740.

Don Pio Mansador, pavlán, Lehrreiche rede von erweis- und verfechtung der ohrenbeicht ... aus den zeugnus der unverwesenen zungen ... u sv. Michala, Vídeň 1740.

Prokop J. Schuckknecht, kaplan v Kostelci n. L. Májový kvítek před obličejem králů zvelebený. 1740 J.

Jan Santar, kurát, Novus sub horizonte czechico Chrysostomus S 1741.

Sv. Jan ... v mladosti své ku kříži se utíkající ... 1743 J.

J. Werner, jezovita, Custos fidelissimus coronae regiae inclyti regni Bohemiae ... S 1743.

F. Menši, farář nebovidský, Veliký v ctnostech a v svatosti... s. J... od menšího kazatele, bližšího souseda, Hora Kutná 1744.

J. Bernard Zencker, stud. iur. et praxeos, Sacrificium iustitiae... magnus iuris sacerdos S 1744.

Ant. Praxl, svět. kněz, Potens in opere et sermone thaumaturgus... S 1746.

J. W. Steidl, nob. de Greiffenwehr, theol. prof., S. J. doctor canonicus... decanus S 1746.

Steph. Car. Weiss, dominik., Der aus billigem hass und liebe glückselige... u křižovníků 1746.

Mat. Bartis, cist. velehr., prof. praž., Sacratior angerona in voce silente et silentio vociferante S 1748.

A. Horník, farář Zelenozbraslavický, Blahoslaveného... Mojžíše a vůdce lidu českého smrt a život v ruce jazyka. Kutná Hora 1748.

P. J. Wolff, děkan žebrácký, Agnus dei, seu... immaculatus dei sacerdos... S 1749.

S. J. Huttel, praemonstr., Oraculum spiritus... in duplici spiritu seu magnus Czechiae Eilseus. S 1750.

J. F. Vogl, admin. svojanovský, Angelus dei in carne humana. S 1751.

Casimir de Grustner, praemonstr., Die im reden und schweigen... gerührte und geführte zungen. Wilten 1751.

Pravý den a zázrak božské milosti... 1752 J.

R. Lyssau, jezovita, Der h... mehr denn ein prophet... bei... ehrenfest der in Wien befindlichen böhmischen nation, v dvorním kostele. Vídeň 1752.

J. N. P. Marttineck, jur. cand. syndik novom., Innocentia... ad tribunal regium in ius vocata S 1752.

J. V. Čermák, děkan čáslavský, Divotvorný Protheus (tak) sv. J.... skrz podivné... jazykův krocení světec celému světu známý, Hora Kutná 1753.

J. N. W. Steidl de Greiffenwehr, administr. na Skalce, Presbyter purpuratus, S 1753.

Jos. Kaukal, kaplan mšenský, Rubus incombustus... třikrát keř pálen a nespálen... Veliký Buchov 1754.

J. J. Swoboda, Sanctus... sacro eloquio par summis, silentio maior maximis... S 1754.

Ansbert Hornesch, piar., De laudibus S. J. N-i oratio. S 1755 [první prostý nápis].

Ant. Putzlacher, jur. lic., J.... in sermone et silentio gloria. S 1756.

J. Kaukal, farář štěpanovský, Silnější oděnec nežli Sema, bojující na poli izraelském... Vodlochovice 1757.

J. Car. Rupp, jur. lic., Sancti J... sacerrimi indigitis... S 1758.

J. N. Grüner, advokát,. D. J. N. popularibus suis in vita auxilium. S 1760.

F. J. Freudig, municeps novom., Homo missus a deo... S 1761.

Matěj Krátký, farář u sv. Štěpána, Pamětné znamení v chrámu páně, také na hradě kundratickém od r. 1736 obraz vystavený 1761.

Prokop a S. Mathia, piar., Loquendo et tacendo victor... S 1762.

Guil. Leop. Rogalsky de Rogalowitz, Fortissimus dei miles et martyr invictus... S 1763.

Cosmas Schmalfus, bosák august., prof. univ., S. J. N...., canonici... laudatio... S 1764.

B. Krolob, kaplan Thunovský, Der in reden und schweigen besondere heilige, Rosawitz u Děčína 1764 a 1765.

A. Boll, jezov., Pro S. J. N.... laudatio habita S 1765.

Franc. W. Kyba, Resuscitator mortuorum... S 1765.

J. N. W. Steidl de Greiffenwehr, prof. univ., S. J. N. martyr... doctor... decanus... S 1766.

L. Chapelain, bývalý dvorní kazatel ve Vídni, Panegyrique de St. Jean patron de l'empire, Liège 1767 (133 str.).

Alex. Giresch, pavlán minor., Adamas bohemicus nec igne nec aqua emollitus... Czechiae diadema S 1767.

Jos. Loret, děkan volyňský, Vas electionis inter martyres... S 1768.

Wenc. Taudt, Pro S. J. N.... laudatio dicta. S 1768.

Wenc. Langswert, dr. med., De laudibus... oratio... S 1769.

J. Barton, kanovník, Oratio de... S 1770.

J. N. John, kanovník pražský, Der h. J. unter dem charakter eines frommen priesters M 1770.

F. R. Feigl ill. de Feiglfeld, patrit. jur. cand., De ... oratio S 1771.

J. N. John, Der in dem feuer der liebe gottes ganz entzündete... M 1771.

Týž, Die unverweste zunge des heil.... M 1772.

Týž, Der herrliche sieg des h.... über die schmeichelnde sowohl as drohende welt... M 1773.

Týž, Der h.... als ein zeuge Jesu Christi M 1774.

Johnova kázání byla promluvena před arcibratrstvem svatojanským u sv. Víta a pojí se k velké řadě anonymních promluv, otištěných ve výročních seznamech zesnulých členů, obyčejně dost krátkých, ale s názvy velmi strojenými. Seznal jsem tyto z nich:

1739 Der getreue hilf- und liebreiche freund

1741 Hell-leuchtender adamant oder...

1742 Wahrer geduld und tugendspiegel...

1744 Der h. J.... in der liebe gottes ein seraphin...

1745 Jesu christi glorreicher blutzeug siegreich zu wasser und zu land

1746 Der mit gnaden und wunder glänzende abendstern

1747 Der trostreiche vater deren glaubigen, ein zuflucht in der trübsal.

1748 Triumphierender streit des siegreichen blutzeugen...

1749 Ebenbild vollkommener weisheit, der...

1750 Der himmlische und irdische priester des kräftigen trostes.

1751 Der eifrig einladende bussprediger zum grossen jubelfeste.
Horlivě zůvící pokání svatého kazatel k velikýmu milostivýmu letu

1752 Ein wahrhaftes wunderwerk der göttlichen gnad.
Pravý div a zázrak božské milosti.

1753 Christus das vorbild, Joh. das ebenbild, jener ein sohn gottes... dieser ein kind gottes.
V obrazu Kristovém... vyobrazený

1754 Ein lehrmeister der himmlischen weisheit wider die weisheit dieser welt
Učitel nebeské moudrosti naproti moudrosti tohoto světa

1755 Vas in honorem sanctificatum... ein geheiligtes gefäss zur ehre
Vas... Nádoba... posvěcená.

1756 Kurze doch aber gründliche lehr, die... glückseligkeit... zu erlangen

1757 netištěno pro obležení.

1758 Die hochlöbliche erzbrüderschaft
Veleslavné bratrstvo

1759 Die rechte zeit zu reden, nach dem beispiel des verschwiegenen redners
Pravý čas k mluvení, dle příkladu

1760 Die rechte zeit zu schweigen nach...
Pravý čas k mlčení dle...

1761 Die rechte zeit zu reden und die rechte zeit zu schweigen
Pravý čas k mluvení a pravý čas k mlčení

1762 Pravý čas k mlčení a pravý čas k mluvení.
1763 a 1764 (týž nápis).
1765 Nejhodnější milovník Ježíše, slavný ...
1766 Nejhodnější miláček Ježíše v slávě
Ein würdigster liebling Jesu, des gekreuzigten
1767 S. J. N. věrný bohu a věrný lidem
Der h.... getreu gegen gott und getreu gegen den menschen
1768 S. J. N. sůl země a světlo světa
Der h.... das salz der erde und das licht der welt
1769 Neporušený dosavad jazyk svatýho Jana...
1770 S. J. N. v ouřadu pobožného kněze
1771 S. J. ohněm lásky božské a bližního svého hořící.
1772 Neporušený jazyk jakožto nástroj jeho nebeské odplaty.
1773 Slavné vítězství S. J. N. nad světem.
1774 Sv. J. N. jakožto věrný svědek J. K.

Schönfeld (Fr. Exp.), nobilis a světský kněz, De gloria, quam S. Joannes religioni procuravit et quam religio tribuit S. Joanni, oratio 1774.

F. Ch. Pitroff, křiž. s červ. hvězdou, prof., Pro silentiario... oratio. S 1775.

Ign. Laquay, kanovník, farář v Kunzendorfu. Der durch den sturz in den Moldaufluss erniedrigte, durch die verschwiegenheit aber bis in den himmel erhobene... S 1776.

Raphael Ungar, praemonstr., De commodis facundia et silentio religioni procuratis oratio S 1776.

Ferd. Ign. Woldrzich, rektor univ., prof. právn., Oratio de iustitia et aequitate oraculi Vaticani, quo S. J. N.... albo sanctorum inscriptus est (jubilejní). M 1779.

Jan Raymund, maltán, Rede auf die feierlichkeit des 50jährigen jubelfestes der kirche... (jubileum Skalky) S 1780.

Jen málo chci překročit tuto mez;[1] skvělé dvojí vydání jubilejní přednášky Woldřichovy, jakoby bylo rozloučením s tímto druhem řečnictví; už kázání Johnova v letech sedmdesátých místo nadšení z doby kanonisační jakoby hájila Jana proti rostoucímu množství pochybovačů, r. 1774 mluví více o Janu Křtiteli než o Janu Nepomuckém.

R. 1782 kázal P. Reichel u křižovníků s červeným srdcem o Janovi jakožto patronu dobrého jména; kázání nebylo tištěno, je dosvědčeno kritikou, která vyšla dne 1. července v č. 7 bezejmenného listu, t. j. známé *Geissel der prediger*. Téhož roku kázal na Skalce na thema De D. J. N-i gloria, quam sibi loquendo et tacendo... procuravit, mathematik A. Strnad, bývalý jezovita, který dva roky potom se oženil s Kateřinou Marsanovou, a rovněž téhož roku vytištěna latinská řeč professora řečtiny na akademickém gymnasiu a rovněž člena zrušeného řádu, tamtéž konaná: Sacerdos sapiens laureatus Bohemiae patronus D. S. J. seu oratio in honores... Joh. R. Trottmann.

---

[1] Že tím výčtem není celé bohatství kázání svatojanských vyčerpáno, ukazují názvy, které sestavil Jar. Vlček v Dějinách č. lit. II, 1, 8; pokud se neshodují s některým nahoře uvedeným, jsou to: Jan mlčící, plod nebeský... Lékař duchovní a Potěšení Čechů.

Kazatel, nar. r. 1746 v Karlových Varech, jezovita od 1761, je patrně bratr prvního německého spisovatele z Čech v době nové, spolupracovníka *Unsichtbare* a překladatele. Kazatel dovolává se trpělivosti posluchačů, mluvě k nim o thematě tak otřepaném, ale pak přece navazuje své úvahy o rozdílu moudrosti světské a nebeské na životopis světcův. Dobrovský v Lit. Mag. 1781, 2, 78 provázel oznámení toho kázání prohlášením, že to bude poslední latinská řeč, o které se zmiňuje. Ale bylo jinak souzeno; roku potom děkan Franc. Exped. de Schönfeld uveřejnil kázání, konané na Skalce: Religio catholica ferventer est praedicanda, propugnanda est prudenter, velut praedicavit et propugnavit J. N., vyt. r. 1783,[1] a o té řeči psal Dobrovský a psali o ní jiní, jak níže bude ukázáno.

Nejen kázání pozbývala zájmu, celý kult zevšedněl; nebylo již kurios, jako jsou svatojanské lázně,[2] poutníci opakovali bezmyšlenkovitě předříkávané písně, na školských jevištích se již nehrálo; jediné dílo neznámého Hallmanniána z rozhraní století zachovávalo podivnou, ač zaslouženou životnost; znovu a znovu přepracovávalo se pro jeviště, hráli je ochotníci, pořizujíce si opisy a zpracování, lodníci v Laufenu jako rolníci na Šumavě a v Tyrolsku, a hráli je nepochybně i loutkaři Čechům i Němcům. Ale to bylo všecko. A když se blížilo padesátiletí nezapomenutelné slavnosti pražské, tu vtíralo se přímo smutné přirovnání chudé přítomnosti k skvělé minulosti. Nemluvím o rozměrech slavobrány, kterou postavil na oslavu toho půlstoletí kostel pražský; byla jen čtyřicet stop vysoká a šestatřicet široká — ale jak střízlivě a suchopárně zní její popis,[3] srovnáme-li jej se slohem roku svatořečení! Kam se podělo bohatství baroku? Je tu obraz, jsou tu nápisy, ale kde je ta roztomilá vtipnost a kde jsou hříčky a chronostichy? Tehdy oslava, které se účastnil celý obrácený národ ve všech vrstvách svých, měla podle přání a věšteb nesčetných zahajovat novou dobu české historie, první století uznaně svatého Jana Nepomuckého. A jak smutně byly zklamány všechny ty skvělé naděje, než minula první polovice jeho! Rod, za jehož trvání měl nový světec především orodovat, vymřel po meči; následkem toho někteří z nejhorlivějších oslavovatelů světcových, probošt Chřepický z Modliškovic, děkan Martini, prof. dr. Königsmann, dr. Fibiger, Karel baron Wunschwitz upadli v světskou hanbu, holdovavše králi Karlu III., a bloudili ve vyhnanství;[4]

---

[1] Německý překlad: Die katholische religion soll mit eifer geprediget und mit bescheidenheit verteidiget werden, so wie sie J. v. N. predigte und verteidigte ... ins deutsche frei übersetzt von dem verfasser selbst.

[2] Kraft und tugend des edlen und heilsamen Chlumetzer bades unter dem titul SJN.... von Petržilka 1733. V knížce není nic o sv. Janu.

[3] Memoria insignis triumphi, quem catholica religio per invicti J. N. silentium reportavit... Andenken des grossen sieges, den die kath. religion durch die verschwiegenheit... eroberte. Nach geendigtem erstem halbjahrhundert seiner heiligsprechung.

[4] Viz Hormayrův Taschenbuch f. vaterl. geschichte Neue Folge 3, 1832; str. 86: Memoire der böhmischen exulanten.

říše česká byla státním převratem zbavena své suverenity a spojena se zeměmi rakouskými, a nešťastnými válkami zmenšena o krásné Slezsko; řád, který pro svatořečení vykonal nejvíce, učinil světce svým patronem a nejskvěleji ho oslavoval, byl před pěti lety zrušen; rod Wunschwitzů rovněž vymřel již r. 1759, a co nejhoršího: také o světci troufala si smělá pochybovačnost na světlo, tvrdíc, že oslaven byl svatý *Johánek*, ten, s kterým svatý Jan nechtěl nikdy nic míti. Tak špatně se ochránce pověsti postaral o svou pověst vlastní!

A při tom množí se příznaky, že druhý Jan, onen pseudodoctor in cathedra pestilentiae Antitheta, jehož uctívání měl nový světec právě zamezit, přese všechny Litomiselly a Beroslavy, jevil se i v Čechách méně mrtvý než se tušilo. Byla k tomu dlouhá cesta, k jejímuž začátku, vlastní literatuře husitské na počátku čtvrtého století po Kostnici, se obracíme.

DODATKY K HLAVĚ DESÁTÉ.

K str. 54. Jak působiva byla hra Saletkova *Fama sancta*, ukazuje zajímavý doklad ve spise nedávno vyšlém »Hudební barok na českých zámcích. Jaroměřice. Napsal Dr. V. Helfert. 1916.« (Rozpr. Č. Ak. I, 55, str. 319.) Roku 1735 provedena v Jaroměřicích serenada »Operosa terni colossi moles« k svátku vlastníkovu, v níž se stavěla slavobrána s třemi pyramidami a spalovalo se umělé okřídlené s r d c e. Stavitelkou (colossorum romana institutrix) byla Trigoniana (soprano), geniové Boemiae, Moraviae a Austriae sluli Eudoxus, Policardus, Geodesius. Po smysle jmen nezbylo v textu, básněném Jakubem Želivským, kaplanem jaroměřickým, ani stopy.

K str. 62. Píseň svatojanská, dialog mezi Janem a Václavem, otištěna v Mitt. d. V. f. gesch. d. Dtschen u. Böhmen XLIV (1905), 270.

K str. 76. Také v Trevíru hráno o Janovi podle dokladu u R ö d e r a »Über die pflege des schuldramas am Trierer jesuitengymnasium«, Festschrift des Friedr. Wilh.-gymn., str. 275–296.

HLAVA JEDENÁCTÁ.

Nová historie, prameny staré.

Když se dovršilo třetí výročí upálení Husova, mohlo se zdáti, že ta doba stačila, aby Hus připadl úplně minulosti. Nebylo letáků ani válečných manifestů, jako před stoletím, nebylo disputací, jako před dvěma, a úsudek o Janu Husovi zdál se býti ustálen. Byly to ovšem úsudky dva, odporující si jako klad a zápor, z nichž každý vládl ve svém území, vykázaném mírovou smlouvou. Kůly hraniční nahrazovaly sílu přesvědčení; za nimi se nedbalo, co na druhé straně bylo hlásáno: zde černý Hus, tam bílý. Ti, kdo uznávali, že nebyl ani zcela černý ani bílý, byli malou menšinou. A jenom v Čechách křižila se úřední nauka bolestně s přesvědčením části obyvatelstva; ale té bylo uloženo věčné mlčení.

Půlnoc, Temno, ty názvy namanuly se básníkům, chtěli-li vystihnout tuto dobu, noc bez hvězd, v níž národ v hlubokém spánku sténá pod tlakem můry, ve snách plných krve a plamenů, v nichž postava betlemského kazatele sama div se nestává příšerou. Jubileum jeho minulo právě tak bez povšimnutí, jako již dvakrát; za to dvěstěletá paměť reformace německé vzbudila i v Čechách ozvěnu, při níž také domácího předchůdce bylo vzpomenuto: labuť a husa směly si pobesedovat s jezovitským — orlem.[1]

Takto hovořili: Husa se diví, že se setkává v Čechách s labutí, labuť připomíná jí, jak vždy milovala Čechy, a ptá se, jak se daří v Čechách. Zle, odpovídá husa, odpůrci všude mají vrch a já a můj rod smíme se sotva ukázat ve vsích, v osamělých dvorcích a mlýnech, a i to s nebezpečím, poněvadž, zvláště v postě a době velkonoční, několik černých dravců, nazýváme je *Jesu-zuwider*, nás pronásleduje, prochází našimi domy a skříněmi a urve nám, co nachází našich spisů. Kdyby někdy Sasové nebo Lužičané nám neposlali pod rukou takového zboží, byl by s námi konec.

---

[1] Schwan-, gans- und adler-gespräch, von den geschichten, so sich zu zeiten des Johann Huss und Martin Luthers zugetragen haben. Den Luthrischgesinnten für das bevorstehende anderte hundert-jährige jubeljahr 1717 zum geschenke. Von P. Joanne Kraus, der societät Jesu priestern. Praha 1716. 100 str.

Labuť by si přála, aby zvláště Žitavští si vzpomínali, že jsou české krve, a husa pokračuje, že i z Uherska a Moravy občas přichází pomoc, ale číhajících jestřábů — však tu už přináší rarach takového dravce.

Je to orel, který pozdravuje *Guten heute* a ptá se, je-li pravda, že má na sv. Martina 1717 býti posláno stádo hus do Sas; labuť odpovídá nesrozumitelnou dnes narážkou na nějaké zvláštní kachny, totiž *Stud-Enten* právě relegované, a žertem, že labuť Merten a Huss tvoří dohromady *eine Mertens-Gans*. Po důrazných otázkách orlových vypravují husa i labuť historii svého kacířství, a to v řádných kapitolách se zvláštními nápisy. Vypravování je rovnoběžné: první paragraf vypravuje, co Husa svedlo, druhý, jak se Luther jal brojit proti odpustkům, orel připojuje vždy svůj úsudek; třetí paragraf sahá po Husův odchod z Prahy, čtvrtý po spálení papežské bully; pak nauku Husovu přednáší labuť, Lutherovu husa (dobré skutky jsou hříchem, křesťan nemusí poslouchat božích přikázání, máš hodně hřešit, chceš-li býti pravým svatým křesťanem, co velí svaté písmo, rozuměj opak toho atd.), která se diví, že ji upálili a neoškubali labuť, o které nikdy prý nevěstila. Tímto vypravováním se husa a labuť na sebe rozhněvají a mohou v dalších kapitolách vzájemně mluvit tónem jezovitských historiku o své *schwermerei*; labuť vypravuje zázraky, kterými Oldřich rožmberský byl odvrácen od husitství, a hus ví, že císař Maximilian viděl po ramenou Lutherových hopkovat opici. Dále *relacionuje* každý z ptáku sám o sobě a ovšem čím dále tím suchopárněji; umělecký živel dialogu se ztrácí; orel upírá glejtu Husovu význam a mučednictví Lutherových přívrženců poráží mučednictvím katolíků v Čechách; labuť vyčítá huse ukrutnosti husitské a hus labuti válku selskou. Dokonce o smrti Lutherově mluví hus i orel svorně tak škaredé věci, že labuť rozhněvána odletí, pak husa prchá před hejnem havranů ženoucích husy a orel říká epilog.

Původce toho spisu, Jan K r a u s z Dubu v Čechách, žil 1646—1732, byl od r. 1668 jezovitou a učil na gymnasiu a universitě, již však musel opustili jakožto thomista; kázal pak v Kladsku a Zaháni a napsav množství polemik proti luteránum, zemřel v Jičíně, kde žil posledních 18 let. »Calamo aeque ac lingua haereseos insectator acerrimus« čte se pod jeho obrazem, kde chváleno, že vytištěno bylo 80.000 exemplářů jeho spisu, většinou polemik; k Lutherovu jubileu samému napsal ještě hojně dalších knížek.

Co popularisoval Kraus satirou, to učeně odůvodňoval jeho soudruh, Čech rodem a jazykem, Maxmilian W i e t r o w s k i z Prahy (1660 až 1737), rovněž velmi pilný pracovník, který potíral kacířství těžkými latinskými díly a stejně, jako Kraus, nemohl se uplatnit ve škole; byl r. 1698 pro exoticum docendi et agendi modum odstraněn z Logiky. Wietrowski vydal r. 1724 dvousvazkovou Historia de magno schismate occidentis, v níž se o Husově historii mluví známým zpusobem Cochlaeovým.

Velký počet historických děl Wietrowského přestává nám imponovat, nahlédneme-li do nich; jeho Historie velkého schismatu západního ve čtvrté ze svých šesti knih (zvláště na stránkách 210—216, pak, chybou v paginaci, 193—218 svazku 2.) nepřidává k historii Husově ni nejmenšího, co by nebylo již u Cochlaea, Bzowského, Maimbourga, Varillasa: Hus byl velmi zkušený pokrytec; Swinco (tak!) nařídil, aby ani laikové, ani ženy nekázali; Hus odjel do Kostnice cum splendore et pompa; glejt dostal dva měsíce po tom, co prohlásil, že se postaví koncilu; chtěl prchnout, ovšem ne v poště, nýbrž dne 28. listopadu, ale Henricus de Latzenbach (tak) ho dal zatknout; k tomu citován Nauclerus, Cochlaeus a zcela naposled také Richental. Ke glejtu se vrací na konci obvyklou delší apologii Sigmunda a koncilu. Hus zemřel intrepide et cum magna pietatis apparentia; nepochopuje, proč si ho protestanti osvojují, když věřil v transsubstanciaci a v ostatní dogmata katolická. Wietrowski pracuje zde podle kritiky pramenů, o které není stopy v současné jeho historii Jana Nepomuckého.

Třetí, mladší jejich bratr v řádu, jehož slávy nemohli tušiti, psal česky, a ani v roce slávy svatojanské nezapomněl potírati kacířství: Antonín Koniáš (1691—1760) vydal r. 1729 po prvé svůj *Klíč*, náhrobní kámen husitské literatury, kterou ničil, *Vulkanovi dal*, jak praví jeho životopisec.

Mohli spokojeně hledět na přemožené Čechy a nebylo jim třeba o husitství se mnoho rozepisovat. V žertovné makaronské básni Floriána Hammerschmidta[1] bylo několik veršů o husitství.

Krásný stav štěstí staročeského trval jen

dum stara catholicos habitabat víra penates ...

ale když to přestalo,

et dum zavalenos zverbávit Žižka pacholkos
et lenivum Pragae vyhnávit z postele Vaškum ...

bylo zle

et bohu posvěcenas foedabat crimine pannas.

Marně

pečenus est Hussus, reliquis tlustior hussis ...

Co bylo potom, provedli pak jezovité nekonečnou řadou veršů, bez humoru vyšehradského kanovníka.

Universita pražská měla r. 1741 po tolika letech opět disputaci o Husovi; jezovitský professor Jan Zahrádka (1698—1741) volal odsouzeného Husa opět k váze polemické[2] a vyvracel znovu jeho odsouzené

[1] Protheus felicitatis et miseriae čechicae 1715.

[2] Johannes Huss damnatus ad trutinam polemicam revocatus, seu Joannis Huss a concilio... damnati articuli per X contrarios expensi et refutati. Pragae 1741.

články; jeho knihy hájil Šeb. Lyer; k historii husitství neobrací se zřetel a podobně asi tomu bylo v ostatní literatuře katolické. Historie a pojetí byly známé a ustálené a mnoho se o ní nemluvilo v kázáních, ani spisech. Berghauer v *Protomartyr* má stručnou historii kacířství jako úvod k spustošení Nepomuku Žižkou. Hus, jenž prý nebyl šlechticem, jak tvrdí kacíři, bakalář theologie — že byl mistr, se nepraví — vylichotiv si děkanství r. 1401, toužil po rektorátu; když však ani útoky ani kacířstvím Wiklifovým se nemohl zbavit německých doktorů, kteří učeností a čistotou života uhájili předního místa na pražské universitě, přemluvil vlastence, aby žádali tři hlasů po vzoru pařížském. Po odchodu Němců Hus pouštěl zjevně jed wiklifský a také Jeronym, klaté paměti, jak ho nazývá Eck, kázal, ač byl vousatým laikem, v Betlemě. Přidávali se k nim nejen klerikové spustlého života, nýbrž i lidé učení a čestní, kteří těžce nesli, že tučná obroči se dávají neučeným šlechticům, a oni že s lepšími dary ducha žijí v nedostatku. To se opakuje i v naší době, vzdychá spisovatel, kterému patrně tehdejší jeho hodnost venkovského faráře nezdála se hodna jeho zásluh.

Sigmund povolal Husa i Jeronyma na koncil; Hus, ač do Říma dříve nechtěl, šel do Kostnice, maje glejt (»pokud spravedlnost a ratio pravověrné církve dovolovala«, vykládá Berghauer v závorce; čtenář tomu mohl tak rozumět, že to bylo v glejtu). Oba jsou upáleni, z čehož vzešla hydra nekonečných běd. Jejich strana a sekta vydala onu hroznou potvoru, Žižku, českého Catilinu, a k němu se sběhlo, co bylo špatného, zhýralého, zoufalého v Čechách. Když Žižka neměl již v Praze, čeho by zahubil, vyšel do kraje a také na Nepomuk sáhl manu bustuaria.

Vedle obecné historie i místní skutečné a domnělé vzpomínky daly podnět k zpracování části husitských dějin. O literárně nejdůležitějších bude řeč později; zde zmíním se jen, že Most nepřestal vzpomínat zázraku svého osvobození: roku 1772 dělo se to kázáním augustiniána Simona Jordana[1] chvalořečí v pamětní den na vysvobození z Žižkova(!) obléhání, silně nanášejícím barvy o schwärmerischer Ziskahaufe, von dem irrtum und rebellgeist entflammtes raubgesindel, které zneuctívá ženy a panny, děti zabíjí jako dobytek, kněží mučí, k čemuž cituje Leonise a vypravuje regulovskou historii o Gorenzovi. Roku 1778 oslaven den spiskem, který vydal Laurent. Justinianus Pontensis.[2]

V Kostnici po stopách Husových kráčel r. 1730 cestovatel J. G. Keyssler (1680—1743), archaeolog německý,[3] viděl, že v chrámě

[1] Lob- und denkrede an dem gedächtnisstage der wunderbaren befreiung der stadt Brüx von der Ziskischen belagerung, Brüx 1770.

[2] Brux, eine kgl. stadt in Böhmen bei jahrzeitlicher feier wegen wunderbarer befreiung Zischkischer belagerung, Litoměřice 1778, 7 listů folio.

[3] Reisen, vyšly 1740 a 1741, nové vydání r. 1751.

spočívá kazatelna na soše odsouzeného tam Husa a za městem ukazoval mu prý průvodce spáleniště, pokryté nejkrásnější zelení, a ujišťoval při tom s přízvukem vroucího přesvědčení, že od upálení kacířů neroste na něm tráva. V zámku Ambrasském (I, 33) viděl brnění Žižkovo a jeho palcát, jímž rozbíjel kněžím lebky, když nahmatal tonsuru. Dostal se pak též do Čech; věděl, že na Moravě je mnoho tajných protestantů; v Čechách ani v Jenkow, ani v Dzaslau, ani v Praze se o nich ani o Husovi nezmiňuje, tím více, rozumí se, o Janu Nepomuckém.

Jevili-li tehdy katolíci málo ohně protihusitského, ani protestanti nedychtili po boji za něho, zvláště dokud Bratři z Moravy se neusadili a neproměnili v Sasku a nepoložili základ k nové literatuře bratrské, v níž se k Husovi přiznávali, ale po způsobu svých předků se o něm nerozepisovali.

Kniha *Staat von Böhmen,* kterou r. 1708 vydal spisovatel četných jiných *Států* H. L. Gude, obsahuje málo z historie a to je přejato prostě ze starých pramenů, hlavně z Hájka; o Václavovi uznává, že jsou různé úsudky, v čemž má účast Balbín se svým Edmundem a Thomasius. Čechové válčí, aby mstili smrt Husovu; v zprávách o Žižkovi shledává odpory, Žižka řádí zle, císařští ne mnohem lépe; císař nenabídl Prokopovi dost peněz, aby ukončil válku, Táboři byli upáleni u Lipan proti danému slovu. Jiří byl velkomyslný, spravedlivý, proto přece oškubal Čechy, aby obohatil své. Podobně mluví prameny (Theobald, Stránský, Balbín, Cochlaeus) z dissertace o Rokycanovi, které hájil Johannes Osvàldus r. 1718 řízením Koelerovým (s jehož jménem bývá citována): De J. Rokycano famoso calixtinorum pontifice. Rokycana je v Bazileji oklamán a odsoudil sám sebe, poněvadž dobře mluvil a zle žil.

A. F. Glafey ve své *Pragmatische Geschichte der Cron Böhmen* (1729) nechce vypravovat, než co mělo vliv na státní právo koruny české a její spojení s německou. Proto Václav IV. patří mu spíše do historie církevní (ale vyvrací přece povídku o lazebnici, jako příliš směšnou). Sigmund, jehož před tím v Historii německé říše hájil co do glejtu (byl to prý pouhý cestovní pas), zavinil mnoho, neměl Husa dáti upálit, měl Žižkovi dát vysoké postavení a Prokopovi slušné živobytí (ehrlichen unterhalt). S husitskou vírou mnoho sympatie nemá, ale Čechové dokázali, hájíce jí, že jsou eine veritabel tapfere nation, která se ubránila proti půl Evropě, což je tím divnější, že Žižka měl jen nepravidelné houfy sběhlých sedláků. Je v tom božské řízení, ale husité brzo strašně se zvrhli a pozbyli práva chlubiti se spravedlivostí své věci, když přijímali bez přípravy, beim fressen und saufen, vraždili a loupili. Na tom, byl-li Ladislav otráven, nezáleží; Jiří slíbil, že přestoupí, to patřilo ke kunstgriffe, jimiž si zabezpečil vládu; co do volebního práva stavů ovšem Glafey drží s Goldastem.

Jöcher v *Compendiöses Gelehrtenlexikon,* vyšlém r. 1715, věnoval Husovi jen půl sloupce, ještě méně ovšem Jeronymovi: Hus je slavný svědek pravdy, potíral moc papežovu, koncil byl nucen dopřát mu sluchu,

ale pronášel li důkazy z písma, vysmáli se mu. To stačilo čtenáři protestantskému, ale dýše z toho chlad. — Je zajímavo, že v době polyglotty životopisu Jana Nepomuckého vyšel v anglickém a v nizozemském sborníku život Husův,[1] německý pak r. 1728 v úvodě k publikaci, svým nápisem památnější a význačnější než svým obsahem.

Mladý bohoslovec Adam Leberecht Müller otiskl v Jeně starý Linkův překlad spisu domněle Husova *De abolendis sectis* s předmluvou Brunfelsovou, přičinil k němu poznámky objemnější než byl text, pak úvod historický o Husovi, opět na více listech než činil text i s poznámkami, k oběma připojil důkladný rejstřík, a tak slátal knížku o 72 stranách malé osmerky, kterou, když mu slavný professor jenský J. G. Walch napsal doporučující předmluvu, věnoval patronce svého kostela, a dal jí nápis význanmý a mnohoslibný: Des standhaftigen märtyrers M. Johann Hussens, predigers und professors im Prag, entdecktes *Luthertum vor Luthero,* darinnen atd. . . .; nápis částečně červený zaujímá ovšem celou stránku a je ozdoben známými medailemi.

Podle Walcha týká se spisek střediska sporu s papeženci: kde byla pravá církev před Lutherem? Byla, odpovídá, v dětech pokřtěných a hned zemřelých, v lidech prostých a u svědků pravdy, z nichž přední místo patří Husovi, vyvolenému Prozřetelností předchůdci Lutherovu.

Auktor sám pokládá za hlavní bod v učení Husově kalich; proto prý Hus složil píseň o večeři páně, Lutherem přeloženou. O sporných otázkách a článcích, pro které Hus byl odsouzen, vyslovuje se auktor velmi skoupě; tím obšírněji vypisuje zevní okolnosti popravy; věštbu labutí umístil v poznámce o jméně Husově slovy *soll gesagt haben.*

V poznámkách ukazuje Müller svoji učenost na př., co je to výprava křižácká? Papež chtěl nejudatnější hrdiny usmrtit a národy zeslabit, aby tím usnadnil zřízení papežské monarchie; o boží hrob nešlo. Zbyněk neuměl čísti; taková byla učenost v papeženství! Sigmund, *syn* zlého Václava, byl jinak hodný pán; auktor vypravuje celou válku husitskou, vedenou hlavně udatným Trosnovius a Trautenau, zvaným Ziska. Válka trvala osmnáct let a Táboři pod svým výborným vůdcem drželi se tak znamenitě, že Sigmund se musel zavázat, že je bude trpět v zemi. Tím válka ukončena a husité, zvaní později fratres bohemici, žili v svrchovaném žádoucím klidu a zachovali své učení až do reformace Lutherovy. Poučuje ještě, co je sekta, co řád, co tradice scholastické filosofie atd., a cituje velkou řadu tlustých knih.

Netušil ovšem, že se o svém předmětě mohl poučit velmi důkladně z nové knihy nádherně upravené, která právě vyšla již po druhé, knihy ovšem ani německé ani luterské, vyšlé však uprostřed luterského Ně-

[1] Levensbeschryving van beroemde en geleerde mannen, čtyřsvazkové dílo, vyšlé r. 1730—34 v Amsterodamě; v prvním svazku přineslo životopisy Husův, Jeronymův a Žižkův; anglické: An account of the life and trial of J. Huss v Memoirs of lit. III, 278 (1713).

mecka. Byla to Lenfantova historie koncilu kostnického. Vždy ještě *francouzská* věda držela vrch v badání o husitství.

Jaques L e n f a n t, syn reformovaného pastora v Bazoches v sev. Francii, narodil se r. 1661, dokončil bohoslovecká studia v Ženevě a kaplanoval v Heidelberce; ale prchl odtud do Pruska, když jeho krajané r. 1688 zaplavili Falcko, boje se trestu za dva letáky protijezovitské. Velký kurfirst zřídil pro něho nové místo při francouzské církvi v Berlíně, kdež působil, až zemřel r. 1728 mrtvicí. Byl dvorním kazatelem první královny pruské, horlivě pracoval v literatuře bohoslovné a historické, stal se členem akademie a založil spolu s jinými vědecký sborník *Bibliothèque germanique* pro německou a severské literatury, do něhož však napsal jen předmluvu. Hlavními jeho díly jsou objemné historie koncilů patnáctého století; r. 1714, právě tři sta let po svolání jeho, popsal kostnický, r. 1724 pisánský a konečně smrt přetrhla mu práci o bazilejském a o husitské válce.

Tak o Husovi a husitech stěžejná díla, psaná mezinárodním jazykem, krásně vypravené kvartanty amsterodamské s obrazy umělecky provedenými, šířila v osmnáctém století znalost v kruhy, do kterých nepronikly ani spisy latinské ani německé, jichž Lenfant sehnal množství, podnikaje cesty do Anglie a po Německu; i v Praze a ve Vratislavi meškal. Ale jak užívá pramenů, v tom není osud knih stejný.

Historii koncilu kostnického[1] předcházela epochální publikace pramenů, šestisvazková Akta[2] v. d. H a r d t o v a, z níž se auktor úspěšně dovolává proti historikům, s kterými polemisuje, pramenů samých; při knize o válce husitské neměl takového prostředku, aby kontroloval své předlohy. Avšak ani v onom díle nejeví snahy, aby budoval *výhradně* na pramenech, a přes ujištění nápisu knihy, že je vážena hlavně ze spisovatelů, kteří se účastnili koncilu, užívá hojně také pozdějších zpracování.

Kniha je věnována prvnímu králi pruskému a předmluva vzpomíná předků knížecích, na koncilu přítomných, zvláště praotce králova, o němž ovšem mluví slovy nadšenými; také v knize ho zasypává chválami, byť jím nebyl tak hypnotisován, jako byl Rocoles. Kontrastem vypravuje ze svých vzpomínek heidelberských, že falckrabě rýnský, pravnuk Ludvíka, který odevzdal Husa rameni světskému, a poslední jeho potomek, říkával, že bezdětnosti tresce bůh do čtvrtého pokolení přílišnou horlivost jeho praděda při popravě Husově.

Lenfant dokazuje obšírně, že koncil kostnický byl skutečným koncilem oekumenickým a že nelze mu upírat práva, aby rozhodoval v otázkách víry. Ale největší část křesťanstva je přesvědčena, že toho práva neužil k reformaci víry, nýbrž že autorisoval zlozvyky a pověry. »Místo aby

[1] Histoire du concile de Constance, tirée principalement d'auteurs qui ont assisté au concile -- 1714.

[2] Magnum oecumenicum Constantiense concilium 1696—1700.

slysel žaloby Čechu na zlořády v církvi, upokojil je dobrou reformací a ponechal učencům svobodu a právo výkladu, nebo je přesvědčil, počalo se čmem a pálilo se, místo aby se hasil oheň . . . Kdežto koncil jednal s takovou horlivostí proti husitům, ač měl jednat šetrně, pohoršoval celé národy měkkostí a shovívavostí k omylům základním« (jde o Falkenberga a Jeana Petit a jejich útoky na krále polského a francouzského).

Pře Husova zabírá v jeho historii, jako v každém díle protestantském o koncilu, mnoho místa; čteme o ní v první knize, sahající po útěk papežův, v 18 kapitolách. Lenfant míní, že papež čekal se zahájením na příchod Husův, chtěje ukázat svou horlivost ukončením této věci, v Římě již rozsouzené. Diví se při tom právem, jak Richental mohl napsat, že Hus otálel přijeti. Probírá pak začátky husitství souvisle a ujišťuje opět, že bude dbáti při tom jen děl Husových a spisovatelu současných, z nichž ovšem první je — Enea Silvio; nicméně důležity jsou mu též zprávy Theobaldovy a Balbínovy.

Vypravuje o Husově účasti při vypuzení Němců, po němž Čechové se upřímněji přiznávali k Wiklifovi, a klade po něm první Husův odchod z Prahy na venek (podle svědectví Eneova), odkud se vrací v čas, aby kázal proti kruciátě neapolské; tím se rozejde s Pálčem a vydá se opět na venek. Varillasovi (s nímž ovšem polemisoval o původě Husově) na otázku, proč Hus šel na koncil, odpovídá, že ke koncilu se odvolal, byl předvolán, poslán svým králem, byl přesvědčen o své nevině, měl slib svobody a bezpečnosti; proč by nebyl šel?

Jel bez glejtu, věda, že mu ho není třeba na cestě, ale spíše v Kostnici a při návratu. Jeho cestu líčí, polemisuje s Maimbourgem, jenž z Husa dělal pijáka.

Husovi bylo zapověděno kázat, nač se asi chystal, jak svědčí dvě kázání v jeho dílech. Lenfant rozbírá první z nich a praví: »Chtěl-li koncil se zbavit Husa, pak moudře činil, nenechávaje jej pronésti ta dvě kázání. Je v nich více síly, vážnosti, pořádku, jasnosti a více blahostnosti evangelické, než ve všech ostatních.«

Vraceje se k Husovi v kapitole 37, otiskuje (str. 41) glejt Husův, a nepochybuje, že Sigmund jej dal upřímně; o ukrutnosti vězení nemluví. Císař se brzy dal přesvědčit, že kacíři nemusí stát v slově. O tomto starém sporném bodě polemisuje Lenfant obšírně se svými krajany a míní, že Hus se stal obětí nejen vášně svých nepřátel, nýbrž též slabosti a pověrčivosti císařovy, neřku-li jeho zrady.

V knize čtvrté, mluvě o omluvném dekretu koncilu, praví, že glejt byl porušen ne upálením kacíře, nýbrž uvězněním neusvědčeného Husa, který prohlásil, že se koncilu podrobuje. Také prý lze z toho dekretu bezpečně vyvozovat, co popírají obhájci koncilu jako Rosweyde: theorii, že kacířům nemá se zachovávati slib.

V útěk Husův nevěří; Richental »a Dacher« — Lenfant myslí, že psali společně, a tak si vysvětluje jejich shodu! — spletli si snad Husa

s Jeronymem; akta koncilu by nemlčela o tak důležité události, jako by byl takový pokus.

Druhá kniha se stále vrací k Husovi; diví se, proč Jeroným nebyl také předvolán, a přirovnávaje jeho glejt k Husovu, dokazuje, že Husův znamenal skutečně více. Čteme pak: »Když Baltazar Cossa byl uveden na Gottlieben, sám uvězněn ne pro mínění odchylná, nýbrž pro zločiny hrozné, tu Hus, kterého uvěznil proti slibu svému, měl asi zapotřebí vší své umírněnosti, aby odolal potěšení, kterého tu musil pociťovat.«

Třetí kniha se počíná pří a slyšením Jana Husa a končí se jeho upálením. Lenfant uvádí podle Petra z Mladenovic každý článek žaloby a odpovědi Husovy na ně, aniž po způsobu protestantů šestnáctého století vidí křivé svědky a žaloby vesměs vyvráceny. Hus podle něho dokonce zasloužil pokárání kardinálova za to, že kázal proti kardinálům, ač mezi jeho posluchači kardinála nebylo. Článek patnáctý, že moc papežova je ničím, nesrovnává-li se papež s Ježíšem a svatým Petrem v mravích, Hus za svůj uznává, ale moc je prý nicotná co do zásluhy, nikoli však co do úřadu. Na otázku, kde činil ten rozdíl, odpověděl, že ve spise proti Pálčovi. To rozesmálo doktory a — praví Lenfant — je skutečně směšné, že se Hus dovolává spisu, v němž papeži se vede hůře než jinde a v němž přímo zavrhuje tuto distinkci Pálčovu. Ale v situaci Husově nepřekvapuje prý, že mu selhala paměť a že se jeví nepořádek v slovích, zvláště když si odporuje i v knize.

Podobně jinde praví, přeloživ námitky Husovy doslovně: »Musíme přiznat, že tu se Hus velmi špatně vyvléká z věci, neboť odmítá distinkci, které užil sám, aby se obhájil, a ze zásad svých odpůrců vyvozuje důsledky absurdní a urážlivé.«

V tom je cítit chlad historika, toužícího po objektivitě na rozdíl od spisovatelů passionálů, ale také odstoupení od Husa jako neprotestanta pod dojmem studií Larroquových.

Konec konců však Lenfant uznává, že Husa nikdo nepřesvědčoval ani z písma ani svědky konfrontovanými s ním, že Hus nebyl zatvrzelý podle definice zatvrzelosti, a ptá se, v čem vlastně záleželo Husovo kacířství a co bylo pravou příčinou jeho smrti. Hus byl pravověrný co do přepodstatnění, mše mu byla obětí, věřil v pomoc svatých, ctil pannu Marii, o obrazech, zpovědi, dobrých skutcích, sedmeru svátostí, tradici smýšlel shodně s církví — co tedy bylo pravou příčinou upálení?

Útoky na kněžstvo, na jeho svatokupectví, jeho nevědomost, nemravnost nebyly jeho zvláštností a slavní pravověrní muži vyslovili stejně ostré věci. Jedno z největších kacířství bylo, že učil, kterak papež a kardinálové nejsou nezbytní pro církev; ale ani v tom nebyl sám.

Prozkoumav vše, míní Lenfant, že nalezl jen dva motivy odsouzení: Hus se zdráhal podepsat prokletí Wiklifových článků a rozčilil Čechy svým prudkým vystupováním. Ale nebyla-li vina toho hlavně v schismatu a hanebných úkazech při něm? Lenfant nechce býti žalobcem Husovým

ani jeho obhájcem. Hus byl dalek učení Lutherova a nešel ani tak daleko jako Wiklif, ač byl jeho mučedníkem. Nelze říci, kam jeho vlastní nauky by ho byly vedly, ale z takových obav nelze ospravedlnit koncil, který jednal nespravedlivě a ukrutně. Proti Cochlaeovi, jenž nakreslil tak hrozný obraz Husův, patrně aby ospravedlnil koncil, míní Lenfant, že Hus, podle svědectví nepřátel samých, rovnal se největším mužům doby své vzděláním, nadáním a přísností mravů; není katolíka ani protestanta, který by se nepodivoval velkosti a zbožnosti jeho citů, jemnosti jeho svědomí, lásce k nepřátelům, něžnosti a věrnosti k přátelům, vděčnosti k dobrodincům, ale hlavně pevnosti ducha, provázené skromností a pokorou zcela kromobyčejnou. A v jeho listech, které nebyly určeny pro veřejnost, je une pieté, une candeur, une simplicité, un zèle, une constance et une grandeur d'âme dignes des siècles apostoliques.

Kniha čtvrtá věnuje patnáct ze svých 111 kapitol Jeronymovi a věcem českým; vypravuje, jak zpráva o upálení působila v Praze, nejvíce prý na *Jean do Trocznou*, který se pak učinil tak slavným a hrozným pod jménem Ziska, t. j. jednooký; měl prý zvláštní důvod k nenávisti proti kněžím, že sestru jeptišku zneuctil mnich, a král mu jaksi dovolil, aby pomstil svých krajanů, může-li.

Při Jeronymovu podává obšírně; zprávu Poggiovu překládá skoro celou.

V Čechách, slyšíme v knize páté (kap. 18), po popravě Jeronymově obě strany vše pálily a hubily; husité prý bořili a drancovali kláštery, volajíce: Ať žijí Wiklif a Hus! Druzí činili jim totéž, volajíce: Ať žije papež! Založení Táboru (tábor značí zase jednou stan) položeno již do r. 1417; pramenem je zde Dubravius. Rozebírá pak husitské kázání o světcích Husovi a Jeronýmovi a všímá si protestantských rysů, že není vzývána panna Maria a že kazatel neprosí svatých, aby orodovali. Kazatel Štěpán pražský, který napomínal, aby byla reforma provedena dříve, než bude zvolen papež, byl prý snad Páleč. Nemálo se diví mírnosti koncilu proti mrskačům, skutečným kacířům, přirovnává-li přísnost proti Husovi.

V šesté knize mluví se o sporu kalichovém, pokud spadá v dobu koncilu; čteme dále přirovnání: Jaký to rozdíl mezi Otou Colonnou, kardinálem, který hřměl tak hroznou bullou proti Husovi, a týmž kardinálem, když se stal papežem, jak šetrně nakládá s naukou (Falkenbergovou), namířenou proti celým královstvím!

Podobně v závěru uznává, že se staly na koncilu věci věčné paměti hodné, ale nesplnily se naděje v něj kladené; upálili lidi, kteří neměli viny, než že byli netrpěliví a nepoddajní a příliš horlivě útočili na zlořády uznané, a zase mírně nakládali s hroznými bludy.

Mohutná kniha Lenfantova rázem nahradila osmnáctému století, čeho pozbylo proti předešlým: obšírný životopis Husův se spornými body jeho nauky, vše v podobě časově vkusné. Význam jeho postaven byl do

pravějšího světla: nebyl již mučedníkem luterství před Luterem, nýbrž wiklifství.

Na vrstevníky působila objektivnost Lenfantova, která zřejmě křivdila raději Husovi než jeho soudcům, poněkud chladně, a hlasy kritické o díle neopominuly na to ukázati.

Cesta od koncilu kostnického k bazilejskému vedla oklikou přes koncil pisánský, k jehož vypsání se Lenfant dodatečně odhodlal, vydal je r. 1728. Tato kniha[1] je vlastně historií schismatu západního od jeho začátků do koncilu kostnického a také historií Husovou. Ať je Hus arcikacířem, ať je předchůdcem, vždy je velmi důležitý, praví v předmluvě, a tak se tu shledáváme znovu s vypravováním o Husových začátcích.

Začíná od sporu o tři hlasy a překvapuje nás, čekali-li jsme přesně uváženou historii, tím, že vypravuje o třech mučednících odpustkového sporu jednou na str. 81 (při r. 1411), pak na str. 112 jako o zcela novém évenement tragique (z r. 1412). I jména poněkud se odchylují: po prvé jsou to Polák Stanislas Passecius, Martin Krschidelko a Johannes Wschteschkeus, po druhé jsou to Cochlaeovi spiklenci z krčem: švec Stanislas Passec, Martin Krschidelko a Jan Hudec; tenkrát slyšíme zlomyslnou řeč, kterou Husa, orodujícího za ně, uvítá starý senateur pražský, vyčítající mu, že vyhnal Němce z Prahy.

Rozbíraje s jinými Husovými spisy též Anatomii Antikrista (str. 267), Lenfant se nemálo diví, že nepřátelé o těch satirách a invektivách nevěděli; byli by měli bohatší žeň žalob než z Ecclesia, ale nenapadá ho, pochybovat o auktorství Husově, ani když datování zprávy o kobylkách, při níž velmi posměšně mluví o Husovi proroku, činí největší obtíže. Ty invektivy nejsou prý podle vkusu našeho století ani podle vkusu evangelického.

Podivný omyl je pak, že Havel Žalanský, jenž je někde citován, je apparemment farář Gallus u sv. Jiljí, kterému Hus psal z vězení.

Vidíme-li Lenfanta zde tak bezradně si někdy počínat ve věcech českých, je to předzvěst věcí, které nás čekají v historii třetí, k níž se tou oklikou konečně dostal a v níž světské události nabyly tak vrchu nad církevními, že koncil i v nápisu ustoupil na místo druhé a válka husitská zaujala první.[2] Dílo, jehož nedokončil, jež však záhy po jeho smrti bylo vydáno, bylo takto zároveň jeho prvním pokusem o práci z historie světské.

Pokus se nepodařil: výsledkem byla podle slov, která napsala po století G. Sand, »kniha dlouhá, neztrávená, rozvleklá, že jí téměř nemožno číst«. Má-li »přece svou cenu a své úchvatné stránky pro toho, kdo měl trpělivost dočíst se jich«, není zásluhou Lenfantovou, nýbrž věci samé, kterou spisovatelka poznala výhradně odtud.

[1] Histoire du concile de Pise, Amsterd. 1724, není uvedena v BČH., kam patřila stejně jako historie koncilů pozdějších.

[2] Histoire de la guerre des Hussites et du concile de Bâle 1731.

Torso nedopsaných dějin války husitské a koncilu bazilejského, zevně krásněji vypravené než historie koncilu kostnického, prozrazuje nejen, že auktor zestárl a že nepřičinil ruky poslední, nýbrž též, že se pohyboval na poli méně mu obvyklém a že nepředcházelo vydání pramenů, jako před knihou první. Lenfant psal dějiny války husitské, aniž dříve účtoval s prameny a stanovil vzájemnou jejich závislost a jejich váhu; Balbin, Dubravius, Enea Silvio, Stránský, Theobald jsou jména, s kterými se rovnoprávně setkáváme na okrajích jeho listů, a jakási harmonie z jejich zpráv zdá se účelem, který si vytkl. Nerozeznává pramenů původních a odvozených, neptá se po bezpečnosti tvrzení pozdě se vyskytujících; hlavním prostředkem jeho kritiky je, že u něho o téže věci promlouvá protestant i katolík; při takovém počínání Enea Silvio, na němž bez toho budovali tito auktoři všichni, ovšem uhájil vítěznou posici svou na další století, a nejen Enea Silvio, nýbrž i Hájek.

Lenfant podobně, jako v drastickém příkladě z koncilu pisánského, si ani neurovnal zpráv z různých historií tak, aby měl jasný obraz událostí a míst, a ač byl v Praze a díval se na mostě na zbožné poutníky u sochy sv. Jana, přece si neuvědomil totožnosti hradů, které nazývá »la forteresse de Ratschin et celle de St. Venceslas«, klada jeden na Menší, druhý na Staré město; Kunratice leží u Karlova Týna; Vyšehrad tištěn důsledně Wisrhade, čehož snad nezavinil; Beroun si mate s Brnem (Braun ou Brinn, 117).

Pak není divu, že Prachatice a jiná místa boří dvakrát, když o boji vypravuje na různých místech podle různých pramenů. Theobaldovi důvěřuje tou měrou, že ho sleduje i do jeho odbočení, že vypravuje nejen o opatovickém pokladě, nýbrž také *aventure amoureuse* o založení Přimdy. Ani jinak Lenfant netouží po tacitovské stručnosti. Celou první knihu — knihy jsou mnohem kratší, než v historii kostnické a pisánské, je jich čtyřiadvacet v nedokončené knize — věnoval důkazu, že před husitstvím Čechy nebyly tak oddány římské církvi, jak se tvrdí; přijímaly po řecku! Každá kniha se končívá přehledem současných událostí evropských; tak i zopakováno stručně, co už bylo obsaženo v obou předchozích historiích.

Jak pochodili při rázu pramenů a Lenfantově kritičnosti Žižka a Táboři, snadno uhodneme. Žižka ještě za života králova útočí na kostely, především na karmelitány; pak drancovali dům kněze, patrně odpůrce kalicha; více prý Enea nepraví, ale Theobald, *ač je protestant*, dodává, že Žižka kněze zabil a svléknul ho z rouch kněžských, a Balbín nad to vypravuje, že ho oběsil na okně. Byl-li to mnich, který zneuctil Žižkovu sestru kněžku, neodvažují se prý historikové tvrdit, a Žižka byl i bez osobní příčiny proti kněžím rozhněván, poněvadž nejvíce pracovali proti Husovi a Jeronymovi, a proto kláštery a kostely staly se prvními předměty jeho pomsty. V pražských klášterech vše bylo masakrováno, vyvraždění šlo za vyvražděním; Prachatice ještě se kouřily krví od zuřivosti

husitské a již Žižka spěchal zkrvavit místa jiná, především Zlatou Korunu.

O Orebitech je prý shoda u katolíků, husitů i protestantů, že provozovali ukrutnosti neslýchané, pálice, topíce, komolíce bez milosti ubohé mnichy.

Za těchto okolností pochopujeme, že nepochybná snaha, pokud možno *décharger* krále Václava, se nedaří, neboť věří v jeho černé skutky všecky, i v umučení královnina zpovědníka; faktum prý svorně dosvědčují historikové země české.

Neuvědomuje sobě nikdy, že jde o historii strany a národu, vypravovanou dosud jen odpůrci, je Lenfant naopak na stráži, aby se nestal příliš stranickým protestantem, a připojuje někdy právě k faktům s toho stanoviska vítaným poznámky zeslabující. Vrcholem takového smlouvání je snad úvaha na str. 151, když vypravoval podle Historie pronásledování o ukrutnostech horníků kutnohorských. Nechce popříti fakta, ale proč chodili Táboři na míle daleko do Kutné Hory? A šli-li s úmysly útočnými, nelze jich nazvati mučedníky ... Pohled na mapu by ho byl poučil, jak hustě je obydlena krajina kolem Kutné Hory a jak málo úmyslu je třeba, aby se octl český venkovan v zhoubné blízkosti.

Podobně úzkostlivě uvažuje o počínání Rokycanově v Jihlavě. Je-li pravda, že se *tvářil*, jakoby tu byl laik, žádající přijímání pod obojí, pak byl v křivdě a správně byl kárán historiky i protestantskými. Ale vyskytl-li se skutečně laik takový, pak nevidím v kompaktátech, co by mu bylo bránilo uděliti svátost ... jiný posuzovatel by snad byl nakloněn říci, měl-li Rokycana v tomto případě právo, směl také ten případ upravit, ba byl tím povinen zásadě strany, která dosáhla kompaktát.

Někdy, když má před sebou prameny listinné, jsou přece fakta silnější, než úcta k historikům; tak v kompaktátech poznává řadu dvojsmyslů, jako bývá v smlouvách. O řeči Rokycanově na koncilu praví: Jestli Rokycana tuto řeč pronesl, jak praví Cochlaeus, pak je velmi stranické, tvrdí-li Enea Silvio, že Čechové nebyli tak výmluvní jako Julián. Tento nepronesl než loci communes o autoritě církve, sofisma, kde se předpokládá, co bylo dokázati, kdežto Rokycana jde k věci s velikou obratností a úctou, a velmi dobře hájí slávy výmluvnosti své. Podobné úsudky čteme i jinde:

(2, 312): Ten dopis nevypadá, jako by byl diktován vojíny, sedláky, hrubými měšťáky, jak pravil kardinál, nýbrž pochází od lidí vážných a velmi osvícených.

(2, 300): Jako list kardinálův je pathetický, vtíravý, pomlouvačný a lstivý, tak odpověď Čechů je svobodná, pevná, dokonce tvrdá, ale jasná a přesná.

Přes tyto světlé body celkový výsledek byl, že v první třetině osvíceného století slavný svou učeností spisovatel protestantský ověřil a vydal, se zdáním vědecké důkladnosti a objektivnosti, světovým jazykem Hájka

a moderním jazykem Balbína. Taková byla vymoženost dobré vůle reformovaného pastora berlínského. Čechy, v době racionalismu pověstné svou nevzdělaností a pověrou, staly se v ranních červáncích humanity ohyzdnými svou polozapomenutou ukrutnou minulostí.

Kniha Lenfantova nesla při sobě protijed proti názorům přejatým z pramenů, ale ovšem tak malou dávku, že sotva mohl působit. Byl to závěr úvodu, kterým knihu opatřil vydavatel díla posmrtného: »Jen ještě slovo nám zbývá: auktor nelíčí husitu zcela tak, jak se jeví jiným. Kreslil je jako barbary krvelačné, takové, jak je nalezl u Balbína a několika jiných historiků kališnických nebo katolických, ba také u některých protestantských jako Theobalda. Nechceme schvalovat pomst nelidských. Ale myslíme, že máme duvody tvrdit, že historikové páně Lenfantovi řekli o tom více než bylo pravda, a že husité neboli Táboři, neboť o ty vlastně jde, nekonali než *odvetu* proti nepřátelum, kteří začali tragedii a dali příklad ukrutnosti.«

Tento vydavatel není podepsán, aniž jinde jmenován, jenom vdova podepsala věnování, ale neprohádáme asi, poznáváme-li v něm spisovatele dissertace o českých adamitech, věnované Lenfantovi a otištěné nejprve v Bibliothèque germanique, která podle přání Lenfantova byla doplněná přitištěna k pohrobnímu jeho dílu; byl to učený kollega, krajan a přítel jeho, B e a u s o b r e.

Isaac de Beausobre narodil se r. 1659 v Niortu v Provenci, dokončil svá theologická studia v Saumure a byl v *22* letech vysvěcen; ale po několika letech zrušen edikt nanteský a veřejná bohoslužba zakázána. Beausobre, jenž přes drobnou postavu svou počínal si velmi směle a strhl královskou pečeť s dveří chrámových, musil se skrývat a pak prchnout do Hollandska. Odtud byl doporučen tamní princezně, vnučce Coligniho, provdané kněžně anhaltské a povolán za dvorního kazatele do Dessavy. R. 1694 šel do Berlína, který se vyvíjel v středisko francouzských uprchlíků, o jejichž návrat Beausobre marně pečoval. Stal se pastorem a kaplanem královniným, kázal v kostele novoměstském, ale po smrti Lenfantově nastoupil na jeho místo na Werderu a zastával je ještě deset let, do r. 1738, kdy zemřel málem osmdesátiletý.

Dostoupil nejvyšších stupňů hierarchických, konečně se stal inspektorem všech francouzských kostelů v Braniborsku; byl slavným a horlivým kazatelem, o jehož výmluvnosti mluvil s nadšením Bedřich Veliký, jenž ho slyšel jako korunní princ. Toho zjišťovat nelze, ba podle úsudku v Encyclopédie française tištěná kázání nás zklamou; ale velebí-li v témž dopise k Voltairovi král také jeho spisovatelství, nazývá ho *grand genie* a *la meilleure plume de Berlin*, tyto úsudky lze plně potvrditi.

Jeho vědecká činnost, která provází celý život a v níž nalézal nejvyšší uspokojení, neprojevila se velkou řadou děl. Jeho historie reformace, o které od počátku pracoval, vydala ne právě velkou knihu o době 1517—1530, která stejně jako hojné práce o době předreformační,

o Valdenských, Albigenských, českých bratřích, nebyla v roce jeho smrti ještě tištěna. Napsal do té doby jen kritiky a dissertace pro Bibliothèque germanique, k jejímž spoluzakladatelům a nejčinnějším členům Societé anonyme, která ji vydávala, patřil. Teprve ve vysokém stáří pustil se do velké kritické historie manicheismu; první z jejích velkých kvartantů vyšel r. 1734, druhý posmrtně r. 1739 a třetí zůstal nenapsán. Upomíná to na Goetha, jenž o devadesát let později v témž stáří jal se ještě psáti druhý díl Fausta. Dílo ani posavad nepozbylo své ceny. Beausobre zde, jako v jiných pracích, jeví se historikem nadaným kritičností, která ho vysoko povznáší nejen nad Lenfanta, nýbrž nad historickou školu současnou vůbec, kritičností, která se stává až skepticismem proti zprávám o kacířských sektách. Jeho dissertaci o adamitech, projevující učenost nejen theologickou, ale i historickou a klassickou, čísti po rozplizlém vypravování Lenfantově je rozkoší, a mnohé důkazy proti tvrzení, že kterákoli křesťanská sekta hlásala nahotu, obstojí asi podnes. Vycházel ovšem z předpokladu, že nahota je totožná s chlípností, a nebral v úvahu, že prostí lidé mohli upřímně a nábožensky zavrhnouti oděv a stud jakožto následek prvotního hříchu a vrhat se za nevinnost biblickou právě tak radostně a smavě do plamenů, jako činily světice legend za svůj ohrožený stud. Jeho úvahy, častěji citované než čtené, nepůsobily na úsudek o českých adamitech a nepovšimnuto zůstalo také, co v dissertaci své řekl proti hodnověrnosti Eney Silvia a jeho zprávy o stycích s Tábory, o možnosti, že bylo l h á n o o pikhartech, což dovozuje analogií lži o mouše čili brouku, a vůbec jak zde po prvé r o z e z n á v á n y, kriticky srovnány a mimochodem hodnoceny různé prameny husitské historie.

A totéž platí, bohužel, o kritice, které Beausobre, nespokojiv se varovnou deskou v předmluvě, podrobil aspoň část Lenfantových dějin, jedinou, kterou mohl tak ničivě rozebrati, aniž se prohřešil proti památce dlouholetého přítele, a při které mohl zachovati zdvořilost k němu. D o p l ň o v a l ho, jinde byl by ho byl musil drtit svou kritikou.

Shledal totiž, že Lenfant nikdy neuvádí a patrně přehlédl pramen, otištěný r. 1724 v 6. svazku známé sbírky *Reliquiae manuscriptorum*, kterou vydal J. P. v. L u d e w i g, pramen, který není ničím jiným, než první částí dějin Vavřince z Březové. Beausobre, jak dí, učinil, co by byl jeho zesnulý přítel učinil sám, a sestavil svá pozorování v Dodatek.[1] Ale nepostaral se o rychlé uveřejnění ani této práce; teprve r. 1745 vydal ji jeho syn spolu s dvěma pracemi o Nazarenech a Donatistech. Jeho čtyřsvazkové dějiny reformace Lutherovy dokonce vydala teprve jeho vnučka r. 1785 a ostatní práce vůbec nevyšly.

---

[1] Supplement à l'histoire de la guerre des Hussites tirée du journal de cette guerre, par le docteur Laurent de Byzin, chancelier de la Nouvelle Prague sous l'empereur Wenceslas...

K německému překladu Lenfantovu r. 1785 byly tyto poznámky mnohem výhodněji připojeny jako pátý svazek. Ale tenkrát bylo dílo Lenfantovo již tak zastaralé, že překlad byl hotovým anachronismem a neprospělo ani neškodilo mnoho, co se v něm učinilo nebo opominulo.

Supplement opravuje tedy údaje Lenfantovy, čerpané z Eney, Hájka, Balbína, Theobalda a podobných podle jediného současného historika. Dovede velmi dobře vystihnout a napravit také jednostrannost tohoto svědka. To stačí, aby jeho poměr ke knize opravované připomínal obdobný poměr kommentáře Dobnerova ke kronice Hájkově.

Pořadem, jak fakta z let 1414—1421 jdou po sobě v díle Lenfantově, připojuje Beausobre duležité a méně duležité dodatky a opravy z *Diaria* Vavřincova. Poněvadž není zmínky o tom u Vavřince, popírá na př. historii o potupení kalicha v Kutné Hoře. Myslím, praví, že ta lež byla vymyšlena, aby ospravedlnila ukrutnosti, spáchané horníky. Podobně vyvrací naivní námitky Lenfantovy proti mučednictví obětí horníku těch: »Tisíce lidí ozbrojených nedá se vrhat do šachet, aniž se brání, ale z celých Čech a Moravy, plných roztroušených husitů, přiváděli je katolíci, ne po tisících najednou, nýbrž během roku 1420.« Fakta z r. 1419, jako založení Táboru, přijímání na Křížkách, defenestraci novoměstskou vypravuje slovy Lenfantovými, t. j. hájkovsko-balbínsky, a prostě uvádí pak vedle nich slova Vavřincova. »Ponechávám čtenáři, praví, aby soudil, nemá-li tomuto prostému vypravování spisovatele současného, písaři města, kde se věc stala, dáti přednost před spisovateli pana Lenfanta.« A o kartusiánech:

»Prominul bych auktorům Lenfantovým nadsazování . . . ale nesmím promíjet lži . . . když luza v největší zuřivosti své, opilá vínem a pivem, nalezeným u kartusiánů, vrahů Husových, největších odpůrců kalicha, ušetří těchto mnichů a spokojuje se tím, že je vede do vězení; lze věřit, že by byla bez milosti povraždila mnichy a mnišky, kteří jim nedali nejmenší příčiny, aby jich nenáviděli a týrali?« Podle Balbína, jak známo, uprchlí kartusiáni dostali se do Sedlce, ten však za krátko byl spálen, ubozí mniši porubáni. K tomu dodává Beausobre: »Tato porubání mnichů se vracejí stále, nevím, zdali jich neoživují, aby je porubali několikrát . . . V Sedlci je věc obzvláště komická, neboť v klášteře vyvražděném a spáleném rok na to povraždí Táboři 500 mnichů, kteří tam našli útočiště.«

V Sedlci, čteme tu, byl Oldřich Rožmberský ubit cepy; po smrti mu usekli nohy a ruce a hodili je do ohně i s trupem. Tedy v únoru 1420 je mrtev; ale v červenci obživne a oblehne Tábor — Lenfant tu ovšem zmátl dva různé Oldřichy a dvojí Sedlec.

Působí-li takové opravy humoristicky, jinde důrazné sestavení zpráv Lenfantových, plně reprodukovaných a pravdy Vavřincovy činí dojem slohové krásy. Beausobre uvádí pomocí Vavřince zprávy Lenfantovy v pořádek a dospívá tím k skutečné historii.

Pěkná jest kritika příměří z roku 1419—20; chválí moudrost Žižkovu a vyčítá Pražanům nemoudrost nebo zradu, že v ně vešli. »Pozorujme, jak Praha, toto město tak drzé, zuřivé, spurné, ukazuje, že není to duch vzpoury, který mu vtiskl do ruky zbraně proti králové, když je složí a odevzdá ji tvrz, nutnou pro vlastní bezpečnost, aniž žádá něco jiného než svobodu kázání a přijímání. Kdyby pan Lenfant ještě žil, jsem přesvědčen, že by mi byl vděčen za toto pozorování.«

Jak si ovšem Lenfant skutečně počínal, posuzuje nepřímo, když, jak dí, s velkou opatrností se blíží zprávám Vavřincovým o rušení klášterů: »historie, krásně praví, musí býti probírána s jakousi náboženskou úctou, bázlivě a přesně ... spisovatelé Lenfantovi jsou zmateni, nedbají pořádku časového vůbec nebo špatně, ač bez něho nelze soudit o spravedlnosti nebo nespravedlnosti činů. Neboť následuje-li násilí po křivdě, je to pomsta, odveta, kdežto, když ji předchází, je to nepravost, nespravedlivost...« Dokazuje pak, že Žižka a jeho strana bořila klášery teprve, když Sigmund ukázal, čeho se od něho naditi, a že není řeči o nějakém povraždění; teprve po ukrutnostech křižáků Žižka se rozvášnil proti mnichům. »Historikové, končí, které sleduje Lenfant, přetvořili velkého vojevůdce v nejnelidštějšího a nejkrvelačnějšího člověka a svedli naň i ukrutnosti, kterých se nedopustil.«

Beausobre dokazuje, že do 13. listopadu 1419 nebylo vražd, z příměří v ten den uzavřeného: královna a páni nebyli by žádali, aby měšťané *nevyháněli mnichu*, byli by žádali, aby jich nezabíjeli; příměří dokazuje, že do té doby je jen vyháněli.

Také Orebitům, špatné pověsti požívajícím na všech stranách, je Beausobre práv; kombinuje (neboť Vavřinec jich nejmenuje), že jsou to oni, kteří se zmocnili Hradce Králové, a poznamenává: Je-li má konjektura správná, pak uvidíme při vzetí Hradce, že nebyli tak barbarští, jakými je činí.

Vytěžil-li Beausobre ze zlomku Vavřincova, který mu byl přístupný, tolik, aby poznal a potřel prameny Lenfantovy, čili celou historii dosavadní, zbudovanou na Eneovi a Hájkovi, poznal neméně v něm samém zapřisáhlého odpůrce Táborů a pronikal jeho líčením k původnímu jejich učení. Probrav pravých dvanáct článků Táborů, shledává v 70 článcích, předčítaných ve velké disputaci r. 1420, věci naprosto nevěrohodné. Tak tvrdí prý Táboři, že jen pět měst bude zachováno. To hlásají Táboři počátkem r. 1420; Praha není z těch měst, a přece, když je ohrožena, Táboři spěchají jí hájit. Proč nenechají ji zahynout? Za to je z těch měst Plzeň, a odtud Táboři ustupují v březnu. V Čáslavi obec táborská se spojí se stavy k obraně království. A páni a Praha by přijali ve spolek lidi, kteří chtí zahubit celé království mimo pět měst? — Zkrátka jde leda o přemrštěnou nauku několika kněží táborských; ostatní popírali tyto články, sebrané mistry universitními.

Rokem 1420 zlomek Ludwigův se už končil a Beausobre toho právem velmi litoval; mohl však směle říci, že jím dokázal, jak ani jezovita

Balbín, ani luterán Theobald nezasluhovali té přílišné důvěry, kterou v ně kladl Lenfant. A Beausobre shrnuje výsledky, plynoucí z nového pramene, na několika stránkách, nejmužnějších, nejrozumnějších a nejvědečtějších, které o husitech byly po dvě století napsány.

Z dvojích násilností viní se husité neboli Táboři: boření kostelů a klášterů, a ukrutného povraždění mnichů, jeptišek a kněží. Kostely bořili ne farní, nýbrž klášterní, sídla modloslužby. Ale nepočínali si podobně první křesťané? katolíci, kteří pálili bible? křižáci třináctého století v Cařihradě, patnáctého v Čechách? A neměli husité mnoho příčin k hněvu proti klášterům a mnichům?

To by jim snad i jiní prominuli, ale ty hrozné masakry mnichů, kterými jest napěchována historie Lenfantova! Než pouhé mlčení Vavřincovo dokazuje, že jsou to bajky, legendy psané mnichy, aby popudily svět proti husitům. Neboť Byzinius jest očitý svědek, jest odpůrce, a nemá slova o vraždách, on, který tolik vyčítal boření budov; proč by to byl zamlčel? Nejsou to jen bajky, jsou to legendy, jak ukazuje patero rysů legendárních velkých zázraků, které vypravují Hájek, Pontanus, Balbín, titíž historikové, kteří dosvědčují vraždění.

»Tedy nevraždili Táboři mnichů?« — To neříkám; nenáviděli jich příliš a měli příliš proč jich nenávidět. Ale vraždění nenastalo dříve než uprostřed zuřivé války. V zlomku Vavřincově, sahajícím po září 1420, nevidět jich, ale ovšem také ne výprav Žižkových. Byl by zázrak, aby jich nebyl týral, ale jde o dobu toho týrání: předcházely-li ukrutnosti katolické, pak ukrutnosti Žižkovy nejsou než repressaliemi, což mění jejich povahu . . .

»Podle Lenfanta od r. 1419, tedy před smrtí Václavovou, ‚Žižka vše pokryl krví a požáry'. Takových slov měl by historik užívat velmi opatrně, neboť nejsou-li spravedliva, stává se utrhačem (calomniateur) . . . Mlčení Vavřincovo dokazuje opak, a neméně způsob, jak Sigmund mluví k vyslancům Prahy na sněmu brněnském, kde nařídil, aby neobtěžovali mnichů, nýbrž slušně s nimi jednali. To dokazuje, že husité znepokojovali mnichy, že jim ubližovali, ale dokazuje zároveň, že jich nevraždili, nepálili, neboť by byl císař mluvil jinačím tónem. To není způsob, jakým kníže činí výčitky svým poddaným, tu zveličování je mnohem přirozenější . . .«

A Beausobre vypočítává vše, co se dělo od upálení Husova a Jeronymova, aniž se husité mstili: koncil odsuzuje, legát pálí, Sigmund hrozí, po smrti Václavově lid se bouří, město bojuje s královniným lidem, horníci usmrcují, a nedošlo ještě k vraždění; shromažďuje se lid bezbranný, poutnický: páni naň útočí, obrana se stává zákonnou, boří se kláštery, ale nevraždí se — Sigmund dá upálit Krásu, počíná kruciáta, mniši jsou jejími troubami válečnými, pražští katolíci jásají, v Labi jsou husité topeni — Praha jest obležena a málem vzata dne 14. července: »to kdyby se bylo podařilo, dobrý bože! jakého řeznicení (carnage) nebylo by bývalo·

vidět? Křižáci pálí vesnice a lidi, a pak, když válka zuří všude, je s podivením, že Tábor rozhněvaný, zuřivý, pálí, loupí, vraždí sám a nedává často milosti mnichům, kteří by byli upálili i posledního husitu, kdyby se jich byli zmocnili? Abychom věděli, do jakých mezí hověli Táboři násilnictví proti mnichům, musili bychom míti historii jejich válek od někoho z nich a přirovnat ji k nepřátelským. Jinak nelze poznat pravdu. Řeknu pouze, že pokud římský katolík bude pálit kacíře, nemá práva naříkat, že ho také upalují. Činí jemu, co on činí jiným.«

Tím se končí Supplement a s hlubokým pohnutím odkládáme knihu Beausobrovu, v níž září odlesk duše celého muže a ducha vědcova, odkládáme ji s pocitem bolesti, že taková slova byla vytištěna r. 1745, tak dávno že byla rozbořena pyšná hradba Eneova a jeho následníků po Hájka a Balbína, nebo že byl učiněn do ní tak hluboký průlom, a že to bylo marné: nikdo, nikdo nevnikal tím průlomem, švýcarské tisky stály v skříních knihoven a poučení hledáno v surové a nezáživné masse Lenfantově.

Česky, rozumí se, Beausobre neuměl tolik, aby byl mohl užívat českých pramenů, ale měl snad poněkud vědomí o lužické srbštině; na vlastní škodu ovšem: vykládá na str. 13, že se nemá vesnice nazývat Hussinetz, jmenovala se Hus; Husinec prý znamená *pána Husi*, a co si při tom myslil, poznáváme z citátu Riegrova: Husinec je prý »Hus knetz« (kněz).

Beausobre nebyl jediný, kdo poznal rozpor mezi vypravováním kronik a listinami; ani Vavřinec nebyl všeobecně tak přehlédnut, jako Lenfantem, ale on jediný domyslil to poznání, on jediný poznal, že tímto očitým svědkem (pojem, jímž vrstevníci jeho operovali zcela mechanickým způsobem) je naprosto zničena váha těch pramenů, na kterých se zakládala málem třistaletá tradice o husitství, on první a sto let po něm nikdo; jeho Supplement je Würdigung in nuce. Historikové slavní nebo aspoň vážení, jako Häberlin, Schirach, Pelcel, o Pubitschkovi, jenž s ním polemisuje, nemluvě, pohybují se vesele dále v starých kolejích, i když uvádějí Ludwiga nebo dokonce i Beausobra samého ve svých pramenech.

Jediného věrného a čiperného žáka a následovníka měl Beausobre, ale ten neznal Supplementu, nedočkal se ho, a co z Beausobra poznal, kritiky o Lenfantovi v časopisech a dissertaci o adamitech, to nestačilo, aby se povznesl na jeho výši; a tak nejobjemnější dílo 18. století o husitství zůstalo nejednotné, ba nekritické, a mísí dobré postřehy se starými a novými omyly. Spisovatelem jeho byl vynikající bohoslovec virtemberský Georg Cunrad R i e g e r.

Dobrý ten Šváb narodil se r. 1687 v Cannstadtu a kráčel cestou tolika svých učených krajanů: prošed *štiftem* v Tübingách, byl gymnasijním professorem, pak farářem a konečně superintendentem v Stuttgartě, kdež zemřel r. 1743. Patří k předním pietistům virtemberským a jeho kázání čtou se prý podnes v tamních konventiklech. Z dějin německé literatury je znám jeho syn, pověstný vévodův milec, násilný najimač, pak vězeň

a konečně velitel neboli vrchní žalářník na Hohenaspergu, generál Rieger, o němž Schiller, jeho kmotřenec, napsal objednanou nabubřelou ódu smuteční a později povídku *Spiel des schicksals.*

Když arcibiskup solnohradský vyhnal ze své země protestanty — kteréžto události nejkrásnější památkou je Goethovo epos Hermann und Dorothea — dal se Rieger do velkého díla, nadepsaného barokně *Der Salzbund Gottes mit der evangelischen Salzburger gemeinde*, jehož osm svazečku nedostalo se však ani k začátkum protestantství solnohradského, nýbrž hledá v dálné minulosti odpověď na ožehavou otázku, kde tedy byla pravá církev před Lutherovou reformací, když přece Pán slíbil, že s ní vždy bude, a v římské církvi nebyl.

Když se Rieger stal farářem, bylo dílo přerušeno a roku 1735 nahrazeno novým, které mohlo býti jeho pokračováním a bylo nadepsáno *Die alte und neue Böhmische brüder*. Ač i toto dílo dospělo svazečkem 24. teprv k Lutherovi, bylo r. 1740 přerušeno a ukončeno jen stručným přehledem, sahajícím po bitvu bělohorskou, vyrostši v tři objemné díly o 790, 1262 a 770 stránkách osmerkových.

Svou tendencí a často osvědčeným nedostatkem kritičnosti stal se Rieger snadno obětí řecké theorie a v jejich kolejích se pohybují jeho úvahy. Zpráva, obsažená v Historii protivenství, že v Žatci byla večeře páně podávána pod obojí od pradávna do r. 1620, naplňuje ho nadšením. Zde byla tedy hned pravá církev, katolíky popíraná; vůbec se musí dávat u katolických historiku bedlivě pozor na jejich próton pseudos: tváří se, jako by nevěděli o řecké církvi v Čechách (str. 111)!

Pojednav prvním svazečkem o Valdenských v Čechách, zahajuje druhým »die berühmte und erbauliche historie von Johann Hussen«. Životopis Husuv zaujal tři svazečky; začíná obvyklou polemikou s Varillasem, vypravuje a applikacemi provází historky o matce a o asketickém cvičení. S vystěhováním Němcu je spokojen, bylo ho třeba a výsledek, i šířením kacířských myšlenek do Německa, byl dobrý.

O Betlému otiskuje aspoň doušku listu Husova, jejž četl s takovým pohnutím srdce. Takovými svědectvími hledíme drahému muži do srdce, praví, a hněvá se na Lenfanta, který sny Husovy podrobuje tak chladné kritice. Polemika s Lenfantem vůbec jde celým dílem. Lenfant je mu chladný a chce býti nestrannější, než by snesl evangelický čtenář; o hovoru Husově s arcibiskupem (Erzignorant, der kaum lesen konnte) píše Lenfant comme un enfant.

Slova Václavova, že ta husa mu snese zlatá vejce, nevztahuje na peníze, nýbrž soudí z nich, že Václav nebyl tak dummer und ungewürzter stockfisch, jak ho líčí papeženci; o svornost církve staral se zajisté více než Ruprecht.

Tak úsudkem a výlevy srdce protkává vypravování a zvláště nad listy Husovými se rozplývá.

V bratřích a sestrách, které Hus pozdravuje, vidí první kroužek bratrský; slova o doktoru biberašském jsou jediným žertem, a Rieger se těší, že jsou jediným, ale závidí Husovi takového doktora v červeném šatě s kordem po boku.

Když dovedl Husa do Kostnice, rozebírá methodicky jeho učení a shledává zase, na rozdíl od chladnějších posuzovatelů posledních desetiletí, plno protestantství, ba lutherství, ale ovšem nalézá pak u něho také 12 omylů papeženských a čtyři reformované, což nezmenšuje jeho lásky k Husovi. Provází ho pak ke koncilu, sleduje celou při a vylíčiv popravu, rozebírá otázku glejtu, při Jeronymovu a konečně hnutí husitské, v němž vyslovuje plno dobrých myšlenek o nespolehlivosti autorit, na kterých historie je vybudována, ale ovšem nedospěl nikde k ráznému methodickému rozboru jako Beausobre. Místo toho se rozhorluje proti Lenfantovi, k němuž je Beausobre tak zdvořilý, a stále prozrazuje, že mu nejde jen o pravdu, nýbrž též o církev; vyzvav Beausobra (II, 713), aby se ujal husitů, volá: Tito lidé toho zasluhují, neboť jednak trpí křivdu, jednak zneužívají toho nepřátelé nebezpečně proti naší církvi . . . Lenfant, i kdyby napsal třikrát tři svazky, ještě daleko nevykoná, co tito lidé vykonali pro království boží. Jako prý kdysi papeženci panickou hrůzou jati prchali před husity, tak teď mnozí luterští a reformovaní utíkají před mluvkou Bossuetem.

Sleduje pak podle Vavřince začátky Táborů se stálými výroky radostného souhlasu; jsou mu zevně podobni reformovaným, ale v hlavní věci dobří luteráni (747); Táboři jsou mu viditelnou, od papežské úplně oddělenou, pravou církví před bratry.

Husité celá léta po popravách kostnických jsou mu obcí vzornou, která pravé církvi dala plno mučedníků; pak ovšem nastává úpadek, který byl zaviněn válkou, ke které se dali konečně strhnout a kterou přes všechny omluvy nemůže a nemůže Rieger ospravedlnit, pak nesvorností a za třetí *die heuchelei und religionsmengerei*, v něž je vlákal koncil bazilejský. Tedy Rieger nemůže Čechům prominout za prvé, že hájili své víry krvavou válkou, za druhé, že učinili mír, aby tu válku ukončili, nebo za prvé, že přesvědčení kladli výše než národní svornost a utvořili různá vyznání, za druhé, že zapřeli přesvědčení a učinili kompromissy — tak málo jasně myslil.

Jeho historie války je nejsympatičtější, která kdy v starší době byla napsána; je nadšen Žižkovým listem a hrozí se jeho hájkovské karikatury; stále se kolísá tak, že nevíme, přichází-li k husitům, aby se z nich potěšil, a hrozí se vždy znovu, že nejsou beránky, jaké má ve svém konventiklu, anebo je-li Balaamem, který jde, aby klnul sveřepým vrahům, a spatřiv ležení táborské zvolá: Jak krásné jsou tvé stany, Jakube! K rázné a mužné formulaci Beausobreově o oprávněných repressaliích se se svou pietistickou mírumilovností a hrůzou před násilím nedostává; proto jeho objemné a snad v kruzích protestantských hojně čtené svazky nevykonaly

pro pověst českou tolik, kolik by byl vykonal francouzský pastor, kdyby se byl potkal se stejným osudem.

Jak pověděno, Rieger je silně pod vlivem jeho; co kritik v Journal litt. à la Haye dílu XVII, patrně Beausobre sám, napsal o Lenfantově knize,[1] pak pojednání o adamitech, které reprodukuje celé, mocně naň působilo, a co je v knize zdravé kritiky, málem lze připsat na vrub jeho vzoru.

Není nezajímavo, že Lenfantovo dílo o husitské válce bylo vdovou — a dedikace ujišťovala, že se tak děje podle úmyslu nebožtíkova — věnováno princi královskému, tedy pozdějšímu králi Bedřichu II., prvnímu, který po svém předku a jmenovci, prvním braniborském Zollernovi, zase vedl nepřátelská vojska do Čech. A když ve válce slezské dobyto Kladska, kde ukazovali Žižkuv buben, král nedbal toho, co sotva věděl, že Lenfant prohlásil Eneovu povídačku za bajku, nýbrž dal tu kořist dovézt do Berlína, kde obracela pozornost i mužu učených na sebe a tím i na odřeného domněle hrdinu. V hallských Wochen- oder Intelligenzbogen (č. 1, 5, 10 r. 1744) dv. rada S c h n e i t z e l uvažoval učeně o bubnu, pořídil mědirytinu jeho, ale dospěl k výsledku zápornému a nevěřil, že je opravdu potažen koží českého hrdiny.

A host králův, V o l t a i r e, který se dověděl teprve, když opustil Berlín, o té zvláštní kořisti, tázal se z Lille dne 16. listopadu 1743 rozmarnými verši po ní. Kůže hrdinova jinak nemá ceny, ale Žižkova žije tak dlouho jako jeho sláva. Škoda, že, má-li tak býti, musí býti vydělána.[2]

Král odpověděl[3] dne 4. prosince, že je tomu tak:

La peau de ce guerrier fameux
qui parut encor redoutable
aux Bohèmes, ses envieux,
après que le trépas hideux
eut envoyé son âme au diable
est ici pour les curieux.

Quand un jour votre âme légère
passera sur l'esquif fameux,
pour aller dans cet hémisphère
inventé par les songe-creux,
les restes de votre figure,
immortels malgré le trépas,
donneront de la tablature
à tous les modernes Marsyas.

---

[1] Brüder II, 712.

[2] Verše otiskl a ne zcela správně přeložil E. Zminský v Mikovcově Lumíru VII (1857), 1026; srv. Zíbrt, Listy z dějin kult. 94.

[3] Briefwechsel Friedrichs d. Gr. m. Voltaire, vyd. Koser u. Droysen II, 209.

Oui, la peau de Zisca, ou, pour mieux dire, le tambour de Zisca, est une des dépouilles que nous avons emportées de Bohème et que personne ne vous a montré puisque...

Řádek, kde se čtlo, proč nikdo Voltairovi v Berlíně neukázal této kořisti, Voltaire tlustou čarou přeškrtl, patrně král se posmíval jeho tehdejším zájmům výhradně politickým; vždyť Voltaire přeškrtl také jiné řádky, odkazující ho do oblasti, kde básník se vyzná, jako:

Vous êtes le vrai Dieu des vers,
mais veuillez(?) vous borner Voltaire
à la gloire.......
e rester... dans votre sphère.

Ve své sféře vlastní, ne sice již jako básník, ale jako historik, přiblížil se Voltaire v desetiletí potom také Husovi a Žižkovi, probíraje se historií světovou, a mnoho světských historiků ho, v Německu aspoň, předešlo.

Minula doba těch Gude a Glafey, kterým historie je jaksi dokladem spisu soudního, kde každá úvaha má dokázat jakožto *thesis* nějakou zásadu, kterou lze applikovat v státoprávních sporech přítomnosti; historie nabývá ceny v sobě samé. Lidstvo, jakoby se probouzelo z opojení náboženského, rozhlíží se po světě, v němž žije, a zamiluje si jak cestopisy, tak podrobné relace o současných událostech, které čtou konváři a kožešníci ve svém Collegium politicum, a konečně místo stručných údajů kronikářských chce čísti sytější obrazy své minulosti. Zakládány až nerůdně objemné sborníky historické, jaký byl vydáván na př. v Anglii celou společností učenců a v Německu překládán, právě v době, kdy světodějné události se vystěhovaly z Německa na periferii Evropy, do Španěl, Nizozemska, Skandinavie, Ruska, Polska, Srbska...

Vypravovat dějiny, aby byly zábavné, bylo snahou časovou, ale jelikož nebylo znalostí psychologických a reálních, aby oživily stručné zprávy kronikářské hledána zábavnost prozatím ve formě; antika podala lukiánský hovor mrtvých a Německo v druhé čtvrti osmnáctého století čtlo se zájmem nepochopitelným, ale knihkupeckým úspěchem dosvědčeným, Fassmannovy a jeho napodobitelů *Gespräche in dem reiche derer toten.*

David Fassmann (1683—1744) z Wiesentalu v saském Rudohoří octl se záhy v Berlíně, kde v letech 1726—1731 směl bavit a poučovat, bylo-li třeba, pověstné tabákové kollegium Bedřicha Viléma I. Neklesl nikdy tou měrou na oběť surového vtipu té společnosti jako jeho nepřítel, opilec a bezděčný šašek J. P. Gundling (1673—1731), který učeností a vědeckostí vysoko vynikal nad něj. Zdá se, že myšlenku hovorů svých Fassmann pochytil od Gundlingova staršího bratra Mik. Jeronyma (1671 až 1729), vydavatele sborníku *Gundlingiana*, v jehož sešitě XIII (Halle

1717) na str. 201—302 bylo lze číst hovor císaře Bedřicha III. s Jiřím Poděbradským.

Že je to hovor v elysiu, seznáváme z repliky Jiřího, že *in diesem Elyseerland* není titulu a že císaře, který ho chtěl za živa připravit o korunu, nebude nazývat veličenstvem; vůbec není v tom elysiu smířlivosti: vyčítají si navzájem své činy, a tu Jiří, podle Gundlinga *einer der grössten und verständigsten konige, so jemals gelebt*, podrží vrch nad špatným císařem Bedřichem. Jde více o dukaz té špatnosti, než o vynášení Jiřího: Bedřich nedbal o říši, nestaral se o obranu proti Turkům, byl lakomý, nevděčný, dával se řídit svým Eneou atd. Jiří se nestydí, nic horšího neučinil, než že příliš lichotil papeži; nespojil se s církví: nač pak by byl býval koncil bazilejský? A tu raději dali Turkům zabrat Evropu, jen aby Čechům vzali kalich. Bedřich by nebyl propustil Matyáše u Vilémova. Poněvadž vaše duše, odůvodňuje Jiří, není tak prostorná, jako moje; chtěl se s Matyášem bíti, ale ten tlučhuba se vytáčel. Císař je proti soubojům, Jiří jim dává přednost před dodáváním poddaných na jatky. Loučí se ne po dobrém:

J. Lebt also wohl, unglückseliger exulant.

F. Und ihr gleichfalls, verwegener duellant. Ich bin doch kaiser geblieben.

J. Es ist wahr, aber ein aus Österreich exulierender kaiser. Ich habe mein königreich bis an mein ende behalten, bin auch niemand einen schritt gewichen.

Tento hovor činí dojem vážné vědecké práce; je o sobě krátký, ale téměř každý řádek je doložen nebo provázen poznámkami, kritisujícími zprávy historiků podle pramenů; odbývá na př. Hájkovu historii o polykratovských dukátech jako *gute böhmische fabel.*

Jsou-li moderní historikové spokojeni s jeho prameny, nevím; ve svém *Ausführlicher Discours* o stavu volitelských států německých, vydaném z jeho přednášek teprve r. 1747, jehož druhá kapitola je hodně obšírnými dějinami Čech, nejeví se vždy a všude historikem úzkostlivě přesným. Sleduje hlavně Balbína, jenž prý píše pravdu bez zřetele na osoby (tolik protirakouského prý mu prošlo!), pouští v kapitole o Václavovi uzdu fantastické kombinačnosti a jeho šest stran o Zuzaně lazebnici je hotovou belletrií; stala se z ní málem nová Božena, manželka, jak dosvědčuje rukopis Adama de Nežetic, pocházející od barona Humprecht Raczin de Raczin, kterýžto Adam byl vrstevník, generální vikář arcibiskupa pražského a decretorum doctor; nikdo toho rukopisu neviděl po Gundlingovi, ale jeho slova byla citována po celé snad století.[1]

---

[1] O kronice generálního vikáře Ad. z Nežetic, o níž a o Zuzaně jednal Gundling již v Gundlingiana II, psal F. Bartoš v ČČM. 1916, 118, jenž vysvětluje, kterak dospěl Gundling k svému vynálezu, neboť »učený professor zřejmě mystifikoval«.

Nebylo mu ani třeba nových pramenů; zpráva Dinterova překroucena v pravý opak toho, co psal: musil prý přijít časně, chtěl-li krále zastihnout střízlivého, a to byl sotva dvě hodiny denně; chodil špinavý, v létě v košili; po Johaně šlapal; hodoval s lokaji, katem, řezníky, ševci. A jinde čteme (757): Dinter sagt, Wenzel habe damals einen pfaffen erschossen (říká opravdu, že se to *vyprávělo)* und . . . Joannem von Nepomuk in die Moldau stürzen lassen (o tom neříká Dinter nic).

Hus prý se jmenoval Mutuatus (? str. 753), byl bystrý, ale také *ein grober mann*, čímž hlavně zavinil své odsouzení. Ohromný počet studentů pražských snižuje, ale arcibiskup spálil prý dva tisíce svazků! A Husa doprovází do Kostnice několik set vznešených Čechů. Žižka, jenž byl *ein listiger kerl*, zničil přes tisíc klášterů; a Gundling otiskl na jiném místě (v traktátu o Bedřichovi I. braniborském) jeho korrespondenci se — Sigmundem! O Jiřím ovšem psáno zde jako v dialogu; je to druhý Cromwell, vynikl však způsobem zákonným a nebyl tak falešný.

Ale buď Gundling jakýmkoli historikem, jisto je, že předešel myšlenkou elysejských hovorů bratrova soka, jakož mu i obsahově dal nedostižný vzor, a Fassmann že pak teprve v letech dvacátých vydával své dialogy, které ovšem ani zdaleka tomu vzoru se nepřiblížily, a měl s nimi takové štěstí, že vzrostly ve sbírku o šestnácti tlustých kvartových svazcích a byly uzavřeny přehledem historie. Po krátkém belletristickém úvodě, jak se dva mrtví potkali, následují zpravidla dva životopisy, suchopárné někdy výtahy z kronik, vypravované v první osobě a přerušované poznámkami moralisujícími nebo jinými. Ke konci přichází sekretář říše mrtvých a předčítá nejnovější zprávy z říše živých, tedy něco, co Fassmann konal sám v tabákovém kollegiu. Husitská doba je tu zastoupena třemi dialogy, z nichž třetí, proti staršímu Gundlingovu, působí zvlášť žalostně.

Hned r. 1725 došlo na Ž i ž k u. Na začátku 58. *entrevue* »Ziska oder Zischka« monologisuje, že když bůh staví kostel, čert si hned přistaví kapli; také on nejprve tasil meč pro pravdu, ale pak činil věci, jež se neshodují s osvíceným křesťanstvím. Tu přichází Jan von Leyden, s nímž disputují nejprve o křtu dítek; pak novokřtěnec vypravuje svou zmatenou historii a přeje si slyšet historii Žižkovu, který se představuje jako *Böhmischer von Adel von Trockkowa* a vpravuje nejprve o Husovi. Jan leydenský se podivuje Lutherovi, že maje takové předchůdce, nebál se stejného osudu. Žižka pokračuje, že si opatřil, když byl vedl Pražany s jejich zbraněmi na hrad, gardu, která ho činila všemohoucím; když pak ho rada chtěla zatknout, shromáždil šest tisíc lidí a táhl na radnici. Slavné přijímání na Křížkách vylíčeno po hájkovsku: deska stolu z výčepu položena na tři vyprázdněné pivní sudy; ozbrojení kommunikanti vypadali komicky; pak mnoho tisíc smělých hochů, lupičů a zlodějů se k němu přidalo, až jich bylo 140.000, z nichž sotva desátý věděl, čemu věří. Jen když poslouchali, drancovat směli; Žižka sám páchal mnoho ukrutností; i když

místo se vzdávalo, řekl někdy, že čas milosti minul. Jeho vozy tvořily ulice, v kterých nepřátelé byli zle přijati... Když chtěl Prahu zbořit, nakazil se a umřel, doporučiv Táborům svého ujce (mutterbruder!) Prokopa, kterého často vyzkoušel a pro udatnost nazýval *německým Herkulem*. Tak překládal Fassmann Balbínovo: Herculem patriae! Jeho rozkazu stran kůže neposlechli; rozkaz ten dal prý míně, že nepřátelé jeho těla nenechají v hrobě. Před Prokopem děti utíkaly, protože vypadal *ganz dick- und strauchköpfich, auch dabei schwarz wie ein rabe;* v Bazileji se ho asi báli tak, že mu povolili kalich. Fassmann dopřává si ještě Hájkovy historky o veřejných zpovědech a končí hovor úvahou o jménech křestních, při čemž Žižka, jako rozumnější z obou rozmlouvajících, podrží poslední slovo.

Pramenem mimo Balbína byl asi jen Theobald.

V 161. entrevue, vyšlé r. 1729, král Václav se bavil s Vladislavem Jagellem, špatný král s dobrým.

Do říše mrtvých doletěla zvěst o velké slavnosti v Bruselu na oslavu kanonisace Jana Nepomuckého; král Václav je nad tím tak rozmrzen, že opouští svůj pijácký a lovecký pokoj a o samotě přemýšlí; bydlí mezi nízkými lidmi, jako jsou Bader-Suschen a jeho kmotr kat, a proto se nezná s Vladislavem, kterého potká, a vypravuje mu svou historii. Karel IV. podle něho dal otrávit Günthera Schwarzburského; on sám žil v nejhorších neřestech; měl pod Vyšehradem koupelnu, z níž padaly mrtvoly do řeky. Prozrazuje na sebe kde jaký zločin, také o Zuzance, s níž se dal malovat v bibli, která se nyní chová ve vídeňské knihovně. Svého kmotra sám sťal, při čemž Jagello tuší, že občas bláznil; Husova nauka byla by získala celé Německo, kdyby si nebyl rozhněval Němců; dialog se končí chválou Petra Velikého a zprávou, která dochází ze světa živých, že císař dal vyrobit pět stříbrných soch na náhrobek Nepomuckého. Ta zpráva žene Václava domů.

R. 1737 vyšla 217. schůzka, v níž se Matyáš bavil s levobočkem Ludvíka XIV. Duc de Maine; Matyáš vypravuje historii uherskou od Attily, jak Ladislav zemřel *an bauchgrimmen* a jak Jiří lstivě od něho vymámil slib mnoha peněz a pak teprve mu řekl, že je uherským králem. Matyáš vyzval Jiřího na souboj, ale tomu bylo prý již málem sedmdesát let a Matyáši teprve devětadvacet.

Tento hovor vyslechl Jiří a v entrevue 219., vyšlé téhož roku, vypravuje kardinálovi Fridrichovi hessenskému nejprve různé lhostejné věci, pak historii Čech od Čecha, při čemž zase slyšíme hříchy Václavovy znečištěním křtitelnice začínajíc (jazyk svatého Jana Fassmannovi nestačil, *celé* tělo Jana Nepomuckého bylo prý nalezeno neporušené); když dochází na husitskou dobu, ukazuje se, že kardinál ví více, než jsme tušili; doplňuje někdy Jiříka, že prý Menharta otrávil, že do soudného dne zůstane v podezření nedokázatelné vraždy. Jiří své zvolení vynutil, kompaktáty předstíral; ve válce bylo vypáleno tolik vesnic, že odtud je úsloví

ein böhmisches dorf. Tenkrát je před odmítnutým soubojem Jiřímu jen 54 let a Matyáši 30. Kardinál, když Jiří dokončil dějiny české až do přítomnosti, myslí: *Ihr seid glücklich genug in der welt gewesen*; nemá tedy dojmu zvláštního neštěstí Jiříkova, jaký měl kdysi Hallmann.[1]

Vědecky cennější než Fassmannovy dialogy jsou srovnávací životopisy slavného Ludvíka Holberga, napodobené podle Plutarcha a vypravující o hrdinech hlavně orientálních.[2] Také Žižka, aby se mezi ně dostal, musil býti spřežen s polovičním aspoň Turkem, s Albáncem Skanderbegem, jemuž je folií.

Kratochvilnou shodou také v ambrasské sbírce ukazována vedle sebe brnění Skanderbegovo a Žižkovo (Keyssler, Reisen).

Ačkoli toto srovnání nestojí na prvním místě v řadě, přece právě zde řeší Holberg úvodem otázku, kdo zasluhuje jména *heros*. Nezasluhovali ho Achilleus, Odysseus, Aeneas, zlostný Alexander, hodni ho byli Sokrates, Phokion, Timoleon, Aristides, Kimon. Že pak nepatří Žižkovi, bude snadno dokázati.

Marně bychom v Holbergově stručné historii Žižkově hledali stopy po bystrosti a vtipu dánského Molièra; pramenem jejím byl patrně Lenfant a tu ovšem co do povahy tento *velký muž* (to byl tedy titul levnější než jméno hrdiny) jeví se tvrdý a mstivý, nevážil si lidských životů více než much, jeho pomsta šla příliš daleko. Ani zdaleka nepřipadá Holbergovi, že rozdíl srovnaných by mohl také záležet v tom, že život Skanderbegův popsal epirotský krajan, o Žižkovi že ví jen z úst nepřátel. Přílišnou zuřivost Kastriota lze pokládat prý za chvalitebnou horlivost, poněvadž byla vždy obrácena proti nepřátelům křesťanství a tyranům; pro Žižku patrně není mírnících okolností a proto dopadne i konečné srovnání v jeho neprospěch: oba velcí bojovníci zápasili s nejmocnějšími nepřáteli, obou počínání lze nazvati sebeobranou, ale je v tom rozdíl, že počínání Skanderbegovo lze pochválit, Žižkovo poněkud omluvit; neboť onen byl vládnoucí kníže a Žižka pouhý poddaný, který ovšem k válce neměl práva podle zásad dánského královského zákona z r. 1670.

Holberg končí: »Jedním slovem řečeno, Žižka náleží v patnáctém století mezi největší generály, a Skandeberg je v celé historii největším bojovníkem, vůdcem a zároveň heroem.«

S Holbergovým úsudkem shoduje se mladý historik F. D. Haeberlin, který napsal r. 1742 dissertaci *Elogium Johannis de Trocznowa cognomento Ziskae*, a hájil ji v Gottingách proti respondentu J. Koelerovi.

Haeberlin, který téhož roku vystoupil s pověstnou obranou císaře Sigmunda proti výtce, že zrušil dané slovo, jak dotud jednomyslně proti

[1] Hovor mezi Jeronýmem Pražským a Jiřím Winklerem, vyšlý r. 1728 ve Frankfurtě, nebyl mi přístupný. (Není od Fassmanna, nýbrž nápodobení jeho.)

[2] Berömmelige mänds og heltes sammenlignende historier, 1739; německy v Kodani 1748; ale tu konec srovnání našeho je porušen tiskovou nebo překladatelovou chybou.

Roswerdum, Maimbourgum, Varillasum tvrdili všichni protestantští spisovatelé, a vzbudil tím odpověď Gudeho, uvedeného auktora českých dějin,[1] nepočíná si stejně revolučně ve své práci o Žižkovi, přes to, že nápis slibuje chvalořeč. Shrnuje své elogium v paragrafy a velebí vojenskou zdatnost Žižkovu, kterou cení ovšem mnohem výše nežli Holberg; lze ho prý přirovnat k největším vojevůdcům, hlavně pro vynález hradby vozové, jak nám ji popsal Balbín; byl v náboženství konservativní a chvályhodná jest jeho snaha po ryzosti víry a horlení pro kalich. Ale vyčítati jest mu: vzpouru proti přirozenému pánovi, Sigmundovi, bouře způsobené, vraždy lidí svatých a nevinných, požáry chrámů, boření měst a míst. Kdo není cyklop, pozná, že to ve své svrchované ctižádosti, ukrutnosti a krvelačnosti vše učinil, aby nabyl nejvyšší moci. Těchto skutků nelze omluvit, neřku-li schválit!

Žižka nebyl prvním původcem nepokoju husitských; byl to Mikuláš z Husi, který shromáždil onu schůzi 40.000 přijímajících z kalicha: *Z tohoto hlučného sjezdu vznikla ona nesčetná zla, která stihla Čechy;* popírá, že by Žižka byl vedl ozbrojené Pražany na hrad, poněvadž ani Vavřinec ani Enea nic o tom nemají, ale ovšem byl první jeho facinus, že vedl vzbouřence na novoměstské radní; méně kriticky se chová ke zprávě Gundlingově o jeho vyjednávání s vyslancem Bedřicha I.

Celkem se shoduje s úsudkem Holbergovým, takže zbývá jen světová velkost vojevůdcova; lidskou velkost elogium klidně obětuje.

Také v rozsáhlé své další činnosti historické dotkl se Haeberlin někdy českých věcí; Schirach ho chválí, že v 6. svazku svých říšských dějin upravil chronologii Jiřího; podivně zní, když ve svých Kleinere schriften (II, 166) píše, že r. 1400 Viktorin hrabě z Berneku a Niddy, otec krále Jiřího, se psal hrabětem kladským, a poněkud nepoctivě to vypadá, čteme-li, že (II, 168) v celém hrabství kladském se mluví německy.

Je vidět, že historická věda se nevyhýbala českým látkám; B ö h m e r uvažuje o císařovně Barboře, J. K ö h l e r vydal r. 1735 *Ein altes schaustück von dem ... Huss* a J. Christophor M y l i u s, bratr přítele Lessingova, vydal r. 1743 Seyfridovu dissertaci o Husovi, která mu poznámkami vyrostla na trojnásobný objem, a pozměniv text; Mylius kárá latinský sloh Husův, za to míní, že věnoval více péče studiu řečtiny a (s pomocí židů) hebrejštiny!

Když Žižka a husité u historiků protestantských, až na zapadlého Beausobrea, byli v dávné klatbě, i k Husovi historikové církevní spíše chladli; tak slavný J. L. M o s h e i m ve svém *Versuch einer unparteiischen und gründlichen ketzergeschichte* (Helmstedt 1746) a ve svých Institutiones historiae ecclesiasticae (II, 1767, III, 2, 2, § 7) shledal v Husovi aspoň

---

[1] Apologia Divi Sigismundi imper. contra iniustas accusationes, eum datum a se J. Husso ... salvum conductum temere violasse. Gott. 1742. Gude, Antwort auf ... Apologie 1742

jednu známku kacíře, pro kterou mohl býti odsouzen s jakýmsi zdáním práva, totiž přílišnou tvrdošíjnost, že neposlechl koncilu, který byl pokládán za představovatele všeobecné církve, což jest intolerabilis haeresis. Pro Mosheima patrně nebylo Husovi na ujmu, že byl skutečným kacířem.

Vždyť tehdy již v historii se vyskytují takoví posuzovatelé, kterým vadí, ne že se Hus stal kacířem, nýbrž že byl, ne-li katolíkem, tedy křesťanem, dokonce křesťanem patnáctého století.

Tato osvícenská historiografie byla zahájena Voltairem, jehož Historie idei, letmo proběhši *temným středověkem*, dotýkala se také českého reformátora, ale ovšem se stanoviska pozorovatele, jenž byl hluboce proniknut přesvědčením, že hádky, které se tu rozhodly, nestály za to, aby za ně byl obětován život. A tak Voltaire dochází k odsouzení stejně příkrému jako katoličtí historikové.

Voltaire, navrátiv se z Berlína, kde se tehdy historie dělala, r. 1753 a 1754 vydal svůj *Abregé de l'histoire universelle depuis Charlemagne jusque à Charles Quint*, který obsahoval kapitolu *De Jean Hus et de Jerôme de Prague*, zkrácenou to 73. kapitolu *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations*, dávno napsaného, ale tištěného teprv r. 1756.

Barbarství a nevědomost daly všechnu moc v ruce duchovenstva; tím se stali duchovní stejně nevědomými a university pěstily vědy kněžstvem opuštěné. Závoj roztrhl Wiklif, odpíraje uznání papeži; jeho učení bylo krom několika věcí pozdějším protestantismem.

Jeho spisy pronikly do Čech, kraje nedávno ještě barbarského, který z nejhrubší nevědomosti přecházel pomalu v tento druhý způsob nevědomosti, která se nazývala učeností. Essai vypravuje o universitě pražské a jejích 20.000 studentech; Hus z učení Wiklifova nepřijal nic protestantského; šel s listem bezpečným na koncil, kam ani on, ani papež nebyli by měli jet. Hus prchal jako papež a byl chycen jako on; ve své při jevil velikou umíněnost (opiniâtreté), raději chtěl býti upálen, než by přiznal, že neměl pravdy. Jako on vystoupil na hranici — přirovnanou k číši bolehlavu — Jeroným, jenž daleko vynikal nad Husa co do ducha a výmluvnosti, jak dosvědčuje Poggio. Z toho vznikla občanská válka: husité byli zvířata, která přísnost koncilu rozdivočela a rozppoutala. Žižka, nebo Jednooký, byl barbarským vůdcem těchto barbarů; ze své kůže dal udělat buben, a Sigmund šestnáct let, po která se nemohl stát králem, pykal za porušení glejtu . . .

Osvícenství francouzské nebylo pověsti husitské zdravější než frivolnost varillasovská a pravověrnost lenfantovská.

Z ducha Voltairova byl Gottlob Benedikt Schirach (1743—1804), osvícenec, racionalista, který se později stal mluvčím reakce proti ideám revoluce. Byl žákem a přívržencem zlopověstného Klotze v Halle, klassický filolog, básník a konečně professor historie na universitě helmstädtské.

R. 1770 vydal v Halle první svazek *Biographie der Deutschen*, která dospěla r. 1774 svazku šestého a posledního. Že mezi slavnými Němci octli se také Čechové, nevyžadovalo výkladu, vždyť Čechy patřily k říši německé; spíše budilo podiv, ne-li žárlivost, že jich tam bylo tolik. Schirach vykládá, že to nebylo úmyslné, hledal vynikající hrdiny a památná knížata v dějinách vlasti. A ukázalo se, že *Čechy a Brunšvik* měly právě nejznamenitější knížata, která celému německému národu byla ctí pro svou dobu a pro potomstvo. Tak vysvětluje, proč v jeho šesti svazcích se objevují král Jan, Žižka, Jiří a Valdštejn.

Leben des Ziska oder Johann von Trocznova nazývá se životopis v 3. svazku (str. 172—270 vídeňského patisku z r. 1788). Začátek je karakteristický: ve dvanáctém století směšné metafysické hádky založily dvě sekty, které se potíraly pérem a po půl třetím století působily vraždy a bitvy; byli to nominalisté a realisté; výklad by čtenáře ani nepoučil ani nepobavil. Po stručném úvodě o upálení Husově se počíná historie Žižky, kterého by bylo lze nazvat *der deutsche Herkules*. Václav se stal nesmrtelným necti. Žižka vybuduje Tábor a odtud stává se ponenáhlu ničitelem vlastní otčiny. Jeho postava byla k nepopsání podivná; byl prostřední velkosti, tlustý a silný, širokopleci, jednooký, s velkou kulatou hlavou do hola ostříhanou, s knírem, ostatně oholený, s velkými, širokými ústy, jestřábím nosem a černohnědým obličejem, velkou palicí v ruce: tak táhl před svým vojem a mečem vtloukal zásady upáleného Husa ... Z té fysiognomie lze soudit o divoké, ba krvežíznivé duši.

Táboři mínili, že se posvětí vražděním nesvatých, ale Žižku lze tu omlouvat: takové sběři nebylo možná vždy bránit. Luza v Praze dala se kněžími ošálit a její pověrčivá hloupost věřila slibům budoucích blaženosti ...

Táboři se chtěli mstít na knězích a byli sami svedeni kněžími. Kněží táborští byli krvežízniví fanatikové a hlavní původci žalostných zjevů této války.

Žižka vyznamenává se jistým humorem, hlavně v tom, jak vyslovuje svá krvavá rozhodnutí, a řečnickým talentem; kritik mu ty umělé řeči Žižkovy vytýkal, ale Schirach se hájil, že jsou v pramenech — u Eney a Hájka; Žižka je tedy opravdu měl.

Táboři prý měli zásadu, že kacířům není třeba zachovávati věrnost, a přepadli a povraždili Jaroměřské. U Kutné Hory provedl Žižka mistrný kousek uniknutím z obklíčení, táhna nepřátelským vojskem, nevědoucím, kde vlastně se útočí; zde, uvážíme-li vše, vzpomeneme na Hannibala a Žižka bude více než Hannibal.

Ve sporech tří stran o novou vládu Žižka nechtěl krále vůbec, aspoň ne cizího; snad chtěl sám býti králem. Císař pořád prosil jiné o pomoc a sám nečinil nic. Dobýti Čech zdá se nemožné; císař sám zvyšuje lesk Žižkův: první mocnář světa, jejž ctila celá Evropa, pán mnohých pro-

vincií a zkušený vojevůdce, posílá tajně k Žižkovi a nabízí mu hodnosti a bohatství, aby ho uctil svým přátelstvím.

Zda přijal Žižka skvělá nabídnutí a dal se do vyjednávání, nelze s bezpečností tvrditi, ale všechna pravděpodobnost mluví proti tomu; co mu císař nabízel, měl již, mimo prázdný titul, a celá jeho moc byla spojena s náboženskými představami a láskou Táborů.

Že by byl nařídil, aby ho stáhli, je dětinský výmysl nepřátel a nestálo by za uvedení, kdyby to nebylo tak známo, že i ti, kteří sotva znají jméno Žižkovo, slyšeli aspoň tuto bajku.

Je těžko rozhodnout, má-li býti více chválen nebo kárán; nikdy tak velké nadání válečné nebylo spojeno s tak divokým nepořádkem mravním. Žižka je co do bitev generál, k němuž historie málokterého může přirovnat, co do pustošení toulavý vrah a loupežník. Nelze ho nazvat hrdinou, nepodivujeme se, divíme se mu.

Tak se shoduje Schirach s Haeberlinem, jehož cituje jako hlavní pramen svůj; mimo to užil Vavřince, pokud byl tištěn, Eney Silvia, jehož horlivost odvádí někdy od cesty pravdy, a hlavně Hájka, kteréžto dílo prokázalo největší službu a bylo hlavní knihou. Tedy současná velká polemika Dobnerova a vojna čechovská historika nezajímala, anebo z ní neabstrahoval, že Hájek i jinde snad nezasluhuje důvěry, v čemž by ostatně nebyl sám. Nespolehlivost Cochlaeovu a Balbínovu poznal, ale vězel sám tak úplně v poutech Hájkových, že mu to poznání málo pomohlo.

V úvodě nazývá Žižku tím, co Francouzi nazývají avanturier; unikum v historii, Hannibal, zuřivec z horlivosti, nepřítel předsudků a sám jim poddaný, genius podivnými bludy mámený, žil zvláštní život . . .

»Jedním z největších mezi smrtelníky, kteří žili, je Jiří z Poděbrad, který z temnoty chudého šlechtice se povznesl na královský trůn český a málem se stal císařem . . .« tak čteme v úvodě k svazku čtvrtému, který obsahoval biografii Jiřího, »největšího krále své doby, který byl roven největším z dob pozdějších«.

Úvod o husitských bouřích je hodně zmatený. Čechy byly v 15. století bohaty velkými genii . . . Žižka dal příklad, jak dojít štěstí zuřením . . . Ptarsko (Ptáček) byl hlavou strany Táborů, kteří se nazývají také utrakvisty(!). Poděbrad byl z horlivců strany, ale nikoli ze zbožnosti; jeho choť byla obviňována ze smrti Albrechtovy(!), královna Alžběta byla též otrávena usurpátorem Uherska. Rokycana byl v Čechách, co ve Francii kardinál Retz, ale šťastnější.

Jiří byl ze vznešených podobojích nejobratnější, ač nikoli nejhodnější chvály . . . Rokycana, neklidný duch, uvedl pro něho celý stroj v nepořádek . . . Také že Menharta otrávil, není nepravděpodobno; chceme ukázat ne mravní vzor, nýbrž velkého ducha. Při tom přece Schirach podotýká, že všechny zprávy o tom jsou z rukou nepřátel. Enea Silvio ho nenávidí pro disputaci z r. 1451.

R. 1450 chtěl Jiří králem raději býti než slouti: v tajném hovoru s Ladislavem — osmnáctiletým starcem, nešťastným geniem a ctnostnikem, utýraným od vlastních příbuzných — bylo umluveno, že Poděbrad odjede a že Ladislav pojede za ním. Proti utrhačům, kteří věří v otrávení Ladislavovo, Schirach rázně protestuje: zemřel morem. Je jediný příklad v historii světové, že z chaty skrovného panství neznámý chudý šlechtic bez násilí se povznesl na trůn své vlasti.

Papež Pius měl osobní nenávist k němu: jen genius se mohl udržet v nebezpečném postavení mezi oběma stranami. Jiří při korunování zřekl se zevně utrakvistické strany, která mu rozuměla: učinil náboženství nástrojem k svému povýšení. Podivujeme se rozumu státníka a litujeme srdce křesťana, kterým nebyl. Ale papeženci nechtěli mu věřit, že je katolíkem.

Sotva je tři roky králem, chce se státi císařem, opovrhuje Fridrichem. Schůze chebská ukazuje Jiřího na vrcholu štěstí: hrál úlohu císaře.

Rokycana bouří poddané proti králi — král musil lichotit utrakvistům a duch intrik zapletl ho v takové bludiště, že se všecek zamotal. Pouštěl se, co dosud chytře míjel, v spolky. Stal se smírčím soudcem Německa ... Za příprav k povýšení z nenadání vypukla bouře: horkokrevný král dal zatknouti legáta a nebylo lze udobřit papeže.

Jiří, čím více potajmu toužil po koruně, tím více zevně činil pro císaře: ale to bylo nebezpečné: tím, že císaři pomohl, připravil se o záminku sesaditi ho.

Bez papeže by byl koruny dosáhl — císařskými rozkazy opovrhovalo se, návrhy Jiřího pokládány za rozkazy: jindy císaři dávali zákony českým králům, teď císař od krále nabyl míru.

Ale r. 1464 Řím položil podkopy v Polsku, Uhrách, Čechách, Slezsku, aby najednou vybuchly. Pius měl nástupcem *einen unwissenden tropf.* Pius jednal z osobní nenávisti, Pavel z hloupé prostoty ... Drzostí Pavlovou jeví se klesající moc papežů jako svíčka před zhasnutím.

Císař projevil ošklivou nevděčnost v Norimberce (vnitřní války české vypravovat nebylo by zábavné): marně knížata celé Evropy se přimlouvají za krále českého: drzá ukrutnost Pavlova chtěla záhubě a ne smíření ...

Císař žebrá všade o pomoc a nalezl ji, kde měla býti největší ochrana Jiřího: r. 1468 vlastní zeť šel do pole. Vidíme Jiřího s nové strany: šlechtice, straníka, státníka, krále, teď válečníka.

Jiří přelstil Matyáše nejjemnější válečnou lstí. Matyáš oklamal ho lživým padouštvím, tímto jediným činem jeho památka je černá a škaredá. Takový kníže byl hoden být miláčkem Pavlovým (Schirach věří v polykratovské dukáty).

Velikost Jiřího lze vidět z množství nepřátel, které mu vzbuzovali: byl hrozný hrdina. Vnitřní nepokoj byl nejhorší, ucpal pramen financí.

Jeho syn Jindřich, *dieser tapfere und muntere prinz*, byl šťastný v Slezsku; Matyáš byl potrestán, marně se postavil proti velkému Jiřímu.

Ještě r. 1470 si hleděl klestit cestu k trůnu německému, vyjednávaje s papežem, když nemoc urvala největšího evropského krále té doby.

Schirach vzdychá, že marně hledal podrobnější zprávy o soukromých věcech velkého Jiří. Byl nejudatnější vojín, nejzkušenější generál, nejjemnější státník své doby. Knížecí sokové v snahách o korunu přestali šlechticovi v podivu závidět. Hlavní rys jeho života byla ctižádost, která neznala mezí.

Jediné přenáhlení, když podle rady Rokycanovy uvěznil legáta, bylo příčinou celé řady mrzutostí posledních let..

Prameny uvádí Schirach Hájka, Theobalda, Cochlaea, Dubravia. Dubravius je spravedlivější než u Žižky, Hájek hubenější, Balbín velmi užitečný, Enea je stranický.

Současně došlo ve vlasti Wiklifově také na životopis jeho českých žáků; napsal jej William Gilpin (1724—1804), farář, pak majitel malé školy, který proslul ne spisy církevně historickými, nýbrž popisy krajin Velké Britannie. K historii vábil ho jeho skutečný nebo domnělý předek Bernard Gilpin (1517—1583), proslulý dobročinný a pohostinný farář, jehož život napsal; snad proto Th. Denton v básni *The house of superstition, a vision*, předeslané spisu Gilpinovu, pojímá jej v kruh žáků Wiklifových.

Huss mild and firm next dares the tyrant fires
and sweettongued *Jerom*, skilful to persuade.
And *Zisca*, whom fair liberty inspires,
blind chieftain! waves around his burnish'd blade.
Unwearied pastor, with unbating zeal,
Next *Gilpin* comes, on shepherd's staff reclined . . .

Gilpin napsal život Wiklifův a nejvíce vynikajících jeho žáků, Cobhama, Husa, Jeronýma a Žižky.[1]

Gilpin shledává, že čeští reformátoři málo měnili mínění, která spatřovali v církvi své; proto se jim upírá místo mezi reformátory. »Papeženci upálili jejich těla a zatratili jejich duše jako protestantské a teď by chtěli, aby protestanti proklínali jejich paměť, jakožto papeženců.« Ale protestanté uvítají je jako šlechetné předchůdce, řkouce se spasitelem, že kdo není proti mně, je pro mne. Životopis sám je obyčejná legendární biografie. Převahu Němců pokládá pouze za faktickou, ne zákonnou; arcibiskup, který si vyžádal knihy Wiklifovy, byl nejnevědomější muž. Václava neličí románovými rysy tyrana, nýbrž jako muže, kterému reformace je nepohodlná, který však nemiluje prudkých kroků; Husa vy-

[1] The life of John Wicliff and of the most eminent of his disciples Lord Cobham, John Huss, Jerome of Prague and Ziska. — 2. vyd. London 1766.

povídá, nebo mu aspoň důtklivě radí, aby Prahu opustil; kněžstvu prodává svou ochranu za uznání, že desátky smí světská moc bráti zpět; tak využitkuje strany proti straně. Sigmund je nejdokonalejší kníže doby. Koncil sesadil tři papeže jen mimochodem vedle ostatních zaměstnání(!), především boje proti Wiklifovu kacířství; zuřivost proti mrtvému Wiklifovi obrátila se tím více proti jeho následníkům.

Páleč sestavuje články proti Husovi s takovou zlobou, že ostatním nezbývá, co by opravili; Hus při jediném paprsku, vnikajícím v celu žaláře, píše několik pojednání; úvahu o glejtu nalezáme i zde; Gilpin myslí, že císař porušil své slovo. Co do pře Husovy podává G. jen stručný výběr z žalob. Koncil poskytuje Husovi měsíční lhuty, aby dal poslední odpověď. Sigmund nevěděl, zašed příliš daleko, jak by Husa zase vyrval z rukou synody.

Hus byl teď pánem svého osudu a prokázal pevnost, v níž sotva které století ho překonalo. — Hus odmítá zpovědníka slovy »doufám bohu, že nejsem v smrtelném hříchu . . .«

Pravou příčinu, proč Hus byl upálen, uvádí Gilpin podle Lenfanta. Jeho život byl satirou na kněžstvo, jak s nimi kontrastoval. Jeho nadání a věda nebyly nejvyšší; jeví zdravý rozum, ale hlavně prostotu a zbožnost. Šestý červenec byl dlouho slaven, někde ohni na horách; proroctví o labuti Gilpin odmítá.

Gilpinuv Hus dočkal se v krátké době dvou překladů německých; první překladatel[1] k dílu celému připojil seznam Husových děl podle vzoru Gilpinova seznamu děl Wiklifových, mladší, anonymní, vyňal pouze život Husův.[2]

V druhém svazku velkého obrazového díla *L'Europe illustre*, které vydával advokát D r e u x d u R a d i e r (1777), byl na prvním místě obraz *Václava IV.* s vypsáním jeho zločinů od narození a křtin, až zmoudřev po sesazení s císařství, zemřel prý klidně jako král český. Hned potom následuje vypravování o *Žižkovi*; obraz je z Lenfanta, slyšíme o jeho lsti se závoji. Po řadě kardinálu známých z koncilu kostnického vyobrazen *Hus* podle téhož pramene; v životopise už čteme, že k jeho kacířstvům nepatří popírání přepodstatnění; bezpečný list byl porušen, všichni chválí jeho chování před smrtí; jeho smrt více uškodila církvi než jeho život. *Jeronym* odpřisáhl bludů Husových, ale sotva se vrátil svoboden do Prahy, upadl do nich opět, byl však zatčen a znovu veden do Kostnice. Proč tak

---

[1] W. Gilpins biographie oder lebensbeschreibung der bekanntesten reformatoren vor Luthero nämlich des Johann Wikliff und seiner berühmtesten nachfolger des lord Cobhams, Johann Huss, Hieronymi von Prag und Ziska. Aus dem englischen. Frankfurt 1769.

[2] Leben des Johann Huss, eines bekannten reformatoren(!) welcher hundert jahre vor Luthero gelebt hat. A. d. engl. übs. Kempten 1773. Proč BČH. připisuje překlad Bürgrovi, nevím.

velký duch propadl bludu? To jsou tajemství nepronikuutelné Prozřetelnosti.

V Německu životopisy Husovy a Jeronymovy, skrovnější co do objemu a nároku, vyšly ještě před koncem století. Pastor plavenský J. F. W. Tischer pojal ve svou sbírku Lebensbeschreibungen berühmter reformatoren, kterou vydával od r. 1793, jako díl 4. *Johann Hussens leben. Ein lesebuch für den bürger* (v Lipsku 1798), prosté vypravování, určené pro lid; čteme více o mládí, studiích, povýšení na kazatele atd., než o procesu. Hlavní žaloby a odpovědi shrnuty na dvě stránky. Jako Zitte, kterého mezi prameny nejmenuje, pokládá hrozbu, že bude jmenovat kuchmistra rektorem, za královský žert; Zbyněk je mu opravdovým analfabetou. biskup Mikuláš je jasně myslící muž, Páleč padouch.

Šest svazečků těchto biografií zpracoval v letech 1801—1803 G. H. A. Wagner (G. A. se podepisuje pod předmluvami), ujec Richarda Wagnera, theolog a belletrista, přítel Schillerův; předposlední z nich byl život Jeronýmův, při němž spisovatel byl vůčihledě v rozpacích, jak naplniti knížku, a proto postavil Jeronyma doprostřed hnutí husitského; jedná tudíž v 1. kapitole o době obou reformátorů, v 2. o činech nejen Jeronýmových, než i Husových do koncilu, v 3. o koncilu a příjezdu Jeronýmově. 4. obsahuje překlad prohlášení Jeronýmova a předvolání jeho, při čemž se odmítá verse, že by byl spílal koncilu při stole; pátá jedná o procesu a uvěznění, 6. a 7. výhradně o Husovi, 8. obsahuje odvolání Jeronýmovo, jehož auktor nemůže ospravedlnit, omlouvá je však.

Četné historie Bratří co do minulosti husitské drží se věrně svých předloh, jako Historie protivenství a j. Tak na př. v *Alte und neue brüderhistorie*, více než 800 stran silné, kterou r. 1771 vydal David Cranz, době po Rokycanu věnováno všeho všudy 14 stran i s řeckou theorií. s Husem a Jeronymem, s válkami, které rozhořčení Čechové vedli s neuvěřitelnými vítězstvími nad císařem a křižáky a s nelidskou ukrutností s obou stran. Podle rady Rokycanovy ti, kdo právem nebyli spokojeni s kompaktáty, byli potřeni, Rokycana pak zklamán ve svých nadějích, málem se odhodlal k reformaci církve, jak radili mu budoucí bratří.

Ein *unansehnlicher* Ziska musste in des Herrn starker hand kriegswunder tun, odbývá Elsner válečnou minulost.

R. 1781—83 vyšlo objemné dílo,[1] které svým nápisem, svou anonymitou, svým dvanácterkovým formátem a svým rozdělením na listy se liší od učeneckých prací, ale proto přece je prvním kritickým zpracováním slezských dějin do r. 1526. Jeho původce S. B. Klose (1730—1798), rektor vratislavský a přítel Lessingův, ukazuje těmi zvláštnostmi, jakým se již stával podivínem. Rozumí se, že sleduje bohatý pramen historie městské, Eschenloerovy zápisky, které však nepůsobily na pojetí Jiřího Poděbradského; Jiří je mu der grosse mann, k jehož vznešeným

[1] Von Breslau. Dokumentierte geschichte und beschreibung. In briefen.

vlastnostem patřila horlivá, nepřemožitelná láska k pravdě. Nikdo více míru nemiloval než on; svými skutky sám si zbudoval trvalý pomník.

Velmi pozdě došlo na Čechy a tím na husity v jmenovaném již velkém sborníku historickém; anglické dílo *An universal history* atd. počalo vycházet r. 1730 a bylo roku 1745 dokončeno; první části vyšly zatím v několika vydáních a vyšly překlady nizozemský, francouzský, italský, než Němci se odhodlali k vydání výtahu, který ovšem byl tím důkladnější a vycházel od r. 1744 do konce století. Anglický originál historii Čech přinesl jen v svazku, který obsahoval také ostatní kurfirství a několik států mimo ně; v německém pokračování Ludwig Albrecht Gebhardi (1735—1802), rodák a profesor lüneburský, zpracoval historii všech slovanských států v několika svazcích, z nichž Čechy zaujaly více než jeden.[1] Gebhardi pracuje již pod vlivem Schirachovým a Pelclovým, co do říše podle Häberlina, o Husovi podle Zitta atd. (Beausobre není citován ani při adamitech) a není zvláště zajímavý; vůdcové husitů neboli českých bratří, Chval a Žižka byli ukrutní a ctižádostiví, staří vojáci tvrdého srdce, ale Žižka překonával všechny vrstevníky co do důmyslu válečnického. Jan Želivský stal se zde bývalým premonstrátem Johann Jesenicz.

Jiří propouští po smrti Ladislavově Matyáše bez výkupného z vězení; papeže chce oklamat se svolením Rokycanovým a přisahá tak, že sice schvaluje kompaktáta, ale jinak katolicky (jak jinak mohl přisahat?). Calixtovi píše *gleissnerisch*; násilí proti Fantinovi se omlouvá. Jiří má nesmyslnou, *abenteuerlich*, myšlenku stát se císařem; nikdy by nebyli hrdí knížata svolili ke zvolení šlechtice vendického původu.[2]

Tak obě tyto práce, každá svým způsobem, se vypořádávají s obrazem Schirachovým v desetiletí, které pro svět a i pro historiky znamená obrat; osvícenství, které slibovalo absolutismu, že ho bude hájit stejně, ba lépe než jeho dávná bašta, církev, selhalo; jevilo se živlem bořícím a podkopávajícím trůny, a pokud se k tomu nepřiznávalo, pospíchalo, aby toto zdání se sebe setřáslo, jsouc zároveň zeslabováno odpadlictvím. Všechny ty tři směry jeví se již v tomto desetiletí i v historii a projednáme je v stati, věnované době reakční. Dříve však seznáme osvícenství tam, kde mělo největší úkol a nejhloub zasáhlo v pojetí a působení husitského hnutí v Čechách.

---

[1] Fortsetzung der allgemeinen welthistorie durch eine gesellschaft von gelehrten in Deutschland und England angefertigt, 52 teil 1. sv. (1703) 354—540, a 2. sv. 1706 obsahují českou, 3. sv. (1707) moravskou a slezskou historii. Historie knihy v díle 50.

[2] Životopis Husův v Palmových Lebensbeschreibungen oder charakterschilderung berühmter männer, II, 4 (1707) nebyl mi přístupný.

HLAVA DVANÁCTÁ.

České osvícenství.

R. 1742 vyšel v Brunšvíku jeden z četných opožděných *Hovorů v říši mrtvých:* hřměním děl na poli chotusickém probudil se v blízké Čáslavi mrtvý Žižka a dal se do hovoru s padlým právě generálem Werdeckem; obsah spisu lze vyčíst z obšírného titulu: »Kterak krvavou bitvou u Čáslavě a Chotusic znepokojený a probuzený Žižka, bývalý první vudce a velitel husitů, vychází ze svého hrobu, dívá se též na bitvu a nejprve si dělá o ní podivné představy, brzo potom však seznámí se s udatným, v této bitvě padlým král. pruským generálmajorem von Werdeck a je jím poučen o mnohých neznámých věcech, také co do příčin války která způsobila tuto bitvu. K tomu se ještě přidruží zajatý a na poranění zemřelý král. uherský a český generálmajor von Palland, čímž hovor se stává ještě pamětihodnějším. Konečně vypravuje Žižka na požádání obou těchto generálů svůj podivný běh života a zůstávají všichni tři tak dlouho pohromadě, až zavzní veselá zvěst o míru, uzavřeném mezi Jejich Veličenstvy, králem pruským a královou uherskou a českou Marií (tak).«

Haeberlin cituje tento spis jako dílo Fassmannovo, neznaje pravého jeho Totengespräch o Žižkovi, ale má do té míry pravdu, že vlastní životopis Žižkův je vypsán, často doslovně, z Fassmannovy entrevue.

Dialog vypravoval skutečnost: bitevním rachotem válek o dědictví rakouské, o Slezsko, až po sedmiletou, vzkříšeni Hus a Žižka, a bylo jej slyšet i v spánku hluboké noci. Rod s dvousedetými tradicemi protireformačními po meči vymřel, německá říše, jejíž ústava Čechy vydala spoutané jejich osudu, otřásla se v základech a nové útvary se ohlašovaly. A v tomto zmatku mohly zapalovat jiskry, přelétající Francii a severním Německem z dávného rodiště české reformace, z Anglie, a nalezly zápalných látek dosti. Války samy přivádějí do vojsk nové živly, úplně rozdílné od žoldáků dosavadních. Za pruskými armádami, které vítají uhnětení protestanté *Brandeburku, podej ruku!*, nejdou již jen nositelé tajně tištěných biblí a knížek náboženských, než přenášejí se i moderní spisovatelé němečtí a francouzští se svými bezbožnými duchaplnostmi, malé

knížky, které lze schovat v kapsách dlouhých kabátů braniborských. Censura jezovitská marně napíná poslední síly, stát hledá si nové cíle, o něž se prou merkantilisté a fysiokraté, a přestává býti pouhým vykonavatelem úmyslu církevních. Censura jezovitům vzata, na university vniká světský živel s tradicemi protestantskými, nejen na fakultu právnickou a lékařskou, nýbrž i na filosofickou, zakuklen prozatím v nevinné snahy jazykové a stilistické; ba i theologická volá po reformách. A není to vůbec jezovitsko-dominikánská universita, kde klíčí *pokrok vědecký*, na nějž moderní hnutí osvícenské může navázat,[1] nýbrž je to činnost v klášteřích benediktinských a piaristských; Bonaventura Piter v Rajhradě shledává a opisuje pro pozdější badatele prameny listinné a nevyhýbá se ovšem památkám husitským;[2] Gelasius Dobner po dvou stoletích vykomentuje konečně Hájkovu kroniku ze světa vědeckého a učiní konec lhaní, ač jeho objev dlouho není chápán tak plně, aby byl konec také lhaní o husitech.

Současně učiněn průlom do scholastickolatinské hradby školní, moderní jazyky, zvláště němčina, jazyk středních vrstev, tlačí se na university a na gymnasia, finanční bída volá po reformách a především po rozmnožení škol obecných a po vzdělání lidu, všechny snahy vedou k vrstvám, v nichž dosud dříme potlačené husitství, k tajným písmákům starohusitským knihám a starohusitskému jazyku. To vše odráží se v časopisectví posledního desetiletí tereziánského, kdy neuvěřitelně pozdě i do Prahy se dostaly mravní a kritické týdenníky osmnáctého století prostřednictvím katolíků, pak i protestantů z říše. A zvláštností Čech bylo, že poměr mezi elegantním modním vzdělancem a důkladným učencem nebyl zde příkrým odporem, kontrastem mezi školometem a hejskem, naopak: nejmodernější, nejelegantnější učenost je v Praze zároveň nejdůkladnější, zde vědeckost se spojuje s osvícenstvím, mnichofob Born s piaristou Voigtem a vychovancem šlechtických salonů Pelclem bojují v *Gelehrte Nachrichten* svorně proti reakčním směrům, zvláště čechistům lpícím na Hájkovi, a zahajují positivní práci svými *Effigies* čili *Abbildungen*, k nimž se záhy druží *Abhandlungen* Soukromé společnosti, pozdější české Společnosti nauk. To bylo dílem Adaukta Voigta, jenž v cizině se naučil obcovati s protestanty a přenesl nový tón do pražského světa literárního, to bylo dílem Ignáce Borna, jenž se svrchovaným osvícenstvím spojoval světový význam a rozhled vědecký a šíři zájmů, která mu umožnila užívat na patřičném místě i ubožáka literárního, Lópra. Už v *Neue Literatur*, směšně předčasném kritickém časopise pražském, mohl

---

[1] Že již r. 1760 protestoval pražský professor Douzeaidans proti epithetu Václavovu Lenivý, nepadá na váhu jako ojedinělý odraz historického badání cizozemského.

[2] Srv. četné práce J. Hanuše jako »Počátky kritického dějepisu v Čechách« v ČČH. XV, pak životopisy Voigtův, Pelclův, Procházkův v Rozpravách České Akademie, článek v Českém čtenáři ročník VII (1915); k tomu moje Pražské časopisy 1770—1774 v Rozpravách (1909).

udivený čtenář poznat dobu husitskou ne jako periodu pouhého barbarství a hlubokého úpadku všeho umění, jak ji znal od Balbína, nýbrž jako nositelku aspoň jakés takés zvláštní kultury. Voigt velebil tu bibli Kralickou, které prý ovšem nemůže užívati žádný katolík, »ale nelze upřít, že nehledě k chybám proti naši soustavě víry, český jazyk je v ní tak ryzí, výraz tak svérázný a sloh tak úhledný, že stěží překlad biblí do kteréhokoli jazyka lze s tímto srovnat«.

Takto pochválen byl knězem a slavným učencem jazyk starohusitský, jazyk, jehož nebezpečnost vyznívá ještě v pozdějších *Gelehrte Nachrichten* ze slov Pelclových, že Zeberer místo *Knížete Honzíka* měl raději překládati Gellerta nebo Gessnera, aby český venkovan měl čtení nezávadné místo husitských knih, které čte beztoho jen proto, že nemá jiného co číst.

V *Effigies* Voigtových, této nové Bohemia docta, dopadl obraz Husův ještě dosti balbínovsky, ač (ve shodě s Bossuetem) auktor se diví, kterak protestanti si našeho Husa osobují jako svědka svých dogmat, když jen velmi málo se lišil od učení církve římské, téměř nic než primát papežův a několik zvyků zevní discipliny potíral; Voigt se dokonce omlouvá ještě, že zařadil v dílo tento životopis; chtěl prý varovati ohnivé genie, jakým i Hus byl.

Podobně se zmínil Voigt dost stranicky a katolicky o zpěvích českých bratří, ale přece stačí přirovnat ho k Balbínovi, abychom poznali ohromný rozdíl i jeho Husa od jezovitského.

Lze-li jen tak matné zákmity nového názoru v katolických Čechách zaznamenat o Husovi, oč hůře bylo postavám ne tak učeným z jeho okolí a z jeho školy! Zní jako slaboučká zvěst obratu, čteme-li ve spise v jiném směru tak epochálním, v hraběte Kinského »Bemerkungen über einen wichtigen gegenstand. Von einem Böhmen« (1773), že hrabě chce, aby jeho vychovanec se učil domácím dějinám: »Čech tedy by měl znáti svoje Aurely a Antoníny tak dobře jako římské. Ale vsadil bych se, že mnohý žák by sotva věděl, že někdy žil nějaký líný Václav v Čechách, kdyby okénko vězení, v němž tento kníže, tak zle týraný (übelbehandelt) svými poddanými a kronikáři, seděl na radnici staroměstské, byli od té doby zazdili.«

Minulo šest let a okénko Špinky nepřipomínalo již líného Václava, nýbrž vypravovalo znalcům, jak drze se lhalo v českých dějinách. Ten převrat způsobil František Martin Pelcel.

A na větší ještě převrat nás připravuje předmluva jeho »Kurzgefasste geschichte der Böhmen von den ältesten bis auf die itzigen zeiten. Aus den besten geschichtschreibern, alten kroniken und glaubwürdigen handschriften zusammengetragen« (v Praze, 1774), kde si stěžuje, že mnozí nevědí nic o Václavovi, než že byl nazýván líným, že kat byl jeho kmotrem a sv. Jan za něho se stal mučedníkem. A dokonce o husitech chce psáti tak, že se tam omlouvá, strhlo-li ho vlastenecké nadšení

10*

v přílišné podivení nad skutky našich předků. Ale »Sollte wohl ein Böhme nicht auf den heldenmut seines Žižka oder Prokop stolz sein durfen? Freilich waren sie leidige hussiten; sie glaubten aber doch an Christum, verehrten seine heilige mutter und den h. Wenzel, ja Žižka liess sich alle tage im lager eine messe lesen; sie haben also auch hier einen vorzug mehr, als die heidnischen helden, deren taten man, ohne rücksicht auf ihre abgötterei, bis an den himmel erhebt.«

Jaká slova, tištěná rok po zrušení řádu jezovitského! Čechovi byli kacíři bližší než pohané, snad dokonce než katoličtí jejich odpůrci.

Dějiny Václavovy u Pelcla mlčí konečně o tom, že jsa nemluvnětem znečistil křtitelnici a že se skmotřil s popravčím, za to vypravují o jeho snahách o mír říšský. Ale ovšem i tento mladičký Václav dá r. 1383 utopit zpovědníka své choti, a když lid a šlechta nad tím reptá, dá mnoho měšťanu stínat a propíjí svůj rozum od té doby, co se pokusili ho otrávit. R. 1393 dá zase utopit kněze Jana a je za to od nespokojených pánu uvězněn na staroměstské radnici. Ale konečně smí jít do lázně a je osvobozen lazebnicí, ale jen aby byl znovu uvězněn. Tenkrát se mstí na pánech při krvavém kvase karlštejnském.

Sledujeme-li tento obraz Václavův, pozorujeme kratochvilný zjev: Pelcel Václavovy skutky jakožto krále německého znal patrně ze spisů moderních historiku, jako Haeberlina a j., pracujících podle listin, kdežto o českém králi se poučoval z Hájka, Žídka, Balbína, Kuthena, a tím vzniká podivný nepoměr obou obrazu. Tak Pelcel dospívá k přesvědčení, jemuž dal výraz již Thomasius, že byl Václav neprávem sesazen s německého trůnu; nikoliv však k podobným důsledkum o českém vězení. Čteme tudíž, že Václav po »třetím« uvězněni dává každého stít, kdo mu jen v nejmenším odporuje; v době husitských nepokojů žije skryt na některém ze svých hradů a nechá nepokoje se zmáhat, až ho jediné výmluvnost Korandova zachraní od sesazení a až ho konečně raní mrtvice.

Před tím čteme o začátcích Husových, který, když kázal proti kněžím, rozsíval sémě hrozného pustošení, jež pak zahubilo království. Když Němci se stále více zmáhají a Čechy utiskují a dochází k rvačkám, Čechové se obracejí na Husa, kterému Němci jsou protivní, protože mu stále odporovali; Němců se po odnětí tří hlasů vystěhuje 36.000. Hus je rektorem a šíří svoje nauky, až ho Zbyněk vypovídá, ale Hus nedbá a káže ještě proti odpustkům. Jeho osud, jakož i Jeronýmův na koncilu odbyt na jediné stránce; citována slova obdivu, kterým Enea Silvio provázel smrt českých mučedníků. »Kdo chce o nich vědět více, ať čte historiky, kteří o nich obšírně jednali:« to jsou podle poznámky Cochlaeus Theobald, Poggio, Abbildungen (Voigt) a Lenfant.

Papež Martin psal Čechům list plný bolesti a lásky, ale legát kardinál, kterého posílá do Čech, užívá ostrých prostředků; Čechové jsou rozhněváni; mezi nimi vynikal šlechtic Jan Chval z Trocnova a Machovic (tak už Žalanský spřáhl dva podpisy dohromady), narozený v Borové,

zkušený válečník, který vybojoval krásné vítězství Poláků nad německým řádem u Grunwaldu a ztrativ tam oko, byl nazýván Žižkou, t. j. jednookým (vše podle Beckovského); husité *k prvnímu* svému násilí jsou vydrážděni kamenem, hozeným z radnice, ale po smrti Václavově pustí uzdu své *pomstě*; Žižka je vedl na Zderaz a oni posměšně vlekli kartuziány na radnici. Tak i další vypravování je zněšvařeno tím, že do zpráv Vavřincových jsou vplétány údaje Enea Silvia a celého jeho rodu.

Když Pražané nedovolují, aby Táboři bořili krásné budovy klášterní, Žižka rozhněván opouští Prahu, aby na venkově tím volněji hověl své pomstě na mniších, z nichž jeden zneuctil jeho sestru jeptišku; v Prachaticích dá vše porubat, ač jim nabídl svou ochranu, ale té se vysmívali; všude vykonával na knězích, mniších, jeptiškách ukrutnou pomstu.

Po bitvě na Vyšehradě císař z pomstychtivosti dává vesničany po žižkovsku, *auf Žižkisch* porubat. Žižka zděděv vojsko Mikuláše z Husi zuří na západě, ukrutně řádí mezi kněžími; Chomútov spálí co nejukrutněji pro posměch jemu učiněný. Podobně si počínají Oberiti, jak Pelcel důsledně nazývá Orebity. »Bylo by příliš dlouhé čísti všechny ty krvavé a ukrutné sceny; lze je čísti — u Hájka, Balbína, Lenfanta, Theobalda.«(!)

Obšírně vypravovány spory Žižkovy s Pražany, i s rhetorikou Eneovou; neví se prý, co odpověděl na návrh Sigmundův, neboť zemřel tehdy morem. Karakteristika hrdiny, kterého citovaný Vlach Baptista Fulgoso staví nad Hannibala, vyznívá ve slova: »Tolik je jisto, že Žižka by se musil počítat k největším hrdinům, kdyby byl jednal lidštěji a nebyl zuřil proti vlastní otčině,« tedy soud Haeberlinova Elogium. V další historii husitů Táboři a Sirotci — r. 1429 — slyší s radostí, že se rozbilo jednání o mír, jinak byli by se musili vzdát svého řemesla. Prokop, znaje jejich loupeživost, navrhuje jim vpád do Míšně. — Stále a stále pak slyšíme o strašném hubení zemí; ovšem také o ukrutnostech nepřátel v Čechách, za které na př. tažení do Braniborska je jen odvetou . . . Kontroversu Prokopovu o řádech žebravých vypravuje tak, že Prokop velmi ohnivě disputoval, ale vzbudil odpor a křik ve shromáždění.

Čeští stavové vidí nemožnost ukončit pustošení Čech, dokud byli tu takoví fanatikové, a obracejí se proti Táborům. V bitvě u Lipan Prokop bojuje svým dlouhým mečem jako zuřivec. Válka se končila, v níž Čechové ukázali celé Evropě své hrdinství, ale bohužel na škodu své vlasti.

Vypravuje další historii kreslí Pelcel nový obraz Jiřího z Poděbrad, k jakému mu ovšem Balbín upravil cestu. U Tábora, obleženého Albrechtem, »jevil se tento velký muž poprvé hrdinou«. Když Jiří mešká v Sasku, několik zbylých Táborů zdvíhá hlavy, pobíjí kněze a bohaté sedláky, jako za Žižky a Prokopů, — ani této hájkoviny nezamlčel!

Po smrti Ladislavově je plno uchazečů o trůn, ale nikdo si netroufá o něj zápolit brannou rukou, velkolepá vítězství pod Žižkou a Prokopem byla ještě v příliš čerstvé paměti. Po prokletí Jiříkově se zase začíná vraždění, loupení, žhářství v ubohých Čechách; smutné časy husitské války se vracejí. Slyšíme jako u Hájka, že Jiří se chtěl smířit s papežem a Rokycanu před smrtí ostře odbyl, nejvýmluvnějšího, ale též nejneklidnějšího muže doby. Jiříkem zemřel velký král, ba největší král své, ba i předešlé a pozdější doby, praví Pelcel se Schirachem.

Pod králem, jakým byl Vladislav, mohli Čechové býti šťastni, kdyby kněží podobojí nebyli bouřili lid. Slyšíme o vyhánění pikhartů, aniž se dovídáme o jejich původu a naukách.

Tak vypadal obraz husitské doby, nakreslený Pelclem; přes všechny odchylky v posuzování osob je to obraz pramenu protireformačních. Jako stačilo uznání vojevůdcova nadání, aby Haeberlin ukrutnému a nespravedlivému Žižkovi napsal *elogium*, tak Pelclovi stačí hrdinství husitů, aby byl hrd na ně, ač věří, že bylo znešvařeno nejnepěknějšími vlastnostmi.

Když po pěti letech vydal svou stručnou historii znovu, shledáváme plno změn, svědčících o emancipaci od pramenů vydání prvního.

Především o Václavovi byl zatím ve 4. svazku Abhandlungen soukromé společnosti vydal důkaz, že nebyl uvězněn třikrát, nýbrž jen dvakrát. Vězení v Špince odpadlo a tím i historie o Zuzaně. Ale pořád ještě čteme o krvavém sněmě karlštejnském, o utopení zpovědníka r. 1383 (česky prý slul Jan ne Pomucký — chyba tisková? nebo výklad?) a nejmenovaný dříve kněz z r. 1393 je teď »Johann von Pomuk, ein sehr gelehrter und ansehnlicher mann«. Ale historie vlády Václavovy je ukončena odstavcem, že nebyl tak černý, jak ho malují. Ze studentů Husem vypuzených stali se letopisci a ti mstili se na králi za ochranu, poskytnutou Čechům. Byla za něho taková bezpečnost, že zlato a stříbro mohli veřejně nosit; sám v převlečení dohlížel na váhu pekařů a řezníků.

Hus však karakterisován jest v druhém vydání hůře než v prvním. Byl prý spíše ostrovtipný a jemný než výmluvný, ale přísnost jeho mravů tvrdý a bezvadný život, bledá tvář, hubené tělo, chování ochotné i k nejprostším, vše bylo silnější než nejdokonalejší výmluvnost; nevěřilo se, že by muž tak svatý (neb za takového ho považovali) mohl klamat sebe nebo jiné. Ale Hus nemstí se už eneovsky na Němcích za jejich sílu v disputacích, nýbrž bolí ho, že mají stále přednost před Čechy.

Děje kostnické plní teď třináct stránek místo jedné; Sigmundův glejt otištěn, Jeronym líčen temně, za jeho výstřednosti musil pykat Hus; Richentalovo povídání o útěku odbývá s Lenfantem, akta by o tom nemlčela; po způsobu Lenfantově sestavuje příčiny upálení jeho.

Velmi důkladně pak přepracována historie husitské války, ovšem jen pokud sahala kronika Vavřincova, které teď je pronikavě využito.

Žižka pozbyl nepravého jména; vyvrací se, že by jméno značilo jednookého a že by bylo později přijato. Papež nepíše již list voll kummer und liebe, nýbrž užívá v listě výrazů pro Čechy urážlivých. Čteme teď mnoho o ukrutnostech Němců, ale podivno, Vavřinec ani při tomto podrobnějším studiu nepůsobil na Pelcla tak jako před čtyřiceti lety na Beausobrea, kterého uvádí mezi svými prameny. Nepřemýšlí s ním, jsou-li výtky kronikářů o ukrutnostech oprávněny, nýbrž naříká jen na ukrutenství a fanatismus obou stran.

A jakmile přestává Vavřincovo diarium, nastává shoda s prvním vydáním: od Hájka se přes svůj »antičechism« neemancipoval. Vynechána jen historka, že Jiří byl ošizen domnělými dukáty.

Než došlo k vydání třetímu, byla vydána r. 1780 *Neue Kronik von Böhmen*, která měla obecenstvu nahraditi Hájka; nehledě k uspořádání pevnému podle roků, shoduje se tato kronika tak s Pelclovými dějinami, že byl pokládán opravdu za jejího původce a že opak tvrdil Meeltisch v Kritische Briefe für Prag s jakousi zlomyslností.

Spisovatele její jmenoval teprve r. 1812 Schiffner, prý jeden z nich,[1] z paměti a ovšem uvedl za hlavní pramen druhé vydání Pelclovy historie. Byly-li změny, byly protihusitské, a je zajímavo sledovat je aspoň při jedné události, při pověstné a pro každého historika karakteristické historii o kartuziánech, neboť zde pozorujeme neobyčejně podobnou tendenci i u Pelcla a maně hádáme, nepůsobila-li na oboje zpracování censura.

Pelcel 1774: gingen sie über die Moldau, legten das karthäuserkloster in die asche und schleppten die mönche mit vielem gespötte auf das Altstädter rathaus . . .

Pelcel 1779 (také 1782): gingen sie noch an dem nämlichen tag in den Aujezd und nachdem sie die mönche gemisshandelt und geplündert hatten, so legten sie das kloster in die asche . . .

Kronik 1780: liefen sie wie rasend noch den nämlichen tag auf den Aujezd, misshandelten die mönche auf das grausamste, beraubten ihr kloster und die kirche und legten das erste in die asche.

V Kronik obšírněji než v dějinách jednáno o Žižkovi vojevůdci; ale i zde (jako v historii) sídlí v těle Žižkově duše svrchovaně divoká, tvrdá, mstivá, ukrutná, — dovedl užívat fanatismu husitů a vzbudit v nich zdání, že bojuje jen za víru. Kronik otiskuje překlad jeho Řádu vojenského. — Nápis na jeho hrobě prý je pravdivý, pokud hledí jen na činy válečné a nedbá, že bojoval za věc n e s p r a v e d l i v o u a páchal ukrutnosti . . .

I do závěru přejatého z Geschichte vsuta (bdělejší tenkrát censurou?) zmínka o nespravedlivosti, za kterou bojoval.

---

[1] BČH. I, 1724.

V závěrném úsudku o Jiřím zmizela věta, že jím zemřel velký, ba největší král své doby, ale čteme podobný úsudek výše v textu, kde je řeč o utrhačnosti stranických spisovatelů k největšímu muži doby.

Třetí přepracované vydání Pelclovy Geschichte vyšlo r. 1782, bylo však vytištěno větším dílem již r. 1780 a 1781; není tedy ještě psáno v době tiskové svobody josefinské.

Zpovědník utopený r. 1383 mlčky zmizel; Hus byl teď *scharfsinnig, fein und beredt,* jinak karakteristika se nezměnila. Na konci vlády Václavovy připojen hubený obraz vzdělanosti v zemi; Čechové měli tenkrát mnoho bohoslovců, nečtli a nepsali skoro nic než bibli, »ale tato věda příliš daleko a příliš všeobecně provozovaná zmátla ponenáhlu Čechům mozek tak, že potom jako hladoví vlci se vrhali na sebe a vraždili se co nejukrutněji«.

Za doby Sigmundovy (čteme v přibylém přehledu) upadli Čechové v šílenství (raserei), jaké má v historii málo příkladů... Novou zbraní cepem, vládl sedlák znamenitě, mohl za minutu uhodit osmadvacet až třicetkrát a každou ranou padl nebo byl omráčen muž(!); vozová hradba byla Balbínovým labyrinthem, nepřítel, který vnikl do ní, byl ztracen. Čechové byli hrůzou národů, ale pro náboženství také v takové nenávisti, že je po staletí pokládali za národ nejhorší. Změna náboženství byla patrně připravena nekázní a nevědomostí duchovenstva.

Vilém Švihovský napsal legátovi, že plýtvání klatbou bude míti v zápětí, že celý svět nebude dbáti klatby a opovrhovat jí — »tento Čech, zdá se, měl prorockého ducha«.

Katolické duchovenstvo mělo se za Jiřího špatně; když kališníci byli vyobcováni, kaceřováni, musili katolíci zase trpět *od utištěných*... Král musil odměňovat své věrné, kteří mu pomáhali proti tolika nepřátelům: dával jim statky klášterů a biskupství, která si dali zabezpečiti v deskách. »Když tedy katolické duchovenstvo bylo zbaveno bohatství, zmenšila se nejen jejich horlivost, nýbrž také počet jejich a jejich věřících. Skoro celé Čechy odpadly od římské stolice, což by se nebylo stalo, kdyby papežové Pius II. a Pavel II. byli bývali tak rozumní jako otcové bazilejští.

Za králů Vladislava a Ludvíka »vědy nabývají lepší tvářnosti, a bohoslovcům, kteří dotud celé Čechy rozčilovali a svým *nesmyslným křikem* vše ohlušovali, smlouvou kutnohorskou uloženo mlčení a nadávání přísně zakázáno. Tím barbarství ztratilo jednu ze svých hlavních opor a musy mohly tu a tam se ukázat.« Ale dva fanatičtí bohoslovci, »starý« Koranda a Pacovský, je vyplašili z Karolina.

Když nastala doba josefinská, česká intelligence mohla se o husitech poučovat ze starých pramenů, ale nové historie od Lenfanta po Schiracha a v duchu osvícenském: husité byli dotud v nenávisti, že byli špatnými křesťany — odtud pak, že byli křesťany fanatickými.

Pelclovy další historické studie prospěly obrazu ne husitů, nýbrž krále Václava. R. 1788 vydal první, r. 1790 druhý díl své *Lebensgeschichte des römischen und böhmischen königs Wenceslaus,* objemné dva svazky s četnými otisky listin, *Urkundenbuch*, plnícími větší polovici knihy. Pelcel chce očistiti historii »tak vykřičeného, ode všech historiků téměř káraného a všeobecně nenáviděného knížete«, který zasluhuje příznivějšího úsudku a často zasluhuje více soustrasti než pokárání, ač ho proto nechce kanonizovati (narážka na Thomasia).

Volí bezpečnou cestu, že sleduje listiny, které ovšem již svými daty opravují nesčetné lži historické. Ale u Pelcla ovšem stává se vypravování jakousi spojovací historií obsahu listin, takže není rozdílu mezi historií královou a činností jeho kanceláře, ale proti tomu, jak dotud jednáno o králi, byl to ohromný pokrok.

Na skutečnou kritiku pramenů výpravných při tom nedošlo. Pelcel věří v Gundlingovu kroniku Adama z Nežetic a nazývá proto Zuzanu souložnicí, ač ne zachránkyní královou, a co úzkostlivě na sto místech napravoval pověst královu, zasadil jí na jednom místě tak hroznou ránu, že se vyrovnal historikům století šestnáctého: z rukopisu Starých letopisů napsaného v 17. století jakýmsi Brazidýnem, přijal zpozdile vymyšlenou bajku o třech stanech vilémovských, černém, bílém a rudém, v němž padají hlavy šlechticů, a tento nápad uvedl v literaturu vědeckou.

Že by král byl někoho dal utopit r. 1383, o tom nenalezl Pelcel zprávy u žádného současného svědka; za to o Janu Pomukovi — jak ho nazývá — praví, že vedl život bezvadný, byl ctěn ode všech jako rozšafný duchovní a brzo po smrti pokládán za zázračného a svatého mučedníka, tak že král Václav unáhlenou popravou jeho uvalil na sebe nenávist celého světa po dnešní den. Nový byl zde též obraz Husův. Hus nebyl žebravým studentem, neboť zaplatil taxy; protože byl tak ryzích mravů, přál si, aby takové bylo i ostatní duchovenstvo. Kdykoli šlo o čestné místo, o obročí nebo professuru, vždy dopadlo hlasování proti Čechům, kdežto čeští mistři musili na venkově vučovat, protože cizinci neuměli česky. A v listině zakládací se čtlo, že universita má býti zřízena podle vzoru pařížské a bononské, a v Paříži vldli domácí, ne cizinci. Král Čechům povolil, poněvadž od sesazení Němcům nepřál; pak teprv vypravuje Pelcel o tom, že král odepřel Řehoři poslušnost; o tom káže Hus ve smyslu králově, ale proti vůli arcibiskupově, a útočí na vady kléru; k tomu měl dobrý duvod, jak dosvědčuje drastické líčení pařížského theologa, z něhož lze slevit polovici, aby Hus měl ještě plno látky ke kárání.

Válka o spálené knihy byla péčí královou ukončena, »ale aby mír byl trvalý, měli Husovi dáti výnosné proboštství a rytíře Jeronyma poslat někam za vyslance«.

Několik let před tím napsal Goethe:

Hätt' man St. Paulen ein bistum gegeben,
poltrer wär worden ein fauler bauch,
wie ceteri confratres auch.

Hus podle vyznání v Praze učiněného byl křivě obžalován; král a královna nechránili tedy kacíře, nýbrž pravého, ač osvíceného a od většiny předsudků osvobozeného katolíka. Ale ovšem čteme později (615), podle tehdejších zásad římského dvoru byl kacířem každý, kdo se opřel rozkazům papežovým, v Čechách však většina jen toho pokládala za kacíře, kdo hlásal tvrdošíjně větu sv. písmu odpornou. Spory neměly konce a Václav nevěděl, komu přisvědčit.

Hus jede dobrovolně do Kostnice, král Václav mu dává průvodce a vyžaduje si pruvodního listu. Sigmund jej vydá, ale je to pouhé doporučení, aby ho nechali jet sem i tam. (Poznáváme, že četl Haeberlina.)

Tak tedy Hus v Praze nebyl, ale v Kostnici byl kacířem; jak se jemu a Jeronymovi tam dařilo, nepatří sem, to pan Royko vypsal důkladně a obšírně.

Také u Pelcla odpovídají Čechové ještě na popravy kostnické násilím proti katolíkům; že úplně chybně vykládal drancování kláštera opatovského, které se dělo od dobrých katolíků, za takovou reakci, ukázal Kalousek.[1]

Že král Václav byl zavražděn svými dvořany, je pouhým domněním; ale je to možné.

Kartuziáni jsou teď prostě svázáni a uvězněni, tím se končí husitská historie v posledním a nejvědečtějším zpracování u Pelcla. Nedospěl k tomu, ani se mu snad nechtělo na výši éry Josefovy vysvobodit husity z inferna protireformačního: stačilo vzhledem k poměrům českým, když je umístil v jakémsi očistci; a že to provedl v posledním desetiletí tereziánském, zůstane trvalou jeho zásluhou.[2]

Že smýšlení o husitské době u vzdělaných Čechů za doby spoluvlády bylo mnohem příznivější, než bychom tušili podle literárních projevů, spoutaných censurou, dosvědčuje nám cestopis Francouze, který r. 1780 přes Stuttgart, Augsburg, Vídeň dostal se také do Prahy.

Byl to ovšem Francouz fingovaný; jako před tím Sonnenfels dal posuzovat vídeňské jeviště Francouzem, tak mladý Kašpar Risbeck (1750—1786) opatřil svým pozorováním tuto auktoritu zástupce vyšší

[1] ČČM. 1903, 200.

[2] Tyto řádky o Pelclovi byly dávno napsány, když vyšla cenná publikace Hanušova v jubilejním svazku Českého čtenáře. Nechtěl jsem jich opravovat podle jeho stati o Pelclovi a myslím, že výsledky dvojího prohlédnutí mohou i se svými odchylkami obstáti vedle sebe

společenské kultury[1] a podepsal se svými začátečnými písmeny jenom jako překladatel. Dílo mělo úspěch, bylo patištěno a vyšlo r. 1784 po druhé.

Risbeck znal z českých dějin asi právě poněkud války husitské a není divu, že minil poznávat jejich stopy, jakmile překročil hranice Čech: od doby Hans Husse mají Češi tajný hněv na Němce a proto jsou mezi sebou důvěrní, cizím se jeví potměšilí a hrubí, *tváří se,* jakoby neznali slova německy, nechtěli dávat dětí do německých škol, ba ukrývají se za lesy a stavějí své vesnice daleko od silnice — že ta silnice snad byla vystavěna později než ty vesnice, ho nenapadá.

Slyšel prý v Praze mluvit mladé lidi o vítězstvích, kterých dobyli jejich otcové pod Žižkou nad Němci, s vřelostí a hrdostí, které jim v očích spisovatelových velmi slušely (nezapomínejme, že mluví domnělý Francouz), které by však Němcovi byly musely rozmíchat žluč.

Husitu je prý ještě hojně: někteří tvrdí dokonce, že šestina sedláků je tajných přívrženců. Také na Moravě jsou velmi rozšířeni; před čtyřmi roky vzplála tam vžpoura 14.000 sedláků pro svobodu svědomí.

Voltaire a jiní velice zneuznali slavného Hans Husse, přisuzujíce mu velmi obmezený rozum, jakoby mu nebylo šlo o víc než o kalich a snad o ženitbu kněží. Smějí se, že nepochopitelnou svátost učinil ještě nepochopitelnější .. upírají mu filosofického ducha Wiklifova, Lutherova, Zwingliho, Calvinova . . . Pisatel teď má jiné mínění; u Mencke četl prohlášení husitů ke sněmu norimberskému, jehož němčině jen stěží porozuměl: tam útočí na celý základ hierarchie s odpustky, posty, mnišstvím, a jsou jen o krok za Calvinem. To prohlášení má tón rozhodnosti, vnitřního přesvědčení a zdravého rozumu. Pozdější reformátoři nemají před nimi přednosti, než že knihtiskem se vědy dále rozšířily. Husova nauka se ztratila ve válkách a byla asi znetvořena barbarstvím, které se zase šířilo v Čechách, kde lid neměl již učitelů, leč zuřivé vůdce ke krveprolévání.

Žijící ještě husité činí si prý velké naděje, že císař jim dopřeje svobody svědomí, poněvadž (na rozdíl od matky) Čechům zvláště přeje. Ale myslí se zde, že se klamou, protože nebylo by asi radno přivést na povrch novou sektu, což vždy působí kvašení v lidu.

Ve válce husitské prokázali Čechové udatnost, která zastiňuje slavné činy Helvetů: neodolatelný byl jejich útok a byli by získali jistě svobodu, kdyby štvaním kněží nebylo nastalo dvojení a nepřátelé nebyli jich mírem oklamali . . .

Na Husa vzpomněl o málo let později jiný cestovatel německý v Kostnici, kterou ovšem shledal ještě úplně protireformační: byl to katolík, konsistoriální rada solnohradský a frisinský kanovník Alois

[1] Briefe eines reisenden Franzosen über Deutschland an seinen bruder zu Paris. Übersetzt von K. R.

Baader, ale byl proniknut myšlenkou snášenlivosti tak, že ho hluboce urážélo, co viděl: »K hanbě našeho tolerantního století pod kazatelnou chrámu je vidět sochu Husovu; nese kazatelnu a pravověrná luza na ni plije.«[1]

Takové kněží bylo tenkráte lze spatřit i ve vysoké hierarchii katolické i na stolicích vysokých učilišť a jeden z učitelů nejsmělejších, nejvíce proniknutých ideami osvícenskými, vénoval se tenkráte studiu Husa; nebyl Čech, ale Čechy se staly jeho působištěm. Jako před deseti lety, opět se intelligence pražská nechala předstihnouti cizincem, jehož knihy první části vyšly také mimo Čechy, katolickým bohoslovcem, jenž Husa pojal v duchu osvícenském, ba protestantském; byl to Royko, historik koncilu kostnického.

Kašpar Royko (1744–1819) narodil se blízko Mariboru v jižním Štyrsku, tedy z rodu asi slovinského, poslouchal ve Vídni osvícence Rieggra, stal se r. 1766 knězem a po několika letech ztrávených v duchovní správě na venkově byl povolán na universitu štyrsko-hradeckou, aby — po zrušení řádu jezovitského — přednášel církevní dějiny. R. 1782 [illegible]em byla universita přeměněna v lyceum, počet professur byl zmenšen a Royko byl v listopadu r. 1782 jmenován professorem v Praze.

Již před tím, ještě před úpravou censury, s vročením 1780 vyšel anonymně první díl jeho dějin sněmu kostnického, tenká knížka,[2] která r. 1782 ještě v Štyrském Hradci vyšla znovu spolu s dílem druhým, rovněž ne objemným. Censura josefínská žádala (dne 26. srpna 1782), aby se auktor podepsal; tyto knihy a pověst o nich provázely tedy spisovatele na cestě do Prahy, nového působiště jeho; objemné dva díly dlalší vyšly pak r. 1784 a 1785 v Praze nákladem auktorovým.

Nová předmluva jásá nad udělením svobody tisku a ukazuje nám průpravu Roykovu. Píše prý historii koncilu, poněvadž toho zasluhuje a německy od doby Stumpffovy zpracována nebyla: »Jakub Lenfant, reformovaný kazatel v Chatillonu nad Loingou, prý v Histoire . . ., kterou vydal koncem minulého století, mnohé dotud neznámé pravdy vkusným slohem přednesl . . .«

Tyto hrubé omyly o době a působišti Lenfantově ukazují, že ho Royko opravdu neznal a bezpečně nečetl jeho *Války husitské*, jíž byl předeslán životopis spisovatelův. Royko tedy dal se do práce, aniž si opatřil nejmodernější dílo o svém předmětě, ba snad ani nevěděl o něm. Že nebylo tak nepřístupné, jak bychom soudili podle slov předmluvy, ukazují nejen pozdější díly, v nichž často cituje a ještě hojněji užívá předchůdce, aniž se v předmluvě o tom zmínil, ale také podnik konkur-

[1] Citováno v Neue allg. d. Bibl. 26, 534, z cestopisu vyšlého r. 1795 v Augsburku [illegible] nepřístupného, cestu konal r. 1786.

[2] Geschichte der grossen allgemeinen Kirchenversammlung zu Kostnitz, první vydání zůstalo mi nepřístupno.

renční, který ho snad teprv na Francouze upozornil. Bylo totiž ohlášeno (tak časový byl předmět) vydání překladu Lenfantových dějin koncilu kostnického, při čemž zvláště poukázáno na to, že obsahují dějiny Husovy. Roykova předmluva prohlašuje ten překlad za zbytečný, protože historie Husova je tištěna v hotovém již druhém díle jeho. A opravdu, s překladu sešlo; místo něho vyšla po německu Lenfantova historie války husitské a byla dokončena zároveň s Roykovým dílem.

Nevíme, byla-li by znalost Lenfantova díla odstrašila Royka od velkého jeho podniku; jisto jest, že by pak jeho kniha nejevila tolik závislosti na zpracování mnohem starším, na Stumpffovi. Jako Stumpff, který to slibuje na titulním listě, tak i Royko sleduje přesně pořad sedění, pokládá za jednu z hlavních příčin koncilu při Husovu a vyčítá v řadě těchto příčin vedle schismatu, Husovy pře a opravy církve, se Švýcarem Stumpffem také spory vévody Bedřicha; odkazuje je ovšem do historie světské. Jako Stumpff zmiňuje se při každém sedění o počtu prelátů, o slavnostech a ceremoniích, nejprve zcela naivně, v pozdějších dílech se stejně nemístnou polemikou proti nádheře církevní.

Royko, ač užívá, rozumí se, Hardtovy sbírky dokumentů, nemá ctižádosti, aby budoval historii koncilu výhradně na pramenech, ba má ji mnohem menší měrou než Lenfant, a uvádí ve stejné řadě s nimi Stumpffa, Cochlaea a jiné, často nové protestantské spisy.

Ve smyslu svého rozvrhu, podle hlavních úkolů koncilu, Royko úvodem projednává velmi stručně — na 9 stránkách — historii schismatu a poučuje pak — na 19 stranách — o kacířství Husově. Hus kázal učení Wiklifovo (jehož historii čteme ovšem teprv později v poznámce k sedění 8.), hlavně pokud se obracelo proti moci papežské.

Pak čteme o Husově příjezdu a uvěznění, zcela podle časového pořádku; čteme o prvních seděních až k odsouzení papeže Jana; druhý díl, nadepsaný *Zweiter teil oder die geschichte des Hus*, sahá po upálení Husovo — Royko otiskuje zcela jako Stumpff velmi četné listy Husovy —; předmluva za hlavní obsah třetího dílu naznačuje při Jeronýmovu a také čtvrtý věnuje protestacím českých pánů a učenců tolik místa, že bychom směle mohli Roykův spis označit jako historii koncilu, se zvláštním zřetelem k dějinám českým. Její refleksy v literatuře by toto označení jen ospravedlnily.

Ale neprávem bychom to pokládali za původní důsledně dodržený plán auktorův; takového plánu spíše vůbec nebylo a Royko dal se vésti zálibami osvícenskými, sleduje jinak prostě historii Stumpffovu, s vyloučením bojů švýcarských.

Všechen jeho pragmatismus je umístěn v poznámkách někdy velmi dlouhých, ve kterých se vypořádává s obhájci koncilu v literatuře a velmi často činí důsledky pro dobu nejnovější. Vždyť doba zdála se na okamžik tak plodná, tak upomínala na dobu koncilu kostnického s jejími velkými a stejně trpce zklamanými nadějemi do reformace církve. Poprvé snad

zase papež překročil Alpy, aby se sešel s císařem k poradám, kterým právě duchovenstvo připisovalo nejvyšší význam, jedni v tom, druzí v onom směru.

Moc církevní čili papežská a státní čili císařská od půldruhého století šly v rakouských zemích tak ruku v ruce, že nebylo téměř snadno rozeznávat, kde zasahovala jedna a kde druhá. Nebylo církvi třeba, by se dovolávala světského ramene, předcházelo ji svými službami a dalo jí veškeru svou moc k disposici, a stát mohl zase spoléhat na kazatelnu a zpovědnici jako hlavní sloupy své, které jeho rozkazům dodávaly posvěcení a cejchovaly každý odpor proti nim za hříšný.

A teď se to rázem změnilo; vůle papežova a císařova se rozcházely a duchovenstvo rozpadlo se ve dva nestejné tábory; silou zvyku na venek zachovávali poslušnost oběma vrchnostem, ale uvnitř byli rozhodnuti poslouchat jen jedné z nich. Cokoli jim tanulo jako konečný cíl na mysli, jakékoli bylo jejich vnitřní přesvědčení, této poslušnosti se dovolávali, z té neposlušnosti nejraději vinili své odpůrce.

Royko patřil k těm kněžím, kteří dávali císaři, co bylo císařovo; jako professor cítil se úředníkem státním a shoda s jeho zákony byla samozřejmá; vůči církvi nedal se svým příslušenstvím k ní másti naprosto v pronášení názorů odchylných, přímo protestantských; jeho mysl byla skutečně tak málo zastřena předsudky náboženství, v němž vyrostl, že nezní právě upřímně, když — upomínaje na Lenfanta, který se měl tolik na pozoru proti svým předsudkům protestantským — ujišťuje: »Abych neupadl v podezření stranickosti, tohoto častého hříchu historiků, neobracel jsem ve svých badáních zřetele ani k naukám náboženství, které vyznávám.« Že toho doopravdy nečinil, o tom snesli pak jeho odpůrci mnoho dokladů.

»Tento díl,« slibuje předmluva druhého dílu, »obsahuje skoro vesměs dějiny Husovy. Nevypravuji tam jen, že byl koncilem po přečtení článků žalobných jako kacíř proklet, k smrti odsouzen a za živa upálen; moje péče o historickou pravdu proniká dále. Zkoumám učení Husovo od základu, t. j. popřávám mu samému mluvit, neboť jen on může býti bezpečným rukojmím pravého smyslu svých vět! Takové neomylnosti ještě žádný theolog rozumný nepřipsal ani církvi, ani synodu. Z Husových ústních a písemních výkladů ukáži, že jeho věty nebyly ani bludné, neřku-li kacířské.«

Methoda je ovšem velmi jednoduchá. Royko otiskuje Husovy námitky, které šmahem uznává; jak jinak si tu počínal Lenfant! Protestantský historik chtěl se jevit hodně objektivním, katolický historik a professor bohosloví stává se katolíkem patnáctého století, pro něhož církev ještě není tak pevný, tak určitými zákony upravený útvar, jakým se stala po Tridentinu, a vyslovuje svůj souhlas s Husem, aniž zkoumá nebo nás poučuje, zdali Husem hájená věta se shodovala s nynější nebo tehdejší naukou církve. Stačí, shoduje-li se s biblí a prvotní církví.

A jako nás tu zklamal Royko bohoslovec, tak nesplňuje vůbec, čeho čekáme od vědce. Nemá methody historické, nýbrž jen scholasticko-teheologickou, buduje pouze na auktoritě jiné než jeho pravověrni odpůrci. K slovům florenckého kardinála, že neví, jak nalézti východisko v rozporu tvrzení Husových a svědků, podotýká: »Já bych je byl snadno nalezl; proti Husovi bylo dvacet svědků; jeho pravověrnost však dosvědčovali arcibiskup, biskup nazaretský, páni čeští, a proti těmto svědectvím by stačila výpověď dvaceti soukromníků nepřátelských nebo snad podplacených?« Royko svědků nepřepočítal, což by bylo mělo překvapující výsledek, ani nevážil; postavil proti svědkům svědky jiné. Další auktoritou je pak, ve čtvrtém díle, universita pražská, jejíž protest otiskuje. Doktoři byli očití svědci Husova života a není příčiny o jejich poctivosti pochybovat, při vážnosti tehdejší pražské university, matky všech universit v Německu, která nebyla nikdy kacířská.

Všechen důkaz pravověrnosti Husovy je vlastně proveden tímto způsobem; i v historii zevních událostí není kritiky pramenů: Enea Silvio je známý a současný spisovatel, tedy hodnověrný svědek o — králi Václavovi.

Richentalovo vypravování o Husově útěku nevyvrací jeho vnitřními odpory, nýbrž tím, že otřásá zase jeho auktoritou. Richental mluví o Husovi jen mimochodem, kdežto spisovatel husitský (Royko připisuje spis Mladenovicův Janovi z Chlumu) věnoval všechnu pozornost jeho historii, u něho se tudíž dočteme pravdy.

Ký div, že při této methodě Royko i v polemice s kritiky se kryje auktoritou, auktoritou karakteristickou pro josefínské kněze: c e n s u r o u. »Císařská censura ve Vídni, které upírat náležitou znalost (einsicht) se asi nikdo neosměli (sich nicht erfrechen dürfte), ospravedlňuje mne uděleným povolením z každého podezření kacířství.«

Císařské královské katolické křesťanství.

Není ho skutečně dalek: v jeho poznámkách je plno radostných nadějí na reformu církve, konanou císařem. Josef ve svých blažených státech za tři léta dospěl s reformací dále než všechna koncilia za několik století. Simonii obmezil zavedením konkursu o úřady duchovní. Císařské kommisse pro duchovní věci měly by převzít všechno soudnictví v těch věcech a mají právo posuzovat víru duchovních. Reformy by ovšem mohly a měly jíti dále. Což bylo hříchem, skládal-li Jeronym opravdu české bohoslužebné písně? bylo by lépe zavést mateřský jazyk pro bohoslužbu; celibát by se měl zrušit, což po Tridentinum je možné ovšem jen usnesením veškeré církve.

Jsme přímo překvapeni, když Royko se pokloní Tridentinu. Běda ovšem tomu, kdo by ignoroval auktoritu druhou! Otázku, zdali mnišské řády více církvi prospěly nebo škodily, není už třeba řešit spekulativně; praktické zrušování klášterů rozhodlo; že by to bylo násilí, toho jeho odpůrci snad neřeknou, *aspoň ne veřejně!*

Marně bychom tedy hledali u Royka překonání theologické methody; Royko vůbec nebyl vědcem a nebyl velikým učencem; prozrazuje místy velkou nevědomost, na př. důvodem, který přece jen uvedl proti Richentalově věrohodnosti. Richental prý tvrdí, že Hus byl uvězněn *in der Pfalz*; což leží Kostnice ve Falcku? a mohl býti Hus ve Falci a přece býti navštěvován kostnickými učenci? Neznal původního významu slova pfalz palác. Že i humanistické jeho vzdělání mělo značné mezery, ukazuje překlad známé narážky z řeči Jeronýma pražského: »Esto, quod sint amici et Plato et Socrates, sed magis amica veritas mihi est: Obschon Sokrates und Plato einander liebten, müsste ihm die Wahrheit dennoch lieber sein!«

Také české jeho vědomosti daly odpůrcům příležitost k posměchu; převzal ze starých tisků kněze Gallus Hawlikom; slova biskupa litomyšlského otiskl v prvním vydání věrně jako Norimberští: *atzo semto be utzmil!*

Roykova historie není věďeckým dílem, nýbrž spisem tendenčním, je důležitým článkem v josefinské polemické literatuře o církvi a státu. Spisovatel má stále na mysli kardinály, konsistoře a hlavně řády mnišské své doby a agituje pro reformu, nevíme jak dosažitelnou, koncilem? rozkazem císařovým? Neboť katolíkem chtěl a musil zůstat, byť jeho smýšlení se blížilo protestantskému tak značně, jako v těchto slovích z dílu čtvrtého (str. 214): »Reformace všude se setkala s nepřekonatelnými obtížemi. I v našich (osvícených) dobách se brojí proti ní, což je ovšem nevývratný důkaz, že my (pochopíte přece, že mluvím o nás katolících, neboť co se týče pánů protestantů, našich odpůrců, nebo, abych mluvil jazykem svého srdce: našich bratří, u těch už bylo jasné jitro, když náš obzor ještě byl zahalen půlnoční tmou), že my nejsme ještě tak blízci ohnisku osvěty, jak se všeobecně vytrubuje.«

Ale je osvícencem, který je si vědom, že má stejného odpůrce s Husem, římskou církev, a neuvažuje, smýšlel-li Hus opravdu jako on, nebyl-li sám více duchem středověkým, než by se osvícencům josefínským bylo líbilo, a byl-li by uvěřil doslova, jakým by to štěstím bylo pro něho, kdyby se byl narodil o čtyři sta let později.

»Historie koncilu kostnického ukazuje nám na Husovi zcela zřetelně, jaký temný mrak tenkrát ještě zakalil oči věřících a jaká šílená zloba za oněch časů zuřila mezi křesťany. Mně se zdá, že máme jen proto obnovovat paměť oněch smutných dob, abychom ronili slzy soucitné nad oněmi, které duch pronásledovačný zahubil svou praskavou(?) pochodní (»rasselnde fackel«), a zároveň se skloněnou hlavou děkovali dobrotivému osudu, že náš život spadá do oněch dní, kdy jsme víc a více puzeni, abychom podle vzoru prvotní církve putovali spolu v bratrské lásce. Jak bych přál ctnostnému Husovi, aby byl živ v našich dnech! Zajisté císařský orel, jehož let neřídí teď žádný Sigmund, nýbrž Josef II., byl by ho zabezpečil svými mohutnými peruťmi proti útokům nepřátel a sebe hla-

sitějšímu houkání sov. Hus byl by v Čechách, vlasti své, pod ochranou dobrotivého a moudrého mocnáře přednášel svou nauku (zvláště když ani v jedné podstatné věci se neodchylovala od vládnoucího náboženství), nenávist theologická nebyla by ho připravila o život...«

V budoucnosti ctnostní muži nestanou se obětmi sobeckých biskupů a vilných mnichů. — Josef, který již ve své katolické státy uvedl toleranci, bude trpělivým a laskavým otcem.

Jednaje o zákazu přijímání pod obojí, doufá, že církev řízená míru milovným papežem a chráněná moudrým císařem povolí kalich, aby došlo k sjednocení církve s protestanty. Josef zrušením četných klášterů, po nichž snad budou zrušeny ještě jiné, učinil k tomu již první kroky.

Jak se má uvést tato státní reforma ve shodu s církevními instancemi, tím si patrně hlavy nelámal a jeho smýšlení v tom směru je více voltairovské než katolické nebo protestantské. Ani tón není vždy dalek osvícenské posměvačnosti; vždyť neváhá citovati *monachologii* Bornovu: legát do Čech poslaný byl dominikán, který, jak praví Born, z daleka čenichá víno a kacířství.

Buď jak buď, čtenářstvo osvíceného Německa a zvláště intelligence rakouská a především česká dostaly hned při prvním záblesku tiskové svobody knihu o Husovi, která se valně lišila ode všeho, co jim dosud bylo hlásáno, hlásáno i lidmi tak osvícenými a vlasteneckými jako byl Pelcel, a která byla ověřena dvojnásob osobou svého původce: byl to cizinec a byl to svrchovaný znalec, professor církevních dějin na universitě.

Takové historie Husovy se tedy dočtli r. 1783.

Hus, muž vzorných mravů, odešel na koncil s průvodním listem císařovým; arcibiskup, inkvisitor, universita, čeští páni, král neshledali na něm žádného kacířství. Nepřátelé ho křivě obvinili, byl proti právu uvězněn a již odsouzen, sotva byl obžalován; vláčeli ho po tvrdých a ukrutných žalářích, odkud čeští páni se marně snažili jej vysvobodit. Z obvinění koncilu vítězně se ospravedlnil, ale usvědčili ho počtem svědků a ne jejich věrohodností, křikem, sofismaty; je dokázáno, že žalobci nauku jeho zkroutili a jeho věty uváděli nesprávně a zkomoleně. Hus byl v právu, když dobyl pro své krajany tří hlasů. Svých 39 článků Hus obhájil vesměs z písma. Když mluvil proti tomu, aby církev nepřesvědčeného kacíře vydala světskému soudu, neboť pak podobá se velekněži a fariseům, kteří vydali Krista Pilátovi, tu kardinálové a biskupové cítili šleh a reptali hlasitě. Místo odpovědi na správné námitky byl vydán dětinskému výsměchu, kterým přece nikoho nelze usvědčit z chyby. Chtěli na něm, aby odvolal, ale zůstal pevný. Jeho duch žije v četných listech, které Royko otiskuje a z terých poznáváme pokoru podivuhodnou, lásku a smýšlení hodné koruny svatosti. Když se chtěl v den odsouzení a potupného odsvěcení hájit, byl překřičen, ač nemohl mlčet, když ho obviňovali, že se nazýval čtvrtou osobou božskou. Byl odsouzen a jeho tklivé modlitbě

se posmívali, neohroženě kráčel na hranici a když *stará žena* ještě přinášela otep dříví k ní, řekl s úsměvem: Svatá prostoto! Ani na hranici neodvolal, hlasitě se modlil, až byl zasažen plameny.

Nebyl umíněný ani tvrdošíjný, odsoudili ho proto, že se ho neujímal dostatečně Sigmund král; nebyli by ho odsoudili, kdyby byl zůstal v Čechách, podobně koncil ani papeže by nebyl odsoudil, kdyby světská vrchnost se ho nebyla zřekla, jako neodsoudili dostatečně Jeana Petita, který hlásal královraždu, poněvadž se ho rázně zastával mocný vévoda burgundský. Je-li Husova nauka arcikacířská, nevyvázl by dnes žádný horlivý katolík. Zlořády, které Hus tepal — vydírání, zbytečné řády — trvají podnes a je třeba je potírat.

A stejně nevinně zemřel Jeronym, který strašným vězením byl přiveden k odvolání, což mu ovšem nepomohlo z vězení; tak by se asi bylo vedlo též Husovi, kdyby byl poslechl důtklivého napomínání. Pro tyto dvě hranice byla hrozná válka husitská.

I čtvrtý díl ukazoval, nehledě k poznámce proti mučenictví Johánkovu (str. 183), jak věrně, statně a správně se chovali Čechové do konce koncilu; tím ovšem nebyl — čehož nezapomínejme — opraven soud o jejich chování ve válce. »Přece nenapadne nikoho, ujišťuje (3, 474), že bych chtěl ospravedlňovat jednání husitů a zvláště těch, které nazvali Tábory. Zavrhuji jejich hanebnosti, vraždění, plenění, žhářství právě tak, jako nemohu ospravedlnit opačného s k o r o stejně barbarského. Co ony činí trestuhodnější než tyto, jest, že se opřeli císaři Sigmundovi, svému zákonnému následníku. Vždyť víme, že poddaní musí poslouchati vrchnosti, a ti, kdo tak nečiní, vyslovili soud nad sebou. Ale lze to připisovat Husovi a Jeronymovi?« Atd.

Tolik se poučil pražský profesor o husitech — z S c h m i d t o v y *Geschichte der Deutschen*, která prý v příslušném paragrafu svazku 4. obsahuje vše potřebné v šťavnaté stručnosti. Vpravdě projednává Schmidtova historie (v Ulmu 1781) tyto děje jen se stanoviska německé říše a odbývá vnitřní děje (podle Lenfanta a ovšem také zlomku Vavřincova) se stručností spíše suchopárnou a povrchní než šťavnatou.

Úspěch díla Roykova jevil se dvojím směrem: radostně uvítali dílo recensenti protestantští a čeští osvícenci. »Nemá-li auktor práva, očekávat díku a potlesku od dobře smýšlejících Čechu, že zachránil čest jejich krajana?« napsal Dobrovský[1] chvále, že dílo je důkladné a svobodomyslné (? freimütig). Recense vděčně cituje Royko v předmluvě dílu třetího. Naproti tomu ozvaly se ostré protesty a zlé polemiky se strany papežské, která se jevila v kleru četnější a mocnější než císařská a také nebyla bez učených, smělých a vtipných členů.

První podnět k polemice zavdal zástupce stavu v Čechách nově se zase vyskytujícího, luterský kazatel M a r k o v i c; vydal hned r. 1782

[1] Lit. Magazin 3, 140.

u Gerle[1] česky *Dekret sněmu kostnického o přijímání . . . s poznamenáním . . .* t. j. překlad dekretu i poznámky, kterou Royko jej provázel. Proti tomu tiskovému archu vyšel r. 1783 spisek dvouarchový *Dekret . . . s novým poznamenáním proti onému . . .* Tyto česky psané námitky proti Roykově poznámce nazývá pozdější německý spis o témž thematě *»stejně krátkými jako důkladnými«.*

Po německu ozval se pak nejprve Roykův krajan, vydav r. 1784 v St. Hradci »Josephi Claudii S e l i g Anmerkungen über die geschichte . . von K. Royko«.

Na tyto námitky nereagoval Royko než hrubou větou v předmluvě k třetímu dílu, ukazující, že prohlédl pseudonym S e l i g a a že auktorem je bosák karmelitán Makarius a S. Elia. Rozumní lidé nebudou prý žádat, aby se s takovým člověkem, vyzbrojeným růženci, škapulíři a cedulemi Lukášovými, pustil do hádky nebo četl jeho mazanice.

Patrně příslušenství k řádu, který na výsměch veškeré poctivé historii odvozoval svůj původ od proroka Eliáše, mělo postačit, aby diskreditovalo *schnarchera.* Ten se ovšem nedal zastrašiti a vydal nepoměrně objemný svazeček svých poznámek »Zum dritten teil« r. 1785, s pythickým údajem: Tištěno tiskařskými literami, ve kterém má řadu velmi šťastných útoků na *ignorantia crassa,* která neznala významu Pfalz, na komolení českých vět, na plagiáty prý z Lenfanta a Mosheima. Zajímavě konstatuje, že Royko proměnil sedláčka Stumpffova, který přináší otep dříví k hranici, v babičku (beurli v bäurin). Auktoritu censury ovšem odmítá a třímá za to nebezpečnou zbraň, tenkrát ovšem otupělou, připomínaje Roykovi, že složil doktorskou přísahu na všechna usnesení koncilu tridentského.

V kritice historické bojuje Selig starými katolickými zbraněmi; věří s Richentalem »a Dacherem« v pokus Husův o útěk, počítá hlasy členů koncilu proti jedinému atd.

Stejně hrubě jako bosáka odbývá Royko na témž místě dva augustiniány s dlouhými rukávy, o kterých prý jen slyšel. Jeden z nich je asi »strýc« (od Adama, *strýcem v Hradci* nazývá ho pražský člen jeho strany), který napsal na 38 stranách »Briefe an den hochwürdigen, in gott geistlichen herrn Kaspar Royko, lehrer der kirchengeschichte in der uralten universität zu Prag, meinen teuersten herrn vetter von Anton Wahrsager« (1783 s. l.).

Wahrsager, který již cituje vyšlé před několika týdny poznámky Seligovy, je velmi prudký pán. Zlobil se, nenáviděl R. než ho četl, a když jej dostal a listy obracel, stal se často »eckelhaft(!), gallsüchtig und ungeduldig«. Vyčítá mu, že čerpal z protestantů, kteří by se byli sami proklelі, kdyby byli přiznali, že Wiklif a Hus učili křivě (naivní obrácení katolického stanoviska); proto *vynalézali* vše to, co se neshoduje s Cochlaeem a jinými katolickými zpravodaji. Wahrsager zná Roykovy před-

[1] Lit. Magazin 3, 150.

nasky, ví, že v nich rád útočil na papeže a na mnichy. Věcně je spis zcela prázdný a neznáme tedy asi nic, že pokračování, vyšlé v St. Hradci r. 1785 »Noch etwas an den herrn Caspar Royko von Anton Wahrsager«, je nám nepřístupno.

Druhý augustinián je jistě Pražan — Dobrovský[1] nazývá ho Pater Florenz, a starý zápis v Catal. nation. 952b: P. Cosmas Schmalfuss, což je jméno professora, od něhož máme mnoho latinských spisů vědeckých a homiletických.

Zdali tyto různé údaje lze spojit, tak že by Kosmas bylo občanské a Florenc klášterní jméno, je pochybno; Dobrovský r. 1793 o Schmalfussovi napsal recensi v časopise *Für Böhmen von Böhmen* (III. Lit., 20 sl.) nazývaje ho einen mann von gesunden und geläuterten grundsätzen des kirchenrechtes, jenž mluví šetrně o nekatolících atd., kdežto o Florencovi kdysi psal velmi s vysoka, takže totožnost jest aspoň pochybná. Kdo je páter Florenc, pak ovšem nevíme. Schmalfuss byl také augustiniánem.

Spisek vyšlý najisto v Praze, ač předstírá Kostnici, třetí vydání (1788) pak Augsburg, je nadepsán »Johann Huss an dem(!) Kaspar Royko. Aus der sprache des Eliseums (tak) übersetzt von Melchior Stoyko«, opatřen poznámkou domnělého nakladatele Ch. D. a předmluvou Stojkovou. Četl prý Royka na Malých Benátkách pod olšemi a tu našel dopis psaný starými slovanskými písmeny, který překládá ze slovanštiny. Hus, který do elysia přišel přímo s hranice, nesmí psáti o svém nynějším osudu; vlastně bychom měli o tom býti upokojeni slovem elysium, ale auktor patrně zapomněl, co to je, a užívá slova ve smyslu *říše mrtvých* vůbec. Hus lituje své umíněnosti, dal se upálit pro maličkost, což bylo šílenstvím, co prý mu bylo do vad kleru? Tím horlivěji se ujímá koncilu, který ho neodsoudil k ohni; to je nařknutí. Císař se nezačervenal, v Kostnici by se mu nic protivného nebylo stalo, kdyby se nebyl dal strhnout svou horlivostí proti nádheře papeže a kardinálů. Tu byl zatčen; vězení však nebylo tak zlé, mohl tam psáti knihy, a pod.

Ale Husovi v elysiu nejde tolik o vyvrácení omylů z jeho vlastní historie — o tom často cituje svého *vetter von Gratz*, patrně Seliga — nýbrž o úmysly Roykovy a jeho poměr k úřadům. Na to nevystačí se svou ironií a proto Stoyko ujímá se sám slova a v poznámkách útočí přímo na kněze, který píše protestantům vhod, a na poddaného, který štve sedláky, kdežto císař prý se namáhá, aby přivedl husitské venkovany k pravé víře; — Stoyko se už opravdu mohl radostně dovolávat takových snah úředních a ironie Husova zní podivuhodně vážně a bolestně, píše-li: »Ty to víš, bože: kdy potřeboval můj český národ spíše proroka, než v tuto dobu, kdy mu sice dovolují, moji svatou víru a jméno veřejně vyznávat a oddělit se od papeženců, ale s druhé strany napínají všechny síly a zkoušejí

---

[1]) Lit. Magazin 3, 123

všechny prostředky, aby je ode mne odvraceli. Skoro každý týden vychází nové císařské nařízení, které káže činit vše, aby husité byli přivedeni ke katolické víře.« Royko ať se ujme Husovy církve, než kněží a mniši budou na vysoký rozkaz dvorský vyhánět stádo; ať káže po vsích: proč není Čechem? *verwünschte deutsch gepuderte fratzen*, proč se nenaučíte česky, když chcete jíst český chléb? ať dá dílo přeložit do češtiny ... A třetí vydání listu nepoznamenává, že se to již stalo, ač vyšlo r. 1788 a mělo dodatek se stránkami zvlášť číslovanými *M. Hus an Royko zum zweitenmale*.

Stoyko vlastním jménem štve proti Roykovi, na něhož se prý odvolávají lidé, kteří nedávají desátků a nezpovídají se: »Jest nyní nový professor v Praze, husita«; budou-li studenti doma na venkově vyprávět, jací jsou mniši, co bude následkem? »Hrdina jako Žižka, biskup jako Konrád, farář jako Koranda a žádné vojsko v zemi ... pak jste dosť troubil k povstání!«

Stoyko je Čech, jak ukazuje jeho hrozná němčina[1] a uvedené výpady proti cizozemci Roykovi, který neumí česky; posmívá se jeho údaji, že Husovo rodiště se jmenovalo H u s s, což nebylo takovou chybou. Je řádový mnich a dovolává se ochrany *mnicha*, vrchního ředitele studií, opata benediktinského R—a (Rautenstraucha), který by Royka měl trestat.

Rok potom byla proti Roykovi otištěna Cochlaeova historie Husova s poznámkami a úvodem.[2]

Nynější reformace je prý pouhou ozvěnou staré a není tudíž třeba nového vyvrácení; stačí otiskovat, co bylo odpověděno tenkrát. Vydavatel nedá si vzíti práva, aby tak činil s Cochlaeovým vlastním výtahem z jeho Historia Hussitarum, když páni reformátoři tupí slavný koncil a chválí nejhorší holomky (die schlechtesten hallunken) Husa a Jeronýma pražského, kteří byli nejen bludaři, nýbrž (podtrženo!) i rebelové a zločinci proti státu, kteří velice zasloužili hranice pro neposlušnost a zásady porážející veškeru s v ě t s k o u v r c h n o s t.

Pak otiskuje Cochlaeův německý výtah a připojuje vypravování Richentalovo o Husově smrti; prohlašuje modlitbu Husovu za pokrytectví, jeho tvrzení zpovědníkovi, že není v smrtelném hříchu, za omyl, neboť kacířství je z nejtěžších hříchů, a otiskuje ustanovení Schwabenspieglu a jiné zákony světské proti kacířům; církev ovšem k smrti neodsuzovala. Royko, kanonizuje takového buřiče, chce býti novým Žižkou? Zásadami Husovými zaniká všechna subordinace, o tom měl by býti poučen mocnář

---

[1] die gefilden wunschen sie sich, damit der männern erfahrnis — den pabsten gewunschen zur zeugnis seynd sie der korpern flugen nms brei a pod., četné spisy Schmaltussovy jsou vesměs latinské, tak že nelze jeho jazyka a slohu přirovnat.

[2] Geschichte von M. Johann Hussen, ... beschrieben von dem berühmten Johann Cochläus; nun aber in etwas verbesserter schreibart von neuem aufgelegt, mit einigen anmerkungen begleitet, und dem herrn professor Roiko dediziert, 1785.

nyní vládnoucí. Na konci zase zdůrazňuje tento politický význam »Běda Čechám a k r á l i, rozšíří-li se Husovy zásady!«

R. 1790 vyšly *Kritische beiträge zur(!) Caspars Royko sogenannten Geschichte* atd., datované »Cherson und Slawensk 1790«, a připojovaly k jednotlivým přesně citovaným větám poznámky, zeslabující váhu jejich: omlouvají ovšem zatčení zase domnělým útěkem. Zajímavé je, že, když Royko odsuzuje spálení kostí *mrtvého* Wiklifa, kritik se může dovolávat podobného, ovšem světského soudu z doby nejnovější: »proč byli zlopověstní Horiah a Kloska[1] po smrti čtvrceni a každá čtvrtka na bránu jednoho ze čtyř hlavních měst dávné Dacie pověšena?« Přívržence Roykovy nazývá Royojardy. Hlavním obsahem objemné knihy (182 str.) je vyvrácení tvrzení, že Hus se neodchyloval od víry doby své. Při tom nechybějí přímá oslovení Royka a malé zlomyslnosti, jako »Latina šlechetného Čecha (Ondřeje z Brodu) je asi tak blízká Ciceronově jako němčina Roykova Wielandově(. . . snad tehdy gymnasisté byli stejně klassifikováni jako v našich osvícených dobách v jistém mocnářství, kde panici a synové radů a sekretářů postupují do vyšších tříd i když mají nepatrné a sotva prostřední schopnosti« (str. 105). Kdyby prý Royko se dal upálit jako Hus, bylo by jen dříví škoda (147) — touto větou méně vtipnou než hrubou končím citáty z knihy učeného anonyma.

Vážně ve věci si počínal auktor *Gründliche rechtfertigung des Kostnitzer dekrets von der kommunion wider Roykos hussitische einwendungen*, vyšlé v Praze bez vročení, po r. 1791, ne 1790 (BČH) a namířené proti jeho poznámkám v 2. díle Historie (snad proto, že byly po česku, jak řečeno, zvláště vydány); nejostřejší polemika položena do »Vorerinnerung an das katholische publikum«. Royko líčí prý s velkou smělostí Husa, tohoto *ruchlosen schwärmer*, přes jeho tvrdošíjnost a zatvrzelou neposlušnost, jako poctivého, zbožného a bohabojného muže, který se neodchyloval od náboženství své doby, *jakoby se náboženství měnilo podle doby*. Royko útočí na církev dávno otupělými šípy z husitského toulce; podle něho neomylná církev upadla v omyl . . ., neslýchaná řeč z úst katolického kněze. Při tom je nejhorší, že všechny tyto husitské zásady, nahromaděné v Roykově historii a rozšiřované po Čechách *v obou zemských jazycích i mezi nízkou třídou lidu*, nabývají osobním významem universitního učitele větší váhy, než kdy měly, čímž se podporuje svrchovaně proselytství husitské, ale stěžuje se uvádění . . . bludných rodin na správnou cestu. Tito nešťastníci rozumují, že katolíci mají sami učitele, který hlásá tyto nauky, a jeho kollegové ho nekaceřují, nýbrž zvolili ho svým děkanem a representantem, a ti přece rozumějí věci lépe než vesnický farář. Censura je povolila, ač císařský dekret dovolil jen věci, které by nebyly proti náboženství, a nový císař ho jmenoval svým radou a nesoudí ho podle Josefova trestního zákona z r. 1787. Těmito

[1] Co do věci srv. [illegible] Gloska, Čes. Lid III.

argumenty ad hominem oněmí farář, pro něhož jsou psány tyto námitky, které, jak vidět, nezastavují se ve svých útocích před celou fakultou, před guberniem, ba císařem. Royko, oslovuje ho potom, zpronevěřil se své přísaze doktorské a zasluhoval by proto býti sesazen s úřadu, dokud by neodvolal a neodprosil po příkladu Fenelonově.

Vidět, jak úřední postavení a vážnost, které Royko požíval, odpůrce pálily; vždyť hned jmenování husitského professora (právě tehdy se anonymita rozevřela) bylo z největších sensací josefínské doby. Hosté všech stavů, čteme u životopisce, šlechtici, učenci, kněží a mniši všech řádu naplňovali přednášky, zvláště když od r. 1784 všichni, kdo studovali v klášteřích, musili dodatečně na universitě poslouchat dějiny církevní. Církevní instance, kapitula, byla právě tak nenávistná k němu, jako úřad státní ho podporoval; slídili po něm, lákali z něho nebezpečné výroky, ale ovšem marně; fakulta stála při něm a klidně doplňoval hlavní dílo své oběma dalšími díly, málo rušen polemikou. Když nastávalo ochabnutí v josefinství, útoky na Royka zesíleny, tak že r. 1788 se osvícenci báli o něho; úzkostlivý Pelcel píše Dobrovskému (20. 3. 88): »Obávají se zde, že Rojkovi věc nedopadne dobře, neboť jde se zase nazpět a monachismus svou oholenou hlavu opět zvedne.« Ale klamali se; Roykovi neublížily útoky ani těchto odpůrců; nejen v době Josefově, ale též, což jest nápadnější, v nastalé po ní reakci, postupoval ve vážnosti a hodnostech:[1] r. 1790 byl zvolen děkanem fakulty bohoslovecké, r. 1797 rektorem university; r. 1791 povolán byl jako rada a referent do gubernia českého, v kterémž postavení projevoval »stejně ráznou a záslužnou činnost jako dříve na stolici professorské«, řídě po 17 let všechny duchovní záležitosti země. Předsedal na př. komisi, která od r. 1794 měla upravit spletité poměry nadací a mší po zrušení klášterů a uzavření jejich kostelů. »Jeho řízením duchovních věcí mnoho set duchovních získalo větší platy, mnoho obcí dostalo duchovní. Vrchní purkrabí hr. Wallis provázel slovy: »Celé Čechy jsou naplněny stopami a pomníky nepodjaté, důkladné, neúnavné činnosti tohoto muže, zešedivělého ve službách státu, a důstojného člena zemské správy« návrh, aby mu byl udělen kanonikát U všech svatých.

Takový byl Royko, pravý osvícenec, muž dobré vůle, píle a činnosti spíše než vědeckého ducha; jeho historie není opravdovým vědeckým

---

[1] Tento šťastný osud Roykův je tím nápadnější, srovnáme-li jej s životem vrstevníka a spolubojovníka J. V. Eybla, vídeňského professora církevního práva, který rovněž se postavil celou váhou své (dost povrchní) učenosti a svého úředního postavení v boj za prvotní idey josefínské (největší sensaci činily jeho brožury »Was ist der pabst?«, »Was ist ein bischof?«, »Was ist ablass?«, »Was ist ein pfarrer?«, atd. v době návštěvy papežovy ve Vídni). Ale Eybel byl vyobcován z církve, musil již r. 1779 složiti professuru a císař Josef mu jí nevrátil, nýbrž učinil ho v Linci referentem v duchovních věcech, jako byl Royko za Leopolda, a již r. 1787 zaměnil toto místo za postavení guberniálního rady v Innsbrucku s referátem, jak se zdá, méně choulostivým.

spisem, ale jeho vytrvání při ní v době tiché i hlasité reakce je krásným příkladem věrnosti k přesvědčení; bylo cennější, že v době, ustrašené revolucí, setrval při svém josefinismu, než kdyby byl dílo podrobil methodické revisi, s kterou nebyl.

Jeho kniha dočkala se totiž koncem století druhého vydání; Zíbrt označuje v Bibliografii toto vydání z r. 1796 za obálkové, ale neprávem, jak ukáže zběžné prohlédnutí.

Předmluva k prvnímu dílu vynechává oslavu Josefa II., ale neopravuje místa o Lenfantovi; nové předmluvy není, svazek je i nadále označen jakožto vydání druhé, ale dílo jest zřejmě přetištěno a slohově i jazykově opraveno; že nebylo věcných oprav, dokazuje již okolnost, že se obě vydání shodují co do počtu stránek a obyčejně i řádku.

Na díle druhém chybí označení »oder die Geschichte des Huss«, ale v předmluvě, která tak durazně hlásala nevinu Husovu, neměnil člen zemské komise pro duchovní potřeby ani slova, což r. 1796 jistě vyžadovalo pevnosti a stálosti ne zcela obyčejné. Ostatní poměr je týž, jako při díle prvním, opravy jazykové a slohové, — také česká slova na str. 33 jsou teď psána správně — ale nikoli opravy věcné.

Třetí a čtvrtý díl pak — smím-li soudit podle exempláře universitní knihovny —, nebyly vůbec přetištěny, ale nebyly ani novými titulními listy opatřeny.

První dva díly Roykových dějin byly přeloženy do češtiny a tím zpusobem i čeští písmáci dostali do rukou znovuzrozeného Husa.

Překladatelem byl známý osvícenec Václav Stach, kněz, tehdy professor pastorální theologie v Olomouci, tedy nejen co do smýšlení soudruh Roykův, který se ovšem halil v pseudonym Václava Petryna,[1] obávaje se patrně pokřiku naznačeného v dedikaci »velebným a dvojctihodným pánům a pánům farářům a kaplanům církve římské pro dobrou vůli«. Výše se vznésti nesměl a dál dolů se snížiti se neopovážil, ale zůstal uprostřed »mezi nejvyššími kněžmi a nejnižšími mnichami. Jim totiž (Stach oniká) obětoval jsem tuto práci mou, aby ji pod svou ochranu přijali, když někteří *proti zápovědi z nejvyššího poručení*... ji pronásledovati budou křičíce: Tu jest kacířství! Tu jest husitství.«

Kniha byla vydána na subskripci a na konci druhého dílu měla býti vytištěna jména předplatitelů. Ale bohužel, jak nám praví »Návěští« k druhému dílu, »že toho žádný z evangeliků nežádal a všickni téměř katolíci zhola to zakázali«, přišli jsme o tento zajímavý seznam jmen. Někteří předplatitelé žádali peněz nazpět, protože »jistý farář a kaplan« jim namluvili, že spis je censurou zapověděn. Tu ovšem přání zrodilo domněnku; neboť jak nám praví předmluva k dílu druhému, nadepsaná

[1] Hystorye welikeho Sněma Kostnického od kněze Kaspara Royko, řadného učitele wšeobecné církewní hystorye při wyšších školach prw w Gracii, nyní v Praze. Z německého přeloženo od Waclawa Petryna. W Praze (Diesbach) 1785; druhý díl 1786.

Kdo se pravdy štítí, nemá dobré svědomí«, »mnozí kněží by skladatele i překladatele uvrhli do nejzadnější díry horoucího pekla . . ., kam ďáblové kochenští trusky z vypálených a rozvařených duchů k předělání v nového zatracence na vidlech házejí«. Patrně na překladatele se více hněvali než na auktora. »Lid prý a zvláště sedlák to nemá vědět. A proč ne?« Slyšeli jsme v Stojkově spisku, že na pražského professora husitu se odvolávali lidé, kteří nechtěli dávat desátků; ale Stacha to patrně nestraší: durazně hájí práva sedlákova číst bibli a každou nezakázanou (státně) knihu, a dedikuje tento druhý díl »Sedlákům římské církve«.

Kniha Stachova je ozdobena dvěma rytinami: při druhém díle vidíme Husa na hranici, před prvním je allegorický obraz Kvirina Jahna: Čas odkrývá pravdu, která zašlapává blud; vidíme na oltáři obraz Wiklifův. Překlad jako ostatní spisy Stachovy je psán živou češtinou té doby, ovšem velmi pokleslou, zvláště kde šlo o vyjádření odtažitých a filosofických pojmů. Ale Stach nevynechával nic, aby tím snad knihu přizpůsobil vzdělání svých čtenářů. Jen někdy připojil výklady anebo doplňuje Royka, na př. když k poznámce Roykově, že husité ještě existují, dodává: »větším dílem učení Kalvína, někteří Lutra přijmouce.« Básně překládal verši, jako Kolínovy latinské verše na obraz Husův:

Nad bílé ptactvo bělejší,
zdráv buď Huse nejmilejší,
učiteli Čechu tvých' atd.

nebo alexandriny Voltairovy:

Kteráž z bludné horlivosti nebo pro mlsnotu
Bohu lásky s vražbou sloužíc, všude plodí psotu.

Proti překladu, který hrozil probudit dřímající husitství se všemi důsledky, nepříjemnými pro venkovské faráře, vydán spisek o šesti pouze listech, nadepsaný: Sprosté katolické rozvržení nad opovážlivostí Václava Petrýna, překladatele Historie Roykovské o sněmu kostnickém, 1791.

V době této polemiky barokní formou vyslovil, co myslil o husitství, známý Jan Ferdinand Opiz, finanční úředník v Čáslavi: jako v svém rukopisném Nabud[1] vypravoval o Čechu Hussovi, který v službách lady Christiny zemřel horkou nemocí u Bodamského jezera, tak ve svém tištěném dílku *Der köcher, ein rezept für mein krankes vaterland*, vyšlém 1782 a vybízejícím k zrušení klášterů a k zabavení jejich jmění, vypravuje stejně divnými narážkami. Dílo je, jak tvrdí, přeloženo z jakéhos pradávného jazyka dykonského (asi jako v pohádkách Crébillonových), z něhož jména lze přeložit, umíme-li je dešifrovat; nevím sice, jakou operací dojít z *todbyad* na *patriot*, z *Pualosk* na *Josef*, ale stačí primitivní způsob, jakého užívali mniši ve svých hádankách už v 10. století, abychom

[1] Viz moje vydání Opizova vlastního životopisu ve VKČSN. 1909.

poznali, že Nutit, Fupey, Fipor, Lesm, Piequim, Narkot, Finulsov a Jiselmov jsou Moses, Donau, Denis, Karl, Neapel, Luther, Demokrit, Heraklit atd.

S touž naivní maškarádou vypravuje, že škodlivost nebo zbytečnost posvátných zvířat, nosorožců, volů, lišek poznali již učedníci ostrovana Nodmigt, Jat und Joisupanat, hrdinové a vlastenci, které jen slepý rab se naučil proklínat. Byli mimo svou vlast utraceni, proto, světci, vaše jména budou nezapomenutelna každému příteli lidí: vítězný Batle, hammerheld, podivuhodně mnoho i pro svou dobu vykonal, ač jeho poznání neneslo všeho vytouženého ovoce: že jména jsou Wiclef, Hus, Hieronymus, Ziska, jest samozřejmo.

Kdežto o Husovi poučovala českou intelligenci a po ní vrstvy nejširší kniha cizincova, domácí osvícenci nezaháleli, nýbrž počali boj na druhém křídle: vypravili se proti Janu Nepomuckému a tu svou vědeckou výzbroji štyrského professora ovšem zahanbili.

Válku zahájil žák a málem člen zrušeného řádu jezovitského, Josef Dobrovský, který začátkem r. 1779 založil svou »Böhmische (und mährische) Literatur«, a tím navázal na ruch časopisecký ze začátku let sedmdesátých s jeho vážnými snahami vědeckými. Byla to ovšem jenom narážka, kterou si dovolil ještě pod očima censury tereziánské, narážka jemná a jen zasvěcencům srozumitelná, kteří ji mohli odměňovati úsměvem pochopení.

Byl jubilejní rok svatořečení, oslavovaný slavnostmi, kázáními a příslušnou literaturou, která ovšem stejně jako kázání a transparenty oslavovala svatého Jana Nepomuckého, nikoli snad doktora Johánka, jak je učila rozeznávat akta kanonisační a jak je rozeznával Berghauer a také Pelcel po dvě vydání své historie. Napsal-li tedy Dobrovský v č. 2. (str. 89) zprávu o universitní slavnosti: »Den 16. mai erschien die ganze universität bei der feier des heil. *Johanko von Pomuk* in der Prager domkirche«, bylo to nadmíru nápadné a poprvé po Hájkovi dvě osoby jím stanovené v tištěné knize zase splynuly.

Rukopisné dílo ovšem existovalo dávno, které tvrdilo totožnost obou Janů, ale nebylo přístupno kde komu; na př. Pelclovi ho knihovník augustiniánský P. Candidus neukázal. Byl to spis P. Athanasia a S. Josepho, augustiniána, vlastně Eliáše Sandricha, zemřelého r. 1772. Tato »Dissertatio historico-chronologico-critica: an S. Joannes Nepomucenus noster gloriosus protomartyr Sacramenti poenitentiae et Joannes de Pomuk vir unus idemque an vero potius personae distinctae«, napsaná r. 1747, tvrdila, že oba utopenci jsou totožni, při čemž zpovědní tajemství bylo pravou příčinou smrti. Ale r. 1754, když byl poslán z Říma do Prahy pramen nejdůležitější, žaloba arcibiskupova na krále Václava, nastaly — jak dosvědčil později biskup Vokoun, který podnítil tuto informaci — rozpaky, pro které auktor do smrti nešel s knihou na veřejnost; jen v užším kruhu byla známá. Berghauer psal dokonce od-

pověř, a ti, kdo dukaz přijímali, byli jistě osvícenci, kteří z něho vyvodili dusledek, že svatého Jana prvomučedníka zpovědního tajemství nebylo. Na to naráží srozumitelně Dobrovský svými slovy; kdo znal jen Berghauerova Protomartyr, se zarazil, kdo znal Athanasia, se usmál, censoru smysl ušel jako množství čtenářu. Pochybnosti o úmyslu Dobrovského není; vždyť v témže čísle udal na str. 166 podobnou bezbožnost jisté místo v židovském překladě žalmů prý »bylo by pro křesťanské bohoslovce kamenem úrazu,« ale z další věty vyplývá, že — žid má pravdu.

Otevřeněji, ač opět jen mimochodem, doráží Dobrovský na světce v druhém svazku »Böhmische Literatur«, který vyšel teprve r. 1784, ale byl r. 1781 předložen censuře: Aegidius Sexstetter (1733—1810), benediktin, převor v Přešticích, vydal polemiku[1] proti Historii protivenství, popíraje, že Čeští bratří mají tolik mučedníků, jak vypočítala Byl to spis zcela protireformační, nijak nedotčený novým duchem doby; Hus ani Jeronym nebyli pravými mučedníky, učili katolicky, a co do Táborů — »jsou-li ti mučedníky, pak jsou jimi všichni, kdo kdy na šibenici odpykali za své zločiny,« — za to ovšem katolíci měli mučedníků plno: o to a o zázraky nad jich hroby postaral se Balbín.

V posudku toho spisu Dobrovský — jenž místo o Táborech otiskl bez poznámky, která by drastičnost jeho jen zeslabovala — praví, že není třeba, aby někdo smýšlel ve *všech* věcech jako jeho ctitelé, by mohl býti nazván jejich mučedníkem: »I katolická církev velí teď věřit několika věcem, kterým nebylo nutno věřit v století čtvrtém. Tak generální vikář Jan z Pomuku r. 1393 utrpěl muka a smrt, *protože hájil práva tehdejších svobod církevních* proti rozkazům královským, a pokládá se za mučedníka, ač dnes smýšlí se zcela jinak o immunitě církevní.«

Narážka je přímo vyzývavá: svatý Jan, utopený roku 1383, protomartyr poenitentiae, stal se mučedníkem církevní immunity a umřel o deset let později. Ale než vyšla tiskem, mluvilo se již upřímněji; toho příčinou byla oprava nařízení o censuře, která konec konců znamenala svobodu náboženské polemiky, jaké v rakouských zemích nebylo rovně před tím ani, když záhy přestala, potom po naše dni. V témž čísle »Böhmische Literatur« — nazvané teď *Literarisches Magazin* — čteme již řadu stručných recensí o drobných spisech, které se vyrojily jako plody této svobody.

Je zjevem dost ještě záhadným tato svoboda tisku, která uvolnila předpisy pro efemery a naopak ztížila — svou centralisací — příliv zdravé a hutné literatury z ciziny, jakoby byla výhradně článkem v řetěze merkantilistických opatření Josefových. Jakoby šlo hlavně o to, aby peníze

---

[1] Beiträge zur böhmischen u. mähr. brüderhistorie ... ob die heutigen ... Brüder oder die sogenannten Herrnhuter sich böhmischer martyrer ruhmen konnen, v Praz. 1781. Recense v Bl., 2, 70

milovníku čtení se vydávaly doma za škváry sebe horší nebo patisky a neposílaly za dobré knihy do ciziny. Jak jinak si vysvětlit, že v době, kdy Vídeň byla zaplavena literaturou sedmi-, deseti- a sedmnáctikrejcarovou, bylo spojeno s největšími obtížemi, ba většími, než v posledních letech sedmdesátých, a trvalo měsíce, než dostal kdo dovolení čísti časopis jako »Deutsches Museum«, že starý seznam zakázaných knih zůstal platný, že kniha, která přišla přes hranice, musila nastoupit cestu k dvorní censuře do Vídně.[1]

Zvyklí jsouce pokládat literaturu vídeňskou za směrodatnou pro provincie a svedeni slovy ne zcela upřímnými, kterými své vlastní účastenství v této literatuře kryl Faustin Procházka,[2] odsuzujeme šmahem tuto brožurovou literaturu pražskou jako vídeňskou, ač ve skutečnosti je pýchou naší a ukazuje, že Praha josefinská se lišila od Vídně stejně jako v letech sedmdesátých, kdy osvícenské snahy vrcholily v Praze v založení Společnosti nauk, ve Vídni v zřízení divadelní censury.

Ve Vídni opravdu velký okamžik shledal malé pokolení. Dána literatuře svoboda a nastala polemika o funusech, o panských, jsou-li nebezpečny mladým pánům, o štvanicích atd., která utloukla za krátko všechen zájem o tuto žurnalistiku. Polemika Eyblova proti papeži a klášterům stála výše, ale ani ta neměla hloubky. V Praze nečteme o malichernostech: vážná, ač prudká a drsná polemika o židy uvolnila pole a brošury se vrhají na aktuální a důležité pole: na mnichy a jeptišky, na polní hospodářství a bezženství kněží, vše tak, že Procházka musil uznat umírněnost Prahy proti Vídni.

A pak vystoupila Praha podnikem, který Vídeň teprve později a slaběji dovedla napodobiti pomocí Pražanů: kritikou kázání; *Bič na kazatele* čtlo se nad prvními listy, což pak vynecháno podle přání biskupa královéhradeckého (pozdější čísla vyšla bez názvu a celý svazek nadepsán *Predigtenkritik*). Přes vyzývavý nápis byla kritika věcná, vážná, učená, a tím právě pohněvala postižené kněžstvo až k nepříčetnosti.[3] Opakuje nebo zachovává se ráz prvních let sedmdesátých, že v Praze osvícenské smýšlení jde ruku v ruce s vědeckou prací; jako tehdy římský člověk, ale poctivý vědec Voigt nalézal místo vedle satirika a osvícence Borna, tak nyní muž jako Dobrovský může podat ruku lehkému rytíři Steinsbergovi, vedle něho v boji proti špatným a neosvíceným kazatelům.

---

[1] O stížnostech na censuru viz [illegible] Briefe aus Berlin, str. 235, pak korrespondenci Opizovu s [illegible]; již r. 1783 vál zcela nový vítr, a Opizovy Gedanken vom Papste nesměly býti tištěny. Srv. moje vydání Opizovy autobiografie, pozn. 20.

[2] Velké množství brožur mělo prý výhodu, že prostý muž uznal, jak všechen ten tisk spíše mu vyprazdňuje měšec než naplňuje prázdnotu jeho duše. Přestal dychtivě kupovat špatné zboží denně [illegible], ještě vlhké od lisu, a mínil, že svých tře nebo šest krejcarů lépe obrátí na máz piva nebo žejdlík [illegible]. To mu znamenité svědectví atd. — O něčem Procházkově viz Hanuš I, díl 40 (1913).

[3] Hanuš v I. díl, r. 30 (1912).

Frant. Guolfinger rytíř **Steinsberg**, vydavatel časopisu a vůdce »třinácti« spolupracovníků, je z nejzajímavějších zjevů doby josefinské: hraje vedle Dobrovského a jeho učených druhů skoro podobnou úlohu jako Löper vedle Borna, Voigta a Pelcla, ale ovšem daleko ho překonává duchem a energií. Jeho školní torba nebyla právě těžká; měl práce dost, aby překonal obtíže němčiny a docela jich nezdolal nikdy; pseudonymní odpůrce jeho, Meeltisch, ve svých *Briefe kritischen inhalts für Prag*, ironisuje ho (str. 45), že nechtěl čekat s vydáním svých dramat, až se naučí jazyku, kterým psal, ač prý sluší velice chválit, že on, který před několika lety byl ještě *ein ganz böhmischer Böhme* (tak nebo slovem *Stockböhme* si pomáhali, aby vyjádřili, co záhy zváno Tscheche), se dal do němčiny, a vyčítá mu pak jazykové chyby z prvního čísla Geissel. Tuto zprávu potvrzuje s přátelské strany spisovatel Biedermannschronik, podle kterého se Steinsberg teprve ve svém dvacátém roce naučil německy a ovšem došel v ní dost daleko, jak dokazují jeho dramata.[1] Přes to, že syn nadlesního z jižních Čech, kterého často nepotěšil, se tak pozdě naučil německému jazyku, nazývá se podle zvyku doby stejně Němcem jako Čechem a je rakouským vlastencem.

Mladá německá literatura let sedmdesátých ho uchvátila: je proniknut revolučními myšlenkami Sturm und drangu, zvláště mladého Goetha; citát z jeho polemiky proti Wielandovi jest heslem jeho prvních poetických děl: první Goethovec v Praze a v Čechách, kde dotud ctít Wielanda bylo vrcholem pokrokovosti; první ctitel *geniů* a jejich napodobovatelů, sám napodobovatel posledního řádu, ale při tom, jak se hodilo pro zaostalé Rakousko, prost jejich nenávisti k osvícenství a k rozumovosti, a Voltairovec co do odporu k církvi katolické.

Napsal, maje něco přes dvacet let, drama *Jemelián Pugačev*, kterým »mořil jen své přátele«. Pak v době válečného vzrušení, když šlo o dědictví bavorské, rychle udělal vlastenecké drama *Graf Treuberg*, které bylo Brunianovou společností provozováno, nazváno pak *Der Patriotismus*, bez vědomí auktorova tištěno a hráno na mnohých divadlech; oslavuje uherské »Moriamur pro rege nostro« a syn vlastenec stejně loyálně jako sturm und drangovsky zavraždí otce, aby zachránil vlast. Ještě vlastenečtější bylo drama fürs deutsche herz *Miss Nelly Randolph*, v němž celá rodina šla do boje za Josefa.

Na strunu českovlasteneckou uhodil v tragedii *Libuše*, zmateném díle, kde voltairovská Libuše kejklířsky řídí lid svými věštbami, ale je zároveň geniálně hysterická a mluví reminiscencemi z úspěšných úloh slavných

---

[1] Tyto zprávy, z nichž druhá asi značně upřílišuje pravý stav věci, více opatrně než poctivě potlačil Przedak ve svých dějinách časopisectva v Čechách, ač otiskl kde jakou malichernost z genealogie a biografie Steinsbergovy, z nichž vyjímáme jen nejdůležitější.

herecek. Jeho *Johann Zižka chevalier von Trocznow* je bohužel ztracen.

Svoje dramata vydal r. 1781 s bojovnou »Ausschweifung« proti kritikům, ale tenkráte odvolala ho svoboda tisku s prken jeviště na jiné pole. Ne trvale; setkáváme se s ním později opět jako s ředitelem divadel, koncem století i v Praze, a dramatickým spisovatelem. Goethe sám dal ještě r. 1811 a 1812 provozovati ve Výmaru jeho frašku *Die proberollen.*

Pro okamžik básník stal se bojovným páterem Perho a redigoval Geissel der Prediger.

»Přál bych si velice, aby kritiky kázání nepřetržitě pokračovaly na cestě slavně nastoupené,« psal Royko o nich (III, 180), »jsou silnou pomůckou, aby učitele slova božího lépe seznámily s biblí...;« než ta slova byla vytištěna, kritiky dávno přestaly; dosvědčují však, jak biograf Husův a celá osvícenská obec pražská na ně hleděla. Že jsou *husitské,* o tom mezi odpůrci nebylo pochybnosti; ale Hus sám není v nich uveden, tím důležitější se staly pro jeho protichůdce. V čísle 7. (1. července) došlo na Jana Nepomuckého nebo spíše na obranu krále Václava. Dne 16. května 1781 kázal u křižovníků s červeným srdcem P. Reichel o svatém Janu jakožto patronu dobrého jména. Kritik napomínal kazatele, jinak dost vlídně posuzovaného, aby si věc dobře rozvážil a příště už neříkal, že král Václav byl přítomen, když sv. Jan byl mučen, díval se, jak jeho tělo plulo po vodě... proč ne hned také, že sám pekl kuchaře, který mu připálil pečeni! Říká prý sice arcibiskup v žalobě, že král sám pálil vikáře a officiála, ale toho nelze doložit z žádného spisovatele a arcibiskup neměl příčiny, aby králi byl přítelem, tak že tato žaloba by sotva obstála. Král Václav byl sice prudký pán, v prvním rozčilení asi leccos udělal, čeho pak litoval, ale že by byl měl rozkoš v tom, mučit člověka vlastnoručně, není pravděpodobné;[2] král vykonal mnoho dobrého, a nám Čechům musí býti vždy vzácný (schätzbar), ač neprávem byl nazván líným; i když jeho letora jej svedla k několika pokleskům, jeho ostatní vlastnosti tyto chyby jistě nahradily. O tom se poučíme, až pan Pelcel napíše historii krále Václava, k níž cizinci ho vyzvali.

K slovům, že král Václav vykonal mnoho dobrého, čteme dlouhou poznámku, která opakuje karakteristiku z 2. vydání Pelclových Dějin, při čemž spisovatel nebo sazeč vypustil několik slov, tak že král Václav kupoval u pekařů *maso* a chléb, čehož polemika Meeltischova ovšem nepropominula. Dále tu čteme, že král Václav r. 1383 stavěl na pranýř kněze, které překvapil v prostopášnostech, a r. 1393 dal utopit Johánka pro kladrubské opatství... kteréž sestavení bylo pokládáno za úmyslné.

[1] Srv. Athenaeum VI, Libuše v německé literatuře a mou knihu Stará česká historie v německé literatuře.

[2] Skeptik náš připomíná poněkud Beausobrea, který pochyboval o nahotě adamitův; kdo pak řekl, že král Václav hledal rozkoš v mučení a že myslil na něco jiného, než jak vynutit podpis stůj co stůj?

Než došlo k polemice o tomto posudku, konalo a posoudilo se nové kázání svatojanské; r. 1783 bývalý jezovitský professor universitní (učil na akademickém gymnasiu), tehdy již děkan zákupský, František Expeditus von Schönfeld (1745–1807) je pronesl na Skalce a vydal je pak i s německým překladem tiskem.[1]

Klamal by se, kdo by Schönfelda znal jen z toho sporu a vykazoval mu podle toho místo mezi fanatickými zpátečníky; je to naopak josefinista, který už jako mladý kněz byl v živých stycích s první osvícenskou družinou v Praze, zvláště s Pelclem, jenž jeho německé verše — Schönfeld je z prvních německých básníků z Čech, opěvoval cestu Josefovu a vítal jeho budoucí vládu — velice vychválil a tím tuze kompromitoval časopis,[2] neboť Schönfeld neměl vytříbeného vkusu, což drasticky ukázal bardickým nápisem své ódy, věnované arcibiskupovi: An den *oberdruiden* Böhmens!

Stav se professorem, podle vzoru Seibtových cvičení vydal ukázky prací svých žáků. Byly to německé překlady[3] z klassiků a ze starší české básně, k nimž se družil — *český* překlad první eklogy Vergiliovy, v sbírce druhé přibylo překladů několika dalších eklog a elegie Tibullovy.

Schönfeld snad si ani nebyl vědom významu své publikace, že umístil ve sbírce učící vyššímu, na antice vybroušenému slohu, ukázky jazyka užívaného od let jen v modlitebních knížkách, kázáních, písničkách a jiných druzích nejlidovější četby, jenž byl i obráncům, jako hlásáno v současných hovorech Pelclových, jen dobrý, aby se jím pán srozuměl s poddaným. Právem mu za to vykázal Táborský místečko mezi buditeli, právem, jestli jejich kruh úzkostlivě neobmezujeme, neboť Schönfeld, pravý schöngeist, nepřemohl pojmu vlastenectví, hlásaného už na začátku let sedmdesátých a nepokročil k češství jazykovému a kmenovému. Naučil se cenit starou literaturu českou, zvláště klassicistickou z předešlého století a lituje ve své vlastenecké předmluvě, že někteří v slepé horlivosti házejí s husitskými knihami také překlady klassiku do kamen; proti tomu, aby se tam házely husitské knihy, nenamítá tedy nic.

---

[1] Nápisy viz v hl. X.

[2] »Pražské časopisy«, zvl. str. 62.

[3] Einige übersetzungen von schülern der dichtkunst atd., 1775; na knížku, kterou přecenil v radostném pohnutí objevitelově, upozornil a význam Schönfeldův vyzdvihl Fr. Táborský v ČČH. VIII (1902), 173 sl. a zvláště IX, 69 sl. O ní Jakubec v LČ. XIX. stol. I², 520¹, v Lf. 29, 180. Lituji velice, že článek Táborského, ač vzbudil dosti polemiky, mi zcela vypadl z paměti, když jsem o málo let později psal své »Pražské časopisy«; jeť znamenitým potvrzením mé theorie, že, cokoli v době ranního probuzení se dělo na prospěch němčiny, češtině jen prospívalo, klestíc jí dráhu. Přání, která umlkala, ba ani se nerodila hledíc ke klassické latině nebo světové francouzštině, ihned se mocně ozývala, dosáhla-li sebe menšího úspěchu němčina, jíž vyššího práva nad vlastní jazyk ještě se nenaučili přiznávat. R. 1762 je jmenován první učitel německého slohu na universitě, r. 1769 vydává první ukázky prací žákovských a za pouhých 6 let čteme již ukázky české prosy v obdobné jakoby universitní publikaci!

Josefinským knězem jeví se také v kázáních svých. V den slavného uvedení do děkanského kostela zákupského měl a tiskem vydal »Rede von den kaiserlichen toleranzbefehlen in Böhmen«, kázání nijak proticísařské, ač protihusitské.[1] Na Skalce, kde kázal kněžím, doporučoval jim, aby sice kázali náboženství horlivě, ale hájili je *se skromností*, jak prý činil svatý Jan.

Že neskromné hájení víře více škodilo než prospělo, dokazoval Schönfeld — rozsudkem kostnickým, který měl tak zlé následky! (Der tod eines Hus, der kirchenrat zu Kostnitz, genug . . .) Dokazoval, že teď *se neděje útok na církev*, velebil biskupa Háje, ba i o Václavovi pravil, jakožto dobrý čtenář Pelcla a Geissel, že byl ne tak zlý jako opilý. Zázraku s jazykem nepopíral, ale měl s ním starosti; hájil Prozřetelnost, že nemá povinnosti zachovávat jazyk i dále neporušený, jakoby se bál nové, třetí komise.

Proti této řeči ozvala se hbitě kritika, ne ve vycházejících tehdy krotkých nástupcích Biče, ve »Wöchentliche wahrheiten über die Prager Prediger«, nýbrž zvláštní brošurou anonymní.[2] Napsal ji Michael Dornik, humanistický professor v Litoměřicích, který později, r. 1787, byl jmenován c. k. krajským komisařem školním.[3]

Dornikovi stanovisko Schönfeldovo nestačí. Václav byl prý dobrý katolík a nebyl by *žádal* prozrazení zpovědního tajemství; také o té žádosti neví ani jeden historik před lhářem Hájkem. P. Athanasius dokázal, že byl jen jeden Pomuk a ten nebyl mučen samoten, netrpěl tedy pro zpověď. Schönfeld mínil, že tohoto útoku nesmí nechat bez odpovědi a oznámil v Poštovních novinách, že obhájí čti svého světce a že ztrestá svého recensenta. Učinil tak v »Kritische betrachtungen über die rezension« atd. 1783 (19 str.), kde však svého kritika velmi krátce odbývá (»nicht zur befriedigung denkender leser,« praví Dobrovský) a dovolává se prostě Žídka; pochyboval, napsal-li Athanasius skutečně citované pojednání a pod.

Tu zasáhl zase Steinsberg. Ujal se osočeného krajského hejtmana hraběte Kolovrata Krakovského, na němž se hierarchie chtěla pomstít za prováděnou sekularisaci klášterů, a byl nucen uchýliti se sám do ciziny, čímž přestaly kritiky kázání vycházeti. Shledáváme ho v té době i na méně skvělých stopách vzoru jeho, Voltaira: vydal, snad z nouze hmotné, spis, jehož titul *Der zwei und vierzigjährige affe* dal podnět k nejrůznějším dohadům. Ale je to pouhá pornografie s několika satirickými rysy (Fressland, Saufland = Rakousko, Čechy) a stáří opičákovo jen vadí: chová se jako mladík. Patrně lidé podle nápisu měli tušit pamflet na Josefa II. a kupovat špatnou knihu. Teď se vracel a neměl chuti, ponechati

[1] Ukázky u Taborského, ČČH. IX, 83.

[2] Recension und kritische anmerkungen über ... lobrede von M. D.

[3] Glückselig v životopise A. Klara v ročence Libussa r. 1848, str. 338. Goedeke. 6, 720.

poslední slovo kritikům kritiků, kteří částečně pořád ještě vydávali své nekonečné polemiky proti dávno zaniklému Biči. Nejobšírnější obhájení posouzených kazatelů vydával pseudonymní Meeltisch,[1] osm objemných sešitů, plných malicherností a zlomyslností, zvláště proti Chládkovi, který tištěným kázáním o sv. Norbertu a špatnou latinou v něm poskytl terč retorsím napadených.

Již v šestém sešitě (str. 11—31) brojil Meeltisch proti obraně krále Václava v Biči a bylo mu to tak důležité, že přeskočil několik čísel jeho; potíral obranu německým historikem Schmidtem, který patrně byl v Praze obecně znám; vždyť i Royko z něho čerpal své vědomosti o husitských válkách.

V osmém pak sešitě vrátil se k věci a obrátil se (str. 7—20) proti historii Johánkově v Biči, kterou prý nezkušený čtenář bude pokládati za historii Jana Nepomuckého. Ale Balbín a Pelcel rozeznávají dobře dva Jany, kterýžto rozdíl hledí kritikové smazat. Ani u Johánka nebylo potvrzení opata pravou příčinou; zemřel pro smělost, s níž králi řekl, že není hoden jména královského.

Tak lstivě si počínají bičovatelé a páší zločin, jako ti, kteří mezi Louny a Slaným srazili sv. Janovi hlavu a byli za to odsouzeni na rok do káznice. Dokazuje pak, že jsou Janové dva, z dekretu z r. 1728 nařizujícího, aby se přikročilo k vyšetření zázraků, poněvadž mučednická smrt a *její důvod* jsou známy.

Vidíme, že horlivec Meeltisch netušil prostě, oč jde; narážkám nerozuměl a tak měl Steinsberg snadnou práci s ním, vydávaje pouhé tři archy »Briefe an herrn Meeltisch«. V listě 18. (znám dílko jen z referátu Dobrovského v L. Mag) Steinsberg dokazoval, že Jan Nepomucký nežil a doktor Johánek nemůže býti přijímán za svatého Jana, poněvadž nebyl mučedníkem zpovědi, nýbrž kněžské immunity. Steinsberg naznačil jakýsi zoufalý pokus, jak by se mohla legenda a zároveň historie zachránit; tento pokus je parodií na netištěnou ještě apologii Dobnerovu, kterou patrně poznal, než byla vydána.

O té obraně,[2] kterou parodie předešla v tisku, Dobrovský vyslovil zdrcující soud, že nelze říci, je-li míněna vážně nebo žertem. Dobner hlásá tu theorii Athanasiovu přes změněné poměry; slabost posice vědecké nahrazuje silnými slovy; jen člověk na obě oči slepý nebo pošetilý nevidí, že Jan byl utopen pro zpověď, třeba že dva jiní byli spolu s ním mučeni. V době husitských válek prý skoro nikdo nepsal, leda husité, od nichž nelze čekat pravdy. Bulla kanonisační se dopustila omylu, ale v osobě, nikoli ve věci; pro Janovo mučení a utopení bylo potvrzení kladrubské záminkou; skutečným důvodem bylo tajemství královny

[1] Briefe kritischen inhalts für Prag von Friedrich Meeltisch, Prag 1783.

[2] Vindiciae sigillo confessionis divi Joannis . . assertae v Praze a ve Vídni 1784 a německy: Beweis, dass J. v. N. wegen des beichtsigills gemartert worden. A. d. lat. frei übs. 1784.

(Žofie). To dotvrzeno základním kamenem chrámu, kde jsou všechna jména rodiny královské, vyjma nenáviděné patrně královnino, osobní účasti královou při mučení a roubíkem, kterým Janovi ucpána ústa, aby pravou příčinu neprozradil, konečně hodnověrností Židkovou. Pravou příčinu znali jen král, královna, Jan a teprve po smrti královë snad královna ji někomu svěřila a tak se šířila ústně; nemohla tedy býti v žalobě. Že král nebyl královně věren, dosvědčuje Adam z Nežetic v rukopise, který se marně hledá. Pro kladrubské opatství pak byl hněv králův, dokonce zvláště silný hněv proti Janovi, zcela nemístný, poněvadž mučení úředníci jen vyplňovali vuli arcibiskupovu, na němž se král nemstil.

Hrubými střelami asi zasáhl pisatel brožury »Gab es einen hl. Johann von Nepomuk? An den irrenden ritter von Steinsberg beantwortet vom M. J. Brada, bürger in Nepomuk, im Jahre 1784«. Spisovatel, který ani nevěděl, co je v pramenech, jež citoval, a míchal vše dohromady byl podle Dobrovského týž augustinián P. Florenz, jehož vtip byl znám z jiné satiry; byl to Roykův odpůrce Stojko.

A biskup Vokoun, který zavinil objevení osudného pramene, sám podle mínění Dobrovského vydal anonymně arch »Schreiben eines Böhmen an einen Mährer über die abhandlung . . . Dobners« o Dobnerově důkazu (1784), háje mínění, že byli Janové dva; jeho důvody ovšem hravě rozptýlil Dobrovský (Mag. 3, 122 sl.), uznávaje dobré námitky proti Dobnerově theorii tajemství a předstíraného důvodu pro popravu generálního vikáře. Ale ty důvody jsou osudné pro obhájce mučedníka zpovědi. V anonymní brožurce byl otištěn podepsaný list Vokounův, který zachoval paměti rozpaky P. Athanasia.

Že modus Bradův a i Dobnerův je nemožný, dokázal Dobrovský svým skvělým článkem v Lit. Magazin, který pro vědecky myslící lidi učinil konec světci a zanechal pozdějším badatelům jen doběrky. Zde nalézáme již odpověď na všechny pokusy, které po století stále a stále se měly opakovat, aby brzo obnovily Hájkovu dvojici Janů, brzo slily z nich smíšeninu, která by jevila rysy obou. Je to mistrovský kus historické kritiky, která každé svědectví staví v pravé světlo — také domnělý důkaz nepřátelství k Žofii. Dobrovský věří z Zuzanku, ale nevěří proto v nesmiřitelný hněv královnin — a činí konec bludům.

Z této rány nikdy se nezotavil světec, jemuž ještě jedna z prvních brožurek z psavého r. 1782, *Eine erscheinung*, prokázala tolik úcty; osvícenec viděl sv. Jana vystupovat ze stříbrného náhrobku a slyšel ho kázat proti votivním obětem, které by se měly dát chudým.

Marně ještě po několika letech Fr. Pubitschka obětoval zbyteček své auktority obhájení světcovu.[1] Dokazoval, že v žalobě arcibisku-

[1] Unusne an duo canonici Joannes . . . de ponte proturbati fuere; současně německy jako Ehrenrettung des heiligen Johann von Pomuk oder Nepomuk wider zwei

pově nejsou všechny zločiny Václavovy, vždyť jinak by se tam čtlo o zastřelení mnicha v lese, o nedovolené lásce k lazebnici, která byla hlavním pramenem tolika jiných zločinů, o ukrutnosti ke kuchaři a o všech popravách . . . Z dalších důkazů byl hlavním olejový obraz s určitým datem 1383, který však stejně málo jako obraz reprodukovaný u Berghauera obstál při znaleckém vyšetření.

Proti této kritice se ozval a vůbec úplně (rozeznávaje dva Jany) k Pubitschkovi se přidal piarista Jar. Schaller ve svém popise Prahy,[1] str. 116 sl. Odpůrci prý tvrdí, že ve 14. století se nemalovalo olejem, že obraz není starší 60 let, že je od pražského malíře Francesco, andělé přimalováni ještě později, a pergamen listiny ověřující je čerstvý a zčernalý nad svíčkou, ale Schaller vítězně vyvrací tyto panáčky (malíře Qu. Jahna, jehož důkaz nikdy nebyl vytištěn) a trvá na tom, že obraz byl zhotoven u křižovníků podle čerstvé mrtvoly světcovy.

V šestnácti svazcích své *Topographie des königreichs Böhmen*, vycházejících od r. 1785, měl Schaller jak v obecném úvodě o náboženství, tak při jednotlivých místech hojně příležitosti dotýkat se historie husitské a činil to vždy ve smyslu protireformačním. Ostře na př. se vyslovuje proti obráncům Václavovým (14, 36): »Když nerozvážností, nedbalostí a tyranstvím Václava, tak oblíbeného u některých, kteří se pečlivě snaží vymazat jeho skvrny, ale přece se přiznávají, že marně mu chtí navrátiti lesk, nepravost převládla a nejmilejší naše vlast do krajního zmatku byla uvedena, stará víra a věrnost z ní vypověděna . . . rytíř Mikuláš Zoul se zmocnil hradu.« — Zajímavo je, jak (tamtéž 10) rozeznává Tábory a měšťany táborské, kteří prý potajmu smýšleli císařsky. Táboři r. 1427 zmocnili se města znovu, ale měšťané neustoupili od svého úmyslu a brzo potom (t. j. r. 1434) se poddali stavům zemským za jistých podmínek a proto Sigmund jim dal krásné výsady.

S husitstvím se ovšem také čeští osvícenci jako odpůrci jejich musili vypořádat; především nové školy vyžadovaly nových učebnic dějepisu, zvláště dějepisu českého, který byl předepsán pro školy obecné i střední, pojetí historie husitské v nich nebylo úředně stanoveno, nýbrž záviselo na osobním přesvědčení spisovatelově. Tak Pařízkovy Dějiny české pro normální školy[2] nezapřely spisovatele dominikána; v jeho 3. období, od Karla IV. do Ferdinanda I., je celá husitská doba obsažena a zastrčena; Václavovy neřesti omlouvány otrávením, Jiří byl velký hrdina a státník, který se konečně smířil se stolcem římským; Zbyňka husité otrávili,

---

gattungen von skribenten, von denen die ersteren diesen heiligen blutzeugen mit dem erzb. vikar Johann von Pomuk vermenget, die zweiten ihm sogar seinen martyrtod und seine heiligkeit abzusprechen gewaget haben. Prag 1791, 91 str.

[1] Beschreibung der kön. hauptst. Prag . . . 1. Band. Die stadt Hradschin . . . Praha 1794. O sv. Janovi 107—184.

[2] Versuch einer geschichte Böhmens für den bürger . . . von Alexius Pařízek 1781, 2. vyd. 1782.

Rokycana byl neklidná hlava, zemřel žalem nad nemilostí Jiřího, co do náboženství Hus těšil se velké vážnosti u prostého lidu pro svou výmluvnost a předstíranou (angenommene) přísnost života, nedbal napomínání a, když nechtěl odvolati, byl upálen v Kostnici; tím zlo jen zvětšeno, luza se srocovala pod svým vůdcem, jakýmsi Žižkou, hubili a vraždili vše, co se jim opřelo; podle zvyku sektářů rozdělili se; pravé náboženství skoro v Čechách vyhaslo. Od kompaktát byly v Čechách dvě strany katolíků; mezi lidmi té doby zvláště vynikajícími svatostí byl nejpřednější Jan Nepomucký. Literatura upadala, hlavně vinou Husovou, který způsobil, že odešli studenti němečtí. Školství vládou Sigmundovou se ponenáhlu zase zdvíhalo, ale tím, že se pak vplížili do Čech pikharti a vloudili se pokrytecky k vznešeným pánům, kteří jim svěřovali děti, i venkovské školy mnohé hynuly. Čestné zmínky mezi kacířskými učenci zasluhovali jen Rokycana a Lupáč. Podobně i umění klesalo; za Václava maloval v Praze ještě Albrecht Dürer (tuto pověst, jak známo, Dlabač zcela vážně vyvracel), ale pak nikdo již nic nekonal pro čest národa, raději se živil krádeží a loupežením. Stejně bylo s mravy: i válečná sláva Táboru, kteří všechna města spálili, tisíce lidí ubili a všude zanechali stopy své ukrutnosti, byla jen k záhubě vlasti. Podobně i v ostatních oddílech, jako ... obchod, zemědělství, hornictví ... vždy stavěn skvělý stav Karlovy doby proti zkáze husitské.

Dějiny moravské[1] napsal fanatik protifanatismu, spisovatel dějin staré i nové snášenlivosti,[2] O. Steinbach, řídě se patrně rozvrhem Pařízkovým. Jeho třetí »časorozdíl« obsahuje ohromnou dobu šesti století, 1182—1783. Upálení Jana Husa skormoutilo nejvznešenější díl panstva moravského, avšak nezůstalo při samém rozhorlení ... příkladu známého zhoubce Žižky následovali moravští kalicháři a krveprolití s obou stran téměř do r. 1434 ustavičně trvalo, ale pak se svaté katolické náboženství slavně rozmáhati počalo (Matyášem) ... Tato kapitola o náboženství vyznívá v díky císaři za toleranční patent.

Jiný Moravan J. A. Hanke měl příležitost ve svém *Doporučení české řeči*[3] projevit své stanovisko k Žižkovi; podivoval se hrdinství, ale litoval převratů jím způsobených. Doporučuje vojevůdcům znalost národního jazyka ... Jak by Alexandra bylo poslouchalo jeho vojsko, kdyby ho nebyl oslovil řecky? Byl by náš Žižka, hrdina, který zvítězil v 23 řádných bitvách a nikdy žádné neztratil, byl by *bohužel* způsobil tak velké převraty, kdyby byl velel svým krajanům německy nebo francouzsky?

Pubitschkova *Chronologische geschichte* teprve na rozhraní století dospěla k pátému a šestému dílu s historií Václava a husitských válek;

[1] Malá kronika o markrabství moravském pro mládež ... sepsaná od Ottona Šteinbacha z Kranichšteinu ... zákona cisterciánského kláštera žďárského opata. V Praze 1783.

[2] Vlček, Děj. 2, 1, 159 sl.

[3] Empfehlung ... Ve Vídni 1783.

Pubičká zná dobře Vavřince a zná i Beausobrea, ale Vavřinec nemá pro něho větší auktority než Hájek, spíše menší, a cokoli zamlčel, může přece býti pravda, je-li to u Hájka; stanovisko konečné, které u Pubičky, důsledného Hájkovce a čechisty, méně uráží než u antičechistů, kteří tvrdili tak rázně nespolehlivost Hájkovu, šlo-li o prahistorii českou.

Kritikové kázání o Husovi nemluvili, stojíce na stanovisku katolickém, ale v polemikách ozvala se proti nim výtka husitství. Chládkovi vyčítal paškvil, že svou pastorální theologii psal jazykem *starohusitským*. Mnohem více husitského než ten zájem o husitský jazyk nepozorujeme ani u Dobrovského na výši doby osvícenské. Jako jeho Böhmische Literatur je vůbec nástupkyní »Neue Literatur« a hlavně Voigtových článků bibliografických v ní, tak, jen mnohem silněji, ozývá se v jeho posudcích Voigtovo hodnocení jazykové a literární, proti němuž mizí význam náboženský.

Již u Voigta nutně bledl Balbínův obraz nekulturního husitství, jakmile mluvil o starých knihách husitských a jejich jazyku. U Dobrovského se to stupňuje, čím méně se vyhýbá době a čím méně osvícenec odstupuje nábožensky jako jeho předchůdce od knih, které pro jazyk a sloh chválí. Strach z knihy husitské, který u Pelcla jen ustoupil opovržení k literatuře husitské, je Dobrovským hned v začátcích jeho překonán; nevadí mu již, bude-li prostý muž chtít ty knihy číst.

Mluví-li Dobrovský o knihách, které by bylo dobře vytlačit z rukou prostého muže, nemá na mysli, jako kdysi Pelcel v Gelehrte Nachrichten, knih husitských. Naříkaje na novotaření, — známý Pohl[1] chtěl zatlačit »običeje . . . (rozuměj bratský jazyk) krajinohubných žižčanů« — napsal ve své krásné a podnes platné úvaze o něm (Böhm. Lit. 2, 333): »Die böhmischen bücher sind bei uns auch nicht so seltsam (čti: selten), als sichs einer neulich einfallen liess. Nur dass die meisten wenig unterrichtend sind. Doch liest der gemeine mann seinen *Brunslik* oder einen noch abgeschmacktern roman lieber, als das nützlichste, lehrreichste buch, das er nicht versteht.«

Tím byla nastoupena cesta, která vedla k poznání doby husitské jako vrcholu písemnictví českého, proti nemírnému vynášení humanistů a velkého Čecha Bohuslava zvláště.

Dobrovský měl překvapující smysl pro krásu písně »Kdož jsou boži bojovníci«, byť v nešťastném přídavku »Bijte, zabijte . . .« viděl vlastní jádro její a shledával v ní výraz ducha husitského, který i jemu jest válečný a krutý. »Es atmet ganz ihren enthusiastisch kriegerischen d. i. grausamen geist.«[2]

Byl poután záhadným zjevem adamitů a skvělým pojednáním učinil konec jejich stotožňování s pikharty[3] a pikhartů z Pikardy; začíná mar-

[1] Hanuš v jub. čísle Čes. čtenáře 32, o Dobrovském str. 39—41.

[2] Abhandlungen der b. G. W., 1788, 300—344.

[3] Neue Abhandlungen, 1 (1790).

kantní a pro celé posuzování husitské historiografie důležitou větou: Enea Silvio měl štěstí, že i ve věcech, které vypravuje křivě, nalezl dobromyslné a krátkozraké papoušky (nachbeter); hledí ve spleti zpráv a různého užívání týchž jmen, jež zmátly Baylea i Beausobrea, — který prý obmývá černochy, jak dí s Mosheimem — dopátrat se pravdy, nač ovšem jeho prameny daleko nestačily. Ale ukazuje nekalý pramen pomluv pikhartův a tím i husitství.

Osvícenec je jich ovšem stejně vzdálen jako katolíků; chybí mu u nich hlavní vlastnost, které si váží: snášenlivost, lépe řečeno náboženský indefferentism. Jako Pelcel naříká na fanatism utrakvistů, kteří si dovolovali proti jiným, čeho kostnickému sněmu neschválili, prohlašujíce je zase za kacíře: »tak slepá je přemrštěná horlivost náboženská«.

Nepřekvapí nás tudíž, když ve svých dějinách českého jazyka a starší literatury nazývá dobu 1410—1526 *vierte periode, die man die herrschende nennen kann*, dobu husitskou, kterou by Balbín byl nejraději z dějin vymazal. Ale více nečekejme. Dobrovský, který odstranil druhého Jana z českých dějin, ale soudů o husitech nepřezkoušel, v dílech tištěných svého přesvědčení *Však ti husité, naši dobří předkové, nebyli tak zlí lidé*, sama o sobě hodně krotkého, nevyjádřil, ani při svém zájmu obráceném k *začátkům* křesťanství nezahloubal se v rozdíly nauky pražské a táborské, ani v nauku a zřízení českých bratří, a jistě jejich zjev nepokládal za vrchol českých dějin; obrovské věci vykonal; co bylo nad síly a rozhled osvícenství vůbec, zanechal následníkům.[1]

Kdežto od Pelcla jde přímá linie vývojová k Dobrovskému a značí rostoucí sympathie s husity, jejichž krajním výrazem jsou zápisky, ovšem netištěné a neurčené pro tisk, J e n í k a z B r a t ř i c,[2] zvláštní křivkou jde cesta pavlána Faustina P r o c h á z k y, od příkrého směru protireformačního k mírnému osvícenství. Jeho spis *Über die brochuren unserer Zeiten*, kterým zasáhl (auktorství přesvědčivě dokázal J. Hanuš[3]) do boje brožurového, je ještě zcela konservativní a v témž smyslu psána stať o husitství v latinské literární historii Čech »De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fatis commentarius«, vyšlá r. 1782.

Karlova universita podle slov Procházkových trpěla hypertrofií; množství cizinců vzbuzuje panstvíchtivost, zvláště Němců; Čechům brání se v přístupu k úřadům. Tu se vrací Jeroným z Oxfordu, přeplněn Wiklifovým jedem, člověk, o němž jest pochybno, měl-li více zlých nebo dobrých darů; Jeroným shromažďuje mnoho přívrženců, mezi něž patřil i Hus, brzo vůdce vzbouřenců. *Hnusí se* vyčítat všechny jejich bludy, rozmnožené o valdenské. Hus, zdánlivě aby pomohl vlasti, vpravdě však aby ovládal universitu, odstraněním těch, za jejichž vlády málo zmohl, získal

[1] Podrobnosti u Hanuše na u. m.
[2] Hanuš v jub. č. Čes. čtenáře.
[3] L. filol. 40.

tři hlasy. Hus se pak odvažuje směleji překládat Wiklifovy knihy a darem je dávat vznešeným Čechům atd. Měly Čechy muže staré ctnosti, kteří hájili starou víru; mezi nimi vynikal Ondřej z Brodu, Páleč a j. Následoval koncil, jehož rozsudkem, když se ne poučili, nýbrž nestoudně hájili svých mínění, první Hus, pak Jeronym, učeností a výmluvností větší onoho, byli potrestáni. Universita zpustla válkami, největší knihovny zničeny, zázračná díla umění zkazili Husité, jimž nic nebylo svatého, nic vznešeného. A ne mírněji si počínali hojní nepřátelé zevní (stále citován Hájek!) ... Táboři měli hojně *kněží bystrých a cvičených v studiu* a obratných ve falešných závěrech; ani lid, ani ženušky nebyly neznalé svatého písma, dokazujíce, jak je nebezpečno, vlastním soudem se pustit do sv. písem. Vavřinec psal stranicky pro husity a, více než se slušelo, svedl Hájka k bludům (!!); jinak není špatný historik.

To je ovšem jasné stanovisko; jen zprávy o literatuře Táborů měnily známý obraz protireformační a vlastně s toho stanoviska Procházka nikdy neustoupil. Byť objektivně sbíral *Beiträge zur Hussitengeschichte*, byť se přidružil předmluvami svými ke kněžím svobodomyslným, positivně nijak nepřispěl, aby soudy o husitech byly opraveny.[1]

Zatím užito svobody tiskové, aby Hus sám byl poznán z děl svých. U Gerle, dávného nakladatele osvícenců, vydány r. 1784 dva svazky německých překladů z Husa; byla to kázání synodální »Neun sinodalreden des m. J. Hus von Hussinecz. Aus dem lateinischen«, kniha o 528 stranách bez předmluvy a bez odkazu k originálu, a »Vermischte schriften des m. J. Hus von Hussinecz. Aus dem lateinischen«, obsahující spisy o přijímání pod obojí; o dostatečnosti zákona k správě církve, o výkladu náboženství, o míru, tedy v první řadě spisy kostnické. Následuje kvestie o potrestání kléru, o krvi Kristově, o zabavení statků kléru.

Tenkráte se také již plnilo očekávání, že svoboda tisková přinese historii husitství; překrucováno-li jméno císařovo v Josep-hus, značí to, že, jakmile heslo snášelivosti znamenalo skutečnost a nastalo uvolnění tisku, Hus a jeho stoupenci se ozvali sami. Míti svobodu tisku, znamená v Čechách smět psát o Husovi a husitech; cítili to vážní spisovatelé a cítili to literární spekulanti; oznamoval se překlad Lenfantovy historie koncilu kostnického, který ustoupil dílu Roykovu; za to došlo k dvěma zpracováním slabší práce Lenfantovy, historie husitské. Nejprve neznámý auktor učinil výtah z Lenfanta a doplnil jej na úplné dějiny husitů až do zahubení protestantů v Čechách,[2] z mnohých prý jednak tištěných, jednak netištěných děl, jak ujišťuje předmluva, těšící se z osvícených dob, kdy vidíme práva husitů vzhledem k náboženství vrácena velkým Josefem.

---

[1] Srv. Hanuš, F. Procházka.

[2] Vollständige geschichte der Hussiten seit der hinrichtung J. Hussens bis auf die gänzliche vertilgung aller protestanten in Böhmen. Aus bewahrten schriften und urkunden zusammengetragen. Leipz. 1783, v. Lit. Mag. 3, 140—142.

Ty četné prameny omezují se asi na jediný, na první vydání Pelclových Dějin; ani Beausobrea neužil, z jehož úvodu reprodukováno místo o křivém názoru na husity. Jména jsou špatně psána a jako celá kniha velmi špatně tištěna (Cebase místo Libuše; čteme dokonce, že *der Pabst* richtete grosse Verwüstungen in Böhmen an, místo *die Pest*). Netušeným následkem toho spisu bylo, že D o b n e r se odhodlal vyšetřit, zdali sv. Metoděj zavedl křesťanství řecké nebo římské, a tím podkopal základy řecké theorie, vládnoucí ve všech historiích husitství.[1]

Úplný překlad Lenfanta i s Doplňkem Beausobrovým vyšel pak v letech 1783—88 v pěti svazcích osmerkových, první díl v Prešpurku, ostatní ve Vídni. Překladatelem byl Michael Christian H i r s c h, čtyřicetiletý ochotník, zasloužilý na poli zcela jiném než historickém. Pocházel z Norimberka a od třinácti let byl v obchodě činný. Jako inspektor řecké obchodní společnosti vystavěl silnici z Řeky do Karlovce a spořádal plavbu po Drávě, Sávě a Dunaji od Sisku po Zemuň a odtud průplavem do Temešváru. Nezdravé podnebí jeho pusobiště vypudilo ho do Brna a do Vídně, kde zemřel již r. 1796.

Chápeme, že překladatel, jehož odborné znalosti leží zcela jinde, nepojal nedůvěry k dílu Lenfantovu, ani když seznal Beausobreův doplněk, kterého ovšem nevpracoval do díla, nýbrž otiskl jej zvláště jako díl pátý. Napsal-li na titulní list překladu, že dílo rozmnožil a zlepšil důležitými poznámkami, opravujícími originál,[2] nesmí to svádět k očekáváním přemrštěným. Že na str. 90 slibuje svorně s Lenfantem otisknouti na konci pojednání o adamitech, čehož pak nečiní, záleželo ovšem na pozdější změně disposic; ještě r. 1875 je sliboval, ale prohlížíme-li skutečné poznámky vydavatelovy, shledáváme, že jsou většinou opravami jmen, a překlad se končí právě tak kuse a urvaně jako originál slovy, že Ladislav neprojevoval úcty před svátostí nesenou od Rokycany: »Zde se končí rukopis auktorův«!

Také se (v úvodě k dodatku Beausobreovu) chlubí překladatel hlavně opravami co do pojmenování osob a míst, které učinil nejen v poznámkách, nýbrž i v kontekstu, a tím dílo teprve učinil užitečným a potřebným, »zvláště pro národ český, který má na to nejvíc práva«. Tyto opravy jsou ovšem (nehledíme-li k zcela nepatrným a dokonce omylným [Saatz, böhmisch Z a t e k, oder wie man jetzt schreibt, Žatec, 2, 62]) dílem pomocníků Hirschových, to jest Josefa Zlobického, který prohlédl díl první, čtvrtý a Dodatek, a Adaukta Voigta, který opravil díl druhý a třetí a kollacionoval citáty s teksty auktorů uvedených.

---

1 Abh. d. B. Ges. Wiss. 1785, 140—178; Dobrovský, Slavin 434.

2 Geschichte des hussitenkriegs und des konziliums zu Basel vom Herrn Jacob Lenfant, mit wichtigen, das original berichtigenden noten, wie auch dem leben und schriften des verfassers vermehrt und verbessert. Aus dem französischen ins deutsche übersetzt von Michael Christian Hirsch, Pressburg (Wien), 1783—1785.

Nedivme se, že tento buditel, jenž tehdy více než kdy byl obhájcem směru církevního, stal se spolupracovníkem historie husitské: čtení Lenfanta ho poučilo, že obraz, který nakreslila kniha jeho o husitství, jen málo modifikoval běžný katolický názor; také opravoval hlavně podle knih dobře katolických.

Cizí tyto práce byly již předhoněny prvním domácím životopisem Husovým, který vyšel r. 1784 podle titulního listu v Římě, ve skutečnosti v Praze.[1] Auktor nazývá se W. H. J.; anonym patrně ostýchavě převrátil pořad písmen svého jména, jmenoval se a na pozdějších historických pracích se podpisoval J. H. W., čili Johann Heinrich Wolf. Svůj spisek věnoval krajanům Husovým, aby viděli, že na Husa mohou býti hrdější než Italie na mnohého svatého. Jako netopýr není ani pták ani myš, tak k husitům se nechce nikdo hlásit; ale jsou pravými katolíky, ovšem husité podle Husa, ne podle pozdějších. Začíná téměř koncilem, předeslav jen málo stran o sporu s arcibiskupem, při němž Hus byl v právu, ale byl skoro k svému neštěstí chráněn Václavem, jemuž samému hodně ubližovali.

Upálen byl neusvědčen; ostatně »kde se čte v celém svatém písmě, že kacíři mají býti upalováni?« Nejzvláštnější je, že synod potvrzoval skutkem učení, které proklínal: neposlouchal papeže. Kdo chce číst o tom více, toho odkazuje na Roykovu historii koncilu. Jednotlivé body žaloby uvádět vedlo by daleko, většinou jde o pouhé hádky slovíčkářské, jaké už před tím měli nominalisté a realisté o materii chleba. Inkvisice je vynález pekla... I čtení biblí bylo kacířstvím; nyní v době, péčí velkého Josefa osvícené, je to nejen dovoleno, nýbrž i velkými biskupy doporučováno.

Otcové měli Husa usvědčit, ne bez náležitého vyšetření tvrdit, že jeho věty jsou kacířské.

Hus byl upálen, protože hlásal pravdu, o sto let později uznanou knížaty protestantskými, ale nyní též v katolických státech, zvláště, kde pravda má tak mocného ochránce jako Josefa, že papeži nepatří větší moc, než mu Pán Ježíš udělil, a zeměpán je obecným a bohem zřízeným biskupem ve své zemi.

Tuto větu důkladně opakuje ještě na konci knihy; za tu pravdu jako slunce jasnou Hus zemřel. To popřel i protestantský recensent v Allg. deutsche Bibliothek 70, 513 sl.

Auktor, který vypravuje, jak bývalí jezovité brali lidu všechny knihy česky psané, pokládajíce je za díla Husova, a pálili je, což bylo cestou, udržet lid v temnotě, byl sám bývalý jezovita. Narodil se v Praze r. 1745, vstoupil r. 1759 do řádu, učil na školách a stal se po zrušení řádu učitelem řečnictví na gymnasiu malostranském, r. 1783 pak professorem dějepisu na universitě pražské, zemřel však již v červnu r. 1784. Vydal v letech

[1] Leben, lehre, wandel und tod des im J. 1415 lebendig verbrannten Johann Huss. Beschrieben von W. H. J., Rom 1784, 120 str.

sedmdesátých řadu spisů školských, sbírku dopisů (přeložených, 1775) a tři pojednání o překládání, o krásách všem jazykům společných, řeč o užitečnosti gymnasií, oslovení žáků; jakožto professor universitní pak vydal zahajovací přednášku, svým thematem podivuhodně shodnou s přednáškou, kterou o osm let později zahájil svá čtení v Jeně mimořádný professor Schiller,[1] totiž o pojmu a užitku všeobecných dějin, a anonymně školní knihu, které bylo po mnohá léta užíváno na školách v Čechách, Dějiny Čech,[2] které ještě r. 1821 byly vydány znovu, jakkoli jejich duch se valně lišil od tehdejšího směru vyučovací politiky.[3] Zde učila se mládež sice vytrvalosti od Jana Nepomuckého, ale král Václav byl líčen mírně, ba i pochválen; učili se, jak špatným prostředkem bylo pálení knih, jak škodí nezkrocená horlivost u víře; kletba že jest posledním prostředkem, kterého by církev měla užívati, že Hus kázal proti odpustkům, a kdo by věřil, že vražděním a plenĕním lze dosíci prominutí časných trestů! Koncil přesvědčil císaře, že kacíři nemusí stát v slově — hrozné zásady! Ta povinnost je vepsána v srdce právem přirozeným; jak může sbor církevní, kterému přísluší jen církevní tresty, si osobovat soud nad životem lidským a prohlásit slib učiněný knížetem poddanému, na kterého jen kníže má právo, za slib, který sbor neváže? To nebyly zásady katolické, nýbrž jen zásady několika biskupů; duch katolické víry je duch lásky a mírnosti.

Současně vidíme Wolfa účastna většího podniku životopisného, pravého dítěte osvícenství josefinského, který zahájilo nakladatelství Gerlovo asi deset let po svých Effigies a Abbildungen, když tato sbírka byla sotva ukončena. Nová sbírka, dvanácterkových knížek špatně tištěných, mnohem méně nádherná, nazvána »Kurze Lebensbeschreibungen berühmter männer Böhmens«.

Kdo jsou ti slavní muži, na jejichž životech se měl vzdělat Čech v době josefinské? Nejsou to již samí učenci; k humanistům a biskupům Effigies druží se teď Žižka, Prokopové, Jiří Poděbradský, s nimiž se svezli jaksi dva Šternberkové, báječný vítěz nad Mongoly a odpůrce Jiřího, pak všichni ustupují tomu, jehož pojetí do Effigies Voigt ještě *omlouval*, Husovi a jeho předchůdcům.

Je však dosti nápadno, hledíme-li k značnému již počtu domácích spisovatelů, že *cizinec* byl pověřen, aby zahájil sbírku, cizinec, který podle všeho meškal v Praze asi jen krátce, patrně posádkou.

Friedrich von E c k a r d t, který se skrývá za šifrou F. E. na titul-

---

[1] Joh H Wolfs, professors der universalgeschichte Erste vorlesung von dem wahren begriffe, den eigenschaften und dem nutzen der universalhistorie, gehalten an der Prager universitat beim angehenden schuljahre 1783, am 4. november, 36 str. (Schiller: Was heisst und zu welchem ende studiert man universalgeschichte?)

[2] Geschichte des konigreichs Boheim zum gebrauch der studierenden jugend in den k. k. Staaten, Wien 1783

[3] J. Herben v Čase v létě a zvláště dne 14 listopadu 1912 jednal o těchto dějinách, jimž rovně mládež podnes nemá.

ním listě životopisů Žižky a Sternberků, narodil se r. 1759 v Berlíně, byl vychován v Klosterbergen, kde i Wieland před tím meškal, stal se z theologa vojákem, nejdříve pruským, pak rakouským, a bojoval ve válce o bavorské dědictví.

Již před válkou vydal v Berlíně několik dramat, ve Vídni byli milovníci na něho upozorněni a osvobodili ho od vojenské služby. Odebral se pak za štěstím do říše třetí: v Rize se stal divadelním básníkem a později vyšším úředníkem, skončil pak r. 1806 život sebevraždou v Dvině.

V čas války vyšel v Praze od něho životopis prince Eugena, pak po českých ještě život Davidův.

Zdálo-li se, že doma nikdo nespojuje tolik vědomostí vojenských a učeneckých, aby psal život vojevůdce, nebo přinesl-li životopis, z vlastního zájmu zhotovený, Eckardt byl povolán stát se životopiscem Žižkovým a v jeho spise[1] hledáme teď, byl-li také z vyvolených. Nebyl; nečekáme-li, znajíce jeho původ a jeho historickou přípravu, žádné hloubky ani novoty, ubráníme se nejspíše zklamání; nemá, co by nám po Theobaldovi, Pelclovi, Schirachovi řekl nového, a nejméně opravil starý Eneův obraz Žižkův.

Podle úvodních slov auktorových zasluhuje Žižka místa v čele slavných mužů Čech tím, že každé dítě v Čechách umí o něm vypravovat, a hlavně proto, že v něm se nejpravdivěji a nejostřeji projevuje všeobecná povaha tehdejších Čechů.

Žižka nenáviděl kněží, k čemuž měl i soukromou příčinu v osudu své sestry jeptišky. Při útoku na radnici novoměstskou ukázal se takovým, jakého ho bohužel stále spatřujeme: chtěl vzpouře a potrestání kněžstva . . Znaje dobře povahu svého národa, chtěl jej opíti krví, aby ho slepě následoval, a proto zahájil děj vraždami a krveprolitím. Také užíval nenávisti *Nationalböhmů* proti Němcům.

Do r. 1421 klade Eckardt jakýs obrat v Žižkově chování; jal se při dobývání postupovat účelněji a političtěji, více obléhal, aby se zbavil nepřátel, a nebořil úplně pevností, které mu mohly později býti ochranou; rozděloval pole klášterů svým přívržencům, aby je odškodnil za to, co ztratili nepřátelským nebo přátelským drancováním; před tím patrně podle Eckardta zuřil zcela bezmyšlenkovitě. Pěkným rysem v jeho povaze je, že na sebe při tomto dělení úplně zapomínal, kdežto vojákům nechával vůbec všechnu kořist a nepodržel, než čeho potřeboval ve své prosté, šetrné a drsné domácnosti . . . Kdyby byl býval (jde o zajetí Švamberkovo) pouze ukrutný a krvelačný, nebyl by se musel pouštět ve vyjednávání, neboť hrad byl téměř již v jeho rukou, ale slíbil a zachoval volný odchod a uvěznil Švamberka jen, aby upokojil zuřivé Tábory. Vůbec neshledáváme nikdy, že by byl zrušil slovo a mnohou nelidskost, kterou o něm teď čteme, asi zavinili jeho přívrženci více než on sám. Ale zase

[1] Leben des Johann von Trocznow, genannt Žiška (v tekstu psáno Ziska), 1784.

čteme Žižka táhl na Plzeň, neboť že nenasytná mstivost byla základní barvou jeho povahy, ukazuje každá stránka toho životopisu. Žižka byl upřímný, věrný, nezištný, ale také tvrdý, divoký, ukrutný; bylo nesnadno ho rozhněvat, nesnadněji udobřit; vystupoval-li jako nepřítel, přestával býti člověkem . . . (to je tedy ta národní povaha Čechů, která se v Žižkovi jeví?). Po ztrátě zraku stal se ještě zuřivější a nelidštější.

Celkem psychologie auktora omezuje se na pokus vyložiti nelidskost Žižkovu; Táboři jsou divoci, ukrutní; o tom nemá pochybností nejmenších.

Jako vojáka zajímá Eckardta ovšem Žižkova taktika, ale stejně jako sedavi učenci od Eney po Balbína a Pelcla, také on věří v labyrint figur a ulic ve vozové hradbě, z něhož jen nacvičeni lidé se mohli vyplést! Jak vyvázl dne 23. prosince 1421 z obklíčení, líčí s obdivem, ale málo jasně takto: Zajal po tichu nepřátelské přední stráže a rychle protáhl Sigmundovou armádou, dávaje bojovati jen předvoji a po obou stranách válečnými vozy rozháněje překvapené nepřátele, kteří po tmě nevěděli, kde vlastně útočí. To je jeden z nejoriginálnějších činů podivuhodného muže, bylo k němu třeba zoufalých Táborů a slepého vůdce, pro něhož noc není tmavější dne, a dokazuje, jak jeho válečný genius vynikal nad všechny vrstevníky.

Tedy chvála vojevůdce geniálního ozývá se z úst tohoto vojáka stejně bez výhrady jako u Eney, Rocolesa, Holberga, Haeberlina, a nebyl by toho ani změnil, kdyby byl věděl, že právě v tom roce vyslovil se jiný »odborník« o umění jeho velmi opovržlivě. Bylo to v sensačních »Briefe aus Berlin über verschiedene paradoxe dieses zeitalters«, které pod škraboškou Berliňana[1] a svobodomyslného muže polemisovaly proti osvícencům josefinským. Berlíňan se ovšem ujímá strategie Bedřicha II. proti pochybnostem rakouským a polemisuje skutečně velmi paradoxně proti těm, kteří měří válečné genie podle úspěchu. Ne úspěchy, nýbrž plánovité pořádání atd. dává výsledek pro studium taktické. Úspěch nemá genius v kapse, praví na str. 92, na tom nelze theorie budovat!! »Der blinde Zischka gewann schlachten wie Caesar und die beiden Procope der Husiten waren die Scipiades(!) ihrer zeit — wer will von ihnen die kriegskunst erlernen?«

Že Eckardt znal Schirachův životopis, s nímž někdy polemisuje, konstatoval již referent v Allg. D. Bibliothek 66, 2, 501 (1786). Pochválil ho celkem, každý, kdo rád čte životopisy, pobaví se obrazem mravu a skutků surového hrdiny. Největší zájem ovšem vzbudí u českých vlastenců, kteří rádi přeceňují slavné velké muže ze své minulosti.

Zcela jinak než Eckardt choval se k svému hrdinovi Wolf: Prokop Holý zasluhuje podle něho jména Velkého také proto, že mu nelze připisovat ukrutností, jaké vykonával Žižka a Prokůpek. Porážka u Tachova

[1] Auktorem byl podle Wellera C. A. Pilati.

nezadala ničím Crassově od Parthů, Dariově od Skythů, Xerxově od Reků. Prokop malý měl, zdá se, více zuřivosti než pravé udatnosti. Nepřemožitelná odvaha Čechů pocházela bezpečně odtud, že hájili nejen své vlasti, nýbrž i své víry, kterou pokládali za založenou na svatém písmě; bránili se totiž odnětí kalicha, kterého užívali ještě snad jejich prarodiče, — tedy theorie řecká.

Prokop, kterému se v Bazileji tak podivovali, nebyl zevně právě podivuhodný; neboť byl malý, hlavy poněkud tlusté, obličej měl černohnědý, osmáhlý, křivý jestřábí nos mu krásy ani neubíral ani nedodával. Ale z očí vysoko klenutých blýskal se válečný oheň, který oživoval jeho neohroženou duši... Bazilejští mu postavili sochu na mostě, která tam stála do nejnovějších dob.

Když kardinál Julian se snažil vyvrátit Prokopovo tvrzení, že žebravé řády jsou vynálezem ďáblovým, Prokop nedal se pohnout, aby opustil to mínění, nýbrž vehnal kardinála citáty z bible tak do úzkých, že nemohl odpovědět, z čehož vidíme, že byl nejen nepřemožitelný hrdina, nýbrž též učenec... byl, jak končí auktor, hrdina navždy památný nejen svou odvahou, ale i výmluvností úchvatnou.

Život Šternberků zpracoval Eckardt. Zdeněk přemlouvá katolické stavy k volbě ujištěním, že se Jiří stane katolíkem; kdyby ho o tom Jiří nebyl svatě ujistil, byl by sotva tak horlivě proň pracoval — vůbec prý nelze jeho povahy správně posuzovat pro nedostatek svědectví; je zastíněn svým vrstevníkem Jiřím; jeho největší slabost, slepé přilnutí k papeži a strach před kletbou, byla všeobecnou vlastností tehdejších katolíků.

Život Jiřího samého popsal zase Wolf; stručně byl vlastně již obsažen v předchozím. I Wolf slaví Jiřího jako hrdinu, státníka, vládce a otce vlasti. Pověst, že prý otrávil Ladislava, nezasluhuje vyvrácení. Kdežto u Eckardta Zdeněk agituje pro Jiřího, podle Wolfa pracuje pro krále francouzského.

Podobně si odporují ve vypravování o slibu Jiříkově; podle Wolfa se přiznal k s t a r é katolické víře, té, která po 11 století dopřávala laikům kalichu; proto mu křivdí, kdo ho viní z přetvářky; že by se byl před časy Lutherovými udržel na trůně král, kterého římský biskup prohlásil kacířem, ba dal v klatbu, toho příkladu nikdo nenalezne. K Vratislavi se chová Jiří velkomyslně a dobrotivě. Velmi nerad ustupuje od snášenlivosti a povoluje katolíkům pronásledování kacířů. Tím uspokojil nesnášenlivost lpějící na katolících až do dob velkého Josefa. Stejný rozpor mezi oběma životopisy je v posouzení chování Jiříkova k Fantinovi, Eckardt je shledává nemoudrým a osudným, tento se těší z lekce legátovi udělené a posmívá se, že podle slov papežových trpí čest boží, když legát urážející veličenstvo je potrestán.

Jiřím zemřel největší král doby své, překonával svůj národ, který udatenstvím překonával většinu tehdejších národů, dobrotou velkým duším vlastní, šlechetností, chytrostí; co do snášenlivosti byl první před-

chudce budoucích časů. Nikdy Čechy před naší dobou neměly důstojnějšího a většího krále. Nynější kurfiřtský rod saský a vládnoucí král francouzský počítají ho k svým předkům.

Je kratochvilné, že přes ten rozpor oba životopisy často doslovnými podobami prozrazují stejné prameny, Schiracha a Pelcla.

Wolfovo vylíčení shoduje se s jeho názory v dějinách školních; i zde čteme, že král se nemohl zdržeti, aby uvrhl Fantina do vězení, a také poznámka pragmatická nadržuje králi.

Wolfův Jiří byl ještě r. 1792 opatřen novou obálkou a vydán pod názvem »Die grossen heldentaten des böhmischen königs Georg aus dem hause Podiebrad« bez jména auktorova.

Ostatek dvoudílné sbírky je vyplněn světským knězem Augustinem Zitte;[1] první díl se končil domácími předchůdci Husovými, druhý byl celý vyplněn Zittovým Wiklifem a dvoudílným Husem. Byly-li složeny v témž pořádku, není ovšem jisto, auktor nedočkal se uveřejnění ani jednoho z nich.

Augustin Zitte (1752—1785) pocházel z České Lípy, byl světským knězem diecése litoměřické, professoroval, snad i kaplanoval, redigoval r. 1781 Schönfeldovu Oberpostamtszeitung a psal pak patrně své životopisy, svůj satirický román proti mnichům a farářům *Peregrin Stillwasser* a konal snad i jiné práce literární pro chléb; zemřel již ve třiatřiceti letech.

Předmluva nedatovaná, psaná však patrně v první době svobody tiskové, praví, že již deset let čítá vše, co se vztahuje na Husa; tím míní jednak jeho díla, jednak spisy v tekstu citované, Cochlaea, Kuthena, Theobalda, Walpurgra, Komenského, Seyfrida, Balbína, Stránského, Lenfanta, Wietrowského a j. Mohl se tudíž cítit dobře připraven, když bylo možná psáti o těchto dobách svobodně.

S touto dobrou přípravou mohl zpracovat mimo Husa, k jehož biografii měl tolik vzorů, také předchůdce jeho a v tom byla novota.

Knížka o českých předchůdcích[2] má na titulním listě — kde majetník exempláře, nyní universitního, připsal k jménu »Zitte« slova »einem lügenhaften böswilligen sudler« — citát ze Stránského, který nám ukazuje, že Zitte upadl svou horlivostí protiklerikální v týž blud jako Lenfant: potírá stejně jako Lenfant v úvodě husitské historie tvrzení Balbínovo o zvláštní bývalé věrnosti Čechů k církvi římské theorií o stálém trvání řeckého ritu v Čechách. Historii jeho od Metoděje rozvádí na str. 11—76, a Konrád Stiekna (míněn je ovšem Waldhauser) je mu první, který vy-

---

[1] Život Zittův a jeho význam jsem vyložil v Sborníku filologickém, sv. V (1915); abych »Husitství« příliš nezatížil, odkazuji na článek jako na jeho doplnění.

[2] Lebensbeschreibungen der drei ausgezeichnetsten vorläufer des berühmten Johannes Hus von Hussinecz, benanntlich: des Konrad Stiekna, Johannes Milicz und Mathias von Janow; nebst einer kurzen übersicht der böhmischen religionsgeschichte bis auf seine zeit. Von Augustin Zitte, weltpriester . . . 1786.

slovil city potlačených *Reků* a Valdenských; to prý dokázal Lenfant. Konrád byl Rakušan, ale pobytem mnoholetým stal se docela Čechem; útočil na mnichy ne sice, jak mínil Veleslavín, v chrámě svatovítském, nýbrž jen v tamní kapli řecké pod věží, neboť byl asi řeckým kanovníkem. Výtah z Konrádových kázání protimnišských upadá v tón Zittova *Peregrin Stillwasser*. Konrád horlí proti terminieren und ewiges hausieren im lande, rozohňuje se, vzpomíná-li na ihre heuchlerischen filianzen . . . amuleten, teufelspeitschen, Lukaszettel . . . věci, které urážely více v století 18. než snad v čtrnáctém, pokud je již znalo.

Flanďákům, *den Kuttenträgern*, jsou *mores* prý vždy důležitější než dogmata; Wolfenbüttelských zlomků a Briefe über die bibel im volkston (t. j. útoků na bibli samu v letech sedmdesátých) si ani nevšimli, ale historie svých řádů, Eyblovy kapitoly, monachologii (Bornovu) a brošurky, sahající do jejich vosích hnízd (patrně míněna pražská literatura o celibátu, o klášteřích a Bič na kazatele), kaceřují hlasitým křikem; podobně bylo též proti Konrádovi, ale proto přece Konrád nebyl pravověrný, nýbrž i ve věcech víry předchůdce Husa — protilatinského. Že nedošlo k procesu proti němu, to činilo jeho postavení a síla řecké strany, které i císař Karel byl nucen učinit ústupek založením kláštera na Slovanech.

Život *Milíčův* vypravuje výtahem z biografie v Balbínových Miscellanea na str. 122—168, tak že na největšího, ale tehdy nejméně známého z předchůdců, na *Matěje z Janova*, zbývá jen asi čtrnáct stránek, zahájených tvrzením, že konal bohoslužbu podle řeckého ritu v uvedené kapli. Karel podporoval jeho žádost, aby byl svolán církevní sněm, ale papež se ozval tak ostře, že Karel vydal svou bullu proti kacířům a tím byl kult řecký potlačen. Král Václav, který byl neprávem nazván líným (Zitte dal mu ten název přece v nápise dramatu, nyní ztraceného), byl původně až příliš nakloněn Němcům a nastupoval proti Čechům, zvláště řeckým; dosazoval-li dvacet konšelu, bylo aspoň osmnáct Němcu a touto smrtelnou ranou zahynulo staré náboženství našich otců; tak píše Zitte, Němec z České Lípy.

Přechod k Husovi činí Zitte na konci své knížky úplně v duchu theorie Stránského: bůh vzbudil pronásledovaným Řekům nového proroka — Husa. Tomu však chce Zitte věnovat zvláštní spis.

Předeslal mu však ještě život Wiklifův[1] podle pramenů, které cituje na str. 105, a Gilpina; jakožto ukázku otiskuje Wiklifovu úvahu, proč chudí kněží nedostávají obročí, tedy o thematě Zittových satir, a hájí ho proti různým nařčením. S Husem si přeje, aby jeho duše byla po smrti tam, kde mešká Wiklifova.

---

[1] »Lebensbeschreibung des englischen reformators Johannes Wiklif. Als einleitung zur lebensbeschreibung des mag. Johannes Hus von Hussinecz«, 1787.

Životopis Husův[1] je dvoudílný a mimo toto knihařské rozdělení na dvě polovice asi za 286. stranou není v knize žádného odpočinku v nějakých kapitolách. Auktor, který konečně má svobodu, aby volně pozdvihl svůj hlas, především děkuje za to tomu, kdo toho zasluhuje. Počíná pak místem a dobou narození Husova, ale sotva si zapolemisoval proti Varillasovi, obrací se k historii schismatu, s polemikou proti své bête noire, žebravým mnichům (18 sl.). Za takových okolností spojila se v Čechách nauka Wiklifova s vrozenou náklonností našich předků k řeckému ritu; tím se vrací zase k Husovi. Jak se rozprášil předsudek pro národ německý a opovržení národem naším, když slyšeli kazatele v Betlémě a professora v Nazaretě. Ale pýcha Němců ovšem nepřipustila, aby toho přiznali, naopak chtěli mu přistřihnout křídla.

Hus dávno objevil pravý zdroj bídy a proto, posílen přízní královou, útočil na zlobu mnišskou, jejich legendy, zázraky, fihance, ale tím ovšem podráždil je všechny.

O Husově děkanství poznamenává, že měl v ruce protokol promocí a shledal u většiny defendentů poznámku, že taxa nebyla zaplacena. Tato dobrota Husova přišla vhod chudým studentům, mezi nimiž ode dávna byli největší geniové.

Hus vystoupil proti odpustkům Bonifacia IX. a arcibiskup Zbyněk, aby se pomstil na něm, vešel ve spolek s jeho nepřáteli, tak že němečtí učitelé prohlásili nauku Wiklifovu za kacířskou. Toho asi nevymyslil sám, nýbrž snad Ondřej z Brodu; — máme právě před sebou jeho podobiznu, jež varuje: Střezte se mého originálu!, poznamenává k tomu, narážeje na *Effigies*.

Při synodě r. 1403 Hus buď nebyl povolán, nebo násilně přehlasován; byl rozhodnutím velmi rozčilen, ale tajil hněv v sobě. Vysvědčení o Wiklifově pravověrnosti, které přinesli Angličané do Prahy, pokládá Zitte za pravé. Hus potom se stává realistou, kterážto strana, jako bývá vůbec při metafysických publikacích, jen několika nicotnými slovy se lišila od nominalistů, a tím rostla nenávist Němců k němu: vždyť podle svědectví Walchova dominikáni a františkáni v těchto sporech nejen disputovali, nýbrž až k vraždám dospěli, a kdo myslí, že Walch nadsazuje, ať si vzpomene na štvanice thomistických augustiniánů a suareziánů v Praze, kteří až do zrušení řádu jezovitského skoro každou theologickou disputaci zneuctili.

Král Václav hrozí professorům (str. 84), nebudou-li svorni ve volbě, že jmenuje svého kuchmistra rektorem; tento *žert* Fabricius ve své historii míšeňské pokládá za skutečnost, a Němci, kteří se stali historiky Václavovými, přibásnili mu, nejen že splnil tu podivnůstku, nýbrž i mnoho jiných podobných kousků. Dekret kutnohorský jemu na počest celý otiskuje;

---

1 Lebensbeschreibung des magisters Johannes Huss von Hussinecz, 1780 a 1790.

o církevně politických důvodech králova rozhodnutí Zitte ovšem neví. Hus teprv, když byl zvolen rektorem, agituje pro koncil pisánský.

Z. otiskuje bullu proti Ladislavovi, aby ospravedlnil krok, jejž Hus proti ní podnikl. — Hus po popravě tří mladíků mlčel týden, protože jeho bol a zklamaná naděje nemohly se hned vyslovit; ale po osmi dnech promluvil.

Celou appellaci k Ježíši Kristu Zitte překládá, jako vůbec z četných spisů Husových v tomto prvním díle otiskuje ukázky. Zvláště ho asi potěšilo místo, že kněz odbude si svůj breviář a své ceremonie a pak věnuje den světským starostem, které upomíná přímo na jeho Stillwassra, zejména konec citátu o bratrstvích a filiancích, řemeslných oktávách a novénách atd. (*227*).

První polovice knihy se končí otištěním překladů všech vysvědčení, která Hus vezl s sebou, zvláště průvodního listu, který obdržel prý již v Praze, jak Zitte vyvozoval ze známé opravy v norimberském vydání. Dovídáme se při tom, že Zitte slíbil svým krajanům celou sbírku listů Husových; to vysvětluje, proč Zitte, na rozdíl od Royka, v objemném svém spise neotiskuje žádného z nich.

Druhá polovice počíná se líčením cesty Husovy. Vypravuje o zatčení Husově a jeho nemoci, uhodil Z. na strunu citovou; i Samaritán a pohan by se byl ustrnul nad stavem Husovým, nikoli však otcové, kteří mu nedopřáli ani advokáta; pak polemisuje s těmi, kdo hájili jeho uvěznění, zvláště s *zweizüngig* jezovitou Wietrowským. Ne pro pokus o útěk (str. 55), nýbrž aby vyhověl prosbám Čechů a dal Husovi poněkud lidštější vězení, dal ho císař převésti od dominikánů k bosákům, kde se brzo uzdravil.

»Teď, čtenáři,« praví, došed k výslechu dne 5. června, »počíná se krvavý děj, který se skončí na ostrůvku Rýna hrozně plápolající hranicí, a buď jist, že ti popíši celou černou truchlohru věrně podle skutečnosti a se všemi okolnostmi . . .«

Sleduje ovšem Mladenovice, ale často s jistou volností v překladu, jistým modernisováním řeči, a provází vypravování svěžími úsudky. Když Husovi žalobci jsou usvědčeni, praví, že by před každým jiným soudem byli tito zločinci pozbyli již vší víry, zde však že podrželi celou vážnost svou. Císař domlouvá Husovi, že mu kardinálové dopřáli slyšení, jak vidí (kdo vidí, co Hus má vidět?) . . . že je usvědčen hodnověrnými svědectvími (bůh uchovej každého před takovými svědectvími!) kdyby však setrval v tvrdošíjnosti (kdy byl ubohý Hus již tvrdošíjný?). . .

Tak se skončil druhý výslech, zasluhuje-li toho jména jednání, kde jen žalobci smějí mluvit podle libosti.

Na články Gersonovy Hus nemohl odpovídat, ač by byl rád to učinil; ale co nemohl, snaží se auktor, byť ne zcela v jeho duchu a způsobu, nahradit. Tak na příklad doplňuje Gersonem vytčenou větu 3 takto: »Žádný zatracený, žádný smrtelný hříšník nesedí (*důstojně*) na

apoštolské stolici, žádný nemá (silné, dobrým příkladem uchvacující) apoštolské moci Petrovy« — těmito vysvětlivkami bludná věta se prý stala pravověrnou. Podobně si počíná i při jiných bodech. Sigmund nebyl do té míry theologem, aby byl mohl ohlušit své svědomí trochou kasuistiky.

Čtenáři, čteme jinde, našemu poctivému professoru Roykovi velice měli za zlé, že uronil slzu nad nešťastným českým mistrem, a tu pláče nad ním jeho nejhorší odpůrce (Páleč). — Den šestého července je v církevních dějinách černě zapsán a ani věčnost ho nesmaže.

Zitte končí úvahou, že Hus nebyl kacířem a že byl odsouzen a ukrutně popraven pro příliš smělé *útoky na neřesti kléru.*

Hus nebyl geniem ani neměl skvělé bystrosti Jeronymovy, ale ze všech jeho spisů vysvítá zdravý rozum a filosofické myšlení; nebyl vtipný, ale co do badání a přemýšlení, lidového tónu a srozumitelnosti překonával jistě každého bohoslovce své doby.

Zajímavo je, že Zitte na konci své knihy — ostatně část exemplářů se končí už předešlou stranou, byly tyto poslední úvahy někdy vynechány? — vyslovuje přání, aby postilla vyšla ve věrném překladě, že by to byla dobrá kniha pro kazatele, kteří nemají lepších vzorů homilie, lidového tónu a úspěšného výkladu písma. Učí plodně a přesvědčivě tomu, co naše doba hledí zavádět nařízením... Německý čtenář nechť aspoň pozná Husa a uzná, že byl hoden lepšího osudu, než zatracení.[1]

Zittově knize dostalo se posudku v Allg. D. Bibliothek; kratochvilným způsobem nejprve r. 1792 referováno o díle druhém (108, 220) — referent Gm. poznává, že spisovatel sleduje jen známé prameny, nevěří mu, že Hus uměl hebrejsky, ale chválí vlasteneckou vřelost auktorovu — a dva roky po tom posouzena *první* polovice (116, 294); referent by litoval, kdyby pěkný ten spis zůstal nedokončen!

Také tento referent Ws. nenašel nic pro protestanty nového, neshledal však spis zbytečným pro římské čtenáře a chválil jeho sloh; omyly opravuje částečně podle Pelclova Václava IV.

Referentu v Kritische beiträge zur neuesten geschichte der gelehrsamkeit V, 259—273 (v Lipsku 1790) bylo z Zittova počínání poněkud úzko; byl mu příliš upřímný a málo luthersky-pravověrný. Už když psal o jeho Wiklifovi (III, 180), vyčítal mu, že se bez obalu přiznává k tomu kacíři, což není prý dobrým prostředkem, aby opravil mínění katolických souvěrců, a naprosto nesouhlasil s jeho, vlastně Lessovou definicí kacířství. Podobně i zde stanovil, že Zitte nepřijal snad evangelickou víru, nýbrž jen se mnohému přiučil od našich domnělých osvícenců, což však zde méně škodilo. Ale souhlasí s národním jeho stanoviskem: »Kdo má více německého vlastenectví, než křesťanského smyslu pro pravdu, nebude prý stejně spokojen. Neboť němečtí studenti horlili pro římský zlořád...

---

[1] Husova postilla vyšla teprve r. 1854—5, přeložená J. Novotným, v Zhořelci.

takto i založení několika německých universit jeví se méně ctihodným« ... Praví-li Zitte, že by Husa méně byli proklínali, kdyby nebyl kázal proti odpustkům a byl nechal Němcům tři hlasy, dodává kritik: »To je jisté, ale není to přece výtka! Neboť tehdy by se nejevil Hus reformátorem a mučedníkem, jak ho ctíme a jak Zitte chce, abychom ho ctili.«

Zcela stručně zmínila se o spise jenská Allg. literaturzeitung 1789, III, 720; jiné posudky, které ještě zaznamenala BČH. II, 14.163, zůstaly mi nepřístupny.

Čekali bychom podle zmínek o Jeronymovi, že také jeho životopis byl připravován pro sbírku, a Bibliografie české historie (II., 14.414) opravdu uvádí jako další spis Zittův »Lebensbeschreibung des Hieronymus von Prag«, vyšlý r. 1802; ani knihy, ani nápisu jsem jinde nenalezl. Možnost, ba pravděpodobnost, že Zitte zpracoval i tento životopis, nelze vyloučit, ale lze věřit ve vydání tak dlouho po Husovi? A z téže doby uvádí táž bibliografie ještě *tři* další Jeronymy:

Schiffner v *Galerie* 1802,
A. G. v Lipsku 1803 a v Zofingen 1804,
G. Wagner, v Lipsku 1803,

z nichž A. G. je patrně G. A., čili právě Gottlob Adolph W a g n e r, tak že ty dva životopisy splývají. Bibliografie, která neuvádí Zittova Husa ve sbírce Lebensbeschreibungen a připisuje Zittovi zcela neprávem životopis Jiřího (III, 3652), nemá tolik auktority, abychom přijímali věci tak pravdě nepodobné.

Zitte se vydání svých nejvážnějších prací nedočkal, a také úspěchu jejich bylo na škodu, že zmeškaly první rozmach svobody tiskové a náladu, v níž byly napsány; aby byly přeloženy do češtiny, jako Roykova, na to byla lhůta promeškána. Musila znovu přijíti nová doba jarní, nová svoboda tisku, aby byl podivínský kněz, starý dobrý Čech z České Lípy, vzkříšen a objevil se, jako jeden z prvních, v rouše českém.

Zitte jistě přirovnával v mnohých chvílích své postavení k Husovu. Světský kněz, uznaný kazatel jako on, pronásledovaný nebo aspoň odstrkovaný hierarchií, nepřítel řádů, jako on, opřen o ochranu státu — velmi nedostatečnou — spojoval ve své osobě trojí tendenci: především starý odpor světského kněze k řádovým mnichům (ještě r. 1769 rozpředla se velká polemika mezi mnichy a světskými kněžími v Řezně a Kolíně o fary), a duchovního proletáře k bohatým hierarchům, za druhé stanovisko protestantské vědy proti katolicismu, konečně tendenci moderního osvícence, povýšeného nad subtilnosti jednotlivých křesťanských vyznání, a všechny tři spěly k reformaci ve smyslu státního křesťanství.

Ze svých pramenů sledoval hlavně Theobalda, Walpurgra, Seyfrieda a Lenfanta, tedy spisovatele protestantské, se spisovateli zřejmě katolickými nejčastěji jen polemisuje; Gilpina a jeho překladatele někdy opravuje, na př. mínění, že tři hlasy byly Němci usurpovány; methodické kri-

tiky pramenu, vlastní práce historikovy, nelze u něho hledati, ale podal pozoruhodné vylíčení života Husova více než nauky tónem svěžím, zcela prostým burleskního rázu, který vyznačuje Zitta žurnalistu a romanopisce. Byla to kniha katolického kněze, již druhého, který se během desetiletí plným jménem zaručil za pravověrnost a nevinu Husovu; to svědectví je ovšem podezřelé tím, že ani Wiklifa nechce uznat kacířem přes to, že se rozcházel s naukou církevní. Přejímá v jeho životopise nauku, že není jiného kacířství krom praktických omylů; kacířství není omylem rozumu, »není kacířem, kdo podle našeho mínění (jak musí omylný člověk mluvit) bloudí v náboženství, nýbrž člověk, který proti vlastnímu přesvědčení rozsívá bludy a chce zakládat sekty«, cituje; u Husa bylo jinak, jeho nauky podle Zitta shodovaly se s církví. Hus jevil se v tomto osvětlení skutečného kněze a katolického kazatele katolíkem nakloněným k reformaci, jakou prováděl právě Josef II. Zase po staletích směl kněz, podepřený světskou vládou, hlásati omylnost papeže a koncilu, přimlouvat se za přijímání pod obojí. Royko měl pravdu; přišel čas, kdy by Husa nebyli upálili ani ho nezbavili kněžství. Ale ovšem, než dílo Zittovo, počaté v atmosféře svobody duchovní a snášenlivosti, opustilo lis tiskařský, svoboda skomírala a snášenlivost dávno v rukou vykonavatelů rozkazů císařských polovičatost od polovičatosti dospěla tak daleko, že k Husovi se směl v národě hlásiti jen ten, kdo v čas se upoutal na vyznání Husovi cizí, nikoli však osvícený katolík, nejbližší Husovi po stránce dogmatické, nikoli osvícený vlastenecký kněz. Hus byl nepřítelem, jenž se nikdy zjevně nepostavil k boji, po druhé vyrván národu, nebo aspoň velké masse jeho, na dobu nedozírnou.

Nebylo polemiky s Zittem jako kdysi s Roykem; jeho spis vyšel příliš pozdě a reakce měla proti němu pádnější zbraně než brošury, kterými bojováno proti kritikům kázání. Osvícenství české nesmělo domalovávat obrazu Husova a husitství díly historickými a nedovedlo toho svou belletrií.

HLAVA TŘINÁCTÁ.

Husité před Naumburkem.

Dne 30. června 1806, jeda po jedenáctileté přestávce po čtvrté do Karlových Varů, přijel Goethe do Aše, a přenocuje v tomto nejšpinavějším hnízdě křesťanstva, jak je nazývá jeho denník, navštívil také divadelní představení: ve velké stodole hráli jedno z nejoblíbenějších dramat nejoblíbenějšího dramatika německého; Goethe a jeho průvodce Riemer vyslechli dvě jednání, znaliť je s jeviště domácího s dostatek. Nebylo to ovšem žádné z dramat loni zemřelého Schillera: dramatikem tím byl August v. Kotzebue a drama se nazývalo *Die Hussiten vor Naumburg im Jahre 1432*.

Tak na samých hranicích uvítala Goetha česká minulost a to představení *Husitů* jakoby věštilo, že nastupuje řadu cest do Čech, na nichž víc a více vnikne do přírodních a společenských poměrů a do historie Čech, až k nim vřele přilne. Aby se pustil do studia českých dějin, k tomu ovšem prozatím ho drama Kotzebueovo ani událost, na níž bylo budováno, lákat nemohly, ačkoli bylo vším, co německá belletrie vytvořila ne-li cenného, tedy trvalého a sensačního o husitství do začátku devatenáctého století.

Opravdu, hledáme-li zmínky o husitství u nositelů nejskvělejších jmen německé literatury, neshledáme ani tolik, kolik činí francouzské verše Voltairovy a Bedřichovy o Žižkově kůži.

Všichni ti muži byli protestanti a přinášeli si ze svého školního učení historie církevní obraz Husův, jako velebného předchůdce Lutherova, ovšem také z dějin světských obraz hrozných a ukrutných husitů, ale historické básnění a uvažování bylo jich daleko a jinak neměli příležitosti sáhnout k těmto vzpomínkám.

Ani u Klopstocka ani u Wielanda neshledáváme zmínky: Wielandovy historické myšlenky znají jen antiku a orient a více theoretickou než skutečnou přítomnost: pro husitství není tu místa. Lessing v jedenadvaceti letech napsal svou první úvahu theologickou, *Myšlenky o Ochranovských*, poukázal na praktický ráz jejich theologie, ale nestaral se o historii jejich začátků. Hus je mu jedním z těch, kdo poněkud otřásli

vážnosti papežství, a v theorii znamenal méně než v praksi; to je názor získaný literaturou z konce 17. století.[1]

Čechy viděl Lessing úplně pokatoličené a na začátku Hamburgische dramaturgie v úvaze o náboženské tragedii lapidárně naznačil, jak je viděl: Hrubá pověra nepatří na jeviště, auktor má na mysli nejosvícenější lidi své doby a svého národu, neurčuje svého kusu k tomu, aby byl hrán v temných dobách středověku, nebo snad *v Španělsku nebo v Čechách*. Slovo je pravým pomníkem protireformace, napsáno jsouc r. 1767, málo let před prvním tušením probuzení.

Na samém pak konci své dráhy, v poslední velkolepé řadě theologických úvah svých, zase se zmínil o muži, jehož jmenoval v oné první. Volá k pastoru Göze »*O sancta simplicitas*. Ale ještě nejsem tam, pane pastore, kde dobrý muž, jenž to zvolal, mohl právě volati jen to . . .«

Herder, jediná pro Slávu vonná bylka na dubu německém, jemuž tak vroucně děkoval Kollár, objevil poslání Slovanu, oslavil mythy české obhájil odpor Čechů proti uniformování Josefovu, objevil Komenského jako kněze humanity, měl plno zájmu pro české bratří, ale na husitství jeho zájem nedostačoval.[2]

Schiller historik, jak ukázal Fester[3] v článku *Schiller als historischer Materialsammler*, nedostal se co do látky středověké dále než ke Karlu IV. nebo málo za něj; nepatrné byly jeho studie místní k Valdštejnovi v Chebu, ale o husitech měl podivuhodně jasný názor, jak jej vyslovuje jeho česká postava nadsklepního hraběte Trčky. Schiller byl ovšem tak proniklý současnými poměry, že uvědomělé, pravé Čechy hledal i v době Valdštejnově jen mezi lidem, nikoli v šlechtě, a tak jediný tento nadsklepní je hrd na minulost země a vykládá: To je proto, že moji předkové byli Tábory.

Drum waren meine ahnherren Taboriten
und dienten unter den Prokop und Ziska,
fried' sei mit ihrem staube! Kämpften sie
für eine gute sache doch —

A kalich na praporu.

Der kelch bezeugt die böhmische kirchenfreiheit,
wie sie gewesen zu der väter zeit.
Die väter im Hussitenkrieg erstritten
sich dieses schöne vorrecht übern pabst,
der keinem laien gönnen will den kelch.
Nichts geht dem utraquisten übern kelch,
es ist sein köstlich kleinod, hat dem Böhmen
sein teures blut in mancher schlacht gekostet.

---

[1] Zlomek byl vydán z Lessingovy pozůstalosti, ve vydání Hempelově, sv. 14, 203.
[2] Viz Dodatky.
[3] Euphorion XV, 456–74, k Euph. XII, 78.

A nejinačí byl zájem Goethův, nepatrný až daleko do devátenáctého století (bude o něm ještě promluveno); ale ani potom nikdy se nevyjádřil v díle poetickém.

Jen v č. 171 Xenií r. 1796 užil známého obrazu husy a labuti a básnil o sobě, odpůrci newtonismu, jako posledním mučedníku:

Der letzte märtyrer.

Auch mich bratet ihr noch als Huss vielleicht aber wahrhaftig!
lange bleibet der schwan, der es vollendet, nicht aus.

Musíme se uchýlit k výrobcům nižšího druhu literatury, abychom nalezli v ní zmínky o době této anebo zpracování části její. Bude pak ovšem někdy pouhá náhoda, neujde-li nám něco v této záplavě banální belletrie zábavní.

Jedna z prvních a nejplodnějších spisovatelek historických románů byla Benedikta Naubertová (1756—1819), paní kupcová, kterou nevlastní bratr vychoval učeně. Vydala anonymně řadu historických a pohádkových románů většinou z dějin středověkých. Do Čech zabloudila svým *Hermann von Unna*, pak historií Thekly z Thurnu z doby třicetileté války a nejúspěšněji svým *Graf Rosenberg*, strašidelnou historií, která se stala v Čechách lidovou knížkou, přečasto tištěnou, a byla dokonce přeložena zase do němčiny.

Jak nepatrné byly při tom její vědomosti z české historie, z níž v prvních dvou románech brala několik ze svých postav, ukazuje nejjasněji zpracování pověsti o bílé paní hradecké v jejích *Neue Volksmärchen der Deutschen* (od r. 1789), podle kterých *Vilém Oldřich z Rožmberku* sloužil třem králům, Václavovi IV., Ruprechtovi(!) a Sigmundovi a byl manželem čtyř princezen, mezi nimiž byla vnučka Sigmundova, a že císař byl za jedno ze svých největších vítězství nad Žižkou dlužen skoro jemu samotnému.[1] Její román *Hermann von Unna, Eine geschichte aus den zeiten der vehmgerichte*, vyšel r. 1788 v Lipsku. Hrdinové jeho jsou panoš krále Václava, v nápise jmenovaný, a jeho milenka, společnice královny Žofie, pražská měštka Ida, která je vlastně dcerou Eberharda virtemberského. Děj se začíná svatbou Václava s Žofií, která znamená sňatek velmi nešťastný pro královnu. Václav je příliš tupý, aby vůbec něco cítil, všechny zlé vlastnosti jsou v něm shromážděny, hlavně zištnost a bezohlednost. Vždyť královně za krátko představí *Frau vom Bade*, kterou s udivením vidí pak při stole po boku císařově; jen její vychování v klášteře zavinilo, že neznala Václavovy historie s lazebnicí, kterou tenkrát *jako teď* každé dítě vědělo. Zuzana má nemotorné tělo, opuchlou tvář od pití, bílé zuby a ohnivě červené tváře. Ze zoufalství upadá Žofie do moci zlého genia románu, kněžny z Ratiboru.

---

[1] Srv. o tom mé Grillparzerfunde in Neuhaus, Euphorion XV, zvl. str. 740.

Václav opatřuje si peníze všemi způsoby, známými v 18. století: uděluje tituly, privileje, zadává místa přísedících tajných soudů, ač k tomu ani nemá práva, vévodovi Visconti dává právo, aby zřídil takový soud ve své zemi, a ohromné ty poklady prohýří. Domnělý otec Idin radí Hermannovi, aby vyhledal jiného knížete, jakou jsou vévodové rakouský a brunšvický nebo král Sigmund uherský, kteří svému stavu činí čest; při tom vypravuje Hermann historii svou a dvoru Václavova: Václav dával mocné nepřátele soudit nepravými soudci fémy; byl však zajat v *Braunau* Hermann ozbrojil pro něho pražskou łuzu, které Václav na vrub bohatých opatřoval laciný chléb, byl však zatčen a krále osvobodila Zuzana; za to se osvědčil při druhém zajetí: v Krum'ově s rybářem rozpal síť, do které se zbabělý Václav konečně, snad zmožen vínem, vrhl. Byl pak poslem k Sigmundovi, aby pomohl v tísni, a ovšem šlechetnému Sigmundovi se zalíbil, tak že se s pomocí jeho zmocnili Vyšehradu a krále uvedli znovu na trůn. Ale při slavnosti na smířenou král dal dvacet Pražanů povraždit a smířil Hermanna jen tím, že se zdánlivě dal na pokání a ucházel se o šlechetnou Žofii. Bohužel po svatbě dostavil se zase bídný Hanuš z Ratiboru, pak Zuzana.

Císařovna ve Vestfálsku — spisovatelka praví v rozpačné poznámce že neví, proč se tam odebrala, že je o tom temno v historii; my ovšem víme, proč, šlo právě o to, dostat ji buď jak buď na červenou zem svaté fémy — porodila mrtvou dcerušku a Ida je předvolána před tajný soud jako by byla své paní udělala. Utíká se, ode všech jsouc opuštěna, k ctihodnému P. Janovi, — není známo, byl-li to slavný zpovědník Žofiin, svatý Jan Nepomucký, podnes chválený ve všech zemích pro svou mlčenlivost — který se k ní chová tvrdě. Soud ji osvobodí a jeho předseda, hrabě virtemberský, poznává v ní svou ztracenou dceru.

Další dva díly románu, v nichž spojení milenců je stále oddalováno, mají děj většinou na půdě mimočeské. Ida mešká ve Virtembersku a Hermann u Sigmunda — který má přece jen skvrny na povaze, je lehkomyslný, bujný, marnotratný — v Uhersku a na zámku hraběte celjského, za něhož provdal Sigmund svou milenku Barboru(!). Pak dostává se do služeb Albrechta rakouského, jehož spisovatelka klade mravně na roveň hrdinovi románu, což je ovšem vrchol idealisování. Albrecht posílá Idu, která se k němu uchýlila, byvši opět ohrožena fémou, k své nevěstě Alžbětě, ale na cestě dovídá se o změnách na dvoře českém a jede do Prahy.

Králi Václavovi umřela Zuzana, upila se, chtíc mu stačit při kvasech, a královna se sesazeným a vypověděným se smířila. S královnou Ida často vyjíždí, ale jen do nově vystavěného kostela sv. Matouše, čili do kláštera Betlému, neboť Žofie se stala ve svém neštěstí – Václav není úplně polepšen — velmi zbožnou.

Kdo by neznal dějin mučedníka pravdy, poctivého Husa! Královna ho milovala a často poslouchala, chodíc v občanském kroji do kostela

toho, kteréhož příkladu následuje několik dam šlechtických; u nich, jako v kostele a v tajné modlitebně královnině, stojí reliefová Antithesis Christi et Antichristi. Duchovenstvo zuří, ale král si Husa oblíbil, protože ty spory mu vynášejí peníze.

Ida, pokládaná za svůdkyni královninu, je zatčena a tajně odvezena do kláštera uherského. To je dílem arcibiskupa českého a uherského(!) Subinco, který chce donutit Idu, aby se stala jeptiškou nebo jeho milostnicí. Jeho smrt ji osvobodí. U Albíka, nástupce jeho, lze koupit vše, tedy i propuštění z kláštera, kde Ida vypátrala královnu Marii, první choť Sigmundovu, která však neuplatní svých práv proti nové manželce Barboře, nýbrž zůstává pro svět mrtva; také Žofie po r. 1419 nalézá klid v klášteře.

Jakkoli libovolně nakládala spisovatelka s českými dějinami, přece román měl v Čechách čtenáře a budil zájem, což dosvědčuje nejen Oberpostamtszeitung ze dne 2. března 1790, podle níž polohistorický román pochází od spisovatelky Tekly z Thurnu a je velmi zajímavý, nýbrž také hned dvě díla, která naň navazují.

Především J. F. E. Albrecht, romanopisec, známý jako původce povídky *Die töchter Kroks*, cítil potřebu vypracovat do podrobností postavu Zuzaninu, vždyť napsal román o jiné slavné milostnici, kteréžto dílo uvedl v nápise; ale je tak závislý na románě Naubertové, že psychologie této ženy z lidu úplně selhala. Zuzana už jako mladé děvče je hloupá, špatná, je nemotorná, *klumpen*, už když se z Chuchle, rodiště svého, odebéře do Prahy. Poněkud složitější je jeho Václav, jehož povahu hledí vysvětlit vymyšlenou povídkou z jeho dřívějšího života. Odtud má nejrůznější vlastnosti v různých dobách. Je lakomý a marnotratný, mstivý a velkomyslný, líný a bystrý... Královnu Johanu nedal psem roztrhat, nýbrž pes ji polekal, nerozuměje pokynu císařovu, a císař ho marně odvolával, tak že císařovna beztoho na smrt nemocná brzy zemřela. Jejího zpovědníka dal ovšem před tím utopit. Ale pověst o tom přiměla pány, aby ho zatkli v Berouně r. 1393 a uvěznili v Praze. Zuzana ho zachraňuje a jde s ní na hrad Žebrák, kde se stává jeho milenkou, ale ovšem marně touží po povýšení a odškodňuje se u mladých milenců. Když král je podruhé zajat, chce ho zachránit s pomocí svých přátel, cikánů, jejichž romantika zaujímá široké místo v románě, ale předešel ji Hermann von Unna. Jak krále zachránil, není však vypravováno podle Naubertové nýbrž podle Hájka. Zuzana nastrojí velké povraždění svých odpůrců na Karlštejně. Císař je lstivým prostředníkem, který s ním statně popíjí, upozorněn na Žofii a ožení se znovu; podrobnější popis této svatby hledej čtenář jinde. Albrecht také o Idě Münsterové se zmiňuje. »Ale poněvadž tyto věci se nás netýkají, pomíjíme jich právem.«

---

[1] Frau Susanna vom Bade, kaiser Wenzels retterin und geliebte. Vom verfasser der Lauretta Pisana. Praha 1791

Tak žije »román« z reminiscencí, zabývaje se ostatně třemi různými milenci Zuzaninými. Zuzana chce otrávit císařovnu a zaviňuje tím smrt novorozeněte, a když král seznal její hříchy a ona se vidí souzenou, upije se, což krále právě neboli. V původním románě to bylo jinak odůvodněno. Povídka je i na všedního belletristu 18. století neuvěřitelně prázdná.

Ale je ve své ubohosti ještě neuvěřitelněji překonána nejubožejším ze všech ubohých literátů nejen pražských a ze všech spisujících herců. J. N. K o m a r e c k sáhl též po románě, aby jej zdramatisoval, jako činil s Theklou von Thurn od Naubertové a s Töchter Kroks od Albrechta. Tehdy již nehrál na divadle; stal se zetěm a pomocníkem plzeňského tiskaře a mohl si sám tisknout všechny své nemožnosti, jako byla *Ida*.[1]

Je to zpracování pouze prvního dílu románu. Začíná se při nešťastném porodu císařovnině, tedy ve Vestfálsku, ale místa děje auktor neudal. Hermann uveden na scénu, aby se mohl státi manželem Idiným; přichází z Prahy a přináší zprávy, jak paní Zuzana tloustne a pije; jinak auktor neví, co by si s ním počal. Dialog bývá doslova vypsán z románu, tak že se často stává nesrozumitelným, nezná-li čtenář románu. Nové je, že zlá kněžna z Ratiboru vyslovuje podezření, nenaučila-li se Ida kouzlům u pověstného *Zitto*.

Starý Münster, pěstoun Idin, vzpomíná v monologu na slova povzbuzující, která mu dal na cestu moudrý, zbožný Hus, a jeho přítel Walther umí doplnit správně slova abatyše: Kdybyste byl Čech, řekla bych . . .

Walther: Z Vás mluví kacíř Hus, není-li pravda?

Abatyše: Ach, nebe buď Vám milostivo a . . .

Walther: Dej Vám rozum!

Je méně nápadno, že Čech Komareck, stejně jako Albrecht, dává v Čechách platit podle Naubertové *zlatými štíty*, jako že uvádí výslovnost jména Žižkova: *Dschischka*.

Nápadnějším úspěchem Naubertové bylo, že za opačnou mezí německého jazyka román jevil ještě mnohem hlubší účinek: švédský hrabě S k ö l d e b r a n d zdramatisoval jej rovněž a patrně lépe než Komareck, neboť jeho drama, působící hlavně scénami fémy, bylo hráno nejen doma, nýbrž bylo i do dánštiny přeloženo[2] a na kodaňském královském divadle hráno v prvních desetiletích devatenáctého věku 66kráte!

Podobně jako Albrecht, také G. H. H e i n s e (1766—1812) vracel se ve svých historických románech k českým dějinám: zpracoval Břetislava, Elišku a, co nás zde zajímá, Ladislava Pohrobka.[3] V díle lze dobře rozeznati dějiny romanticky vyšperkované a vlastní děj vynalezený

[1] Ida oder das vehmgericht. Ein historisches schauspiel in fünf akten. V Plzni a Lipsku 1792. O Komarkovi viz St. českou histori v německé belletrii.

[2] P. Hansen, Den danske skueplads I, 550, seznati dílo nebylo pro válku možno.

[3] Das turnier zu Prag. Geschichte des königlichen jünglings Ladislaus. Zwei teile. V Lipsku 1792, anonymně. Srv. Starou českou historii 240.

Zlým duchem je hrabě celjský, který otrávil Alžbětu a zaviňuje pád Jiskrův. S ním se spojuje několik českých magnátů; světlým opakem jsou *Huniades*, pak Jiskra a Garové, kteří v hrobce Albrechtově smluví spolek na ochranu královicovu.

Protivně zkroucena známá scéna mezi Jiskrou a Ladislavem, zde přezrálým a příliš moudrým dítětem. Proč Jiří zachránil císaře, zůstává nerozhodnuto, snad aby nebyl vydán Ladislav a on se sám dostal na trůn, ale ta myšlenka ho opouští, jakmile slíbil Ladislavovi věrnost.

Děj vynalezený: Ladislav záhy se chce emancipovati od moudrého vedení císaře a Eney Silvia; ve dvanácti letech již se pokouší o útěk, ale je zadržen; pak se jeho sluchu zmocňuje český šlechtický rod Blankensteinů a Isabella, dcera toho rodu, kterou Ladislav nazývá eine der trefflichsten deutschen jungfrauen . . ., pak bestes der deutschen mädchen . . ., stolz der töchter Deutschlands . . . a vyvolí si ji za manželku. To se děje na velkém turnaji, pořádaném jejím otcem, který kníže dal název a je popsán podle Rüxnerovy knihy turnajové. Láska tato a intriky hraběte Celjského proti ní stávají se Ladislavovi osudnými; Isabella vynuceným listem vrací mu slovo, ale pak mu chce učarovat pro lásku a posílá mu — oklamána byvši tajemným poutníkem, asi fanatickým utrakvistou — jed, kterému on podlehne; lítostí zemře sama. Že tento fanatik byl v jakéms spojení s gubernátorem, mohlo by se vyčíst z listu, kterým Jiří matce Hunyadovců sliboval, že za několik týdnů spatří svého syna, uvězněného Matyáše.

Formou druží se román k neblahým smíšeninám dramaticko-epickým, v nichž vypravování se stále přerušuje dialogy a úplnými scénami divadelními, jak je svými skizzami a romány přivedl do mody pověstný saský spisovatel a tehdejší professor pražský A. G. Meissner. Meissner zpracovával svými romány a životopisy jen dějiny antické, ale jeho napodobovatelé záhy zabrali středověk a dobu novou. Nejvíce z nich vynikal uherský Němec Ign. Aurel Fessler (1756—1839), jehož život byl zajímavější než jeho romány. Vídeňský kapucín, který vzbudil pozornost svým josefinským spisem *Was ist der kaiser?*, stal se professorem orientalistiky ve Lvově, ale necítiv se v zemích rakouských bezpečným stal se vychovatelem slezského prince Karolatha a přes zednářské lože berlínské dostal se do Ruska, kde mu osud přál dočkati se požehnaného stáří a úřadu generálního superintendenta lutherské obce petrohradské.

Ve svém románě o Matyáši[1] jednal o týchž událostech jako Heinse; ale Ladislav kreslen tu zcela černě, za to je idealisován Matyáš. Stejně Ladislavovi věrní pochodili špatně. Jiskra je členem hanebného spiknutí proti Huňadovcům a svobodám Uherska. Ladislava zavraždí Agnes von

---

[1] Mathias Corvinus, konig der Hungarn, herzog von Schlesien, první vydání anonymně: vom verfasser des Marc Aurel, ve Vratislavi 1793, 2. opr. vyd.: von dr. Fessler 1806; o auktorově životě a poetických spisech maďarskou práci vydal J. Koszo r. 1915.

Konov, zklamaná jeho milenka; mstíc se za jeho nevěru, v lázni mu podá otrávenou polovici jablka. Jiří osvobodí Matyáše, předvídaje, co se stane v Uhrách a jak to bude pusobit na Čechy, ale dává si to také zaplatit. K Matyáši nelze ho ovšem přirovnat, tvoří mu pouhou folii; čteme v druhém díle (str. 20): Jiří dospěl cíle své ctižádosti, byl králem českým, více přesilou husitské strany, než silou vlastního ducha. Nedostatek toho prozradil každý krok, kterého se odvážil k svému povýšení... hnán silou nezkrocených vášní, mohl se státi památným, nikdy velkým... Jiří nezná povinností, jen ctižádost... V poznámce ještě důrazněji poučuje, že Jiří nebyl veliký muž, a polemisuje proti »biografii Němců«, t. j. Schirachovi, u něhož ovšem Matyáš zle dopadl. Fessler, vlastenec uherský, tedy líčením Jiřího mstí Matyáše na Schirachovi a Novoslezan potěšuje své spoluobčany zvěčněním staré slezské nenávisti, které se naučil z nově publikovaných pramenů (Klose: Von Breslau).

Že Meissnerovský historický román je odporný padruh, cítíme u Fesslera dobře na vlastním takřka těle. Spisovatel v jedné chvíli vyhoupne se na Pegasa a podle práva poety ve vymyslených hovorech a přímou karakteristikou vynáší pohnutky, osvícenost a moudrost svého hrdiny nade všechnu míru doby jeho, a hned potom, hodí-li se právě, nasadí si paruku a okuláry důkladného a kritického historika, který nedůvěřivě zkoumá prameny a jejich hodnověrnost. Fessler postaviv řadou dialogu Matyášovo smýšlení a jeho zdráhání, než tasí meč proti Jiřímu z nejryzejších pohnutek, na nejvyšší podstavec, polemisuje (II, 86) několikastránkovou poznámkou proti historii Hájkově o přelstění Jiřího u Vilímova (dukáty), a myslí, že ukázal nejen hájkovinu, kterou historikové 18. století pokládali ovšem za skutečnost, nýbrž i vypravování o obklíčení u Vilímova vůbec jako bajky; důvodem hlavním v této vítězné argumentaci proti českým *chronikenmacher* je ovšem pouze to, že se listiny nesnášejí s datem, které bylo právě chybné.

Fessler píše velmi osvíceně a protestantsky, a kněží, zvláště legáti římští, slyší od Matyáše mnohé pádné slovo, div že se reformace nezačíná o půl století dříve, a to v Uhersku; ale líčení husitů a Jiřího nenese stop po staré protestantské přízni, nýbrž nadržuje církvi katolické: příčina boje jest pouze, že Rokycana, který ovšem úplně ovládá Jiřího, nutí k přijímání pod obojí.

Ostatní žeň románů: *Ritter von Hasenburg*, povídka z dob husitských, již uvádí mezi historickými romány časopis Für Böhmen von Böhmen II, 126, je asi ztracena, stejně jako Albrechtův román *Larvenritter* (1799), jehož děj se prý též konal v době husitské, a nebylo by škoda, kdyby totéž se mohlo říci o ubohé povídce *Die eiserne Jungfrau* (1797). Vypravuje o známém stadickém králi; stařec ten klne Smiřickému, který ho dal oholit, a rytíři Bohemickému, který ho zatkl, a je pak potrestán tím, že po smrti musí bdíti nad oběma, aby se kletba nevyplnila, ale jen u Bohemického se mu to podaří. Král sám (je to již

Vladislav II.) Bohemického zachrání před železnou pannou, z jejíchž ňader ční šest dýk — je to k neuvěření hloupé.

Nejvlastnějším plodem pražského osvícenství, souvisícím přímo s polemikou o *Janu Nepomuckém* v letech osmdesátých, je drama z roku 1797 (S podle seznamu v hlavě X), nejvlastnějším a nejzvláštnějším: je to pokus spojit působivou starou hru o smrti sv. Jana s novým názorem na Václava IV., který hlásali Pelcel a kritikové kázání: sv. Jan měl tragicky zahynout a král přece neměl býti tyranem, hotové obrácené řešení starého problému, aby vlk se nasytil a koza zůstala celá.

Osoby dramatu jsou skoro tytéž jako v P; k Zythovi a Oslavovi přibrán rada *Stehno* a dobrodružné jméno princezny Ahalibamy zmizelo, i vlast její; zastupuje ji Zythova sestra Ludmila, dvorní dáma královnina, pravý anděl, zamilovaná do Guidona. Zytho má ovšem zcela jiné plány, jak hned v první sceně vykládá Stehnovi, příteli z mládí a důvěrníku: chtěl, aby se král do ní zamiloval a zavrhl pro ni královnu; místo toho pojala lásku ke Guidovi a svěřila se s tím dokonce králové, která nad tou láskou bdí. Motiv byl už nadhozen v P a v předloze jeho J, kde Zytho odůvodňoval svou nenávist ke královně a ke Guidonu:

Er hat die königin zur feindin mir gemacht,
er nur beredte sie, ich seie stets bedacht,
dass meine schwester ich an ihre stelle bringe.

Stehno pochybuje o zdaru smělého úmyslu, namítá, že král miluje svou choť až žárlivě, Zytho praví, že to je právě vlastnost, které bude moci užiti, jakož i jeho prudkosti. — Král se vrací z ranní toulky, za ním řezník a pekař, které přistihl při malé váze a kterým z trestu Oslav má sebrat všechny zásoby a rozdat je chudým.

Královna vypravuje Ludmile, potěšená pozdravem, který král po ní poslal, že vzbudila hněv králův, když ve své péči o štěstí mladé lásky hovořila o samotě s Guidonem; ale Guido, o jehož smělosti si dvůr již vypravuje, ve své touze, aby se omluvil, donutí ji k novému hovoru, jemuž naslouchá Zytho a na němž buduje nové plány. Zamítá Guidonovu prosbu o ruku Ludmilinu a jednání se končí dojemným obrazem lásky a štěstí královských manželů.

Zytho žaloval na Guidona a královnu. Král není přesvědčen a svěřuje Zythovi vyšetřování, sám odjíždí na lov a ukazuje příkrým chováním královně své podezření. Blíží se jí útěcha: na samém konci jednání druhého objevuje se Jan Nepomucký a mešká u královny ještě na začátku třetího. Mluví ne jako kněz, slibující odměnu a spravedlivost na onom světě, nýbrž jako moudrý rádce, který chce s pomocí Oslavovou působit na srdce Václavovo. Zytho dal napsat Stehnem podvržený list královnin jako odpověď na skutečný milostný list Guidonův, který Zytho nalezl ve stolku své sestry. Ludmila přichází, aby Zythovi odepřela právo rozhodovat o její ruce a aby mu ukázala, že ho prohlédla; Zytho ji na-

vádí, aby sama orodovala u krále, ale výsledek jím vytoužený se nedostavuje; král nemá očí pro novou krásu její a nejvroucnějším přáním jeho jest, aby vyšetřování královnu ospravedlnilo. Zytho ovšem ho přesvědčí o opaku nestoudným podvrženým listem; král slyší, že jeho hanba je veřejná, když komorné nosí takové listy, a proto dá veřejně Guidona uvěznit a královnu střežit, ale činí to s bolestí.

Dal si zavolat zpovědníka, kterého Zytho rovněž podezíral: Jan (ve 4. jednání) odpovídá ochotně na všechny otázky krále, ten si však přeje, aby úplně zmařil jeho pochybnost nebo ji potvrdil, aby zrušil zpovědní pečeť a řekl upřímně, jestli se královna přiznala k nevěře — na to Jan zoufale odpírá odpověď a král dává ho uvěznit. Král cítí ihned, že po prvé byl nespravedliv; je otřesen pevností Janovou, ale přece ukládá Zythovi, aby sliby a hrozbami, ba přípravami k mučení, ničím více ovšem, ho přiměl k vyplnění královy vůle.

Starý Oslav se přimlouvá a prosí o milost, ale Václav ho činí soudcem; zatím Zytho vyčerpal všechny prostředky a málem sám vyznal se svatému muži, který ho prohlédl.

Ale ovšem, v pátém jednání lituje zlosyn své slabosti a opětuje před králem své žaloby; král chce, aby Jan vycítil celou hrůzu smrti, dá mu ji ohlásit Oslavem a velí, aby v noci byl veden na most, a nepovolí-li, uveden zpět do žaláře, kde král mu vrátí svobodu. Janovi ohlašuje smrt nejprve Zytho, kterého Jan napomíná, aby pokračoval na cestě polepšení, by mohl někdy umřít jako on, pak Oslav, jemuž slovy z P svěřuje péči o své tělo.

Vidíme pak spoutaného Guidona, vedeného od výslechu, ale Ludmila, kterou Zytho po jejím setkání s králem dal v bytě uvěznit, vynutila na překvapeném Stehnovi, chytivši ho náhle za hrdlo, vyznání; s tím spěchá ke Guidovi a odtud ke králi, který se nápadně rychle a bez dlouhého ptaní dá přesvědčiti. Smiřuje se s královnou, spojuje Ludmilu a osvobozeného Guidona, i Zythovi a Stehnovi chce odpustit na prosbu králové, jen na Jana Nepomuckého málem zapomněl, a spěchá tím více, aby ho osvobodil od strachu smrti, který měl vytrpěti. Ale právě než s velkým průvodem došel na most, byl Jan svržen s něho a hvězdy se objevují na vodách. Lid se srocuje, ale důvěřuje, že král bude spravedlivě soudit viníky.

Že v tomto ovzduší lásky a laskavosti smrt, zaviněná žalostným přenáhlením a podvodem zlosyna, rovněž ne právě vysmoleného a ve svých výpočtech směšného, působí všelijak jen ne tragicky, je na bíledni. Tento moudrý a dobrý kněz umírá na datum provozování a na své jméno, jinak bychom ho viděli s menším překvapením dojatě žehnat milencům a laskavým manželům, než vidíme v tomto osvíceném kuse náhle vzplanout hvězdy nad vodou.

Drama S není vůbec mistrovským dílem, ani technicky se svou přemírou látky vtěsnané do pátého jednání, ani kresbou povah: historický

Václav, který rozběsněn vrhá se na arcibiskupovy rádce a div jich sám nevraždí, je lidsky sympathičtější, než tento hyperidealisovaný král, který s úmyslem, jehož lituje, sotva byl pojat, dává kněze, kterého ctí, mučit ne tělesně, ale duševně tím hrozněji, vyhlídkou na jistou smrt. A Zytho je Jago bez Othella, neboť král neztrácí nikdy vlády nad sebou tak, aby šel do jeho pasti; jeho ctižádostivá naděje, že král zavrhne a usmrtí vroucně milovanou choť a vezme si jeho sestru, která rovněž učiní vše, aby to zmařila, je budována na tolika nepravděpodobnostech, že je stejně směšná, jako jeho pomůcky: vášnivou Ludmilu dává hlídati Stehnem, patrně slabým mužem, neboť stačí, že Ludmila ho chytí za krk, aby jí dokonce prozradil všechny úklady svoje.

Když toto drama bylo na královském národním divadle provozováno, ředitelem jeho byl — Fr. G. v. Steinsberg, vůdce v boji nepomuckém před čtrnácti lety. Byl-li za tohoto ředitele hrán Jan Nepomucký, nemohl býti jinačí než tento. A zdá se, že ředitel byl v bližším ještě poměru k novému dramatu; kdo pročítá na př. sceny Ludmiliny v 3. jednání s jejími přemrštěnými frasemi, slyší, jak Zythovi křičí do ucha jako hraběnka Orsína, s kterou má také podobný osud, že je pokládána za šílenou, a vzpomíná si na Libuši Steinsbergovu, která si rovněž vypůjčovala od lady Macbethové a Elfridy, pozná i zde příbuznost, kterou nejsnáze by vysvětlila totožnost básníkova. Steinsberg zpracovával i pro tisk a jistě mnohem častěji pro jeviště cizí dramata; že byl původcem zpracování S, je velice pravděpodobno.

Jako kdysi v Boudě byla hrána Steinsbergova Libuše v překladě Tandlerově, tak i toto drama dostalo se na české jeviště; jakmile po přerušení zase se začaly prováděti české hry, patřilo k prvním na stavovském divadle provozovaným (1814) a překlad J. N. Štěpánka vyšel též tiskem. V tomto překladě[1] čteme jména táž jako v originále (Cíto, Sténo, Kvído, Lidmila); několik dlouhých scen je neobratně kráceno a ke konci vynecháno několik scen bez zřetele k jejich důležitosti; jsou to právě sceny, v nichž král dává Zythovi osudné rozkazy, kterých tak zneužívá; aby ušetřil proměnu a nemusil dvakrát nás vésti do žaláře Janova, oznamuje mu Oslav smrt, než ještě mu to král poručil. Celé poloviční obrácení Cítovo je vynecháno.

Překlad Štěpánkův zpracoval a hlavně jazykově modernisoval po letech J. K. Tyl,[2] ponechav jen starému Oslavovi jeho jméno, jinak změněno vše: Stehno je dvořenínem Menhartem, Guido Viktorinem z Hrádku, Zytho se stal Ctiborem z Ronšperku a tím patrně Němcem: »Pan Viktorin je z krve domácí, vy z cizí,« praví Menhart. I jinak si Tyl, rozumí se, dovoluje odchylky a přídavky; král miluje svůj lid, »až

---

[1] Jan z Nepomuku. Truchlivá hra o 5 jednáních poznovu vzdělaná. V Praze 1814.

[2] Jan Nepomucký, Obraz z dějin českých v 5 odděleních od J. K. Tyla. (Divadelní ochotník, sv. 49, v Praze 1872.)

se na to páni v německé říši durdí a lenivým mu přezdívají«; scéna s pekařem a řezníkem je rozvedena šíře, král, když vystoupí, ve svém rozčilení volá po víně, má rčení *Živé blesky* a pod. Pátému jednání je ulehčeno tím, že hovor Václavův se zpovědníkem položen ze začátku čtvrtého již do třetího a čtvrté odňalo pátému všechny výstupy v žaláři, tak že mu zbývá jen rozuzlení.

Vidíme, že dvě dramata nejstaršího českého repertoiru, jejichž oblíbenost je dosvědčena, pocházejí, jedno bezpečně, jedno dost pravděpodobně, od Steinsberga. A mimo se ptáme, neplatí-li totéž o třetím, o Tandlerově *Vůdci Táboritů*, který v Boudě r. 1787 byl tak skvěle přijat.[1] Nebylo by toho lze dokázati, i kdyby hra Tandlerova, jejíž rukopis podle článku Jirečkova rodina ještě v letech šedesátých měla byla se zachovala dodnes, neboť Steinsbergova hra je ztracena a zbyl z ní jen nápis s roztomilým copánkem svým *Johann Zizka, chevalier von Trocznow.*

Vedle toho dramatu hodně osvícenského a Táborům příznivého vykazuje mladá česká belletrie snad již jen protireformační spis *Hrstku popele* z kostí plzeňských i jiných Čechů katolických na polích u vsi Lipan, kterou sebral pověstný František Vavák a věnoval městu Plzni, které ho za to učinilo měšťanem svým; spis ostatně nebyl nikdy tištěn.

Když svitlo devatenácté století, jak vidět, krásná literatura nijak nerozšířila slávy, ba ani známosti jména husitského. Tu přišel suverenní vládce scén německých a vzal je pod křídla svá. Na všech jevištích stálých i kočovných, v palácích i stodolách vlál prapor s kalichem a řinčely sudlice husitů. A prazvláštní bylo, že se takto pojila nejživější vzpomínka na husity k Naumburku, městu, k němuž husité nikdy nepřitrhli.

Nebyli tam a nejpopulárnější pověst o nich tedy vyrostla z nicky.[2] V lednu r. 1430 nebyli husité města právě daleko, ale nedošli k němu; r. 1432 bylo učiněno příměří mezi Saskem a husity a dodrženo; v hrozné pak bratrské válce 1446—51 sloužili vévodovi Vilémovi sice čeští žoldnéři, ale když v říjnu 1450 chystal útok na Naumburk, nedošli v čas k němu, tak že se na město neodvážil a táhna mimo ně, byl dokonce posádkou obtěžován a vzato mu mnoho vozů. V celém patnáctém století nebylo obléhání Naumburku. A nikde také není záznamu o něm po dobu více než dvou století. Teprve když město přestálo marné obléhání Königsmarkem a hrůzy války třicetileté, tu stará školská slavnost, výlet v čas třešní, *Kirschfest*, připomínala — hlavně co byl oslaven mír r. 1650 průvody bělostně oděných děvčátek — osvobození od nepřítele. R. 1670

---

[1] J. Jireček v ČMČ. 1862, 272—74, o Tandlerovi, Jakubec, Dějiny 411, Česka literatura I², 464 (Máchal).

[2] C. Lepsius, Die sage von den Hussiten vor Naumburg und der ursprung des N-er kirschfestes, historisch kritisch untersucht (Zeitz 1811, v jeho Kleine schriften I (1854), str. 205—232, a P. Mitzschke, Anfänge und entwicklung der Naumburger Hussitensage 1904, jehož nahoře sleduji.

a 1671 v jisté dissertaci a v školním programu čteme, že slavnost třešní se slaví na památku, že neúprosný nepřítel — tak neurčitě ho obě označují — v oněch místech byl pohnut k slitování prosbami dětí; pověsti podobné, stejně málo odůvodněné, vznikly po třicetileté válce i jinde. Pozdějším spisovatelům šlo o to, aby nalezli toho nepřítele, a kolem r. 1685 troji zápisy učených lidí vypravují o odvráceném nebezpečí: dva mluví o husitech, třetí o vévodovi Vilémovi.

Bylo tedy na vybranou a z obou tradic zvítězila husitská. R. 1717 drážďanský kněz Gerber vypravuje, že město bylo r. 1429 husity přepadeno a vypáleno, a to z pomsty, protože biskup Gerhard von Juch (má býti Goch) také odsuzoval Husa na koncilu; tvrzení velmi logické, věří-li kdo, že husité válčili, aby *pomstili Husa*, ale tím prázdnější, že r. 1429 biskup ten byl dávno mrtev, a jak ukázal Lepsius, nebyl na koncilu vůbec nebo teprv po smrti Husově. Tento nový rys obléhání z pomsty ujal se v pověsti a r. 1743 stručně zaznamenal pastor Marci v *Curiosa Saxonica* mezi válečnými ději Naumburku též, že mu r. 1429 nebo 1430 *Hussiten oder Böhmen* velmi škodili a umínili si, že celé město zničí. Ale rodiče oblékli své děti všechny bíle a poslali je do Buchholzu; husité byli obměkčeni a nechali naříkající děti klidně odejít, pročež se podnes slaví školský svátek třešní.

Tím byla pověst ustálena, neboť zprávu Marciho po třech letech zpopularisoval v samém Naumburku programem školním M. Brock, a když zase upadala v zapomenutí, oživil ji po 36 letech J. R. Rauhe, učitel na škole posádkové, který se přiživoval prodávaje domnělé výtahy ze starých rukopisů milovníkum místních dějin. Společným pramenem svých absurdních vypravování označoval kroniku dávného mnicha ze 16. století, Benedikt Taube zvaného, který napsal prý objemné Chronicon města, od pohanských dob počínaje, o nichž věděl nejzvláštnější podrobnosti. Taube, jak přesvědčivě ukázal Lepsius, ovšem nikdy neexistoval ani nepsal, je výmyslem chytrého Rauhe, který přibásnil podrobnosti k existující již mladé tradici o vpádu husitu v době třešňové (ve skutečnosti jediné dva vpády do Míšně udály se na podzim 1429 a o vánocích téhož roku). Posunul-li Borck letopočet Marciho — 1429 nebo 1430 — o rok, Rauhe šel ještě o rok dále a datoval událost do r. 1432, aby mohl svůj spis r. 1782 vydaný označit jako jubilejní k 350tému výročí.

Knížka Rauhova[1] jednak oživila znovu slavnost zkomírající v ledovém vánku osvícenství a racionalistické výchovy, jednak učinila pověst všeobecným majetkem lidu naumburského. R. 1790 uveřejněn výtah z brožury jeho v »Journal von und für Deutschland«, str. 366, a budil zájem širší veřejnosti; mladý Klemens Brentano odtud po prvé seznal

---

[1] Die schwachheit über die stärke oder gründliche nachricht von dem im j. 1432 vor Naumburg sich gelagerten heer der hussiten... alles aus sehr raren und seltenen urkunden.

husity,[1] jiní shledali tu podnět k básnickému zpracování. Známý herec a dramatik Grossmann dal r. 1792 provozovat v Naumburku a téhož roku vytisknout veselohru *Das kirschfest*, eine vaterländische szene der vorzeit, psanou podle Lepsia invita Minerva. Ani panu G. A. E. von Nostiz und Jänkendorf bohyně příliš nepřála přes vznešené tituly kanovníka a staršího země, presidenta Hornolužické společnosti nauk, když zrýmoval podle téhož pramene romanci.[2] Urozenému panu *staršímu* bylo ostatně tenkráte teprve 32 let (žil 1765—1832) a na Parnasse byl nováčkem; také na něm tak rychle nepostupoval, jako v úřadech, kde dospěl k nejvyšším místům, v Sasku dostupným.

Nostiz převzal pověst ovšem nezměněnou a opěvoval ji známým tónem gleimovsky bürgrovským:

Es ist wohl männiglich bekannt,
wie viel von den Hussiten
einst unser liebes Sachsenland
an stadt und dorf gelitten.
Mit plündern, rauben, brand und mord
ward schwer durch sie gerochen,
dass man an Hussen kaiserwort
und sicher gleit gebrochen.
Prokop, ein mann voll geist und mut,
auch voll zelotenschwindel,
beherrscht die krieger, lenkt die wut
des trosses und gesindel.

Husité porazili knížete saského, 40.000 jich hrozí pevnému městu,

es lockt sie raub und beute,
ein reicher bischof hauset dort,
auch reiche klosterleute;

básník tedy nevěří příliš pohnutce mstitelské. V městě je zle, tři strofy začínají se *Gott, welche not!* Měšťané se chtí bránit, když Rauhuv čtvrtník Wolf dá svou moudrou radu a děti jsou vyslány do nepřátelského tábora:

Fünfhundert sind von jedem stand,
so ziehn sie aus in paaren,
orangenzweige(?) in der hand
und kränze in den haaren;

drobní hrdinové blíží se stanu velitelovu.

Bald sieht der feldherr sich im kreis
der armen lieben kleinen:
ihm wird ums herz so warm und heiss
— der feldherr musste weinen.

[1] Kronos 1, 13 (v Praze 1813): Die vortrefflich erzählte historische urkunde(!) über ihre erscheinung vor Naumburg.

[2] Das kirschfest zu Naumburg v Lausizische monatschrift, 1797, 84—91.

I zvolal, že ani kuře nebude v Naumburku vzato:

ein ort, der solche kinder hat,
soll gnade vor mir finden . . .
Viel krieger sich des schauspiels freun
und schenken nun den kindern
brot, kirschen, schoten, bier und wein,
um ihre furcht zu mindern.

Děti křičí Viktoria; ustanovuje se, že má býti konána slavnost.

Zweihundert gulden tät man auch
dem klugen Wolf verehren . . .

vypravuje poslední strofa šosácky.

Stalo se asi pod dojmem oživeného zájmu naumburského, že také v sousedství hornolužickém si vzpomínali místní básníci na svou husitskou minulost; ve vědeckém časopise žitavském[1] v červnu 1791 vyšla dlouhá ballada, *Die Hussiten vor Budissin.* Básník popisuje v tomto svém prvním pokuse chrám archanděla Michaela; tam meškal při úplňku a zjevil se mu ovšem duch, který mu chce vyložit původ této svatyně.

Ich sah sie, die tiger in menschengestalt,
das schnauben der mördrischen Bömen,

při čemž pravopis ani není tak ojedinělý jako bystrost zraku, který viděl, co jiní jen slyšeli. Duch jmenoval se kdysi Burkard a byl knězem, když tam, kde medvěd a vlk zápasí, v nekonečných, zřídka sluncem ozářených lesích (to jsou asi Čechy) se srazila smečka krvežíznivá, bohu a císaři nevěrná, odpřisáhla se s věrou otců i ctnosti i povinnosti a šířila hrůzu; jejich *vůdce,*

Ihr führer, Hans Huss von Praga genannt,
war längst schon zu Konstanz zur strafe verbrannt,
doch konnt' es die buben nicht schrecken.

Již již se blížili Budyšínu, pobíjeli vše na úpatí oltářů, tu Thymo von Colditz napomínal měšťany, aby statně se bránili. Hrozní pekelníci vymyslili nejčernější plán, získali zrádce, který jim o půlnoci chtěl otevřít bránu. Když však bylo vše ztraceno, tu hrom zaburácel, blesk zabil Petra a archanděl Michael se snesl nad Budyšínem a posílil obhájce. Český vůdce Mieslasko je zabit neviditelnou rukou a Čechové prchají, pronásledováni vítěznými měšťany, kteří se vracejí s bohatou kořistí. Poněvadž duch, který to vypravuje, nebyl oním zrádcem, Petrem, nýbrž výslovně řekl, že se jmenoval Burkard, nechápeme, proč tolik při tom vzdychá; snad je to duchům předepsáno.

---

[1] Lausizische monatschrift oder (ta slova chybějí na titulu celého svazku, který zní jen:) Beiträge zur natürlichen, ökonomischen und politischen geschichte der Ober- und Niederlausiz u. d. angrenz. landschaften, hgg. v. Dr. C. A. Peschek I, Zittau 1791.

Básník, Gottlob Ad. Schenke, který jako šestnáctiletý gymnasista recitoval báseň při školní slavnosti, nesplnil očekávání vydavatelova, který v něm viděl básnického genia vlasti. Pramenem jeho bylo vypravování mag. Klosse v Lausizer Provinzialblätter VI, 171, prý ze staré kroniky, která datuje událost na 12. říjen 1429; hejtman se jmenoval i u něho Mieslasko nebo podle jiných Modesto, ale padl dvěma šípy, tedy nikoli zázrakem, a i zrádce byl popraven, jako vůbec Kloss nevěří ani v zjevení anděla (weil man auch *vorgeben* wollen, atd.), ani nevypravuje o pronásledování nepřátel, naopak vyvrací domnění, že město se vykoupilo třemi sty kopami; to prý bylo jiného roku.

Bezpříkladná nevědomost o Husovi je tak překvapující, že asi nechybíme, považujíce veršujícího mladíka za katolíka; Horní Lužice měla četné katolické obyvatele a hlavní chrám budyšínský je ode dávna společný; pouhá mříž uprostřed mohutné budovy odděluje svatyně, katolickou a lutherskou.

V Lubani už dávno před tím, r. 1749 rektor lycea Seidel oslavil vzpomínku na první vpád husitský před 322 lety i na druhý z r. 1431 při školské slavnosti německými *rede- und gesprächsübungen, gleichsam in einem lebendigen gemälde*, tedy patrně školskou hrou, ke které napsal program,[1] v němž jednal o příčinách válek husitských a o nekřesťanských pramenech žalostných výstředností, které se v nich projevily.

R. 1801 přijel August von Kotzebue do Naumburku na návštěvu k příbuzným a účastnil se slavnosti, která po Rauhově spisku došla zvýšené obliby a svým průvodem dětí a ruchem na *vogelwiese* vzbudila zájem básníkův. Ještě téhož roku vypracoval své drama a než bylo vytištěno, poslal je magistrátu naumburskému.

Kotzebue stál tenkrát na výši života a úspěchů; nadané dítě výmarské (1761—1819), synovec a žák slavného tenkrát Musäa, opatřil záhy příjezd Wielandův a Goethův do rodného města svého a těšil se jejich přízni; od let studentských řídil ochotnická divadla a psal lehoučkým pérem svým dramata vážná i žertovná. V 21 letech nastoupil dráhu úředníka ruského a dospěv v Estonsku vysokého postavení, kterým nabyl šlechtictví, napsal pro ochotníky v Revalu své uplakané, mravně povážlivé drama o odpuštění, *Menschenhass und reue*, které rozneslo slávu osmadvacetiletého po celé Evropě, ale hnusný paskvil, ke kterému se dal roku potom strhnout přátelstvím, vylučoval ho na vždy ze šlechty literární. Žil pak mimo Rusko, byl oslavován v Paříži, byl i divadelním básníkem ve Vídni, vydával divadelní hru za hrou a zahájil svou polemiku proti Goethovi a jeho romantickým přátelům, která mu vynesla Schleglovu *Ehrenpforte* a urvala mu mimo osobenou i zaslouženou slávu spisovatelskou. R. 1801 zažil *nejpamátnější rok svého života* (tak jej nazval ve spise o něm), když byl náhle zatčen na ruských hranicích a poslán do Tobolska. Po čtyřech mě-

[1] O něm zcela stručně Arbeiten einer vaterländ. gesellschaft in der Oberlausitz zu den geschichten und der gelehrtheit uberhaupt gehorende, III (1740), 126.

sících byl rehabilitován a císař mu daroval statek livonský se stem duší a i jinak ho odškodňoval. Jako koležský rada byl pensionován a vrátil se do Výmaru, kde byl sice přijat při dvoře vévodském, ale nikoli při dvoře duševním, u Goetha, ač tento jako intendant divadelní neopominul provozovat kde který kus Kotzebueův.

Takové bylo jeho postavení, taková jeho sláva a jeho význam pro německé divadlo, když skládal své drama, které bylo na všech jevištích provozováno a r. 1803 vyšlo tiskem. Děj »vlastenecké činohry« se sbory, jak se nazývá Kotzebueovo drama, položen jest na den 28. července 1432 a nehledě k sborům husitů a domácích representantů různých stavů má jen čtyři osoby; jsou to: Prokopius, vojevůdce husitů, Hildebrand, purkmistr naumburský, a čtvrtník Wolf se svou ženou Bertou.

Den se začíná zcela idyllicky, jako by nebylo lze tušit nebezpečí. Ženci se zpěvem jdou časně do polí; čtvrtník Wolf (svého cechu řemeslník nevíme jaký, podle pramene zámečník) vyslovuje své potěšení nad tím. Činí to třemi ottaverime — nedávno vyšla Panna Orleánská, která mnohem bujněji než před tím Marie Stuartovna hýřila formami „romantickou školou získanými pro německé drama po době neobmezené vlády blankversu; zvláště ottavy v monologu panny uchvátily obecenstvo a učinily je jistě už tehdy nejoblíbenějším tekstem deklamačním.

Kotzebue neustával v současných dramatech útočit na romantiky a na Jenu vůbec, ale forem jejich se zmocnil, jenže bez zisku; nelze si myslit nic prosaičtějšího než obsah těchto tří strof: Mám rád radost ze žní, mám rád ticho, které zustane v prázdném městě, odkud jen starci svými okuláry (1432!) vyhlížejí povětrnost, a večer vše obživne při návratu ženců! Jeho choť Berta kazí mu radost, toužila by po *vlastním* poli, ale dá se přesvědčit a manželé dojemně oslavují svou shodu: tu udeřeno na poplašný zvon: nikdo netuší příčinu, hádají na požár, a když soused volá, že husité jsou před branou, zdá se jim to pohádkou.

Kde by se vzali husité? diví se purkmistr; vždyť u Lipska stojí kurfirst s vojskem pěti tisíc jezdců a třikrát tolik (nehistoricky uvedených i nazvaných) *lanzenknechte*.

To překvapuje: tedy je vojna a očekává se bitva, toho bychom nebyli tušili podle klidu v městě. Poznáváme, že jsme ještě daleko od válek za osvobození: s kurfirstem jsou braniborský markrabí, arcibiskup magdeburský, ale o branné pomoci naumburské není řeči; město nemá povinnosti ani vůle, aby se účastnilo obrany společné vlasti; to není ještě věcí občanovou, ač jsme v době koaličních válek proti francouzské republice a ač již r. 1797 Goethův Hermann se chystal ozbrojit massu německou proti masse francouzské. Rozumí se, že tak nebylo r. 1430; názor je nehistorický, karakteristický pouze pro dobu na rozhraní století 18. a 19.

Sedláci z okolí Zeizu jsou přivedeni od ženců a vypravují, že kurfirst je poražen, vypravují krátkými třístopými verši nerýmovanými, které stejně málo jako stance zakrývají prosaičnost.

Purkmistr jediný jeví se na výši svého úkolu; Kotzebue v témže skoro roce vytvořil dva naprosto nerovné zástupce toho počestného stavu: malicherného, nadutého purkmistra a vrchního staršího v *Die deutschen kleinstädter* a ideálního purkmistra města Naumburku.

Hlasatel husitský je vpuštěn a vyřizuje, co vzkazuje *Prokopius, der Böhmerfürst:* nedávno žil prý zbožný muž v Praze, který rozeznával kněžourský klam od božího slova; byl předvolán před koncil, a císař Sigmund (hlasitěji zdůrazňuje) mu dal bezpečný list; Hus se nabídl, že odvolá, bude-li usvědčen z písma svatého, ale (hlasitě) byl proti glejtu uvězněn; Čechové protestovali, proto na oko povolili zbožnému Husovi slyšení, ale ukřičeli ho, drábové mu zavřeli ústa, byl odsvěcen, pak byl upálen, radostně zpívaje — z toho ohavného činu (greueltat) vznikla krvavá válka; my, učedníci Husovi, povstali jsme, abychom pomstili krvavou potupu. Biskup naumburský byl z hlavních návodčích v Kostnici a proto praví Prokop: Pro svého biskupa budeš, Naumburku, zničen, ani kámen nezůstane na kameni, a co dýchá v městě, od děcka po starce, bude vyhlazeno.

Purkmistr hlasateli, který je vyslán, jen aby věděli měšťané, proč umrou, odpovídá, že biskup je již deset let mrtev. Hlasateli to nevadí — husité takto pykají za historickou chybu Gerbera, který tažení husitů odůvodnil pomstou na biskupu, dávno mrtvém; slova o desetiletí mohla by vzbudit veselost, jak husité si dali na čas se svou pomstou. Marně měšťané nabízejí výkupné, hlasatel chce krev a nezaručuje se za život ani vyslanci, kterého purkmistr chce poslat do ležení husitského.

K nebezpečnému úkolu hlásí se Wolf. Marně ho Berta upomíná na ženu a děti; odchází s hlasatelem, lid poklekne, aby tvořil působivý obraz, nad nímž padá opona.

Rada je shromážděna na radnici, Wolf se vrací s nepořízenou. Popisuje tábor, v němž na stanu bílém s červenou bání vlaje spolkový prapor, bílý se zlatým kalichem; tam stál před Prokopem, za nímž kat zdvíhal sekeru. Prokop ho vyslechl, když mluvil o tom, jak málo v Naumburku dbají o děje světské, jak nekaceřují cizí víru, ale jemu jedinému z celého města chtěl za tu smělost darovat život, a když nepřijal, hrozil mu, že bude umučen, odváží-li se ještě z brány. Purkmistr napomíná ke klidu; jeden radní však volá do zbraně, lid je nadšen, jen purkmistr a Wolf nedůvěřují, není dost mužstva, aby obsadili nebezpečná místa, není ani potravy a kurfirst je uzavřen v Lipsku. Purkmistr chce, aby rada napřed šla ještě prosit za milost. Wolf žádá slyšení a přichází se svým návrhem, aby šly prosit děti v bílých rubáších; udáví-li je nepřítel, jak namítne purkmistr, pak ať padnou a všichni se vrhnou zoufale na vrahy; sám je nejbohatší ze všech, má osm dětí, proto byl vždy tak vesel, maje jako citronový strom (odkud jej zná?) květy a plody zároveň; obeslal je sem a ukazuje se s nimi, tomu příkladu neodolají — všichni chtí poslat své děti.

V třetím jednání má Wolf těžký úkol připravit svou Bertu na hroznou zprávu. Je tu příležitost, aby Kotzebue pusobil na slzovody, čímž proslul stejně jako svou vládou nad bránicí; zde to však selže, neboť volil tytéž nerýmované verše, a líčení Wolfovo, jak matky se bránily a konečně povolily, vyznívá dutě; Berta si vyprošuje klečíc, aby jí nechal jedno dítě, ale on snadno, na oko přivoliv, ji přesvědčí, že volba je nemožná. Matka zůstává sama s dlouhou, příliš dlouhou tiradou o mateřské lásce; marně pak zdržuje chotě, který se nabídl, že bude vůdcem dětí. I toto jednání se končí průvodem: děti táhnou z města.

Ve čtvrtém jednání jsme v táboře husitském, před stanem Prokopovým, kde tři setníci ležíce na zemi popíjejí a zpívají; píseň jejich je hodna, aby byla zde opakována:

Wenn die roten säbel klirren
hell zusammen,
wenn die blassen nönnlein girren
in den flammen,
kinderlose mütter ächzen
vor den toren,
mütterlose kinder lechzen
kaum geboren,
brüder, dann mischt in den blutigen greul
brüllend der siegenden rache geheul!

Wenn die aufgeschreckten kranken
betend keuchen,
wenn die greise jammernd wanken
zwischen leichen,
um verlassne sterbebetten
flammen prasseln,
blutbespritzte sklavenketten
klirrend rasseln,
brüder atd.

Komu ta píseň zní nemožně, vzpomeň si, že od dvaceti let zaznívala na všech německých jevištích píseň loupežníků Schillerových, a že ta píseň, která se stala zamilovanou písní německé mládeže (v Jeně studenti si osobovali právo, zpívati ji spolu s herci), nezačíná se vlastně pověstným

Ein freies leben führen wir,
ein leben voller wonne;

předchází strofa, kde loupežníci neopěvují svou svobodu, nýbrž své radosti, a těmi jsou:

Stehlen, morden, huren, balgen
heisst bei uns nur zeit zerstreun.

A v předposlední strofě se k nim vracejí

Das wehgeheul geschlagner väter,
der bangen mütter klagegezeter,
das winseln der verlassnen braut
ist schmaus für unsre trommelhaut.
Ha! wenn sie euch unter dem beile so zucken,
ausbrüllen wie kälber, umfallen wie mucken,
das kitzelt unsern augenstern,
das schmeichelt unsern ohren gern.

Z této tradice zrodila se píseň husitská, a zapovídá-li si jeden ze setníků ten zpěv, není to pro hrůzu, ne, zpěv je mu chabý, chce slyšet zvuky jinačí lahody:

Wenn in den flammen dicke pfaffen knistern,
ein kind der mauer eckstein blutig küsst.

To jsou přece husité!

Jsme udiveni, že i mezi sebou mluví zcela vážně o pomstě a nepřiznávají se, že je to pouhá záminka pro dravčí zuřivost.

Přicházejí děti. Jeden z nich jde vzbudit Prokopa, jenž dostal dobré zprávy od své rodiny, radostí se opil a blaholе usnul. Marně nastavují dětem kopí, děti se nezastaví a husité couvají — krok za krokem. Konečně zdvíhají kopí, aby děti neporanili.

S rozhněvaným Prokopem rozmlouvá Wolf stichomythicky; Prokop chytí ho za slovo, žádaje, aby mu ukázal vlastní děti a tak osvědčil svou odvahu, jen ony padnou. Wolf chce to učinit, odpřisáhne-li se mu Prokop, že ušetří ostatních. Prokop přisahá při Husově krvi. Ale Wolf nemůže ukázati jich, líčí, jak by bylo Prokopovi, kdyby se vrátil do svého paláce a shledal děti zavražděny královským vojskem; to bude zaviněno touto vraždou dětí. Prokop se naň vrhá, děti Wolfovy se sbíhají kolem otce — zab je, teď je znáš, praví Wolf. Prokop je pohnut, a když se zeptal husitů, chtí-li dát milost, všichni dají žádané znamení.

Prokop pohostí děti hudbou, vínem a třešněmi a velí, aby šly domů, nesouce zelené větve, a doma aby jimi mávaly a volaly: Viktoria, vítězství nad husity. — Díky, dobrý muži, praví jedno z dětí.

Ženy čekají před branou. Nejzoufalejší jest Berta, jejíž krvavou ironii bezdětný purkmistr hrdinně snáší. Tu oznamuje se průvod a dojemnost zde se podařila. Výkřik radosti a vděčnosti k čtvrtníku se rozléhá, zatím co husité odtáhnou nezašlápše ani stébla, dětmi poraženi jak vzkazuje Prokop.

Tak vypadali tedy husité ve vědomí divadelního obecenstva a čtenářské obce na konci doby osvícenské; ostýchavé námitky historiků českých, samy slabé a nepřesvědčivé, vyzněly ovšem na prázdno: protestantskému Německu zbyli zbožný předchůdce Lutherův a bestie Bal-

binovy. Že i nad takovými netvory zvítězily děti, že i v nich dříme jakás jiskra lidskosti, je právě triumf humanity, přesvědčení osvícenského o vrozené dobrotě lidské; v tom by byla idea dramatu, kdyby nebylo vším úsilím jeho pouze vytvořit několik úchvatných a silně dojímavých výstupů.

Co je jádrem dramatu, obětovnost Wolfova, je dramaticky naprosto neodůvodněno. Seznáváme skromného, spokojeného muže, šťastného otce — kde se právě u něho vzala myšlenka postavit děti do prvního šiku, neb tím je vlastně toto procesí? Vždyť nepoznal mezi husity toho záblesku dobroty, na který konec konců spoléhá. A za pruvodce dětí hodí se nejméně, vždyť hrozba Prokopova uvádí i děti v nebezpečí, a Wolf neví, že rozkaz Prokopův nebude vykonán. Kdyby jiní vymyslili a vynutili na rodičích toto vyslání dětí a nikdo se pak neodvážil jich vyprovázet, mohl by se muž, jakého v něm seznáváme, spíše uplatnit. Ale on se k činu tlačí, jakoby věděl, že není skutečného nebezpečí, že básník obecenstvu nepřipraví trapného překvapení.

Vlastní nositelkou tragiky byla Berta, která není než matkou a manželkou a nechápe muže, který nemá jiné touhy, než jak by se obětoval za rodné město. Chceme-li poznat, co by pravý básník z rozporu udělal, stačí pohlédnout na drama o tři léta mladší a všimnout si Hedviky, choti Viléma Tella. Bertě nezbývá než naříkat bezúčelnými monology (účelnými by byly, kdyby tragický konflikt byl zaostřen, kdyby Wolf zachránil vlast, ale ztratil lásku své ženy),[1] s dutým pathosem, při němž ani na okamžik nesmíme zapomenout, že předcházely dvě ženské tragedie Schillerovy a že již před tím tíže osudu Valdštejnova a kategorického imperativu Maxova dolehla nejpádněji na nevinnou a impulsivní Theklu.

K těmto slabým stránkám působivé hry nebyli odpůrci slepí a stíhali rádi právě toto drama svým posměchem. A. W. Schlegel pojal do své *Ehrenpforte*, vystavěné vracejícímu se z Ruska Kotzebueovi, tyto verše více burleskní než vtipné:

> Dies stück kann häuslich und auch husslich heissen;
> häuslich muss der achtbare viertelsmeister
> acht bare kinder wegen der mutter beissen,
> doch Hussens geist hetzt die erhitzten geister,
> zum haus hinaus ein häuslich volk zu schmeissen;
> mit heiserm heulen jedes herz zerschmeisst er.
> Hussah, hussiten hausen wie husaren:
> vor allen woll' uns gnädig gott bewahren.

A. S. A. Mahlmann (1771—1820) zahájil svou dráhu novinářskou a spisovatelskou, která vydala několik veseloher a zlidovělých písní, dosti

[1] Tuto tragiku do všech možností vyčerpal Soren Kierkegaard svými variacemi na thema obětování Izáka Abrahamem ve *Frygt og Baeven* a úvahami o Faustu v *Enten eller*.

šťastnou satirou na Kotzebuea v podobě parodie na Husity, svědčící už touto volbou o významu a oblíbenosti kusu. Tento svůj »protějšek k mnoho oplakaným husitum, čili čino-, smutno- a slzohru«,[1] uvedl několika předmluvami, nadsazujícími působení truchlohry. Významné jest jediné místo v prologu, kde praví, že by nežertoval o bolu Niobině, ale sentimentální bol naumburské Nioby dráždí ho k smíchu.

Parodie se začíná sborem jako originál. Židé v Betlémě těší se z čachru:

> ... alle herbei
> englisch patent und Prager gold!

Nejvíce se ovšem těší Wolf z obřezání dukátů, k velké mrzutosti své choti, sentimentální čtenářky Sary:

> Beschneide immer deine lugedore,
> nur *sag* es nicht dem zart verwöhnten ohre.

Ale Wolf nemůže zatajit svého triumfu, je nejchytřejší ze všech, a má největší štěstí:

> Man rühmt den Joel, preist den Schewa an,
> und — unter uns gesagt — (leise) ich bin nicht wert,
> den riemen ihnen an den schuhn zu lösen,
> doch kaum lass ich mich sehn, so klatscht die menge
> mir tobend ihren beifall zu ...

Poznáváme, že Wolf představuje básníka Husitů samého, s jeho nešťastným štěstím, kterým překonával Goetha a Schillera; Sara nerozumí jeho úspěchu a Wolf jej vykládá tím, že snižuje vše v dějinách na úroveň židů betlemských, že dojímá vypravováním, jak byl Herodes k němu ukrutný a jak ho uprosil, až mu daroval sto duší (Kotzebueova nemilost u cara).

V tom král Herodes přitáhl před Betlem, aby všechno obyvatelstvo dal guillotinovat; slyšel prý, že jsou proklatými jakobíny. Wolf jedná i zde se Sarou o děti — míněny jsou ovšem děti jeho rozmaru čili jeho díla, která v nedávném spisu *Die jüngsten kinder meiner laune* tak nazval. Sara se těší psaním básní:

> Hinter reim und assonanzen
> lässt die leerheit sich verschanzen

praví trefně. Před odchodem dětí ptá se bubeník, má-li bubnovat:

> Herr viertelsmeister, soll ich die trommel rühren?

A Kotzebue-Wolf odpovídá významně:

> Was zu *rühren* ist, muss man rühren!

[1] Herodes vor Bethlehem oder der triumphierende viertelsmeister, ein schau-, trauer- und tränenspiel ... als pendant zu den vielbeweinten Hussiten, 1803, v Sebraných spisech 1840 v sv. 6

V táboře Herodově nezpívají tak krvalačných písní jako v Prokopově; jsou to komisní vojáci, kteří zpívají o literárních zjevech. Král se podivuje plodnosti Wolfově, rozplývá se v slzách a pohostí ořechy a cukrovím děti, které odříkávají prosebné verše ze slabikáře.

Žádný z těchto útoků neublížil působnosti dramatu; v Naumburku samém zušlechtilo slavnost; sbory, které zhudebnil C. M. v. Weber a jiní a které Kotzebue se svým rukopisem poslal magistrátu, byly zpívány na vogelwiese, jak lze se dočíst v popise této slavnosti v Kotzebueově vlastním časopise *Der Freimütige* (č. 126, 9. srpna 1803): průvod ověnčených dětí šel do kostela, zde hrána Webrova ouvertura k Husitům a děti zpívaly píseň ženců a dva dětské sbory z téhož dramatu. Pak nastoupena cesta za bránu, kde řečněno a zpíváno sasko-vlastenecky, a ukončivše slavným *Victoria! Sieg über die Hussiten*, oddali se dospělí i děti zábavě do pozdního večera, kterou dovršili chorálem a illuminací.

Na divadlech nastoupila hra pochod vítězný. Po mnohých letech Holtei ve svém kupletu o svobodě a rovnosti na jevišti, podle vzoru kupletu Es ist mir alles eins:

Es ist uns alles gleich,
wer regieren mag in unserm reich

narážel také na dvě hry stále ještě oblíbené, Raupachovy Nevolníky a husitské bubáky Kotzebueovy, verši:

Sinds leibeigne, kriegen s' mit der knute drauf,
sinds Hussiten, fressen s' alle kinder auf.

Naumburšti husité vlekli slávu českou daleko do 19. století. Börne r. 1818 s ošklivostí poznamenal, že takové řeči jako v tomto 4. jednání nemluvily se v žádném táboře na světě. H. Laube v *Aurora* z r. 1829 (č. 20) uveřejnil epigram o nich, a nepochopitelné se stalo skutkem: Čechové sami si kus působivého dramatika osvojili. R. 1819 hrán a tištěn v překladě Jana H ý b l a jakožto »vlastenecká činohra« a hrán ještě r. 1842 ve prospěch Jana Škroupy.

Překlad je krom zpěvu úvodního prosaický a celkem věrný; jen se zřetelem na censuru nesměl hlasatel (»vypovidatel«) mluvit o smrti Husově a hlásá, že Sasové, naši sousedé, v naší české zemi zle hospodařili; na Naumburku se mstí ne pro jejich biskupa, nýbrž pro jejich knížete a pána, kterému přisahali krvavou pomstu . . .

V ležení českých husitů zaznívaly písně Kotzebueovy:

Červené když meče
notně břinčejí,
krev když z dítek teče,
matky syčejí,

jeptišky když hynou
v ohni plačící,
kněží v sudě plynou
v smole hořící,
bratři, v to krvavé počínání
zahřmi pak vítězné pomsty řvání.

Když mnohem později L. R. Stirský překládal Kotzebueovu veselohru *Die belagerung von Saragossa*, tu nahradil španělské město Německým Brodem,[1] a básník, který toto obležení opěvoval, praví o své básni že tam naříkají děti, hřmí děla, *klejí husité* a modlí se mniši.

Z uvedeného dopisu v Kotzebueově časopise vysvítá také, že již tehdy kazili Naumburčanům radost pochybovači, kteří popírali pravdivost historie. Dopisovatel (nebo vydavatel?) cítil to jako útok na básníka; co prý vyšli Husité Kotzebueovi, *jeho závistníci* chtěli zmenšovat zásluhu toho kusu, mezi jiným i tvrzením, že historie není pravdivá. Je prý sice básníkovi lhostejno, vzal-li látku z pověsti nebo z historie, ale je prý *vnitřní* pravda, kterou umění jen zřídka dovede napodobit: »přečtěte si vypravování v Kronice a uznejte, že živé líčení, jdoucí do nejmenších podrobností, je buď do písmene pravdivé nebo vymyšleno od jednoho z největších básníků té doby; . . . věrohodnější je, že poctivý mnich psal co sám viděl . . .«

To bylo tvrzení tím smělejší, že domnělý mnich Taube, jehož zlomky vydával Rauhe, vůbec se ani netvářil býti očitým svědkem, nýbrž psal teprve v 16. století. A kritika ani po tomto zakřiknutí neumlkla, naopak ozvala se způsobem, překvapujícím svou nekritičností.

Kotzebueovým dramatem se nekončí poetická zpracování pověsti vůbec Hned r. 1802 napsal balladu jakýsi Krügelstein a r. 1806 pověst husitská zakončila poetický pohled do historie durynské[2] od básnířky Kamienské, rodilé Naumburčanky, dcery setníkovy, která se už proslavila několika sbírkami básní. V zimním snu se setkává se slavnou Radegundou, která ji vodí po jmenované krajině a vypravuje jí historii, která se k ní pojí. V Heldrungen vzpomíná s výrazy nejhroznějšího odporu Münzra a selské vzpoury, ve Pfortě vidí Klopstocka se připravovat na životní dílo, až konečně na samém východním konci krajiny dochází do rodného Naumburku a sleduje jeho historii: husité přicházejí, *von rachgefühle trunken*, neznajíce významu kalicha a první povinnosti křesťanské: snášenlivosti Nedbaje toho, že svatá víra žádá jen lásky a dětské mysli Prokop ohrožuje měšťany, nevinné krví onoho mudrce, kterého přicházeli pomstít, a chce spálit město, jehož biskup hlasoval pro smrt Husovu. Prokop

---

[1] Divadelní ochotník, č. 143.

[2] Der traum der winternacht. Eine poetische schilderung der thüringischen landschaft die güldene aue genannt, von Caroline Friderike von Kamiensky . . . hgg. v. Chr. A. Braun, Leipzig 1806

myslil s divokou rozkoší na strach měšťanů, když přicházel průvod dětí v rubášcích, a nevědomě pronikl van křídel andělíčků v prsa tvrdého muže. Tu strach se změnil brzo v rozkoš. Strach a radost čekajících matek líčeny již pod dojmem hry Kotzebueovy.

Tuto báseň vydal a historickými poznámkami provázel Chr. A. B r a u n, syn konrektora a historika naumburského, a na str. 84 podotýká, že tradici o úspěchu dětí odporuje historický obraz, který sám nakreslil roku před tím, a tou poznámkou teprv dokázal, jak praví Lepsius, že mu šlo o skutečné historické falsum a nikoli o žert, zač bychom jinak nejspíše pokládali vědecký jeho spis *Die Hussiten vor Naumburg, ein historisches gemälde,* vyšlý r. 1805 v Jeně.

Jádro toho spisu naznačil v uvedené poznámce (str. 85): vypravování o orodovacím průvodě 238 chlapců a 321 děvčat odporuje historický obraz Braunův, podle něhož město bylo osvobozeno vítězstvím, kterého dobylo vojsko biskupské, vedené svým hejtmanem Rudolfem Brunem (to byl asi praotec Braunův), čímž zachránilo děti Prokopem ve vozové hradbě uzavřené.

K tomuto výsledku dospěl podle kroniky ještě mnohem starší, než je Taubova. Byla to na pergameně psaná, červenými a modrými iniciálkami ozdobená, ale bohužel od smrti majetníkovy nezvěstná »Historia von der Bohemen grewlichen truz und wüthen um die Naumburgk durch Lüdigern Tuto von Gosceneck, Scholastern im St. Maurizien-Münster«, k níž byla připojena bitevní píseň kanovníka Konráda Bruna, strýce hejtmanova, tedy také příbuzného Braunova.

Braunova historie zůstala mi nepřístupnou a znám ji, nehledě k ironickému rozboru Lepsiovu, jen z pozdějšího zpracování[1] nebo výtahu, který teprv předeslal dějiny Husa a husitů vlastnímu vypravování Braunovu. Je to naivní slátanina špatně vyčtených a vymyšlených věcí; kratochvilně zní: Johann Huss, der sich späterhin Johannes von Hussinecz nannte (jakoby si tím byl osoboval šlechtictví). Historie Husova je dosti souvislá, ale když se skončila radostným vzdechem, jaký je rozdíl mezi 15. a 19. věkem, začíná se zmateně vypravování o husitech, kteří Husovu učení nerozuměli a spojili se k pomstě na duchovní a světské vrchnosti. Vedl je udatný a moudrý hrdina Žižka, který zahubil také svedené přívržence Rýňana Picarda. Císař přepadl Tábory (tak bývali husité zváni) o půlnoci v Praze a nastalo velké krveprolití, jež dopadlo konečně vítězně pro císařské, kteří pak útočili na tábor Žižkův. Hrdina se udatně bránil, ale uherští veteráni s takovým rozhořčením naň doráželi, že mu zbylo málo lidí a pozbyl moci a pověsti, že je nepřemožitelný. Ale vzmohl se zase a porazil císaře na Vítkově, takže nastoupil mistrný ústup. Aby provedl

[1] Johann Huss und die Hussiten nebst beschreibung der Hussiten vor Naumburg im Juli 1430. Frankfurt a./O. u. Berlin, bez roku; knihu téhož titulu BČH. datuje nemožným způsobem do roku 1744, má asi býti 1844; závislost na Braunovi dokazuje místo Lepsiem citované o *romantickém* údolí.

reformaci, radil se s duchovními přáteli Husovými, kteří však byli velmi nevědomí, ceremoniální a pověrčiví. »Žižka chtěl svésti bitvu, ale byla neděle, to nebylo lze, chtěl útočit na město — jen ne s východní strany, chtěl rozbít ležení, ale musilo míti tvar kříže . . .« Utvořily se strany, které se vzájemně potíraly; zvláště to činili *die prämonstratenser und die kalixtiner*.

Hrozné roty, vypravuje poslední část výtahu z Brauna, vpadly do Saska, kde se jim však vede špatně: rytíři je přepadají a, nezranitelni ve své plné zbroji, svými velkými meči usekávají pěšákům celé údy; tak je jich množství všude zahubeno, ale zdá se, jakoby vyrůstali ze země.

Ponenáhlu se blíží Naumburku. Biskup vyzývá domobranu a manové kostelní se shromažďují »pod Saaleckem v romantickém údolí« (t. j. jak ukázal Lepsius, na opačné straně biskupství, než kudy nepřátelé podle Brauna vpadli). Prokop žádá od města 60 šatů zlatem vyšívaných, 30 liber stříbra a 300 válečných koňů; město, zastoupené čtyřpánem Wolfem, chce povolit, Brun, hejtman biskupství, je proti tomu, ale jednají pak nejzmatenějším zpusobem každý po svém. Marně Wolf Prokopovi přinášel neúplné výpalné: Prokop se hrozně rozhněvá a žádá dvojnásobného; nelze se srozumět s rytířským vojskem venku a Wolf navrhuje, aby vyslali děti, by za ně orodovaly. Šlechta zatím hoduje u probošta, obsluhována ružově oděnými dámami, a nelíbí se jim, co měšťané bez jejich vědomí podnikají. Ale dvacet jich vyprovází děti. Prokop je opravdu dojat, ne však jiní hejtmani, kteří hrozí, že budou útočit bez něho.

Prokop dává děti střežit ve zvláštních stanech a posílá hlasatele s 50 jezdci do města; tam však pokládají průvod za bojovníky a hlasatel je zastřelen. Prokop velí své tělesné stráži, aby všechny rukojmí porubala. Tu se mu opírá svobodný pán von Winterberg a hrozí, že zabije každého, kdo rozkazu poslechne; pak hostí děti chlebem a vínem. Prokop pomýšlí na pomstu, zatím v městě se chystají k boji (děti mají v husitském táboře!!).

Husité jsou přepadeni, Prokopovi hned je zastřelen kůň (k ránu sedá na pátého) a nastává boj; patnáct set jezdcu od hlavy do paty ozbrojených a 300 střelců s hákovnicemi bojovalo s 19.000 husitů, z nichž ovšem jen málokterý měl brnění (v kořisti jich však bylo 600), a nevídaná udatnost Naumburských zčtyřnásobila převahu.

Ke všemu ještě přijíždí šlechta z horního kraje a Prokop utíká, truchle pro prohranou bitvu. Vzkazuje ještě, aby porubali čtyřpána Wolfa, a drábové ho skutečně rozsekají na kusy. Dětí nevinných se ujal strůjce osudu (patrně vida, jak špatně jejich ochránci o ně dbají). Vedli je totiž ze stanu do vozové hradby; tím ušly zuřivosti poražených husitů, kteří je marně hledali (to praví auktor, ale děti ušly horšímu nebezpečí, střelci naumburští slaninou na koulích zapálili stany, v nichž přece byly děti!); malá četa jinochů útočila na hradbu a vnikli do otvoru se svými pomocníky, husité rozházeli vozy a utíkali bojujíce; vítězi osvobodili uzavřené

děti a ukořistili ve vozové hradbě nákladu na 34 vozů. Husité utíkají kam mohou, Prokop dokonce drancuje fojtství, neboť vidíme udiveni, že několik Čechů přežilo porážku, jen 4000 jich zůstalo mrtvých. Na místě, kde stál velitelský stan, dal biskup postavit kámen s nápisem, že proti 33.000 husitů bojovalo zde 2700 jezdců. Je zde rozpor; nahoře uvedeno, že husitů bylo jen 19.000; patrně auktor nerad nadsazoval a slávu krajanů spíše zmenšoval.

Falsatorská drzost a nevědomost, která se tu tak nestydatě roztahovala, byla z hlavních příčin, že učený Lepsius po několika letech (1811) rozebral všechna vypravování o husitském obléhání a ukázal, že je pouhou mladou pověstí. Tak slavnost pozbyla svého rázu historického, zároveň co pověst, na níž se zakládala, pozbyla svého rázu místního: stala se majetkem celého Německa a slavnost třešní téměř slavností všenárodní.

Kritika Lepsiova jejímu průběhu a náladě neuškodila, ani když město vídeňským kongressem připadlo Prusku; spíše naopak: byl tam zřízen vrchní zemský soud s hejnem mladých referendářů (auskultantů), kteří k slavnosti si dali vystavět zvláštní stan, v němž se jí každoročně účastnili a účastňují podnes. R. 1832, kdy slaven *kirschfest* zvláště velkolepě jako 400letá památka osvobození města, referendáři oslavovali to písní,[1] která se zpívala po způsobě zpěváků jarmarečních před velkým obrazem, představujícím šest výjevů. Básníkem byl Karel Seyferth a píseň není ani příliš vtipná s pověstnými svými verši o obléhání:

Hunger quälte, durst tat weh
und ein einzig lot kaffee
kam auf sechzehn pfennig.

Šťastnou myšlenku má tenkrát učitel; Prokopova psychologie je prostá:

Dem Prokopen tät es scheinen,
kirschen schenkte er den kleinen.

Na počest toho zázraku je každoročně slavnost, kde člověk v stanech nechá své peníze. Illustrátor byl neméně burleskní; řekl-li básník:

Als die not nun stieg zum gipfel,
fasst die hoffnung man beim zipfel,

nakreslil bohyni Nouzi na vrcholu hory a bohyni Naději, jak ji chytají za cíp sukně. To byla píseň, kterou se páni referendáři dodělali u šosáků naumburských neočekávaného úspěchu, že jim málem za to rozbili stan a mladí páni musili býti přeloženi na jiná místa.

Ale popularita, které píseň došla, byla neuvěřitelná: auktor byl zapomenut, připisovali ji Schulze-Delitzschovi a Schefflovi, ale zpívali ji

---

[1] Dr. Paul Mitzschke, Das Naumburger hussitenlied. Ein beitrag zur geschichte der deutschen volkstümlichen dichtung. Naumburg 1907.

po celém Německu a podnes zpívají o husitech. Když Lepsius zemřel, Mikovec se v Lumíru (1853, Příl. 31) ptal, je-li obležení pouhou báchorkou, co jest *s onou známou starou národní písní* o něm? Písni bylo tenkrát sotva dvacet let. A v letech sedmdesátých Ernst Eckstein napsal gymnasijní humoresku o žáku, který v historické hodině je vyvolán, aby vypravoval válku husitskou, a pustí se směle do toho, ač nezná nic než píseň:

Die Hussiten zogen vor Naumburg
über Jena her und Camburg,
auf der ganzen vogelwies'
sah man nichts als schwert und spiess,
an die hunderttausend.

A Scheffel na její nápěv složil stejně populární píseň o bitvě teutoburské:

Als die Römer frech geworden.

Také u Čechů byla v pozdější ještě době pověst zpracována. Nepatrná jest scéna, kterou r. 1885 složil Josef Flekáček pro dětskou slavnost. Za to obrazem Čermákovým[1] dospělo se vrcholu v uměleckém užití jejím vůbec. Koho by nepotěšil tento průvod dětí k dobráckým husitům, s batolátkem, které nedbajíc hrůz, je vábeno pestrým chocholem helmice na zemi ležící!

Hastrošsky ukrutní nebo pitvorně dobráčtí, tak se jeví v belletrii německé husité před Naumburkem, jediní husité, které jí zanechalo osvícenství. Tím obrazem musili bychom zakončit tuto část svého přehledu, kdyby nebylo *českého* osvícenství.

V almanachu *Sebrání básní a zpěvů*, v němž poesie osvícenství toho vrcholí, přinesl první svazek, vyšlý r. 1795, Puchmajerovu báseň *Jiří král a Vaněk Všeboj*, která se pojetím naprosto neliší od německých. Husitství tu označeno jako strašná doba,

když se množství mrzkých bludů,
hrozných strastí, bíd a psot
skrze zlosti vzteklých rot
jako z sudů
po Čechách a po Moravě
všudy rozvodnilo,
tak že zde jak v tmavém hrobě
truchlivo a smutno bylo.

A král Jiří, který po té době vládne a Vaňku Všebojovi, katolíku, patrně církevnímu hodnostáři, ač to řečeno není, se chce dostat na kobylku, hodí se k tomu, aby zastupoval *kurrig* císaře z Bürgrovy ballady.

---

[1] Spisek Pavla Mitzschke, Jaroslav Čermák und sein gemälde... Naumburg 1883, zůstal mi nepřístupný.

kterou Puchmajer přemístil do Čech. Hodí se proto, že je to Jiří Hájkův, Jiří, který ve veřejných lázních si tak nebezpečně zažertoval s holičem.

Ale po sedmi letech v čtvrtém svazku sbírky čteme ódu téhož básníka, připomínající poněkud téhož vzoru *Lied vom braven mann*, Puchmaje rovu *Ódu na Jana Žižku z Trocnova:*

Kdo zvláště předčí v boji nad vlastence
a vlasti slavně poslouží,
ten nezvadlého bobkového věnce
a písně chvalné zaslouží...

Ten muž je ovšem posud hrozný Husův *mstitel*, ale dokázal, co může české rameno, je-li *láskou k vlasti* ztuženo. Nekonečný zástup cizincu od Odry, Rejna, Alp a z Uher zbrojí pravice na Čecha *odpapežence;* je to vojsko, které řeky vypije. Tu Žižka svolal věrné Čechy, přišel, zhlíd a Němce rozprášil. Jak chrt prudké laně hnal u Žatce a Brodu s rekovnými Tábory baby Němce za hory. A mstě se za to,

že Šváb se do Čech vyřinul
a Hus, Čech slavný, tam, kde Rejn se pění,
tak přehanebně zahynul,

dal v Sasku a Rakousku pěkným praporcům s českým lvem chlubně plápolati. Již jeho jménem vojska ochromena, nikdy ho štěstí, ač zrádná ženina, neopustilo, všude zbil škodné Čechům Germány a hojné nosil z Němec kořisti.

Věnec, který mu za to uvila vděčná vlast, pokropil ovšem krví bratří, zemanů a mnichů a bořil jejich sídla; básník ví, proč, ale vyslovuje to jen ostýchavě nebo opatrně:

Či's *mněl*, že jest to ještěrčího rodu
zde pověr skrejš, tam loupeže?

V těch rozvalinách straší, tak vyznívá óda, balladicky, neústrojně; význam právě vnitřních boju, které zde jsou zlem, nevíme, zda nutným, není doceněn. Ale co znamenají tyto námitky pozdního, hodně pozdního čtenáře proti významu této básně, ódy katolického kněze na bývalou, do nedávna bývalou pekelnou potvoru kazatelů a historiků vlasteneckých! Zde od ostýchavých slov Pelclových v předmluvě k Dějinám učiněn mohutný krok dále a výše, nad kouř a mlhy protireformační, nad páry předsudků osvícenských, na stanovisko, kde rozhled je volný, duch se povznáší. Zde poznáváme skutečně city a názory, kterých u učených osvícenců se jen dohadujeme z jejich slov nebo z jejich mlčení.

V témž roce, který dal jevištím německým drama Kotzebueovo a tím husity z pomalého zapomenutí volal na světlo, český básník osvícenský, žák Dobrovského metrika i historika, zaklínal duchy ze zřícenin klášterů a hradů a vyvolával z temnot a mraků dějin obraz vítěz-

ného reka, symbol veškerého hnutí, které z hanby vlasti se mělo státi chloubou její, obraz nesmazatelný, jasný, zářící, dostačující i na slávu našeho básníka, jenž pravdivě pěl:

Ó blaze mně, můj duch že toho muže,
an v chrámě živé paměti
se bude věčně třpytěti,
i rekovné i slavné činy může
teď věrnou písní opěti!

DODATKY A OPRAVY.

I. K části první.

V *Předmluvě* na konci prvního odstavce m. v únoru 1916 čti 1915

Na str. 2. dole čti: odsouzena do útrat.

» » 3. ř. 21. m. bylaby čti byla by

» » 3. ř. 23. m. velí, přezdívat čti velí přezdívat

» » 6. ř. 17. m. rozhořčený čti rozhořčeny,

» » 10. dole m. vyšebrodského čti vyšněbrodského

» » 20. ř. 14. m. ovoce čti ovce

» » 22. ř. 6. m. budu čti budú

» » 32. ř. 5 zdola m. 377 sl. čti 377 sl. a jinde

» » 32. a 35 m. sl. — S Porokem koruny české úzce souvisí latinská prosaická *Coronae regni Boemiae satira in regem Hungariae* (Höfler II., 321—327), jak dokazují četné doslovné shody, ale není ani jeho překladem ani originálem, nýbrž asi samostatným dílem jeho básníka. Na rozdíl od českých Satira oslovuje Sigmunda samého a dokazuje, že korunování je neplatné, protože buď nepřisahal nebo přísahu svou zrušil.

» » 37. ř. 20. m. sedmý cizozemec čti sedmi, cizozemec

» » 60. ř. 5. m. Vitzhum čti Vitztum

» » 60. ř. 13. m. četné čti čestné

» » 61. ř. 10. m. umělé čti umělá

» » 62. ř. 17. m. vykonáno čti vykonáno,

» » 62. dole m. mnichovské čti mnichovská

» » 64. ř. 35. m. zvaného, čti zvaného

» » 65. ř. 9. m. betroge čti betrogen

» » 65. ř. 30. m. svolá čti svolal

» » 65. ř. 30 m. dobyl iměsta čti dobyli města

» » 66. ř. 5. m. plavenský čti Plavenský

» » 66. ř. 27. m. byli čti byl

» » 67. ř. 15. m. hlul čti hluk

» » 67. ř. 16. m. strašný čti strašný

» » 67. ř. 17. m. vrhai čti vrhají

» » 68. ř. 22. m. pomáhají, čti pomáhají

» » 68. ř. 27. m. špatrných čti špatných

» » 73. Auktorství Mladenovicovo dokázal Fr. Procházka pojednáním o menších spisech Petra z Mladenovic v Zpr. KČSN. 1882. Poznámku zde a na str. 80. škrtni; o bibliografii poučuje nyní Flajšhans v *Knihách paterých o českých mučenících* na str. 96. a 98.

» » 78. ř. 15. zdola m. celekm čti celkem

» » 78. ř. 12. zdola m. duchu čti duchu

» » 80. ř. 14. m. Nevypravuie; čti Nevypravuie.

» » 81. ř. 10. m. vtipů čti vtipu

» » 82. ř. 7. zdola m. povraždil- čti povraždili

» » 91. ř. 14. m. Haselbachu čti Haselbachu[2])

[illegible]

94. ř. 22. m. pak čti pak

103. ř. 1. m. kalichu čti kalichu

106. Jsou psány ten dvě. Rozdíl básně [illegible] vysvětluje se neúplností tekstu Hormayrova. Srv. V. Novotný, Über den tod des Königs Ladislav Postumus ve VKČSN 1906, str. 17.

106. ř. 19. m. Werdenberg čti Werdenberg

115. V [illegible] nemohl jsem dříve nahlédnouti a opakoval jsem chválu [illegible] poctivosti [illegible] neprávem. Očitý svědek, který napsal, že Ladislav byl [illegible] zdráv i mrtev, tě chvály nezasloužil. [illegible] o něm spis uveden v [illegible] opravě.

— 128. ř. 11. m. papeží čti papeží.

— — 134. ř. 11. zdola m. 485* čti 1880. 485*

— 146. ř. 7. m. Letopisům čti těmto pramenům

150. dole Hans Sachs přebásnil také církevní píseň Husovu (Christlich lieder. [illegible] St. Joh. Huss [illegible])

170. ř. 18. m. oběmnce čti obětnice

176. ř. 8. m. rukopis čti prvotisk

— — 184. ř. 5. zdola m. ze čti se

— — 191. ř. 1. m. znamy čti znamý.

194. ř. 3. m. Hus čti Jeronym

199. ř. 27. m. rozum čti rozum

203. dole m. v uvedené sbírce čti ve sbírce [illegible]

208. ř. 6. m. nechtěl čti nechtěl

210. ř. 10. m. Wiklifovy čti Wiklifovy

— — 220. ř. 3. m. Žižka čti Sigmund

» » 221. ř. 15. m. přeložeký čti přeložený

— — 224. Sumu [illegible] ovčího měl [illegible] v Aristofanových Vosách v. 31—43, kde ovšem nepředsedá velryba, nýbrž tuleň

» 224. ř. 16. m. jet čti je

228. ř. 23. m. [illegible] čti listě [illegible]

230. ř. 4. zdola m. Geneve čti Génève

233. ř. 23. m. invektiv čti invektivu

238. ř. 2. zdola m. čelnych čti četnych

243. dole m. Mylius, Seyfried čti Mylius = [illegible]

250. ř. 20. m. Quidem čti Quidni

250. ř. 22. m. ordini čti ordinis

250. ř. 23. m. numero čti numeros

255. Báseň [illegible] je parafrasí jednoho [illegible] nápisu čáslavských, t. zv. Řehořova.

— 292. ř. 10. zdola m. rozumu čti rozum.

II. K části druhé.

Str. 10. R. 1615 vydal Václav [illegible] báseň [illegible], v níž první knize vypravovány boje husitské a poprava Jana Smiřického, bez odporu zjev pozoruhodný, vynikající velikou zručností skladatelskou (Truhlář-Hrdina, Rukovět k písemnictví humanistickému, 1918, I, 344).

30. m. avergh čti avengh

62. dole Svatojanská píseň, tištěná r. 1773 v St. Hradci, otištěná v MVGDB, 46 (1907).

74. [illegible] Nejstarší divadelní hra o Janu z Nepomuku (Spisy, sv. 32, 55—77), vypravuje obsah hry [illegible] podle vydání Weissova.

Na str. 83. ř. 26. V *Bodmerově* Staatsaktion *Gottsched oder der parodierte Cato*, tištěné r. 1765, ale bezpečně starší (v Kürschnerově Deutsche Nationalliteratur sv. 42, 135), čteme verše, dosvědčující známost hry. A také v protestantském Švýcarsku:

Denn zweene können jetzt nicht wohl vermisset werden,
Babra im Nepomuck und Gottsched hier auf erden.

V Stade hrána r. 1754 burleska *Wenzeslaus könig in Polen*, v níž podle Richardova divadelního kalendáře (1776, 138) komická osoba se nazývala *doktor Barbara*, tedy patrně zpracování nebo parodie X, jak stanovil již Creizenach ve své knize o Faustovi, str. 116.

102 ř. 8. zdola doplň: Thomas Birner, J. v. N. der liebreiche u. erschreckliche heilige, bei errichtung d. brüderschaft dess. b. S. Moriz.

104 ř. 16. Je však pozoruhodno, že Schmalfus také ve svých Dějinách církevních (Historia religionis et ecclesiae christianae 1702—3, sv. VI) uhodil na týž politický motiv, jako Stoyko: ti, kdo schvalují, jak Hus brojil proti odpustkům, k čemu neměl práva, recto ordini et publicae tranquillitati pessime consulunt atque in plebe seditionis spiritum nutriunt. Jinak míní, že některé články odsouzené nebyly kacířské, že Hus dobře věřil v předpodstatnění a že byl fortasse in zelo condemnatus.

173. Steinsberg zemřel před r. 1806, jak svědčí zápis, že statek Řídka v Berounsku dne 21. června 1806 po Frant. Gnolfingrovi ze Steinsbergu uznán za odumřelý (Chmelenský v ČČM. 1832, v Sebraných spisech 368).

182. Spisovatel nazýval se Ad. F. Bohm; srv. Sebr. spisy Lad. Hofmana I, 172.

198. ř. 14. Herdrovy myšlenky o husitství trpí dvojnásobnou nejasností národnostní. Jednak Hus je mu Němcem v témž smysle, jak mu byl Komenský »ein mann unserer nation« (denn warum sollte ich Böhmen und Mähren nicht zu Deutschland rechnen?). V jedné ze »starých bajek s novým naučením«, které napsal r. 1773, vypravuje[1] o ovcích, jež vydaly věrného psa vlku a jsou pak bezbranné proti útoku lvovu, s naučením:

Ihr Deutsche, wo ist euer Huss
und Sickingen und Hutten blieben?
Sind aufgerieben!
Der deutschen Freiheit morgengruss! —

Jednak mísí češtinu se slovanštinou vůbec, husitství s křesťanstvím východním, ba s bogumilismem, jako v této stati, psané v letech devadesátých[2]:

Komenský byl poslední biskup české církve. Žil v smutných dobách třicetileté války, kdy s ním tolik rodin bylo nejtvrdším způsobem vyhnáno, od kteréž doby tyto kvetoucí obce nikdy již se nedožily nového rozkvětu, neřkuli svého dávného. Chcete-li ucítit, jak se vaše nitro něžně a hrozně otřese, poučte se o stavu těch obcí od jejich vzniku a konečně tímto smutným vypuzením. Neznám obce v Německu, která by s tak ryzí snahou byla pečovala o svůj jazyk, o kázeň a řád, jak v obřadech, tak v rodinném životě, ba o vyučování a osvícení uvnitř kruhu svého Nutrého a Užitečného, tak bojovala a trpěla za ně. Od ní vylétla jiskra, která v nejtemnějších dobách nejtvrdšího duchovního despotismu Italií, Francií, Anglií, Nizozemskem, Německem jako oheň probíhala, probudila

---

[1] Herders Sämtliche werke ed. Suphan, sv. 20, 305.

[2] Briefe zu beförderung der humanität, 5. sammlung Riga 1795, str. 34 sl. Sämtliche werke 17, 278 sl.

ony mnohojmenné Albigenské, Valdenské, Lollardy atd. V ní skrze Husa a jiné položen základ k reformaci, která pro jejich jazyk a území mohla se státi národní reformou, jakou žádná v Německu nebyla; až po Komenského toužil po tom duch slovanských národů. V ní se projevila působivost, svornost a udatnost, jako nikde jinde na této straně Alp kromě Švýcarska; a nelze pochybovati, myslíme-li si tuto činnost *od desátého století* jen poněkud podporovanou, že by Čechy, Morava, ba slovanské země na východě Německa vůbec, se byly staly národem, který by svým sousedům byl mnoho přinesl užitek, než může nyní poskytovati svým nadvládcům.«

———

UKAZATEL.

Připomenutí.

Tato druhá část knihy byla vysazena již v říjnu r. 1916, tedy dříve ještě, nežli vyšla část první. Těžká doba nynější zavinila, že svazek vychází teprve nyní. Rukopis části třetí a poslední odevzdal jsem v létě r. 1917. Kdy vyjde tiskem, dnes říci nelze, zejména potrvá-li nebo zhorší-li se dokonce nepoměr mezi nynějšími cenami tisku a papíru a prostředky České Akademie. Jiné obtíže, kterých bylo dotčeno v předmluvě k části první, se ovšem nezmenšily ani při svazku druhém a třetím.

V červenci 1918. J. K.

OBSAH.